ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

ВИДАЄ

Етноґрафічна комісия Наукового Товариства імени Шевченка.

Т. V.

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦИЄЮ

Д-РА ІВАНА ФРАНКА.

У ЛЬВОВІ, 1898.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Зміст пятого тому.

Народна гутірка з поводу коронациї 1896 року.

У нас часто висловлюєть ся, ученими, що відомостей в тій чи иншій верстві народного сьвітогляду зібрано остільки, що там уже не можна знайти нічого нового, що тепер уже можна почати їх опрацюваннє і робити відповідні виводи. Такий погляд свідчить лиш, що ми ще не перестали глядіти на науку, як на предмет власного вдоволення і ще не дійшли до свідомости, що наука повинна служити культурним цілям. Такий погляд подібний тому, як би хто сказав, що духове життє народа дійшло до останнього ступня свого розвитку і на сім ступні скам'яніло. Але в дійсности справа стоїть далеко не так лихо: навпаки, ми бачимо, що наш народ раз-у-раз виявляє розвиток в духовій верстві, хоч і користуєть ся з мотивів і формул для виразу мисли, уживаних попередниками, бо йому раз-у-раз припадає лічитись з новими обставинами життя. Для прикладу нагадаю про те, що в рр. 1892 і 1893 по всій Росиї розповсюджена була гутірка про голод, холєру і італьянську сарану, року 1894 про напад на Україну великої сили мишви і про мишачого бога, року 1895 — про зниканнє мишей і про покараних св. Миколою, за кощунство над образом, танцюрах і музиках, року 1896 лунала поголоска з поводу коронування царя, а тепер говорять скрізь з поводу одноденної статистичної переписи („ревізиї"). Опріч того з 1892 голодного року і до останнього часу не переставала лунати поголоска про всесвітню війну, народженнє Анцихриста і страшний суд. Словом сказавши, кожен рік дає свій особливий зміст духовому життю народа, без котрого він не може жити. (Див. „Этнографич. Обозрѣніе", кн. XVII, ст. 183—9; XXI, 157—62; XXIV, 125—6; XXVIII, 144—6).

При таких обставинах здавало ся б природним, щоб відповідні наукові інституциї установили систематичні досліди в верстві біжучого на-

родного життя; але таких дослїдів в дійсности нема, і через те велика сила наукових материялів цїлком гине для науки.

Подавані мною тут відомости про народну гутірку з поводу коронациї 1896 р. треба вважати уривковими, бо вони заслані менї обмеженим числом кореспондентів і з вельми неширокої місцевости. Для легшого користування з сих відомостей пороблю тут де-які загальні виводи і освітленнє.

1. В подаваних відомостях найсамперед постерегаєть ся широке користуваннє народу з загадки. Причиною сьому є те, що тут ходить о царя і царицю, що їм з народного погляду властиві мудрість і розум, котрі звичайно виявляють ся за помочею загадування і відгадування загадок. (Порівн.: 1) Минаевъ, И., Индѣйскія сказки, в „Жур. Мин. Нар. Просв.“, 1876, V, 73 і д.; 2) Дикаревъ, М., По поводу народн. толковъ 1896 г. о царск. загадкахъ, гл. II, в „Этногр. Обозр.“, кн. XXXI). В сїм разї найхарактернїйшою є казка N. 186, уміщена в вип. II. „Этнограф. Матеріаловъ“, виданих Б. Дм. Грінченком. Там „Царь існравив золотий плуг і нарядив салдатів: „Везїть (каже) по всьому світові: хто цьому плугові цїну складе, той — мій син“. І справдї по всїм світї нїхто не міг скласти цїни плугові, окрім царського сина, котрий, як знати з казки, з самого свого походження повинен бути розумним.

Розум, яко головнїйша основа полового парування, виразно виявлєть ся в українських весїльних звичаях і обрядах, в котрих ознаки розуму, жарти й загадки, йдуть неперерваною ниткою, — в українських казках і колядках, де милий і мила показують свій власний розум і чинять испит одно одному проти розуму тако-ж за помочею загадок. (Порівн.: 1) Потебня, Объяснен. мрус. и сродн. с ними пѣсн. II, 575—607; 2) Дикаревъ, l. c., гл. III). Не диво після сього, що й коронацийна поголоска силує вибраницю царя доводити свій розум загадуваннєм загадки про три десятинї землї „для однеї душі“. Те, що царь не відгадав загадки своєї невісти, не є новою річею: те-ж саме повторяєть ся і в инчих українських казках, де невіста показуєть ся розумнїйшою від жениха, звичайно царевича. (Див. Чуб., II, одд. I, NN. 9, 29; Грінч.: „Этногр. Матер.“ II, 189). З поводу сього треба припустити, що казки, подібні наведеним, повстали в перш при матріархатї, коли женщина навіть і в казках старалась показати своє первенство. Така думка, висловлювана і ранїш ученими, має за собою той довід, що первенство жінки більш над усе постерегаєть ся в весїльних піснях, котрі співають скрізь дївчата (дружки) і жінки (свашки, приданки). В сих піснях „царь неба“ красне сонце з'являєть ся жінкою, у котрої чоловік „ясний місяць“. (Порівн. Потебня, op. cit. I, 65—9),

а-про-те в українських казках, котрі не належать до виключного женського духового майна, сонце скрізь зображаєть ся мущиною. (Див.: Чуб. I, 5—6; II, отд. I, NN. 1, 2, 76; Роздольський, О., Галицькі народні казки, в Етногр. Збірн., I, NN. 1, 21).

2. Одною з ознак розуму в первісних людських громадах вважалась хитрість, котра ідентіфіковалась з розумом. Таку ідентіфікацию ми постерегаємо в особах „хитроумного“ Одісея, „хитрого-мудрого царя, Володзімера-царя“ в вірші про Голубину книгу (Романовъ, Бѣлорус. сборн. V, 287), в хитрих-мудрих билинних особах: Василиси Микулишни, жони Ставра Годеновича (Тихонравовъ и Миллеръ, Рус. былины стар. и нов. записи, ст. 194), Соломона Окулєвича (l. c. 247) і Соломона Давидовича (l. c. 252).

На Україні хитрість становить одну з головнійших основ полового парування: ідеальна українська невіста повинна бути „хитрьоною“, женихи тако-ж „на всяку хитрість здатними“. (Див. Дикаревъ, l. c. гл. III). Розвиваючись в цілім ряді поколінь, хитрість, яко одна з ідеальних рис Українця, зайняла між иншими рисами таке видатне місце, що Українець від своїх сусідів Великоросів дістав назву „хитрого хахла“. Після всього сказаного геть натуральним буде те, що український народ вважає і царя хитрим. Сю хитрість царь показує проти ворогів, еґоістичних панів. Формула оповідань, належачих сюди, відома нам уже з індийських казок Мінаєва і з апокріфічних оповідань про царя Соломона і царицю Савську. Зневоливши свого противника узнати неможливість істнування того, що власне до його не належить, царь приневолює противника узнати неможливість і того, що він вимагає. В данім разї царь приневолює панів підписатись під їх узнаннєм, що йому не можна з'одягати батьківського мундіра з батьківськими заслугами, а після того об'являє, що і пани не мають права володіти землею, заслуженою батьками, але самі повинні заслужити її. Тако-ж саме царь питає панів, чи згоджують ся вони з тим, щоб він дав удовам землї, і коли вони висловили незгоду, царь зовсїм одбірає у них землю, бо і в самого царя мати удова.

3. На Україні строго вимагаєть-ся, щоб молода була чесна чи „гарна“, і коли вона „проіванить ся“, „загубе свій віночок“, велика образа від весільних гостей, особливе-ж від жениохового роду, окошуєть ся не тільки на її самій, але й на її батьках. Навіть і після весілля вимагаєть ся, щоб вона поводила ся с чоловіком чесно, і бахурюваннє вважаєть ся тяжким гріхом, котрий навіть і Богородиця не може відмолити. Українська щедрівка, перелічуючи грішні душі, котрих не можна пустити с пекла до раю, згадує і ту, котра „царський вінець розлучила“, се-б-то котра нечесно втрутилась в життє людей повінчаних. (Див. Кра-

мареико, Різдвяні святки ст. 14, в „Етногр. Збірн.“ т. І).*) „Страсти Господні“ (= вандрівка Богородиці по пеклові), що маю в рукопису, в гурті инчих непомилуваних великих грішників згадують і тих, котрі „разлучили мужей съ женами, царей съ царицами, князей съ княгинями, бояръ съ борянами (!).... Прослезилась Пресвятая Богородица, видѣвше погибель рода христіанскаго“, але не могла нічого вдіяти для їх визволення.

Сей духовий ідеал, вироблений про кожного чоловіка взагалї, прикладаєть ся і особисто до жениха. Один з моїх дописувателїв з Богучарського повіту в оповіданні п. з.: „бувальщина“ так описує ідеального жениха: „У його привичка булá, -- ужé такий був милостивий: стáрця нікóли не остáве биз кускá хлїба; бо щоб він сказáв: „Ни гнївайся!“ нікóли не случáлося: він бе(с) сóрому пропáв“.

І з сього погляду молоді царь і цариця з'являють ся геть ідеальними. Вони видають закон, щоб чоловіки чесно жили з своїми жінками, і тих супругів, що живуть нарізно, наказують „стягувати“ до купи, погрожуючи засланнєм в злучаї неслухняности.

4. Поміч бідним на Україні вважаєть ся одною з найголовнїйших умов досягти царства небесного. Тим-то український народ, опріч звичайної милостинї старцям, ніколи не відмовляє в гостинности подорожньому, „стаьовить обіди“ на Богородицю (другий день Різдва, Великодня і Тройці), на проводи, в одну з осіннїх субіт, тако-ж на третини, дев'ятини, через шість неділь і через рік після смерти родичів. В слободі Борисївці Валуйського повіту селяне, як і скрізь, думають, що все подане на милостиню або на церкву на тім світї буде стояти перед „душечкою“.**)

І з сього погляду царь і цариця дають зразок ідеального життя. Царь на Новім Атонї (на Кавказї) власноручно закладає нову церкву. Цариця, через недостачу грошей у царя і купців, привозе гроші від свого батька і віддає їх бідним людям; вона-ж, бажаючи поліпшити долю бідних, збирає всїх руських майстрів і виряжає їх до царства свого батька, даючи їм добру платню. Далї, царь с царицею, стараючись помагати бідним, становлять обід всїм, хто б тільки приїхав до Москви, сплачують власними грішми довги вдів та сиріт і на сам кінець наділяють бідних селян землею по три десятинї на душу.

---

*) Вариянт Крамаренка, яко недокладний, може викликати непорозуміннє, тим-то сей вариянт треба порівняти з инчими, перелїченими Потебнею в його згаданій працї (II, 779 sq.).

**) Менї самому довело ся почути в слоб. Борисївцї таку подяку за дарунок: „Дай, Господи, щоб так було на тім світї перед вашою душичкою“.

5. На кінці 60-их років так званим иногородцям, жителям осередкової Росиї, дозволено було набувати в станицях і підселках кубанської области плеці з хатами і иншою будівлею. С того часу що-року сунули сюди з Росиї селяне, наслухавшись оповідань про кубанську область, яко про золоте дно. (Порівн. мої „Чорноморські казки й анекдоти", ст. 26, 41, в „Етнограф. Збірн." т. II). Сюди йшли хлібороби і ріжні ремесники, як-ось: мурівщики, теслярі, ковалї, шорники, чинбарі, кушнїрі і ин. Йшли вони сюди на заробітки і здебільшого тут і зоставались, оселюючись на порожнїх землях громадських, військових і приватних властителів. Як такий наплив иногородців нїколи не спиняв ся, то до останнього року число иногородців (41, 4%) затого зрівнялось с числом козаків (42, 9%). Причиною сьому єсть те, що Кубань до останнього часу не втратила слави золотого дна. Після сказаного геть натуральними будуть звістки П. С. Плугатиря про „кочуючі каравани", що прийшли за землею, наче-б-то обіцяною царем у манїфестї, і д. Голендзовського про велику силу иногородців, котрі насунули до Катеринодару, сподїваючись почути манїфест про надїл землею.

6. В оповіданнях про надїл иногородців землею яскраво визначаєть ся погляд народу на право власности. Ще Чубинський з сього поводу писав ось-що: „Працю народ уважає взагалї єдине справедливим способом для придбання права власности. Він не узнає, напр., права на ліс цїлком нетикальним, бо на ліс не доложено людської працї; наслїдком того і порубку чужого, особливе-ж скарбового лїсу народ не вважає злодїйством, в повнім розумі сього слова, а-про-те бортяне дерево узнаєть ся нетикальним, бо на його положено працю". (Очеркъ народ. юрид. обыч. и понят. въ Малороссіи, ст. 681, въ „Зап. И. Р. Г. О. по отд. Этн." т. II).*)

Коронацийна поголоска наведений погляд народу виражає так: „Хто де на панській землї сидить, той там і зостанеть ся, а с тиї землї дадуть йому пай". З народного погляду такі речи в устах иногородців будуть геть природними, бо вони живуть на панській землї хуторами років по десять і більше, положивши на культуру землї багато працї, котрою придбали право власности. Той же розум надаєть ся й загадцї про батьківський мундір і заслуги.

7. В передмові до своєї „Программы для Этногр. изслѣдованія народн. жизни" etc. я вже мав нагоду показати, що народ своїх власних ворогів уважає разом і ворогами царя. Там я показував, що такими

---

*) Козаки станицї Новодмитрівської, виходячи з того, що „лїс боже насадженнє", рубають, як свій власний, громадський лїс станиць Смоленської та Калужської. (Кубан. Обл. Вѣд., 1897, N. 33).

ворогами узнає народ панів і паничів (студентів) взагалї, лікарів і ветеринарів по части. На заходї Росиї, в межах еврейської осїлости, до ворогів прилучають ся і жиди, а скрізь узагалї попи Ворожливість їх складає ся с того, що вони хочуть погубити царя, не слухають його, особливе в тих справах, котрі ведуть до народного добробиту; вони хочуть подїлити між собою царство, але царь карає їх і таким саме способом, яким народ виявляє свій самосуд над злочинцями. Однаково як і в самосудї і тут народ уважає найкращим „набить морди“ зрадникам царя, князям, грапам та ґенералам; зрадника-архиєрея просто с церкви потягти на жорстоке мордуваннє, ад'ютанта царського тут же на дорозї розжалувати, пошарпавши, пошматувавши ознаки його офіцерства. Як і в дїйснім життї, і тут народ, мимо всеї важности справи, всяку судову процедуру вважає цїлком зайвою, піддаючи потягам почуття данної хвилини. Але й на сїм не кінець: за гріх одного жида одповідають усї жиди, за зраду одного попа карають ся всї попи, бо царь наказує вибивати всїх жидів і всїх попів. Така-ж доля пророкує ся і ворогам панам.

Резюмуючи все сказане, треба признати, що народна гутірка з поводу коронациї тяготїє до двох осередків: перше, до царя с царицею і, друге, до надїлу селян панською землею.

Що до царя с царицею, то подружже і коронация дають народові нагоду, прив'язати до молодих супругів найкращі ідеальні риси, як-ось: мудрість, хитрість, супружеську чесність і доброчинність. Вони старають ся поліпшити долю бідного народу і особливе надїлити його землею, але в сїй справі їм безпереч чинять перешкоди споконвічні вороги народу — пани. Щоб вийти з сього лихого стану, народ радить цареви від імени цариції, щоб він повiддаляв старих неслухняних сенаторів і намісто їх понастановляв молоденьких, і щоб він, коли хоче знати, що робить ся в його царстві, сам усе пізнавав, ходячи до народу пішки, без піякого конвою.

М. Дикарів.

Катеринодар, 20. II. 1897.

I. Три царські загадки.

1. Царь і цариця загадали: панам три обіди, козакам три бешмети і мужикам (селянам) три весілля. Хто відгадає, той дістане 30 карбованців (III. 96. Станиця Кужорська [лїнейна] Майкопського оддїлу. Записав колишнїй учитель Дмитр. Савел. Іваненків).)

*) NN позначені зірочкою (*) надруковані вже в „Этногр. Обозр.“.

2. Прислáла царúця три зáгадки: панáм три обíди, козакáм три хлíби, а мужикáм — три свитки, і хто сї зáгадки одгадá, тогó зáраз повизýть у сенáт до царя́. (Станиця Конеловська Єйського оддїлу. Запис. Тимоф. Федор. Павлевський, колишнїй учитель).

3. Пройшла чутка, наче-б-то получе 3000 карбованців той, хто відгадає царицину загадку такого змісту: „Панáм — бýлка (паляниця), козакáм — дві хлїбинї, а мужикáм — сíра свúта“. (Хутір Привольний Єйського оддїлу. 8. V. 96. Запис. хорунжий Олександер Дмитр. Прасолів).

*4. Царь загадáв три зáгадки: панáм сїм день прáзника, купцям забýв шó, а мужикáм дві паляницї і лóжка за халя́вою. Чув у горті станицї кавкáзької (лїнейної). Кáжуть, що це про надїл мужиків землéю. (16. IV. 96. Подав обласний аґроном Ів. Григор. Семенець).

*5. Тиха поверхність заснулої і застоялої станичної громадки иноді сусіль зворушуєть ся бо-зна-відкіль і як налетілими, здаєть ся, цілком нїсенїтними чутками і леґендами. Бачність до народного життя часом дає вам ключ до розгадки, де корінить ся причина виникання чуток, подібних отсїй: „Скоро, мов, царь відбере пайову і пожаловану землю у козаків і панів і віддасть нам“. Увазї і розвазї читачів передкладаю дві подібні леґенди із злоби дня. В станицї Курганнїй (лїнейнїй, Лабинського оддїлу) починає сусіль прудко розповсюджуватись непозбавлена своєобразної цїкавости леґенда. Наша молода государиня прислала мужикам, козакам і благородним три загадки: перша мов — мужики повинні пошити три свитки, дві з них однакові, а третя коротча; друга загадка — козаки повинні спекти три паляницї; а третя панам — вони повинні злаштувати три обіди. Тому з трьох станів, котрий відгадає, що розуміє государиня під свитками, паляницями і обідами, буде нагорода. (III. 1896. Запис. о. „пресвитер“ К. Р.).

*6. Царúця сказáла так: На карнувáння бýде так: 1, панáм обід, 2) козакáм хлїб, і 3) мужикáм свúта з башликóм. Увага: 1) під словом обід треба розуміти велúку обíду (образу) панáм; 2) козакам хлїб — розуміють ся сухарі на дорогу під час перегону їх на границю, а 3) останнє розумієть ся так: свúта з башликóм — се повна оборона при всяких злих невзгодинах і утисках з боку панів. А загальний вивід з усього сього у селян той, що після коронацї земля перейде до них від усіх дідичів. (Майкоп [великоруське місто], 31. III. 96, запис. селянин Валуйського повіту Петро Серг. Гордїєнко-Щербаченко-Плугатирь).

7. В слободї Бутурлúмовцї (Бобровського повіту) превéзина скрúнька от царя́ запичáтана, а в серéдинї у її шó-то важкé наклáдино, а звéрху, на скрúньцї, три зáгадки напúсано: пéрва — мужикáм хлїб, дрýга — панáм три вагóни, трéтя — козакáм три губéрнї. І напúсано:

„Хто отгада́, тому́ три ти́сячі гро́шиий“. То там биру́т(ь)ця бага́то уга́дувать: той так, а той так. Більш ка́жуть так: мужика́м хліб — так отбиру́ть у панів зе́млю, отдаду́ть мужика́м; а пана́м триваго́ни — 1) одобра́в (царь) людей от панів, 2) отбиру́ть і зе́млю, 3) бу́дуть у салда́ти ка́жного брать, і с салда́тів бу́дуть нача́льник і піп; козака́м три губе́рні — козаків іжжину́ть у три губе́рні, вирі́жуть нови́х три губе́рні, а по ці зимлї бу́дуть россила́ть людей, куму́ де пона́ровит(ь) ця. (Богучарський повіт, запис. Т. С., селянин 12 літ.).

8. Царь уп'я́ть поверну́в слу́жбу по старо́му: тепе́р служи́тимуть салда́ти по 25 літ. Так ото́-ж не дарма́ та цари́цина за́гадка була́, шо мужика́м сіра свита. (Юрти станиць Старо- і Новодеревянківської Єйського оддїлу. Запис. Ол. Дм. Прасолів).

II. Загадка про три десятині землї.

9. Як заду́мав Наслїдник жини́т(ь) ця, шо́ тепе́р царе́м, і поїхав в чужозе́мщину подиви́т(ь) ця на молоду́, та й ка́же їй: „Ну от що: я приїхав до те́бе сва́тат(ь) ця. Підеш за ме́не за́між?“ От во́на поду́мала-поду́мала та й ка́же: „Нї!“ — „Чом?“ — „Того́, що в те́бе землї нема́“. — „Як нема́? Що це ви? Бог з ва́ми!“ — „Та та́к-таки й нема́!“ — „Та я вам її дам скілько завго́дно. Скіл(ь)ко вам тре́ба?“ — „Три десяти́ни!“ — „На віщо вона́ вам?“ — „Одну́ десяти́ну під хлїб, дру́гу під пле́ц(ь), а тре́тю під поко́с та толо́ку“. — „Ну, так я вам її дару́ю хоч три́ста!“ — „Нї, три́ста мінї не тре́ба, а три тре́ба.“ — „Та це-то ти так ка́жеш, а ба́тько, мо́же, й ни дасть“. — „Нї, в нас ра́да одна́“. — „А як шо одна́, так підпиши́-ж!“ — „То що-ж, мо́жно!“ І підписа́в: „Ди́ськать, даю́ три дисяти́ни землї бля одней душі. Таки́й-то (т. є. ім'я і фамилія)“. Потім-то́го, тро́хи пожи́вши, вона́ і ка́же: „Як би зна́ла, шо ти мене́ оду́риш, і за́між за те́бе ни йшла́ (б)“. — „Чим-же я тебе́ одури́в?“ ка́же. — „Тим, що і до́сі землї не дає́ш!“ — „Чом-же я не даю́? Берíть!“ А вона́ й ка́же: „Та мінї-то вона́ ни ну́жна, а ти дай тим, хто вміє її роби́ть та хлїб з неї їсти та нас корми́ть“. — „А, ось що воно́ три десяти́ни бля однії душі!“ Огодї він тілки спохвати́в ся, та пізно. Передаю́ із слов Андрія Полозка́. (Майкоп, 16. III. 96. Запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

III. Загадка про батьківський мундір і заслуги.

10. У нас бала́кають про царя́, шо отбере́ зе́млю от панів. Так вона́ уже давно́ одо́брана, та закрива́ють пани́ бома́ги. Іще́ поко́йний

царь надів батьків мундір і заслуги та й увійшов у санот, спрашує панів: „Шо, гарно мині у-в оцьому мундірі?“ — Кажуть: „Гарно, та треба заслужить!“ — „Так, правда! Роспишіт(ь) ся, шо треба заслужить!“ Вони росписались. Він каже: „Ну, ваші батьки заслужели (!) землю, а вам нужно ще заслужить“. Отобрав уже. (Богучарський повіт).

11. Перед коронованням виходить царь в синот і говорить: „А що, панове-синатори, чи можно менї от-сю одежу носить і заслуги?“ — „Нї (кажуть), не можна: вона не ваша. Вам треба собі заслужити, а се батьківське“. — „Ну, гаразд (сказав государь), підпишіть, що з батьківських заслуг користуватись не можна“. Ті підписались. — „Ну, коли не можна, то не менї одному, а і вам. Я одбіраю од вас землю, тим що її заслужили ваші батьки і навіть діди“. І відібрав. (Майкоп, 20. V. 96. Запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

IV. Загадка про удів.

12. Ось-як підійшов царь під панів. „Ось-що (каже), господа-дворяни: чи ви согласні будети, що я дам землї удовам на пропитанія?“ Вони як зарипитують гуртом: „Нї! нї! нї!“ — „А як шо нї, то й вам її не буде, тим шо і в мени мати вдова: а колй царям нізя давать, то й вам нізя“. Вони тодї тиць-миць, аж уже пізно, уже всї підписались. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

V. Одбірання від козаків і панів землї на користь селянам.

13. Проти царських загадок козак-дїдич станиці Павлівської Ів. Зах. Садило розповів, що вони лунають поміж народом з самого вступлення на престол царя, до котрого вони і прив'язують ся; а тепер там-же лунають чутки про відбірання від панів землї.

14. Д. С. Іваненків ще устно висловив менї (31. III. 96), що в станиці Кужорській р. 1894, імовірне тако-ж в звязку зі вступленнєм государя на трон, уперто держались чутки про установленнє в Кубанській области земщини. Під нею народ розумів, що царь відбере собі у козаків і приватних властителїв землю і видавати ме її охочим в посесию по 75 копійок за десятину. При сїм була положена норма;

кожен повинен брати стільки землї в посесию, скільки спроможний сам обробити. — Кажуть в станицї Кужорській і про те, що Кубанська область стала Русью*), тим то козаки, як більш непотрібні в межах области, повинні бути виселеними на границю, а землею їх таким чином володїти муть иногородцї. Вся отся гутірка подана зо слів козаків-лїнейцїв.

15. Проти коронациї тут ходили досить своєобразні чутки. Як село, у котрім я живу тепер, лежить в 15 верствах від міста Борисоглїбська, де мужики бувають вельми часто (на тиждень два базарі), в 40 верствах від м. Новохоперська, де вони те-ж бувають, і в 3 верствах від зелїзницї, де вони часто роблять, то сюди протиснулась цївілїзация під взірцем страшенних матюків, жилєток, „спінжаків", гармонїк, самоварів і т. и. Окрім того тут розвинена торговля товаром, для чого чимало жулївцїв буває у Москві. Наслїдком всього сього, як менї здаєть ся, тут і не було гутірки про відбираннє від панів землї. Та й панів тут затого нема, опріч повітового маршалка З-ва, котрий показує собою таку велику „шишку" (персону) в наших краях, що про відбираннє у його землї неможливо й помислити. Замісто сього тут лунали чутки, спільні, здаєть ся, всім селянам, про куфи з горілкою і про печених биків, котрих вони, розуміеть ся, не дістали. Проти землї тут говорили, що донських козаків кудись виселять, а приналежна їм земля буде віддана Жулївцям. Висвітлюєть ся се тим, що землї в селї вельми мало, та й та здебільшого пісок, через що селяне арендують участки землї у сусїдвїх козаків Донської области. От-се вам і вся гутірка, більше-ж, з причини цївілїзациї, нїчого не буде. (Жулївка, великоруське село Новохоперського повіту, 2. VIII. 96. Подав студент духовної семінариї Федір Олександ. Залогин).**)

16. На кінцї царювання Олександра III-го, по хуторах, в юртї станицї Новодеревянківської, поміж иногородцями пройшла чутка, що „царь пришле книгу з чотирма́ рукава́ми: один рука́в си́нїй, дру́гий кра́сний, тре́тїй жо́втий, а четве́ртий зеле́ний. Як одвернуть один рука́в — прочита́ють одне́, дру́гий — дру́ге, і так усі чоти́рі. Після то́го хто де на па́нській землї́ сиди́ть, той там і зоста́неть ся, а с тиї землї́ даду́ть йому́ пай". (Запис. О. Д. Прасолів).***)

---

*) Росия, яко осередок царства, кладеть ся тут супроти Кавказу, яко України.

**) Думаю, що автор наробив багато помилок в своїх виводах. Не маючи можности перевірити їх, я лиш показую на се. М. Д.

***) Наголос показаний у мене лиш в тих оповіданнях або їх частинах, котрі подають ся в первісній формі, а не в перекладї з великоруського.

17. Про відбіраннє землї під час вступлення на трон государя була чутка: „Хто де сидить, тому там і земля“. Тим-то наші арендатори зело обрадувались тодї, бажаючи дістати землю з участка мого тестя. (Запис. О. Д. Прасолїв).

18. Останнього часу постерегаєть ся великий натовп прийшлого російського народу по станицях і в нас. Цїль їх одержати землю, наче-б-то обіцяну государем в манїфестї. Живуть вони кочуючими караванами, і чимало з них людей заможних, а инчі й багатирі, котрі продали свої маєтности на отчизнї. (Майкоп, зап. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

19. В день коронациї до Катеринодару насунула з станиць велика сила иногородцїв. Ще заздалегідь було повідомлено урядом, що після одержання з Москви телєграмми про коронацию буде стрільня з гармати. Иногородцї, сидячи на тротуарах та майданї купами, раз-у-раз повторяли: „От зараз стрілятимуть з гармати і лїпитимуть на финарних стовбах манїфест про дарування нам землї“. (Катеринодар, 14. V. 96. Подав почтовий урядник Д. Ос. Голендзовський).

20. Мінї один роска́зував, що ба́чив ца́рського шпійо́на у Туга́псї*). „Я (ка́же) оце́ хожу́ обірваний і бо́сий наро́шни, шоб пани́ ни замітили“. Оце́ ро́бе з на́ми на поде́нщинї по 20 копійок в день, а вве́чері одписує царе́ві, шо заробйв 20 коп., а проїв 15 коп., оста́ло ся 5 коп.: удягти́сь і вбу́т(ь) ся нї за що; пани́ ра́зні скісняють ха́рч у людей. Ско́білїв, ка́же, живи́й, тілько пиридя́г ся, шоб ни вгада́ли пани́ та ни стрибили, і тепе́р клопо́че на щот землї мужика́м**). Я і дру́гі ду́мали, шо який бося́к, колй нї: як тілько вичоріє, іде́ на почто́ву ста́нцію. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

21. У нас є наймичка, Ваша землячка (з Воронїжчини), так вона каже, що в псавтирі написано таке предвіщаннє: перед кінцем світу у панів відберуть кріпаків і дадуть їм волю; а після того відберуть у панів землю і віддадуть її мужикам. Як тільки се справдить ся, тодї вже буде й страшний суд. (Катеринодар, 21. II. 95. Запис. від панї О. С. Залєської).

VI. Поліпшеннє царем і царицею долї бідних.

22. Сими днями йшли та й тепер ідуть до нашого Майкопу разні обстрьопанцї, заручившись певними відомостями від станичних псевдо-

*) Туапсе Чорноморської ґубернїї.

**) Подібну гутірку про Скобелєва подав менї і учитель станицї Курчанської, Темрюкського одділу, Іван Малиновський.

кореспондентів, наче-б-то в маніфесті сказано, що государиня хоче зі. брати всїх руських майстрів для виряжання в царство свого батька, се-б-то вчити тамошнїх невдалюг. Платня 75 карбованців на місяць і виряжаннє з харчами скарбові. А сїмейним дають уперід 100 карбов. запомоги. Словом сказавши, дуже користно. Підписка і видача грошей в казначействі, куди вони і адресують ся. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

22. — Ну, шо́? ви чу́ли ма́ніфе́ст? спита́ли мене́ мужикі́, ві́дно, з Росії неда́вно приї̆зжі. — Нї (кажу́), де-ж його́ почу́єш? — А на база́рі продаю́ть (телеґрами) по гри́вннику і на 15-е (число): то вже мороко-ви́тіши. — Не чув! — Нима́, бра́те, нїчо́го пу́тнього, тілько ска́зано, що проща́ють ся довгі́ си́ротам і вдо́вам. — Всїм? спита́в я. — А ось — ни хочу́ть! — Він ткнув ду́лею трохи не в са́мий ніс мій. — А яки́м-же? — Бідним тілько, а то ще мо́же ска́жиш поміщицям та попа́дям. — А хто-ж бу́ди за їх плати́ть? — Царь! хіба́ хто? Ото йди в казначе́йство: „Отака́ і така́, мов, міні̆ винува́та!“ Ну й получа́й за не́ї. Розмо́ва на покє́сї. (Запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

23. Менї припало за якийсь час до сього сплатити борг одному близько знайомому менї селянинові. В гуртї одібраних від мене грошей трапилась 10-рублева бумажка нового зразка з зображеннєм Росиї. На сю саме бумажку він і приглядав ся пильно. Я, розумієть ся, постеріг се і спитав його, чи не підозріває він в ній фальшування; але він незгодливо похитав головою і продовжував приглядатись. Мене се теж зацїкавило, і я теж заходив ся її розглядати, хотячи відкрити причину його дивування, але безуспішно. Тодї я його просто спитав: „Та покажи ж, пробіг, і менї диковину, на котру ти любуєш ся так довго“. — „А хіба́ ви самі́ ни ба́чити?“ — „Нї!“ кажу. — „Та як же нї? Хіба́ ви сліпі чи-що? Я дивлюсь на Ма́тушку цари́цю, ко́тра нас ду́же любе, і гро́шиків даӗ“. — „Та де-ж ти її ба́чиш?“ — „Та ось-же сиди́ть на снопа́х с сирпо́м“. — „Та хіба се цариця, нерозумний ти чоловіче?“ — „А шо-ж?“ Я йому об'яснив, але він не тілько не згодив ся зо мною, але ще й узвав мене дурнем високої проби і на сам-кінець дода́в, що він більше забув, ніж я тямлю. — „Ви зна́єте, ви ба́чете, які̆ тепе́р года́: скоти́нка нї по чом, а хліба і ду́рно ни биру́ть. Зна́чить, копійки нима́ нї в купців, нї в царя́: от вона́, Ма́тінка, диви́лась-диви́лась на на́шу бідно́ту, та й привизла́ нам гро́ший своі̆х з до́му: от воні́ її гро́ші і на її ме́н(ьн)я, колі́ ти хоті̆в знать“. (Майкоп, 30. III. 96. Запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

24. Іще́ прошу́ вас, М. О., припишіть про маніфе́ст, шо оце чита́ли по́слї карнова́ння: чи прости́в Госуда́рь недоїмку. У нас тут за це бунт: не кладу́ть по́даті, а воні́ пра́влять, та така́ бузо́вка — до бо́ю дохо́ди.

То я вас прошу́ убідительно: бу́дти ві́рним дру́гом, роскажі́ть, нас два бу́де знать, що та́йне; а я вам напишу́, як у нас гово́рять про панів і про зе́млю і про царя́. Як шо зна́єте, то пропиші́ть, я оди́н бу́ду знать, ніко́му не скажу́. Я вам напишу́, шо́ у нас ду́мають мужики́, почему́ не пла́тять по́даті. (Богучарський повіт).

VII. Вороги царя і простого народу.

25. Чого́ царь до́сї не карну́єт(ь) ся? Того́, шо як покарну́єт(ь) ся, то бу́де за́раз війна́. А дру́ге те, шо хотя́ть уби́ть його́: 40 церко́в було́ убра́ли на карнува́ння, а воно́ під одну́ міни підвели́: прори́то на три верст(в)и́ і 12 бо́чок по́роху поло́жено. Госуда́рь злякав ся і уї́хав на Різдвяні святки до те́стя і жив там три місяцї. (Слоб. Попасна Богучарського повіту. 2. VII 95. За́пис. о. Іоанн Попов).

26. А ще ось-що я почу́в, як цари́ця муштри́ть царя́ та які дає́ сові́ти: „У сена́ті у те́бе (ка́же цари́ця) засїда́ють старики́, ко́трі літ по 20 уже́ слу́жать, і бага́то заслу́г ма́ють. І вони́ більше те́бе зна́ють і тебе́ не боя́ть ця: ти їм ка́жеш одно́, а вони́ тобі навпаки́. А ти б їх поудаля́в та молоде́ньких попазнача́в (понастановляв), от би вони́ тебе́ і боя́лись. Та роби́ так, як мій ба́тько ро́бе: він як що хо́че узна́ть, шо ро́бить ця в його́ ца́рстві, то во́зьме па́личку, та й піде, і сам все розузна́; а ти як ідеш або ї́деш, то за тобо́ю, як за ришта́нтом, конво́й іде́, — так нїчо́го не взна́єш“. (Станиця Копелівська Єйського одділу. Запис. колишній учитель Т. Ф. Павлевський).

27. З поводу того, що у царя лївого уха нема: „Цари́ця, ба́чте, у нас ду́же спихтїрованна (?) на́ вся́ку вся́чену і ду́же розу́мна та все царя́ муштри́ть. Та раз так дошкрибла́, так розсе́рдила, що він прийшо́в у сена́т та лї́ве у́хо і одрізав“. Се об'ясне́ння тому́, що на патре́тах царя́ малю́ють все в півпро́филь, так що лївого у́ха не ви́дно. (Ib. Id.).

28. Прислали нам премію до часописи „Нива“, патрет царя, а баба Михайличка, розглядаючи його, і каже: „Бач, воно ж ни даром люди кажуть, що в царя одного вуха нима: він і справдї з одним вухом намальований. Це ж як він їздив по чужих землях, так там йому одно вухо одрізано“. (Катеринодар, 12. І. 97. Подала панї Прасолова).

29. Як царь коронува́вєсь, так князь Михаї́л ви́йняв ша́шку та одному́ салда́тові го́лову й зняв: а царь ви́хватив свою́ ша́блю та тому́ Миха́йлові то-ж го́лову зруба́в. (Хут. Привольний Єйського одділу. Запис. О. Д. Прасолів).

30. — А вы не чита́ли въ манифе́стной бума́гѣ, што там пи́сана? — Нѣт! А што? — Не́шта не слыха́ли? (Глядить с підозро́ю). — Дай

Бог умере́ть — ничево́! — Да, вить, хатѣ́ли жа ра́знаи та́ма-тка князі́ да янара́лы да гра́фы ца́рства праме́жъ сабо́й падѣли́ть; де́скать, ни то, штобъ царю́ ужъ ничево́ ни дать, а зныч́ить и яму́ слѣ́дственнаю часть дава́ли. Ды он не то сдѣ́лалъ. — Што-жъ онъ сдѣ́лалъ? — Да што? — набилъ имъ мо́рды да въ казама́тѣ присидѣ́ли всю карана́цыю. Вотъ табѣ́ и всё тут! (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

31. Москалі́ ходи́ли до царя́. Та, чу́їш, чи прика́щик, чи пан хоті́в одби́ть од їх клин. Вони́ клопота́лись — клопота́лись — нічо́'о. Ну, та, значить, ско́льки вони́ ни клопота́лись, і в остро́г їх сажа́ли, ни попуска́ прика́щик. Вони́ собра́лись о́бщиством, собра́ли де́ньги, ви́брали сто́ющих людей, посла́ли їх до царя́. Пішли́ вони́ до царя́, дойшли́ туди́, в Пітірбу́рх, начали́ шука́ть царя́ того́. Ну, то ходи́ли - ходи́ли, ни на́йдуть. Уже́ й де́ньги прожи́ли і суму́ють: „Шо тут нам де́лать? І де́ньги прожили́, і царя́ ни найшли́: шо́ нам о́бчиство ска́жить?“ От ідеть како́й-то ощи́паний: „Здра́стуйте, мужички́!“ — „Здра́стуйте!“ — „Куда́ ви ідьо́те?“ — „Та ми йшли́ було́ до царя́, та ни на́йдим його́“. — „О-о, купіть полуштовх во́дки, я вас довиду́“. — Вони́ йому́ купили. (Воно́ ни веш [!] полушто́вх купи́ть, аби́ ді́ло зді́лать — воно́ ни до́рого ста́нить). Купи́ли йому́. Вінь їх і повів. — „Я вас (гово́рить) повиду́ до тако́го па́на, шо дасть вам наставле́нія, как до царя́ подойти́ть“. Ну, то й довьо́л он їх, 'на́чить, до того́ до па́на, ну і сказа́в їм: „Взойдьо́те на крильцо́, за калако́льчик возьмьо́те сь, він зазвини́ть. К вам ви́йде лаке́й“. Ну, 'ни так і зьдє́лали: войшли́ на крильцо́, потягну́ли за вирьо́вочку чи за шо́, колоко́льчик зазвинів, ви́йшов лаке́й і спра́шуе: „Шо ви за лю́ди?“ — „Та ми ідьо́м до ва́шого па́на. Ми ідьо́м до царя́, так шоб он наставле́нія нам дав“. Ну, тот лаке́й сходи́л, доложи́в господи́ну, вихо́дить: „Ступа́йте сюди́, мужички́, у дом!“ Они́ прийшли́, начали́ роска́зувать йому́: „Ми ідьо́м до царя́!“ — „Ну, проше́ніе у вас есть?“ — Сказа́ли: „Есть!“ — „Ну (гово́рить), дава́йте, я прочита́ю!“ Вони́ пода́льи, он прочита́л. — „Ето проше́ніе ва́ше ни ве́рное: вам по е́тому проше́нію в остро́ге сіде́ть. Ну, я вам (гово́рить) сам напишу́“. Вони́ почали́ його́ проси́ть, шоб він написа́в. Він їм написа́в і прочита́в і росказа́в, зна́чить: „За́втра ви пойдьо́те на таку́ю-то доро́гу. Царь бу́дить е́хать, ви поклоні́ть ця йому́ і бро́сите, в екипа́ж“. А лаке́ю велі́в да́ть їм повичерять. Ну, вони́ так і зде́лали, пирино́чували і пішли́. Роспроси́ли сь, по како́й доро́ге царь бу́де ї́хать і в ско́льки часо́в; поклони́ли сь і бро́сили. Царь розвирну́в, прочита́в: „Смотрі́ть-же (ка'), мужички́, ви на другой день тут полу́чите, на е́том ме́сьті полу́чите!“ Ну, вони́ пойшли́, зна́чить, дожида́ють друго́го дня. На дру́гий день оп'я́ть на то ме́сто прийшли́. Ну, 'ни прийшли́, поклони́ли сь, він оддав їм. А той пан сказа́в: „Хоть ви й от царя́ полу́чити, принесі́ть, я про-

читаю: він ни сам пишить, там єсть такії". Ну, вони так і зьді̂лали: получили, оп'ять до його принисли. Он прочитáв і говóрить: „Ну, мужички, оп'ять ни вéрно: опять в острóг посáдять вас". Вони тоді̂: „Што-ж нам дéлать? нам пропадáть!" Ну, он: „Я (говóрить) вам другóє прошéніє напишу́, так сам царь посмóтрить, какóє вам вѝдано". Ну, 'ни так і зьді̂лали. На дру́гий чи на трéтій день пішлѝ, царь біжѝть; вонѝ поклонѝли сь йому́ і кѝнули. Він тоді̂ до їх: „Што-ж ви, мужичкѝ? я ж вам дав". Вонѝ поклонили сь йому́: „Ни вéрно, ваше импірáторство!" Він взяв, глянув і прочитáв. А з ним сиді̂в отутян (! ад'ютант), чи хто. Він крѝкнув на салдáт: „Рожжáловать атутянта!" Салдáти зáраз ухватѝли, вѝмчали з екипáжа, зорвáли ополéти, поскидáли з його і на клочкѝ порвáли і вѝпроводили к су́киному сѝну. А їм сказáв: „На дру́гий день полу́чите!" Вонѝ впєть пішлѝ на дорóгу, він їде, закричáв на їх: „Палучáйте, мужичкѝ, типéр вéрная бумáга!" Вони взялѝ, поклонѝлись, поблагодарѝли. Та ни донялѝ сь та оп'ять до пáна, він же прикáзує: „Как палу́чітє, пріхаді̂тє, я апять прачитáю!" Прийшлѝ до пáна, а він їм прочитáв. — „Ну, тепéр (говóрить) іді̂ть, ни бу́де вам нічóго." Вонѝ йому́ жáлять ця: „Так прожилѝ сь, шо нє ш чим ітѝть домóй". Ну, да він дав, сказáв: „Ну, нáти вам на дорóгу". Велі̂в лакéю покормѝть. — „Тепéр ви ни бóйтесь ніковó!" Ну, і пошльѝ онѝ, пришлѝ домóй, показáли бомáгу, і тоді̂ вже ніхтó ни сьмéл у їх брать сінокосу́ тогó. То ше Москалі̂ чудні, роскáзує: „О, ягó мáлай та лакéй бягіть: топ-топ-топ!" (Вороніж Х. 92. Записано мною від матері. Казка належить до Валуйщини). *)

32. Грóші. В кóго грóші, той хорóший. Всякого чоловіка берé зáвисть на копійку, і грóші багáто кóй-чого ниподóбного ді̂лають: за грóші рі́жуть, убивáють, вíшають, тóплять і крóме тóго іщé за грóші бувá ду́ші оддають. Соблазняю(ть) ця на грóші всякі люди: жу́лики (шахраї) пéрві, пóтім мужикѝ, панѝ, попѝ, і так бувá, шо архерéї жину́(ць) ця за грішьми. Роскáзував одѝн салдатѝшко, шо як він був у слу́жбі, так óт-якѝй був случáй. У однó врéмия покі́йник царь у Москві прису́тствував у цéркві і пожилáв погові́ть. І вонó, бач, царéм булó ранíш назначино, шо він на такé то врéмия яви(ць) ця і жилáє приобщи(ць) ця. Почу́вше цей прикáз, кó-які студéнти і багáті поміщики завилѝ по між собóю союз підку́пить архерéя. І чим, бач, ду́мали стрибѝть царя? — шоб, бач, утрої́ть йогó причáстям, намішáть у винó сáме

*) NN 31—33 записані ранїш того часу, коли почалась коронацийна гутірка але я поміщаю їх тут тим, що в них виразно відбивають ся ті народні погляди, на котрих заснована ся гутірка.

бешенішого йоду і піднестй Государю до уст, од чого царь і Богу душу оддав бе. Ну, так ото ті підлоко(т)ники підлащились до архерея і підбили його на цю нимислиму дію і пообіщали йому несмітну силу казни. Він ото, бач, і потютюрив ся, сибі на думці, шо оце я набиру сибі тьму казни і одсрочусь од должности і тоді ожиню́сь і буду хазяйствувать і роскошувать. Коли воно, бач, вийшло ни так: Бог йому не потерпів і увів його за це у напасть. Ну, так ото вони одслужили обідню, і підойшов порядок приобща(ць)ця. А дякон-то цю штуку узнав, шо архерей химороде. І ото, бач, як стали виносить раз і вдруге із вівтаря чашу, дякон і повторив: „Вішня памнять пашому імпиратору!“ Ото, бач, царь цю штуку змітив і ждав вже послушного (!) часу. Ото виходе архерей у третій раз, і вже, значить, минута цареві приобща(ць) ця. Царь живо ни кинув ся получать смерть, а визвав охотника. Салдатишка, котрий коло царя стояв за тілохранителя, підойшов за царя до чаші, і тіко шо хлибнув ложичку того причастя, так піна з рота і повалила, а далі зашатав ся, упав — і дух вон. Тоді того салдата багато поховали і іще наградили його увесь рід казною і о(д)срочили усюму його коліну одбувать воїнської повинности. А того архерея, недовго думавши, там-же, у церкві, зхватили і скували йому руки і ноги і потарахтарили живо його на казнь. Роскazує, шо його казнили аж три дні. Повісили його на стовп за руки, за ноги, і кажному чоловікові, кому вгодно, звилили чикать його ножами. Так він-таки первий день був живий, а остальні вже два дні так чикали вже його нижи́вого, а шо вже було присужено, то то вже сполнито. І на це диво розсилали по всіх краях приказн: кому вгодно диви(ць) ця на таку казнь. Було страсть багато мира: военні, миряне, купці, разні поміщики і багаті пани. Нарочито усіх іззивали, шоб каяв ся кожин на сьому злучаї. І шо значить завнсть на гроші! Подумать, чого нужно було тому архерейові: ходив чисто, їв лакомно, шо йому полагалось; гроші йому ни-в-поїд, даже вони і ни нужні — роздають їх нищим. Бач, і то чоловіка завнсть узяла. Та ще б подумав, який-же іще за це саме буде гріх. За цю саме путаницю багато панів почіпляли на крепніль, які підписки вили на царя. І на тих людей, хто копа під царя, нима милости і в мене, дармо, шо гірка жисть і міні. (Слоб. Борисівка Валуйського повіту. 1894. Записав Павло Констант. Тарасевський, 18 літ, син псаломщика; скінчив сільську школу).

33. Приходе якось до нас сусід-хуторянин і каже: „Пане, там люди плещуть таке, що я й не знаю; казати вам, чи не треба“. — „Та кажи вже, що там таке“. — „Та ні, мабуть, не треба“. — „Та кажи вже, кажи!“ — „Та хто-зна як його казати? Люди плещуть, і я буду за ними. Кажуть, бач, що заходив ся царь причащать ся, а піп узяв та в причастя отрути і вкинув. Виносе він чашу причащати царя, а сам

з остраху тремтить і зблїд, як крейда. Царь помітив се та й каже попові: „Причащай ся сам!“ Той опинаеть ся і царь йому вдруге та вже суворо: „Я тобі кажу, причащай ся мерщій, а то я тебе смерти предам!“ Нікуди дївати ся попові: запричастив ся він та й об землю брьохнув, засовав ногами, і пропав, як собака в ярмарку. Так то, бач, колись царь велїв бити Жидів, а це ще звелїв бити попів; а прийде, кажуть, час, що звелить царь бити й панів.“ (Воронїж. 1892. Чув від роменського дїдича О. І. Штишевського).

34. Сумну історию Ходинського поля в станицї Благовіщенській Темрюкського оддїлу народ висвітлює тим, що пани хотїли убити царя, і се намаганне скінчило ся народною бідою. (Катеринодар. 11. VI. 96. Запис. зо слів учителя Г. В. Залєського).

VIII. Моральність царя і царицї.

35. Перéд карнувáнням óсь-що сказáла царéві цари́ця: „Я хóчу вас брóсить!“ — „О, щó це ви? Бог з вáми! Чогó?“ — „Та так, брóсю, та й годї!“ — „Та за що-ж тáки?“ — „Ні за що: у тéбе такá мóда, що всї жінки́ бросáють чоловіків — так і я брóсю. Пани́ живýть с чужи́ми пáнями, а пáнї с чужи́ми панáми; та ни тíлько пани́, а і всїх людéй до тóго привчи́ли“. — „Ну, так от-що: давáйте спервá покарнýємось, а пóтім-тóго сьогó не бýде. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

36. Дрожать молоді баби і дївки тоже манїфеста, в которому сказано: „Хто кине свого чоловіка, тому каюк“, се-б-то смерть. (Ib. Id.).

37. Після коронациї і сусїд мій, і зять (обидва писарі в Катеринодарі) і сестра казали, що вийшов від царицї закон, щоб усї чоловіки жили з своїми жінками укупі; а як житимуть нарізно, то стягатимуть до міста чоловіків до жінок, а жінок до чоловіків. Тодї саме і до мене приїхав чоловік, з котрим я не жила п'ятнадцять лїт. І се не чутка, а чиста правда. Се я й сама добре знаю, бо тодї жила на хуторі. У Воронїжському підселкові тодї дзвонили в дзвони, скликали усїх до громади; тодї-ж і в Березанцї, Кореновцї і в Воронїжських станицях отамани збирали чоловіків і жінок, що не жили вкупі, та об'являли їм царський манїфест. А в тім манїфестї написано, щоб стягати жінок до чоловіків; а як які не захотять жить укупі, так тих виряжатимуть в далеке засланнє, у якусь одну губерню. Так багато жінок, що по п'ять, по десять годів не жили с чоловіками, так посходились до купи, попе-

релякувались; до церкви ходили та молебні наймали на нове життя. Тоді саме возили з нашого хутора дитину христить до попа, так і попадя казала те-ж: „І де вони (каже) в Бога набрались, чоловіки та жінки: то їх і не видно було, а тепер, бач, скільки. Тепер (каже) який чоловік ж жінкою десять або п'ятнадцать годів не жив, так тих будуть попи перевіньчувать, христом ограждать, біса одганять та святих прикликать". (Катеринодар. 6. І. 97. Чув від міщанки М. Л. Остащенкової, 32 годів).

38. Останнїм часом в Єйськім оддїлї поміж простим народом пройшла чутка про те, що охотникам до куріння треба брати трьохрубльове сьвідоцтво, і наче-б-то табак їм із крамниць не будуть продавати. Се того наче-б-то, що „новий царь баче, шо від тютюну в людей його православна віра скудїє, от і звелїв брать білети". Але менї здаєть ся, що народ прочув від людей, котрі читали часописи, що буде вироблений порядок скарбової продажі табаку, — от народ і перетлумачив посвоєму. (Хут. Привольний Єйського оддїлу. Запис. О. Д. Прасолів).

IX. Заснованнє церков.

39. Устьлабинські учнї подають, що їх станична громада постановила в честь коронациї пошити попам нові ризи і постановити нову церкву. (Устьлабинська лїнейна станиця Катеринодарського оддїлу, на пів старовірська. Відомости вистачив інспектор народних шкіл Д. Шкіль).

40. Лунають чутки, що царь наче-б-то недавно завітав до Нового Атону, на котрім наче-б-то власноручно заложив нову церкву і був при посьвятї якоїсь старої церкви. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

X. Гулянне царським коштом.

41. Останніми числами бігучого місяця добра половина жителїв Майкопа покине домівку і поїде до Москви погуляти на царський щот. Дорога туди й сюди і весь час перебування в Москві їм нїчого не стоє, і харчі цареві. Дорогою тільки свій хлїб, та се пустяки: скільки там його з'їси за три днї путї. Я з одним хотів був змагатись проти сього, так він менї предложив поспитати у дякона, котрий сам читав у церкві і говорив: „Їжджай, і прочая, і прочая, і прочая". (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

42. Про коронацию поки нічого не чуть окрім того, що „стоїть кому вгодно заявить на станциї залїзної дороги, що він їде до Москви на коронацію, і його повезуть без ніякої платнї“. (Хут. Привольний, запис. О. Д. Прасолів).

43. Кажуть люде, що у Москву до царя повезли скількись вагонів одних ложок, виделок та тарілок для обіда бідним людям. Теперичка, кому вгодно, приходь до залїзної дороги, та скажи, що хочеш їхать на обід до царя: усїх даром возитимуть. (Ib. Id.).

44. По всїх станицях пройшла чутка, що царь на кожну станицю вислав по 300 чи по 500 руб., „шоб купили козакам горілки, а бабам вина“. Так станичні урядники „вже розібрали їх по кешенях“. (Ib. Id.).

45. Устьлабинські учнї пишуть, що після коронациї де-який час возитимуть усїх залїзницею даром. (Подав д. Шкіль).

46. Ампиратаръ карноватцы думая на Николу Наташу, значытца, штобы паменьшы гулять и напрасна ны тратитца на два празьника (іменини і коронування). (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

47. Менї казала одна баба, що на коронацию усїх, хто захоче, возитимуть по чавунцї без грошей. Вона завіряла, що про се чула в церкві, піп читав. (Катеринодар. 3. V. 96. Записано від панї О. С. Залеської).

48. Тодї, як карнував ся царь Николай II, то було ним повилино одпустить салдатів на цїлі сутки гулять: куди б хто ни пішов, то нічого їм за це ни було. Получивши такий приказ, всї розбрились, хто куди попав, і кубрили вони цїлий день, так що тодї всї трахтирі і кабаки були набиті салдатами. А вже вечиром налупившись до чортиків, кожин гріб ся до міста; та тіко в казарму мало поприходило, а то більше осталось їх там, де пили, а ко-які заночували по підтинню. А один ішов, ішов та впав на дорозї і заснув. На його якось натрапив сам царь, і приказав полїциї придставить його до себе у дом. Ті січас же його підхватили і на ваньку, одправили до царя у хороми і там його положили на постїль; він і заснув. Прокидаїць ця у-ранцї, глядь — аж він лижить, і сам ни зна де. Кругом обдивив ся — все у золотї та в сирибрі, і сам він лижить на такі постелї, шо з-роду ни то шоб довилось бачить, а даже й ни чув. Він дивив ся, дивив ся, а далї й кричить: „Де я?“ Виходе служитиль і каже: „Ти в раю“. — „Позвольте спитать вас, хто ви?“ — „Я ангіл!“ одвітив царський служитиль. — „Нільзя, бува, господин анголь тут рюмочку водочки достать, а то в мене на похмілля голова тріщить“. — „А чого-ж, можно, та тіко одну, а більше пільзя“. — „Ну, пожалуста хоч одну“. — Служитиль доложив цареві, царь позволив. Ото приносе він салдатові рюмку водки

і підносе. Салдат випив і, трохи подумавши, каже: „Нільзя лї ще одну?“ — „Нї, нільзя!“ — „Пожалуста, господин анголь, а то однії мінї й ни попахлось!“ — „Ну, постой-же, я піду у Бога спитаю“. — Служитиль одправив ся до царя і доклада, шо салдат ще одну рюмку просе. Царь повилїв дать і другу. Служитиль підносе йому і другу. Салдат випив і, утершись, сидить, поморгує усом. Служитиль вийшов у другу комнату. Салдат, трохи подумавши, захотїв іще випить, і його вже забрало, бо він натощака хватив, то вже в його й очі посоловіли. І він, вмісто того шоб попросить, та як крикне: „Анголь! А ну-ка, давай третю!“ — Служитиль осміхнув ся і пішов сказать царевї таку штуку. Царь тоже осміхнув ся, і звилїв піднисти йому й третю. Служитиль піднесе йому й третю. Він випив і каже: „Анголь, ти ни носи мінї по-однї: постав на стіл графин, я сам знаю, стіко випить“. — „Нї, салдат, у раю ни подобаїць ця пить більше трьох, а ти вже й так три випив“. — „У, шо там толкувать, це для вашого брата нільзя, а салдатові можно. Давай: по-кранї (!) мірі, споминать буду, шо в раю був“. — „Нї, салдате, цього ни можно тут творить“. — „Все можно! Кажуть, шо на небо нільзя злїзти, аже-ж, бач, злїз, і сам ни знаю як сюди забрав ся“. — „Ну, салдат, як хочиш, а більше я тибі ни дам“. — „Та я й сам знаю, шо більше трьох ни можно пить; а я тіко п'ю тодї багато, коли на похмілля“. Служитиль осміхнув ся та і каже: „Ну, постой-же, брате, я піду у Бога спитаю“. Ото пішов служитиль до царя і доклада, шо салдат просе цїлий графин. Царь здвигнув пличима, і повилїв поставить йому цїлий графин: рішив ся таки вивідать салдацьку натуру. От уносе служитиль йому графин водки і наложив закуски. Салдат і прийняв ся тягти з усїм усердиям. І ото він хлистав, поки уп'єть на ті-ж постелї закостянїв, захропів во всю правду. Царь тодї повилїв його взять на звощика і одправить його в казарму. Тут сїчас-же підхватили його і одвизли в казарму. Прокидаїць ця він на другий день і баче, шо вже він ни в раю, а у своїй казармі. Він тодї і хвалиць ця своїм братчикам, шо в раю був. Ті, узнавши послї всї його похождення, сміялись з його. Протів цього і зложили тепер пословицю, шо „салдат Богу ни родня — його бій ся як огня“. (Валуйки Воронїжської ґубернії, 9. II. 96, запис. П. К. Тарасевський)*).

XI. Царська корона.

47. Чого шукають у могилах? (З поводу археольоґічних розкопок). Опис гласить, що старинній царь Петро І-й воював по сїх містах, і де

*) Анахронїзм тут, імовірне, залежить від того, що вступлення на престол прийняте за коронацию.

його́ вби́то або́ він сам уме́р, не ска́зано настоя́ще, а ті́ко поде́йкують, що бу́цім між двома́ доро́гами ця моги́ла, і от його́ шука́ють. А шука́ють його́ на те, що він у коро́ні, і та коро́на згідлива од вся́чини, а більш од вое́нного бі́йства. Тепе́р у нас коро́на ро́блина у чужозе́мщині, а то була́ ру́ська, настоя́ща, пото́мственна. Хто на́йде (її), тому́ царь дає́ награ́ди вели́ку су́мму гро́шиий. (Майкоп, 25. VIII. 96. Зо слів Данька записав П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

XII. З народної полїтики.

Видатнїйшою з ознак нашого часу без сумнїву є переведеннє часописї до села. І справдї село тепер більше нїж попереду почуває потребу в часописї, більш цїкавить ся громадським життєм. Кожна звістка часописї, особливе ж полїтична, зважуєть ся сїльськими полїтиками і розповсюджуєть ся з ріжними варияциями і власними додатками, в котрих яскраво відбиваєть ся духове обличчє оповідача. Через се кожне народне оповіданнє з сфери полїтики повинно мати чималий науковий інтерес. Подаю тут одно таке оповіданнє, сподїваючись, що мій примір буде не остатнїм.

Бува́, ща́стя пропада́є, а на нища́стя ща́стя напада́є. Годі́в тому з п'ятна́дцять, чи мо́же й більш служи́в оди́н салдати́шко у го́родї Ялисоветгра́дї; ото́ він там і поба́чив, як царь обгляда́ полки́. Роска́зував він так:

Був я чолові́к бі́дний — прибі́дний, про́сто й сказа́ть; да́лї ні́куди. Оста́в ся я сирото́ю іще́ мале́ньким: ба́тько і ма́ти мої́ поме́рли вже тому́, ма́буть, годі́в на два́дцять бу́де. Ото́, бач, воспита́ли мене́ лю́ди, ви́ріс уже́ я здоро́вий, і вже як з доста́тком, так пора́-б і жини́ць ця, а я все був у робо́тниках, і оде́жу поси́в, яко́ї, я ду́маю, ніхто́ ху́жої не но́се. Повсїда́, було́, у ме́не чо́боти — одні́ халя́ви, і свити́на та була́ нинаа́че як із сами́х лато́к; а про ша́пку і каза́ть ні́чого — повсїда́ одна́ око́лиця була́ на голові́, а виршка́ ніколи ни було́: все було́ воло́сься із ша́пки вила́зе. Ото́ я жив по робо́тниках до са́мого при́зову і все я чим дуж ждав, шоб мене́ взяли́ у салда́ти, ду́маючи сибі́: хоч би Бог дав узяли́ мене́ у салда́ти, мо́же б я чи ни поца́рствував там; мо́же хоч ни ї́сти муть мене́ там во́ші. І харчі́ таки́ там ни ті бу́дудь, шо тут, а к тому́ іще́ і оде́жу там чи́сту бу́ду носи́ть. От я пішо́в на при́зов; мене́ там жи́во й забри́ли. Я зра́дував ся і вже зовсі́м ду́маю сибі́, шо бу́ду ходи́ть постоя́нно па́ном.

От забрáли нас у полк, вúдали нам усі́м нову́ одéжу, і стáли нас учúть гимнáстики і прóче. Отó я походúв півгóду у новóму, ужé проходúв і цілий год, а мундірóвка все однá і однá. Вже стáло і протирáць ця кóй-ди, а новóї все ни видають. Я тоді́ і дýмаю сам сибі: ні, мáбуть, як бідномý, так скрізь обідно: страждáв я дóма і тут прихóдиць ця страждáть; дóма ходúв у обóрваному та скитáв ся по робóтниках, і тут теж сáме прихóдиць ця. Богáті дóма хóдять усі́ в новóму, щиголяють, і тут усі́ як кýкли хóдять, а я нищáсний скрізь однáково страждáю. Скáзано, бідний кудú ни повéрне, так все гóлим на плечé.

От пройшлó іщé півгóду, у нáшого салдатúшка іщé дýжче мундірóвка розлі́злась. Ужé він латáв-латáв, і іщé б трéба латáть, та тіко ні́за-шо хватáть.

Йогó товариші́, які́ з багáтих, усі́ гундірáми повихóдили, а йогó дáже й з полкá вúвили, а постáвили йогó стóрожом коло орýдії, бо шоб і ни нагáнив канпáнії.

От одúн раз салдáт, сидячú коло орýдії, став плáкать, дýмаючи: Бóже мой, Бóже мой! За шо я страждáю на сьві́ті? Люди пішлú усі́ однáкові у слýжбу і іщé дурні́ші менé мóже єсть, а всі́ затóго вúйшли у люди, і єсть у їх за шо спрáвить одéжу, і чинú вонú получúли, а я ходю́ як стáриць, і ніякої пáмняти ни заслужý сибі. Я вже хоч би рядовúм був, і то ни достáлось служúть, а вúслали менé у сторожі. Шó вонó знáчить? Чи вонó царь ни міслостивий, шо оцé так допускá салдáтів у пагáному ходúть? Ні, це я дýмаю, в цьомý ніхтó ни винувáтий, як моя́ дóля, а к томý ще й начáльство трóхи ни в правáх. Ни дýрно скáзано, шо де тóнко, там іщé й рвéць ця. Як я бідний, так мині́ впадá, шоб я ще бідні́ший був. А багáті, а хоч і нибагáті, та так замóжні — так ті й дóма роскошýють, і тут начáлників обдáрять, і їм дають чинú, і їм, понятливо, єсть ужé за шо спрáвить одижúну; а в мéне нимá нічóго, і спрáвить ні́-за-шо. Він отó і кáже: я походúв у одномý поштú два гóди, усé на мині́ злáтане: чóботи ті всі на латкáх, а шинéля так ужé і на пýгало на бакшý ни годúць ця — як рéшито вся стáла.

От він і прочýв, шо в полк скóро приї́де царь на смотр. Отó він кáже: шо я й сам ни свій, хоч би скорій Бог дав приї́хав, я б йомý показáв, як у йóго салдáти хóдять. Отó і дождáлись вонú тогó дня, колú сáме назнáчино булó буть царéві. Тут усі́ зворушúлись, стáли прибирáць ця, готóвиць ця, і всі тримтять, як на ножі, дожидáють всяк по свóйому: хто дýма вúхвалиць ця, а хто бóїць ця, як-би ни ошúбтися. Отó вже і підойшóв той час, шо трéба зустрічáть царя́. Начáлники всіх настрóяли, як слі́дує, і одпрáвили їх на учéбне місто. А той бідняга остáв ся сторожувáть коло пóгріба. — Ужé, він кáже, я й просúв ся,

і шо́ ни шо́, ні, ни пусти́ли. Ну я, ка́же сибі́ на ду́мці, ни вва́жу, я вас увиду́ у лепе́ти, або́ сам пропаду́.

От постанови́лись усї в шла́нку, і ну заграва́ть на духову́ му́зику. Колй тро́хи згодом біжи́ть і царь. І тут усї зворуши́лись нача́льники, і встрі́чної заста́вили грать. Тут наш салдати́шко, ни до́вго ду́мавши, як бро́се свою́ сторо́жу, та й лепесну́в пря́мо у кома́нду, оббі́г і став са́ме с кра́ю, віткиля́ ї́це царь. От доїзджа́ царь і ди́виць ця на обо́рванця. Останови́в ся коло його і жи́во заста́вив бро́сить грать, по́тім і пита́ того́ салдати́шка: Почему́ ти, брат, так обо́рваний? А от почему́, Ва́ше Императо́рское Вели́чество, челове́к я бе́дний, спра́вить мнє не́-зачто, а казьо́нного не видаю́ть. — Как не видаю́ть? Єжего́дно видава́ть должни́. Када́ ж ти получа́л но́воє? — Получи́л єще́ с некру́тства і то́лько. — Ве́рно? — Ве́рно, Ва́ше Импера́торскоє Вели́чество. Царь заста́вив штук п'ятьо́х салда́тів цього́ салдати́шку отакува́ть, а сам пішо́в по всьому́ ряду́ і ка́жного пита́: Что ве́рно, что вимундіро́вки єжего́дно но́вой не получа́єте? — Йому́ ка́жний і одвіча́: Так то́чно, Ва́ше Импера́торскоє Вели́чество.

Ото́ царь, пирипита́вши усіх, підойшо́в уп'ять до обо́рваного салда́та і пита́: Давно́ ти слу́жиш? — Читве́ртий год. — І ни о́дного ра́зу ти не получа́л мундиро́вки. — Ника́к нєт, Ва́ше Импера́торскоє Вели́чество!

По́тім царь одойшо́в од того́ салда́та, ски́нув ша́пку і став здоро́вкаць ця: Здра́вствуйте, ребя́та! — Здра́вія жела́єм, Ва́ше Импера́торскоє Вели́чество! Тут жи́во загра́ли на му́зику, закрича́ли: Ура́! І по́слї останови́в уве́сь полк; закува́ли усі́х старши́х нача́лників, душ, ма́буть, на шість, і тоді́ царь приказа́в салда́там, шоб хто-нибу́дь дав йому́ ново́го біль́ля і про́чого всього́, шо́ тре́буїць ця салда́тові. Після цього́ оди́н обізва́в ся, шо в ме́не єсть уся́ сповна́ мундіро́вка.

Ото́ прині́с той салда́т мундіро́вку і положи́в, а царь його́ й пита́: Ето твоя́ со́бственная оде́жа ілі казьо́нная? — Моя́ со́бственная, Ва́ше Импера́торскоє Вели́чество! — Ве́рно? — Так то́чно, Ва́ше Импера́торскоє Вели́чество.

Ну, ото́ наді́в обо́рваний салда́т нову́ о́діж, а старе́ все позакида́в. Тоді́ царь підхо́де до того́ салда́та, дав йому́ на пале́ти і на вся́ку обши́вку парчі́, і заста́вив про́чих йому́ попришива́ть. І по́тім приказа́в зачи́слить його́ ста́ршим гундіря́кою.

І та́к з того́ ра́зу у цьому́ полку́ ко́жин год ста́ли ко́жному видава́ть нову́ о́діж. А тих нача́лників одпра́вили на Сі́бір, а цього́, яко́го пожа́лував царь чи́ном, одпра́вили у дру́гий полк, шоб під його ни підко́пували. Тоді́ той салда́т і ка́же: Сла́ва Тибі́, Го́споди, шо вогля́нув ся

на ме́не ми́лостивий Господь. Всепокі́рно дя́кую Бо́га небе́сного, шо мене́ ни оста́вив грі́шного.

Так ота́к, до́брі люди, моше́нниство нача́лників бага́то оба́ ниви́нних бідняків. Ну, та ло́влять вовки́, а вло́влюють і во́вка, то так і це. Моше́нничали вони́, по́ки терпи́мо було́ Бо́гові; а вже як обідили бідняка́, то і їх Бог обідив, а бідного наградив, посла́в йому́ ра́дость. (Валуйський повіт, 1894, запис. зо слів волосного десятника-москаля).

Із народньої памяти про панщину.

Записав **Митро Єндик.**

I.

Ой кувала зазулечка, кувала, кувала,
Як свобода паньщиночку в другі краї гнала.
Утікала паньщиночка гаєм зелененькім,
За нев, за нев два Полячки конем вороненькім.
Здогонили паньщиночку на кидровім мості:
„Ой верни сї, паньщиночко, тай до нас ще в гостї!
Ми не вмієм тай косити, наші жінки жати,
Хтож нам буде, бідним панам, на хліб роботати?“
„Коли-сь хотів, вражий Ляшку, мужиком робити,
Було дати з ранку їсти, а з полудня пити.
А ти не дав з ранку їсти, а з полудня пити,
А ти ложив на сніп житний ще й мужика бити“.
Пішли пани в трактиєрню, взяли в карти грати,
Що посьигне до кишенї, нема що зміняти.
„О тепер ми бідні пани, як ми будем жити?
Анї в касї, нї в кишéнї, що будем робити?“
Та дай Боже здоровячко нашому цареви,
Що дав, зробив полекшінє цїлому краєви.
Та дай Боже здоровячко ще й нашій царівнї,
Що вже Ляшки і Поляшки з мужиками рівнї.
А тепер би заробити тай на Боже дати:
Нося*) гроші атамани по під наші хати.

(Записано 1894 р. від Демяна Демянова в Зазулинцях Заліщицького повіту).

---

*) Ходя і прося на роботу йти. Увага співака.

II.

Сидит цїсар тай у Відни тай нїчо не знає,
А Полячки з студентами нещістє кохає.
Прийшли вони до монархи, взьили говорити:
„Підпиши сї, наш монархо, бо будем сї бити“.
А то цїсар молоденький того побояв сї
Тай студентам тай Полячкам взьив тай підписав сї.
Підписав сї, підписав сї, дав до брата знати,
Що Полячки з студентами хотят Польщу взяти.
А брат йому відписує, що „Я в тім не знаю,
Маю синка Юзефийка, щісливого мая.
Не далеко він сидит, тай в містї Парижу,
Ой має він на сердечку тай велику грижу.
Тай не того має грижу, що не ма що їсти,
Але Веньґра лиш би бити, та не може сїсти“.
Є що їсти, є що й пити, не приймає трунок.
Пише цїсар до Москальи: „Йди на поратунок!“
Москаль їму відписує, що „я піти піду,
Не ма ми що Веньґра бити з раня до обіду“.
Москаль їму відписує, та ней загодить сї,
Бо як піду в Веньґерщину, то він засмутить сї.
А як прийшов в Веньґерщину а взьив сї витати,
А взьили сї коменданти веньґерські ховати.
Як вистрілив раз із ґверів тай розбив фестунок,
На Ілїя, на Кошута йа вдарив фрасунок.
Як вистрілив раз із ґверів, зметали на воду,
З студентами з Полячками зробив цїсар згоду.
З'їхали сї цїсарщики, взьили говорити,
Та як би тим бідним людем паньщину уймити.
Ай паньщину би уймити, великі податки,
Поклоніт сї, бідні люде, до сьвітої Матки.
Поклоніт сї, бідні люде, до тої фіґури,
Що вам цїсар подарував яйцї, мітки й кури.
А то пани атамани руки собі ломля,
Що за дурно бідні люде паньщини не робля.
А то пани атамани їдьи собі руки;
Не лїтают з нагайками по селї гайдуки.

(Записано в Голїградах Залїщицького пов. від Максима Горішного).

III.

Ой ти, пане атамане, прошу-ж тї на пиво;
Не бий мою дївчиночку, як вийде на жниво!
„За що-ж її буду бити, вона звиває сї,
Як до мене снопи зносит, не раз засьміє сї“.
Бодай тобі, атамане, примха вочи видрав,
Що ти мене від дївчини на паньщину вигнав.
Ой на-ж тобі, атамане, коня вороного,
Пусти мене до домочку, до коханя мого!

(Запис. в Зазулинцях від Василя Вівчара).

IV.

Всюда біда, всюда біда, на сїм сьвітї гаразд:
Скоро вийду на панщину, сорок буків зарав.
Гой ти, пане атамане, гей ти, папе війте,
Не бий мою дївчиночку, як не рано вийде!
Гей як її тай не бити, не хоче робити,
Лишень стане, зазирає, кого би любити.

(Запис. тамже від Василя Гаврилюка).

V.

Ой вже вечір, вечеріє,
Вже сонечко низько,
Пускай, пане атамане,
До дому не близько!
Гой як не будеш тай пускати,
Ми не будем завтра виходити,
Та будеш завтра, пане атамане,
По під наші хати ходити.
Гой ци вийдеш, ци не вийдеш,
Я за тобов не піду.
Ти гадаєш, мой ґаздине,
Що звариш си обіду.

Ти гадаєш, мой ґаздине,
Що будеш той обід їсти, —
Чоловік буде брати косу, ти граблї,
Не будеш мати коли сїсти.

(Запис. также від Федора Захарії).

VI.

Ой зацвила калиночка блисько перелазу;
Добре було наймитови в ґосподаря з разу.
Оден тиждень добре, добре, а другий ще лїпше:
Іде наймит на паньщину тай бо ще й не ївши.
Ой йде наймит на паньщину цїпом молотити,
Богацький син йде до коршми мід-горівку пити.
Ой йде наймит йа з паньщини, вітер ним хітає,
Богацький син іде з коршми, кучму поправляє.
Іде наймит йа з паньщини тай поза городи,
А ґаздиня повідає: „Йдут наші нероби“.
Як прийшов він йа з паньщини тай хоче він сїсти,
Ґазда їму повідає: „Йди дай волам їсти.
Як даш волам — каже — їсти, тай прийдеш до хати,
Хапай в руки сокирочку, підеш дров врубати.
Нарубаєш — каже — дровець тай цїлу колоду,
Тогдї возьмеш коновочкі тай бігай по воду!“
Іде наймит йа з водою, двері відхиляє,
А ґаздиня зі всїх мисок та в одну зливає.
„Ой на тобі, наймиточку, вечерю з обідом,
Та що тобі не достане, то докладай хлїбом.
Не бери сї, наймиточку, до хлїба цїлого,
Шукай собі на коминї кавалок сухого.
Не бери сї, наймиточку, до ложкі нової,
Шукай собі на припічку кавалок старої“.
„Бодай же вам, ґаздинечко, так легко конати,
Так як минї по вечери хлїбом докладати!
Бодай же вам, тай ґаздине, так легко вмирати,
Так як минї по вечери сухий хлїб глодати.*)
Не хочу я, ґаздинечко, бай вечерю їсти,

*) Доси сьпівав Іван Каралаш наймит з Синькова.

Позвольте ми, ґаздинечко, на коника сісти“.
„Та як їдеш, наймиточку, не забудь же ти нас,
Як будеш сї тай женити, на весілє проси нас“.
„Тай не буду, ґаздинечко, не буду просити,
Бо я не міг через тебе року дослужити“.
Заїжджьиє наймиточок за високі лози,
Тай облили ґаздинечку ще й дрібненькі сьльози.

(Запис. в Зазулинцях, конець від Федора Захарії).

VII.

Накосив сї мужик косов, намахав сї ціпом,
Ще пригнав він воли з поля та передосьвітом.
Заказали їму вчера в вечір з під віконця,
Щоби їхав на паньщину перед сходом сонця.
Їде мужик на паньщину, волики впрягає,
Пан атаман йа з за воріт йа вже заглядає.
Їде мужик на паньщину, їде дорогою,
Пан атаман біжит за ним, тай біжит в погоню.
Та як його надогонив тай хоче його бити,
Ой узяв ся мужиченько, йа взяв ся просити.
Обіцяє йому курку, щоби його не били,
Щоби їго тай не били, здоровля не взьили.
„Не вважаєш тай на мене, вважай на худобу!“
Звернув єго на дорогу, сипле йму як бобу.
Ой звіяв сї буйний вітер тай навихрив хмару;
А наш мужик був ще годен, пімстив свою кару.
Чує мужик: добра нема нї в ночи нї в днину,
Забрав жінку з діточками, утїк в Буковину.

(Запис. такжe від Івана Мигайчука).

VIII.

Ой ти, зоре галицькая, ай яка ти ясна,
Як ти зійшла́, зазиріла, аж паньщина згасла.
Ой ти, зоре україньска, чом так пізно зійшла?
Як ти зійшла, так година полекшіня прийшла.

Ой як зійшла, заясьніла, вся темрява щьизла,
А в тій хвилї паньщиночка у безодню свисла.
Ой дай Боже здоровічко нашому цареви,
А що зробив полекшіня нашому краєви.
А дай Боже здоровічко ще й нашій царівнї,
Що зробила полекшінє на нашій Вкраїнї.
Ой дай Боже здоровічко цїсарській родинї,
Скасувала паньщиноньку в щасливій годинї.
Тепер то би заробити та на Боже дати,
Що не їздят окомани по під наші хати.
Загуділа сира земля, як паньщину гнали,
Загнали ї в темні лїси, на віки пропала.
Закопали паньщиночку в глїбокій долинї,
Тепер треба заплатити найменшій дитинї.
Ой тїкала паньщиночка гайом зелененькім,
А за нею два паночкі конем вороненькім.
А як її здогонили, як взяли просити:
„Ой верни сї, паньщиночко, не мож без тя жити.
Ми не знаєм як косити, наші жінки жати,
Ми не знаєм, що то треба на хлїб роботати“.
„Не верну ся, Ляше враже, будеш роботати,
Бо було ся над мужиком так не збиткувати.
Не давав єсь з ранку їсти, а з полудня пити,
Ще й мужика положити на житний сніп бити“.
Доки стане нашої суми, то мемо панами,
Як не стане, найко, суми, то підем з торбами.
Ней мужик ме пізнавати, не схоче давати,
Прийде нам сї без букатки хлїба погибати.
Закувала зазулечка на сухенькім дубі:
Покі сьвіта, покі сонця, паньщини не буде.
В атамана хата мала, в окомона більша;
Атамана колька колить, окомона гірша.

(Запис. тамже від Василя Вівчаря, сей перейняв від покійного Петра Романюка).

IX.

Буковино, каже, буйна,
Чого в тобі добра нема?

Нема добра тай не буде,
Розібрали добро люде.
Тільком тобов, каже, сходив,
А щем добра не находив.
Тільком найшов три листочкі,
Три листочкі повісточкі:
Оден листок як заграю,
Що в чужині пробуваю;
Другий листок як заграю,
Отця мати не видаю;
Третий листок як заграю,
Сестри брата не видаю.
Буковино ти, чужино,
Чого в тобі так студено —
Ані сьнігів, ні морозів,
Повні очи самих сльозів.
А як в тобі тяжко жити
Як той камінь підоймити.
Камінь здойму тай спочину
А в чужині марно згину.

Сьпівають в Синькові в Зазулинцях і в Буковині.

(Запис. від Івана Кіралаша з Синькова. Се пісня одного зазулинецького втікача, що за панщини втік був на Буковину. Василь Вівчар в Зазулинцях твердить, що її зложив Петрів Михайло, а Василь Гаврилюк знов оповідає, що сю сьпіванку склав Гриць Демчук).

X.

Паньщина в Зазулинцях, як запамітали мої дьидя, зачала ся з маленької охоти: як гній возити, толока, косити, жати і тим подібними роботами. Як гіренько і тяженько було відробляти, годі і споминати. Робили люденьки три дни в тиждни, а в неділю був обрахунок, так до пізна, що не був кождий ґазда, як є село, в церкві.

Котрий не доробив, то казав єго окомон до присонкі *) замкнути і сидів там до понедівка до досьвіта. Рано скоро дристь, випустив і покарав до схочу та гнав на паньщину.

По тім обробленю присонників літав атаман селом мов вихор, та зганяв людей до роботи. Було, вийдуть одні пізніще. Тих в полудне били. Чи бураки чи збіже яке полоти, все ставали люде на тілько місця,

*) Мабуть з французького prison — вязниця. *І. Ф.*

що два мали би що займити. Таким способом полов оден полольник за двох; ану став, вже бив гарапугою. За вело в полотьбі або в жнива за оден, два, три колоски били на пропадне.

Як жнива приходили, то що днини копу нажати мусів, снопи під міру, в пів кляні поскладати і колосє зазбирати, тогдї до дому йди. В часї кісьби косити морг за день. Бараболї копали по 5 корців щодня, а носити до ями мусїли хотьби найдальше і то по пів кірця тре було нести на плечех до міри. Як не стало до півкірця, то забирав назад на поле. В осени курузи на дни ломали і кождий мав по парі виховати а на веснї принести до сїяня. То були т. зв. насїнники.

Молоченє в зимі, кождий мав копу молотити в тиждни. День малий а снопи великі, то і два дни оден мусів молотити.

Парові лиш з поля звозили збіжє, та оброблювали т. є. плужили, волочили, та сїяли.

Ще і инші роботи: пр. дерево возили, сїно, та як дорошівським Жидам (Буковина) дерево возили, а пан за то гроші брав.

Халупники 112 днїв робили в рік.

Коли весна прийшла, загадав пан собі орати. Петрового Івана син Михайло поїхав до млина на друге село і не вийшов до ораня завчасу, але геть десь пізнїще.

Парень з него був годен а притім сукристий. Нї окомонови нї панови не дав ся бити. Хоть пан був на кони а цей истиком коня по храпах; нїж зігнали від роботи посїпаків, а Михайло чим скорше до дому. Жінцї лиш сказав: „Будь здорова, я йду в сьвіт за другим паном шукати, в зеленій Буковинї. Як знайду другого пана, то по тебе верну ся". Пішов і найшов собі посїджінє в Слободянах. — Тогдї вернув ся по жінку і взяв крадьком ще пару волів та постіль. Добре та гаразд там догараздував ся, мав 2 млини.

Притомним при тій пригодї Петрового Михайла був ще Ясько Ґрифель, Яків Шипітка і Гриць Демчук Тодорів, а всї парові.

Ґрифель заохочував вигадкою: „Гей, хлопцї, звихайте сї, панам Ляхам не дайте сї". За то Ґрифля так збили, що ледво живого до дому привезли. Похирляв і в недовзї вмер.

Яків Шипітка був крепший хлопець і то по над всї. Горіх між пальцями лісковий роздушив, а в закладцї держався по пів кірця збіжа в руках а другий его віз через Днїстер в каюцї. — Під Зазулинцями то Днїстер дуже широкий. — І то в одній руцї пів кірця і в другій пів кірця. —

Він не хотів йти ловити Михайла, а окомон его вдарив по плечах. — Яків же в сей час зловив окомона та гримнув ним о землю аж латки на нїм попукали.

За то заставив пан гайдуків бити єго через 6 годин буком як рука загрубшки. Три чверти години рахували а чверть години без рахуби. Хирляв пів року збитий на землю, на уголь, тай умер.

Гриць Демчук не дав сї бити, але від посїпаків мусїв бічи в Буковину. — На поли лишив воли з плугом, а сам перевіз ся Двістром на човнї. — Вже не вертав ся в своє село, лиш проживав в Буковинї, де єго нїхто не ськав. Оселив ся в Синївцях, де і дїти сплодив з буковинкою та їх викохав.

Довго терпіли люде тяжку паньщину. Було вийде хто на лан, то нїкому не дав виходити з лану за водою, а жінка як обід винесла, то дивив ся чи не винесла води.

Як котра винесла, то збив судину з водою.

Почали люде просьбу до цїсаря писати та послів до найясьнїйшого монарха висилати. Пани сих послів били а землю їм відбирали та другим давали.

Такими послами були: Іван Демчук, чоловік неподатливий, завзятий і справедливий депутат. Землю і все майно стратив, а в батька був на комірни. Другий Гомжій Василь, третий Мігайчук Василь, сих два подали ся за вітром чи за паном.

Найгірше витерпів четвертий депутат Щупак Тодор, батько Гриця; він теж не подав ся за паном, хоть страшно єго з Демчуком разом покарали: по 25 буків що днини діставав в присонцї замкнений.

В рік пізнїще помер. Лишили ся дїти дрібненькі, тому пан не вигнав їх з батьківщини. Під конець 1847 р. казав пан остро тримати нарід. Всї стогнали гіренько, аж докі не зійшла зірниця свободи в день 3. мая 1848 р. В час сей одні коло машини були заняті, другі в поли. Люде аж в полуднє почули від пана: „Станьте в роботї, доси булисьте мої піддані а я ваш пан, від нинї ви свобідні і вже не мої, а я не ваш“.

Стали робітники, перехрестили ся а найяснїйшому цареви крикнули многі літа. Устав рахунок річний за паньщину. Хто більше робив, то брав 6 кр. денно.

(Запис. тамже від 70-лїтнього дїда Василя Гаврилюка).

Опришок Мирон Штола.

Пок. Целевич у своїй працї про опришків підніс той факт, що про опришків звісних із судових актів (крім Олекси Довбуша) загибла народня память; натомісць опришки, про яких доси заховали ся народні пісні, незвісні з актів. Менї здаєть са, що ся увага потребує поправки.

Пок. Целевич користував ся для своєї праці тілько актами з польських часів, а тимчасом ті пісні про опришків, які доси заховали ся в устах Гуцулів або жили ще до недавна і дійшли до друкованих збірок, говорять про новійших опришків, що опришкували вже за австрийських часів. Я певний, що перешуканє актів кримінального суду в Станіславові і Чернівцях з першої половини сего віку дало би богатий документальний підклад для тих опришківських пісень, що надруковані в збірках Головацького, о. Сабата і инш. На сю думку наводять мене подані далї народні памятки про одного з остатнїх опришків, Мирона Штолу. Анї в наших етноґрафічних збірках, анї в працї пок. Целевича про него не було доси нїякої звістки, а тимчасом нема нїякого сумнїву, що маємо тут дїло з появою зовсїм історичною і що память про него у людей старшої ґенерациї ще жива і докладна. Порівнюючи оповіданє, списане мною в уст Гуцула Андрія Освіцїнського (на прозвище Ма́ндрика) з піснею записаною о. Вас. Козарищуком, ми бачимо, як докладно пісня йде за слїдами дїйсних подій і відси можемо догадувати ся, що й инші пісні про опришків треба вважати більш або менше вірною реляциєю справдїшнїх фактів. Правда, при архівних дослїдах треба звертати увагу ще на одну обставину: майже кождий Гуцул крім своєї книжкової назви має ще иншу, устну і загально звісну; дуже часто громадяне і сусїди навіть зовсїм не знають книжкової назви, тілько прізвище і, розумієть ся, з таким прізвищем чоловік входить і в пісню. До рідких виємків від сего правила належить власне Штола, що війшов в пісню з дїйсним своїм імям і з книжковою назвою; чи було в него яке прізвище, я не міг дізнати ся, — Мандрик називав його тілько Штола.

Др. Іван Франко.

I. Пісня про Мирона Штолу.

Ой кувала зазуленька по під крильця жовта;
Ой спіймала Мирін Штолу стоголовна ровта.
Ой кувала зазуленька в боцї цри толоцї;
Його, братчику, спіймали у тітки в Ростоцї.
А йик його іспіймали, йили си питати:
„Де ти гадав, Мирін Штоло, зимку зимувати?“
— „Ой у мене в огородци зелененький поліг [1]);
Ой там був бих зазимував, де би мі Биг поміг“.
Ой завіяв буйний вітер з високої гори;

[1]) Покіс, мурава.

Меш ти, Штоло, зимувати у тьишкі неволи.
Йик узьили Мирін Штолу та є собов горіще,[1])
Несут за ним пистольита тай несут оруже.
Несут за ним пистольита, несут за ним роги[2]):
Тепер тобі, Мирін Штоло, тут крайні дороги.
Із пистольит вистрілюют, дают йому пуду;
Штола собі показує: воювати буду.
А так Штолу молодого на коньи поклали,
По під коньи вороного ноги завйизали.
Ніжки йому завйизали, ручки потужили,
Ой так Штолу молодого заболїли жили.
Ой зачьив си Мирін Штола у ровти просити,
Шьоби ручки попустити, ніжки потужити.
Вони ручки попустили, ніжки потужили,
Та великий мают гонір, шьо Штолу зловили.
Ой упала цьвітна зимка, як у поли чічька;
А хто з него гонір здоймив? то панок Герлїчка.
На калинції дві ягідції тай на сухім стеблї;
Ой узьили Мирін Штолу іс собов на Стебнї[3]).
Ой узьили Мирін Штолу до нового двору,
Пани Штолу покликают все до протоколу.
Пани Штолу покликают все до протоколу,
Кождий ґазда пришьов знати за свою комору[4]).
Та йили си уже панки Штолу тай питати:
„Ци ти годен, Мирін Штоло, села зайиднати?“ [5])
— „Не сам я був, не сам я був, було нас три дурні,
А ми ґаздів воювали, котрі були буйні“.
Йивили си Мирін Штолї тай у личьку цьвіти;
Берут Штолу молодого, хотьи го вішьити.
Берут Штолу молодого, хтьи го розодіти:
Ой кайте си, старі люде тай маленькі дїти!
Ой кувала зазуленька в городї на стежцї;
Загубили Мирін Штолу та в Білоберезцї [6]).
Ой кувала зазуленька, кувала, кричьила;
Тепер си вже Мирін Штолї співанка скінчьила.

---

[1]) Горіще — горі рікою, з Ростік до Устерік.

[2]) Роги з порохом, порошниції.

[3]) Стебне, село косівського повіту, зараз коло Устерік, де жив Грдлїчка.

[4]) То б то: кождий прийшов довідати ся про досгатки, пограбовані у него Штолою з комори.

[5]) То б то: чи можеш кождому з селян повернути його шкоду?

[6]) Село косівського пов. над Черемошем, понизше Устерік.

Ой кувала зазуленька вишше Йиворова;
Та все цесе вірна правда, кобих так здорова!

(В с. Конятині вижницького пов. записав о. Вас. Козарищук).

II. Оповідане про Мирона Штолу.

Герлічка прийшов до Устєрік, коли Штола заявив си з опришками. Штола був родом з Ростік[1]), мав іс собов штирох: з Бервінкови Джурьика, із Стебних Брушка́, ще був йиден жьибівський, а четвертого не знаю. За Брушка знаю добре. Його взьили були до воська, а він дес коло Сьвтина вірвав си тай утік, прийшов у верхи, там був „капітан" (бувший опришок) Бельмеґа, то він у нього жив. По селах крав і там зносив. Вробили в печи діру і він там за-дне скульйніг сидів. Хтос підвидів, зібрали ровту, обскочили хату, вітьигли го з печи, йик зачнут бити! Там був Каштан — він си писав Андрій Кундак — богатий Гуцул із Стебних, то той найдужше бив Брушка́. А Брушко́ каже йому: „Хіба мі тут на смерть убєш, а ні, то ти відда́м!" Дали його знов до воська, там йому присудили бігати касу[2]). Відбігав, а йик відужьив, то знов утік. Джурьи́к ще перед тим рабував. Він був за стрільцьи, сам мав ловити опришків і сам ходив рабувати. Обідрали пана в Вілавчу. На той рабунок тьиглй с собов Гринюка з Перехресного, але він не йшов, витік з меже них і стойив з далека. Побрали все з двора, давали Гринюкови пайку, але він не брав. Потім си то відало. Джурьик був за стрільцьи та слухає на протоколї, шьо за него говорьи. То вже не чекав кінцьи того протоколу, але зараз від дверий забрав си тай утік до Штоли. До них і Брушко пристав і намовив їх іти до Каштана. Каштан сидів у Стебних, а в верху мав люба́ску. Вони у неї вивідали си, коли він приходит, ци з оружом, ци ні. Прийшов до неї вечером, без оружа, то вони тогди наскочили. Він си боронив сокиров. Стрільили до него, далї придусили го вориньом і били, а йик гадали, що вже по нїм, то повтікали. Він-ще три години потім був живий. Була комісия, там у верху його й пороли. (Се стало ся 15 серпня 1829 року, як видно з метрики в Довгополї). Тогди прийшов Гердлічка до Устєрік на мандатора, зібрав пушкарів, а Юрішка з Стебних поклав за ваташка. Цес з ровтов пішов і зловив двох, Брушка і ще йидного. Джурьик прийшов

---

[1]) Село вижницького пов., на Буковині.

[2]) Бігати касу або бігати вулицю — бігти поміж дві лави вояків узброєних в палки.

до йидного чоловіка (забув де) і просив, щоби його сховав. Той сховав його до йими, а сам побіг дати знати; прийшла ровта тай там його знайшли. Тогди тих штирох завісили. Юрішко всїх заковував і на всїх кайдани ломав під шибеницев.

(Від старого Гуцула Андрія Освіцїнського, vulgo Мандрика, бувшого війта в Довгополї гал. записав Ів. Франко).

III. Оповідане про Юрішка і Грдлїчку.

Юрішко називав си по правдї Юрко Павличу́к, знав сми го дуже добре. Збитошник був, страх. Свою доньку цїлий рік держьив у стайни, шьоби її конї вбили, але люде прочюли та її вісватали, тай то доки жив, не хотїв її дати. Своїй другій жінцї два роки не давав прьисти, щоби ходила дранка́ва, а все прьидиво покрутив на линви, сто лино́в укрутив. Хто прийшов, тому дарував линву. Жінчину сорочку вініс на ки́черу (гору) і там розіпйив людьом на сьміх. Одному свойому синови розтьив вухо, йик баранови. Над людьми збиткував си дуже. Йик повісили Штолу, то він набрав 60 людей і держьив у йимах по роцї, по два. Йикос то си донесло аж до Станїслава, з'їхала комісия, але він си дізнав борше, тих людей одних розпустив, других по сусїдних хатах поховав. Приїхала комісия — нема нікого.

Юрішко вбив писарського слугу, шьо доносив одному дезертирови на волоськім боцї пороху; за це Юрішко сидів у Станїславі в криміналї два роки. Йидного свого брата також завдав був до криміналу. Він умер 1858 року. По нім я настав за війта.

Герлїчка, йик його скасували з мандатора, жив у Кутах. Бідував дуже, всї за него забули. Я вже був війтом (1856—1860), то прийшов сми раз до него, а він лежит на голій постели. „Ади, каже, Андрею, йикі мя чираки обсїли!“ А у него рани по цїлім тїлї. Там і вмер, ніхто й не заглянув до него. Трафили си наші люде і віднесли го до гробу.

(Записано ut supra)

IV. Пісня про Юріштана.

Про вбійство писарського слуги Юрішком, згадане в оповіданю Мандрика, зложена була пісня, котру записала в с. Криворівни косівського пов. панна Целїна Бурачинська від старої жінки Христини

Пелїнючки в Криворівнї і котра була надрукована мною в „Зорі“ 1886 р. Передруковую її тут для повноти.

Ой кувала зазулечка в саду на возници[1]);
Истала си неславочька из тій Йиблоници[2]).
Ой пущю я веселюху[3]) на велику тугу:
Але й убив, хло, Юрїштан писарського слугу.
Йик він йиго убив-убив, тай в віконце глипнув,
А на свої пушкарики із грізненька крикнув.
Ой і крикнув на Іванка та на Міхайлика:
„Шьо́ я там, братчики, убив, хло, за леґіника!
Ей шьо я там йиго убив, та дей йиго кату!
Підїт-ко та запесїт го у побиту хату!“
Летїв ворон чужосторон, та летїв крачучи;
Але-ж пішов війт Юрїштан до Устєрік плачучи.
Приходит він до Устєрік, уклонив си двору:
„Сам я собі неславу вробив і свойиму роду“.
А у дворі на престолї[4]) изгоряє сьвічка;
А йик сесе та і учув, заплакав Гердлїчка.
Ой заплакав пан Гердлїчка, і та трахтарія[5]),
Та і крикнув пан на паню: „Шукай дохторія!“
„Осїдлай-ко, Юрїштане, коня вороного,
Іди, ци би-с не зафатив[6]) леґіня живого!“
„Ой я, пане, не сїдлаю коня вороного,
Бо я знаю, шьо не зафачу леґіня живого!
Ой зазулька закувала на великій лозї;
Йик я вдарив йиго пласом[7]), вломив обі нозї“.
Ой зазулька закувала, тай кувати буде;
Вже такого Юрїштана на сьвітї не буде.

В текстї записанім п. Бурачинською третїй перед кінцем рядок виглядає так: „Як ударив пан єго пласом“, ніби то Гердлїчка Юрїштана. Се очевидне непорозуміє; сей рядок належить до слів Юрїштана сказаних перед Гердлїчкою і я так поправив його.

---

[1]) Возниця — сушарня до сушеня овочів і прядива.

[2]) Яблониця — село косівського пов., дві милї від Устєрік.

[3]) Веселюха — новина, гутірка між людьми.

[4]) Престіл — стіл.

[5]) Трахтарія — трактамент, „бо там тодї було богато гостей, якись бай (баль) був“ — пояснила співачка.

[6]) Зафатити — захопити, застати.

[7]) Пласом — обухом.

Крім сеї пісні Пелїнючка нічого майже не знала про Гердлїчку; чула тілько, що то був пан великий і дуже добрий. Піценко пояснив менї, що то для того кажуть, що він добрий, бо він виловив усїх опришків, а тодї таки їх „ровти“ (купи) ходили, що не можна було спокійно й дорогою пройти. Але він — додав П-ко — був дуже недобрий. У него в Устеріках то такі були кримінали та темниції, що нїде на цїлі гори і Підгіре таких нема. За одно марне слово, то мучив в темниці християнина і цїлий рік. А як вже котрого розбійника зловив, то так мучив, що най Бог боронить. Він був дуже богатий, бо був камеральний мандатор і завідував дуже богато селами, як: Устеріки, Бервінкова, Білоберезка, Довгополе, Усте Путиля (?), Кобаки, Красноіла, Рожен Великий, Ростоки, Рибно, Соколівка, Тюдів, Фрескуля, Полянки, Голови, Яблониця, Гринява, Хімчин (?), Яворів. Він мав цїлу ґвардию добре узброєних людей, що звались пушкарями (і тепер ще в кождім селї сільська полїция зве ся пушкарями), а найстаршим над ними був власне війт Юріштан. Як мандаториї знесли а завелись Bezirksamt-и, то і Гердлїчка стратив свою посаду в Устеріках, а натомісць дістав посаду канцелїсти в Кутах. Але тут якось єму не вело ся і він швидко дістав відпустку. Часи змінили ся, колишнїй достаток розтратив ся, і колишнїй пострах Гуцулів, „гірський цїсар“ розпив ся і умер під плотом в Кутах.

(В Криворівни косівського пов. записала Целїна Бурачинська).

Замітний вариянт сеї пісні заховав ся доси в Довгополї галицькім. Подаю тут його в повнї:

Ой кує зазулица в саду на возници:
Вчинила си негодочка на тїй Йиблоници.
А я пущю веселицу на велику тугу:
Убив, убив там Юрішко писарського слугу.
А йик він го, брате, убив, та з полога глипнув,
А на свої пушкаріки а з-різненька крикнув.
Ой крикнув на Стефанка тай на Міхайлика:
„Беріт відси, пушкаріки, цего леґіника!“
Але взьили йиго відси, принесли до хати,
Аби шов вес йиго родок леґіня прощати.
Летит ворон по-над-сторон, летит кранкаючі,
Але сходит та Юрішко на Всцєрікі плачючі.
Але сходит та Юрішко та склонив си столу:
„Та і що-ж я наробив все свойиму роду!“
Але в місті на престолї ізгоріла сьвічка;
Йик розказав то Юрішко, заплакав Герлїчка.

„А сїдлай ко ти Юрішку коня вороного,
Та махай ти в Йиблоницу, зафатиш го живого!“
„Хоц я сїдлай, хоц не сїдлай коня вороного,
То я того леґіника не зафачю живого!“
Сидит потьи на воротьих та в лабочки клапле;
Мечут йиго на дарабу, з него крівцьи капле.
Мечут йиго на дарабу та не довіджьиют,
Везут йиго на Вусцєріки та не впроваджьиют.
Набирає Юрішко горівки та в нову бирівку;
„А я тото все наробив та через горівку“.

(В Довгополї гал. від Лукина Бодурьика з Перехресного записав О. Галевич).

V. Згадка про давнїйших опришків.

То ще тогди, як наш цїсар воював з Французом, був на волоськім боцї опришок Кей, а потім був Мацелей, що называв си Попюк з Довгополя буковинського. Опришки вбили Королюка на полонинї Пнївю. Мацелей убив шинкаря в Ферескули. Його зловили в Зеленові, повісили в Надвірнї. За того шинкаря богато людей терпіло. Мого брата також були взьили, а він нїчого не був винен. То його мучили в Устєріках, потім мучили в Кутах, потім повели до Коломиї і там били та катували, шоби си признав. Аж уже йик мали Мацелея вішьити в Надвірнї, то він каже: „А віпустїт там того невинного чоловіка з Довгополя, бо він нїчого не винен“. Тай так мого брата віпустили.

(Від А. Освіцїнського записав Ів. Франко).

VI. Згадка про опришків і пушкарів.

Пушкарі то була сила в горах. Вони держали ся ще від польських часів для війни з опришками. А на чім стояло опришківство? Тут в Кутах в давнїх часах був значний промисл – виправа козячих шкур на сафіян. Той сафіян купцї возили на Угорщину. Доріг горами тодї не було, тілько стежки; через Сокільське треба було йти самим вершком понад страшенну пропасть. Купцї вибирали ся в дорогу цїлими караванами, по 20 50 коней, ішли на торги до Пешту, Дебрецина і далї, а як вертали, то у кождого черес був твердо напханий червінцями. То на них засїдали опришки. С часом, як той промисл зачав упадати, вони ходили на панів і на богатших хлопів. Пушкарі були пострахом не

тілько на опришків, але також на всяких дезертирів, злодіїв. Не можете собі здумати, як їх Гуцули бояли ся. Тоді нарід був не те, що нині, тоді з села до села не було так безпечно їхати або йти, як тепер. Нарід був буйний, гордий. А шандарів тодішнїх тямите, тих, що в пікельгавбах ходили? То була сила, з іншими властями per notam кореспондували. Отже й ті шандарі не мали серед Гуцулів і половину тої поваги, що пушкарі. Памятаю раз у Яблониці, в неділю коло коршми люде забавляли ся, молодїж танцювала. Два шандарі надійшли і стали собі з боку — вони нікому нічого і до них ніхто нічого. Аж тут над'їхав пушкар на кони, на нім капелюх високий, такий як то були півцилїндри, замісто стяжки широка бляха, за нею на горі натикане всіляке пірє, через плечі „крес“ (скалкова рушниця), пояс широкий, за поясом два пістолети, в однїй руцї мосяжний топорець, в другій гарапник шкуряний, плетений. Над'їхав, привитав ся, зараз усї капелюхи поздіймали, найстарші підбігли до него, кланяють ся, стремена піддержують. А він до них: „Ну, ну, забавляйте си, але миром! Розпитав війта, що йому там треба було тай поїхав далї. Ґрдлїчка жив у фервальтериї, а в сусїднім будинку була канцелярия, — там сидїв його юстіціарий Антульский. В тім будинку були великі пивницї — то була та славна „Ґрдлїчкова неволя“. Богато там людей погибло, богато там натерпіло ся муки, набризькало людської крови. Але Ґрдлїчки заслуга, що винищив опришків. Бувало як тілько щось таке стало ся в горах, він крикне до пушкарів: „Вішукайте мінї сего або того — хоч приведїт, хоч на топірцях принесїт“, то нїби живого чи мертвого. І вже не хибне, приведуть. Памятаю раз на Гриняві пять Гуцулів напало було на коршму. Половили їх, повязали, а вони всї на колїна: „Ой паночку, вже нас тут карайте йик хочете, тілько нас до Ґердлїчкової неволї не давайте!“ Ті пивницї ще були до недавна, аж перед двома роками мій сусїд велїв їх засипати. Юріштан був найстарший над пушкарями. Я сам був при тім, як йому надавано цїсарську декорацию — медаль за заслуги. Ґрдлїчкова жінка умерла в Устєріках. Він сам не був богатий; коли відходив з Устєрік, то єго річи зафантовано; крісла єго ще й доси є у устєріцького Жида. Паперів по нїм в Устєріках не лишило ся нїяких, а як що й було, то по скасованю мандаториї забрано до Кут.

(Від Йогана Фаєра, пенсіонованого завідателя тартаків в Устєріках записав Ів. Франко).

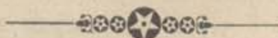

Гуцульські примівки.

Може у жадної части нашого народа не розповсюджена так сильно віра в зносини поодиноких людей, знахарів, лїкарів, ворожбитів і т. и. з надземними силами, як серед Гуцулів. Майже в кождім селї, звичайно широко розкиненім по горах, ярах і верхах, є кілька або й кільканацять голосних знахарів та примівників і примівниць, а деякі примівки знає мало що не кождий чоловік і жінка в селї. Майже кожду слабість, пошесть і долегливість уміють тут лїчити при помочи „примівок" сполучених з ріжнородними знахарськими обрядами. Не диво, що примівок живе в устах Гуцулів велика сила і до кождої є богато вариянтів. Знаючи наукову вартість тих памяток народньої творчости, в котрих на старе мітольоґічно-поганське тло налягла груба верства християнсько-єретицьких (головно богомильських) поглядів, я подаю отсю збірочку примівок, списаних двома збирачами в селах положених над Білим Черемошем і Путилівкою, а власне в Довгополї буковинськім і галицькім, в Полянках, в Конятинї і Плоскій. Більша половина зібраних тут примівок записана о. Вас. Козарищуком, правосл. парохом в Конятинї (вперед у Плоскій); решту по моїй просьбі списав д. О. Галевич, нар. учитель в Довгополї галицькім. Збірочка о. Козарищука (всего 10 н-рів) була вже друкована в фелетонах „Буковинскихъ Вѣдомостей" в н-рах 44—45 за 1895 та 2, 3, 7, 8, 23, 28 і 29 за 1896 р., на жаль, без захованя особливостей гуцульського диялєкту, а декуди навіть з самовільними перемінами в тексті. Оттим то, передруковуючи за ласкавим дозволом о. Козарищука єго збірку, я вважав конечним ще раз перевірити єго записи, порівняти їх з дїйсним гуцульським виговором і подати текст на скілько можна автентичний. За ласкаву поміч в тій нелегкій роботї складаю тут щиру подяку о. Іванови Попелеви, грк. парохови в Довгополї галицькім і д. Галевичу, учителеви тамже.

Др. Іван Франко.

I. Вступ до кождої примівки.

Коли примівник війде в хату, де має робити якесь „ліковане", то на сам перед, заким приступить до свойого діла, відмовляє девять разів отсю формулу:

За першьим разом,
За добрим часом!
В добрий час буду говорити,
В лихий мовчьити,
Буду Господа любого просити,
Аби Господь став ми на помочи
З ньитками (?), з сьвйитками,
З славними, роковими і преподобними.
Поможіт мені візивати, викликати.

Виговоривши раз починає на ново:

За другим разом і т. д.

Потім „за третим разом" і так до девятьох.

(В Перехреснім, присілку Довгополя гал. записав О. Галевич).

II. Примівки від бабиці.

„Ба́биця", се є слабість, що „робит си чьоловікови в череві": коли чоловік чого смачного попоїсть, то його коле в череві, по під лопатки, по під „війжки" (вязи) і „робит си йиму гидко так, шо аж блює". Лікує ся сю слабість так: „Бере си стро́му (жмут) лижо́к і два горщьита з водов, дає си до тих горщьи́т попелу і варит си в печи. Йик си той попів з водов звари́т, дає си ті горщьита до миски, перевертає си їх в мисці до гори дном, лікарик кладе сесу миску недужому на череві і відмавльиє сесу примівку" девять разів:

Госпідку любий!
Поможи мінї візивати-вікликати
Бабиці сирливі, бабиці дрисливі,
Бабиці напугачки, бабиці надовгачки,
Бабиці кукурузьнині, бабиці барабульнині,
Бабиці житні, бабиці пшеничні,
Бабиці вівсьниі, бабиці йичмінні,

Бабиці бобові, бабиці фасульóві,
Бабиці з миьиса, бабиці з бриндзї,
Бабиці солонинні, бабиці масльйнні,
Бабиці з бáнуші (яєшнї), бабиці з жинтиці,
Бабиці з гýсьльиинки[1]), бабиці з оселедцьи,
Бабиці горівчьинні, бабиці пйвйнині, бабиці винові.

Проговоривши девять разів сю формулу, примівник „відвертає горщьита в мисці", зачирає того звареного попелу кождий раз иньшою ложкою і говорить далї:

Я вас, бабиці, візиваю-вікликаю,
Я вас в горщьити віварую,
Лижками вічерпую,
Веретенами віпрьидаю,
Глами вішиваю.

З кождої ложки примівник дає покоштувати недужому, а потім кидає ложку по зад себе приговорюючи: Тьфу! Тьфу! Тьфу!

(Від Єлени Повіденої в Довгополї гал. записав Остап Галевич).

Вариянт сеї примівки, записаний в Перехреснім, зачинає ся так:

Бабиці стали си і впяли си
Від схода місяца в повно місяца,
Від повна місяца згибку місяца,
І на полудне і на піввечерьку
І вечері і коло повньих і коло впівночи,
І на зорах і на обіди.
Вхопили си бабиці кукурузьині,
Бабиці пшеничні, бабиці житні,
Бабиці йичмінні, бабиці фасуљові,
Бабиці буракові, бабиці капустяні,
Бабиці квасні, бабиці мйисні,
Бабиці масні (і т. д., на всьо каже, що чоловік харчує)
Бабиці відригачки, бабиці стирачки,
Бабиці дрисливі, бабиці перливі,

---

[1]) Гýсьльинка — солодке молоко переварене а потім перекисле, улюблена їда у Гуцулів. *І. Ф.*

Бабиці воньичі, бабиці смердьичі.
Я вас відси візиваю, вікликаю,
Я вас, бабиці, не лишьию, не грішьию:
З тімя, з під тімя, з мозку, з під мозку,
З вій, з під вій, з ніса, з перед ніса,
З хавок, з під хавок, з вух, зі слух,
З грудий, з володи́й, з серця, з під серця,
З почок, з під почок, з струїнок, з під струїнок,
З клубів, з під клубів, з колі́нец, з під колі́нец,
З гумовічок, з під гумовічок, з плесен, з під плесен,
З палчиків, з під палчиків, з ніхтів, з під ніхтів,
Ідіт до сирої землї, на широкі поля,
Там веселіт си, там кореніт си!

I тут знахар варить девять горщиків з попелом, бере девять ложок, одно веретено, іглу і стебло з віника, а проговоривши примівку черпає по разу одною ложкою з одного горщика і за кождим разом говорить:

Я тебе буду лижками вичерпувати,
Веретеном віпрьидати,
Глами вішивати, віниками вимітати.
Ідіт собі на широкі поля!
Там веселіт си, там корініт си! Ху! Ху! Ху!

(В Полянках коло Довгополя записав О. Галевич).

III. Примівки від лойки (гадюки).

В горах є чимало їдовитих гадюк, тож примівка від укушеня гадюки належить до найбільше розповсюджених. Коли кого „вжьили́т пріжо́риста“ (їдовита гадюка), то баба примівниця ставить його на землї, кладе йому під ноги осикову тріску, велить стояти тихо прижмуривши очи і шепче девять равів отсю примівку:

Тьфу, тьфу, тьфу! Счізай!
Боже помагай!
Був лой тай лойка та вийшов на глину,
А з глини на траву, а с трави на росу,
А з роси уфатив си за шкіру,
А з шкіри за мьисо, а з мьиса за кість,
А з кости я тебе вікликаю, я тебе візиваю.

Хоц єс земльина́, хоц єс водьина́, хоц єс камїина́,
Хоц єс ломова́[1]), хоц єс пєцова́, хоц єс хатьина,
Я тебе візиваю, я тебе вікликаю:
Не маєш путері скіпати, лупати, горіти, болїти,
Синї жили проривати, черлену кров іспивати,
Їду́ відбирати, спати не давати.
Я тебе вікликаю: розійди си, ростечи си,
Йик піна по водї, йик роса по траві,
Йик мла дїлами[2]), йик дух губами[3]).

(В Конятинї вижницького пов. записав о. Вас. Козарищук).

Подаю тут вариянт сеї примівки, говорений над „маржиною“:

Вийшла лойка з лойком з землї на росу́, з роси на траву,
Тай вмастила си в серсть, із серсти в скіру,
З скіри в мньисо, з мньиса в кости,
З кости в калюшки́, з калюшків у потрушки́,
А з потрушків у кишочки́, а з кишочо́к у серце.
А я тебе візиваю, вікликаю,
Вмасти си з серцьи в кишочки,
А з кишочок у потрушки,
А з потрушок у калюшки,
А з калюшків у мньисо, а з мньиса в кости,
А з кости вмасти си в скіру,
А з скіри в серсть, а з серсти вон!
Аби ти всхло жьило́,
Йик у поли било́.

(В Довгополї гал. зап. О. Галевич).

А ось другий, ще коротший вариянт примівки над маржиною. Коли „пога́ниця споганит маржину“, примівник відмавляє над нею девять разів отсї слова:

Ішла лойка травов, муравов, камінєм, корінєм,
І вткнула жило в серсть, в скіру, в мньисо,

---

[1]) Така, що живе в „ломах“, „вівертах“, тоб то під виверненими деревами; в Довгополї кажуть „ріщьина́“.

[2]) Дїл, в румунськім dealu — горб. Прим. о. Козар.

[3]) Кінця лїкарської процедури не записано. *І. Ф.*

В кість, в жили, в кров і в серце.
А я тебе віклику́ю, поганко!
Війди в серцьи, з крови, з жил, з кости,
З миьиса, з скіри, із серсти! Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Проговоривши се заколює вкушене місце тричі іглою і замазує чісником.

(В Довгополї косівського пов. від Андрія Освіцінського зап. Галевич).

IV. Примівки при забиваню кілків.

Є такі знахарі, що можуть наслати на чоловіка слабість. На се треба розстарати землї з слідів того чоловіка, знахар робить із тої землї куклу подібну до чоловіка і шепче над нею отсю примівку:

Війшов стрільоватий чоловік в стрільоватім сердацї,
В стрільоватім кожусї, в стрільоватих портках,
В стрільоватій сорочцї, в стрільоватих постілцях,
В стрільоватім ковбацї, з стрільоватими сокирами,
З стрільоватими гиблями, з стрільоватими пилами,
З стрільоватими сверлами,
Стрільоватий лїс корінювати і воювати,
З него поле робити і сверлами вертїти.

Проговоривши се він бере „твар“ (куклу), вертить в нїй сверликом дірки і шепче далї:

Нїхто того стрільоватого чоловіка
Не вчув, не видїв,
Лиш сам біс із пекла си спустив і питає:
„Де ти стрільоватий чоловіче йдеш?“
„Іду стрільоваті лїси корінювати-воювати,
І поле закладати і вертїти“.
А біс каже: „Стій, погоди!
Іди, д сему чоловікови (імярек) приступай і верти!“

Тепер примівник бє „кілки“ чи то „кольки“ в попроверчувані части тїла тої „тварі“. Ті „кілки“, се декуди шпички вистругані з осикового полїна, а декуди їжакові колючки. Вбиваючи кілки знахар примовляє:

Я верчу і бю стрілу не в глину,
Лише з під голови в голову,
З під тімйи в тімйи, з під очей в очи,
В ніс з під носа, в лице з під лицьи,
В уха з під уха, в шию з під шиї,
В гортанку з під гортанки,
В груди з під грудий, в серце з під серцьи,
В калюхи з під калюхів,
В сімдесять сім шуставок і живок,
В руки і ноги і в мочівник.
Там зіставай, того чоловіка (імярек) муч, скіпай,
Кости лупай, вік коротай!
Я тобі пріказую, я тобі розказую!

Сю примівку, з котрою примівники дуже криють ся (бо деяких за неї тягали до суду і карали), замовляє часто дівка або вдова, що рада би вийти замуж за котрогось женатого чоловіка і бажає зігнати зо сьвіта єго жінку. Щоби додати їй певности, що примівка справді помогла, примівник наперед умовляє ся зі своєю жінкою або дочкою і скоро він скінчить примівку, хтось із хатних неспостережено випускає в хатї велику жабу (рапавку). Вона скаче по хаті, а примівник мовить:

— Ади, вже-м вігнав душу з тої жінки. Не жури си, тепер си певно віддаш!

За сї чари він велить собі дати 5 гульд. або новий сердак і запевнює, що „ворог", на котрого він бив кілки, напевно згине.

(Від примівника Рубаньика, vulgo Воротила в Гриняві косівського пов. зап. О. Галевич).

Гуцули вірять, що таке насланє, вчинене вмілою рукою, не хибне; той, на кого наслано „болу́", мусить заболїти. Дуже часто насилають „болу" одно одному зраджені коханцї, з заздрости. Часто буває, що занедужає замужна Гуцулка. Її болить в боцї, зіпруть кольки, ніякі звичайні способи не помагають. Тодї вона висилає свою матїр (в інших разах іде добра сусїдка) до ворожбита, щоб їй сказав, що їй стало ся. Ворожбит розкладає карти і каже:

— Е, вона погано слаба, на кілки. Йикає сучка русьйва на північ бє її кілки, бо хоче віддати си за її чоловіка. Але сесї кілки може відбити чорньивий чоловік, шо сидит на запад.

Тодї зачинають розпитувати, котрий то чорнявий чоловік, що сидить на запад, уміє відбивати кілки. Розуміеть ся, що того чоловіка легко відпитати, бо ворожбит знає всїх знахарів, отже викинувши ще раз карти зараз покаже дорогу.

Коли інтересовані відпитають того знахаря, годять ся з ним: звичайно бере він за своє „ліковане“ 5 ґульденів і ще що можна дістати з хати: скороми, сливок і т. п. Тодї він приходить до хати недужої і поперед усего відмовляє над нею девять разів отсю примівку:

Господку милосерний та добрий!
Поможи мінї сесу рщену-порожену ісцїлити-ратувати!
Йик ручки ручкам помагают,
Так і ми не самі собов,
Але з Матїнков Христовов
І з усїма сьвйитими,
Зі сьвйитим Петром і Павлом,
З Илийом, Гаврилом, Михаілом,
І з отчиком Николайом,
Зі сьвйитов Марійов,
З Різдвом і з Йорданом і з Пасков.

Тепер він набирає глини з сьлїдів недужої і робить з неї „тварь“ (куклу) з головою, з руками і ногами, а прилагодивши собі „кілки“, тоб то колючки з їжака, насамперед відшіптує над недужою дальшу частину примівки:

Я з цеї рщеної-пороженої вібиваю, вікликую і візиваю
Кольки сухі, кольки замислені, кольки замовлені, кольки набиті.
Стій! Нового місьицьи не відновльий си,
В повнї не відповньий си, а старого не старій си,
Лише счізай! Тьфу! Тьфу! Тьфу!
Не меш більше мати права до сеї рщеної-пороженої,
Її скіпати, казити, розпинати і морити.

Тепер бере примівник кілок за кілком, бє в кожду часть тїла тої „твари“ так, як вони вийменовані дальше і забивши кождий поодинокий кілок кидає ся на землю, качає ся по нїй і йойкає немов з великого болю. Ся „оруда“ почнпає ся такими словами:

Я тебе з цеї рщеної-пороженої
Вібиваю, вікликую і візиваю:
Всї кольки з волосьи і з під волосьи

Бє кілок, качає ся по землї і йойкає і так за кождим дальшим составом.

З голови і з мізку, з вух і з роз-вух,
З вочей і з під вочей, з носа і з перед носа,
З зубів і з за зубів, з йизика і з під йизика,
З вілиць і з під вілиць, з шиї і з під шиї,
З горлянки і з гортанки, з лопаток і з під лопаток,
З ніхтів і з під ніхтів, з грудий і з під грудий,
З серцьи і з під серцьи, з золотника і з гузлиці,
З мочника і з п... (коли мущина, то з х...),
З ніг і з колїн.

Відси перестає качати ся і говорить решту стоячи:

Іди, спаньи не відбирай, туску не завдавай!
Попусти по добрій воли,
Бо попустиш по неволи.
Сї кольки чі від чоловіка,
Чі від жінки, чі від дївки,
Чі з неділї на понедївнок вбрив,
Чі з понедївка на вівторок, чі з вівтірка на середу,
Чі з середи на четвер, чі з четверга на пйитницу,
Чі з пйитницї на суботу ворогам на охоту, —
Счізай, тікай, свій меч фатай,
Більше не скіпай, цесу душку не чіпай!
Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Коли скінчить, велить принести око (лїтру) горівки, забавляє ся з домашніми, потїшає недужу, що її буде лїпше, але на певно не обіцює, що його лїк поможе, а коли його дуже допитують ся, то каже: „Йик її буде на вік, то буде й на лїк. Я не Бог“.

(В Довгополї гал. записав О. Галевич).

В збірцї о. Козарищука є та сама примівка записана в с. Плоскій. О. Коз. описує лїкарську оруду примівника де в чому докладнїйше, а де в чому менше докладно. Він підносить також віруванє Гуцулів, що „лїкарик-примівник“ може пізнати порід (походженє) боли не доторкаючись тіла хорої. Коли його покличуть до хати недужої, він закочує рукави і велить хорій перейти ся по хатї, покропивши наперед землю водою, щоби пізнати, куди ступали ноги хорої. Тодї він здряпує ніхтями слїди

а назбиравши гаразд тої глини розмочуе її слиною і ліпить із неї фіґурку подібну до чоловіка. Коли фіґурка готова, він теше кілки з осикових скіпок і починае вбивати їх у поодинокі члени фіґурки „і немов молить ся шептом до нечистого, прикликаючи на поміч його і всіх сьвятих“:

I ви неприязники помагайте,
Не відставайте від мене!

Далї говорить примівник:

Я не бю кілки в глину,
Але бю в недуженьку Катерину (імя рек).
Я тебе, боло, із сеї рщеної вікликаю, візиваю:
Іди, спаньи не відбирай, не уймай, туску не завдавай!
Попусти по добрій воли,
Бо попустиш по неволи.

I т. д., як у иньших примівках, але ще ось із яким додатком:

Іди з очий, іди з плечий,
Іди з рота, з поза рота,
Ворітниць не фатай си,
Порогів не тримай си!
Іди з білого тїла,
Шоби тї чорна котюга[1]) з'їла
I тота, шо тї наслала!

Знахар заповідае, що та особа неохибно занедужае, котра наслала слабість, і дістае за сю штуку барана від сім'ї хорої. Трафляеть ся, що недужа виздоровівши хвалить ся, що вона наслала болу на сю або ту сусїдку, з котрою жила „на перекірки“, коли та сусїдка припадком занедужае. В такім разї ся друга „недуженька“ кличе знахаря і сей знов їй „відбивае кілки“. Все йде так як попереду, тілько що знахар посилае тепер „напрьйтати“ слїдів із тої, що наслала недугу і з тих слїдів лїпить чоловічка або жіночку для відбиваня кілків. Слів уживае таких самих тілько з тою ріжницею:

Я відбиваю ті кілки
З Параски а не з глини і т. д.

---

[1]) В гуцульськім диялектї пес.

Шепчучи далї поодинокі части тїла в поданім висше порядку він набиває кілки в фіґуру, а скінчивши кладе фіґуру в каглу (в комин) і промовляє:

Аби ти тут зісхла,
Йик та глина зісхне!

Гуцули вірять, що після сего та, що наслала недугу, справдї зосхне, а недужа „прийде до себе“ і встане.

(В с. Плоскій зап. о. В Козарищук).

V. Примівка від холери.

В збірцї о. Козарищука, котрий записав сю примівку, не сказано, хто відмовляє її. О скілько я міг розвідати ся, сю примівку відмовляє не знахар, а кождий ґазда. Він говорить, як замічає о. Козарищук, „дерзко (голосно), стоячи перед ворітьми хати з відкритою головою вечером, заким іти спати“:

Коло нашого двора камйинна́ гора,
Тесове кільи, огньина́ ріка.
До нашого дому не приступльи
Нї чума, нї чуменьйта,
Нї скуса, нї скусеньита,
Нї потрупоньки, нї потрупницї,
Нї відьми з відьменьйти,
Нї упирі з упиреньйти,
Нї йике лихе не приступит до нашого дому.
Сїдит Архайло-Міхайло
На зелїзних воротах
В золото-черлених чоботах
І золотим мечем мече, лихе стинає,
Добре до нас припускає — Тьфу!
Лихе стинає, добре до нас припускає — Тьфу!
Лихе стинає, і в огньипу́ ріку мече.
Осове їм кілє в серцї! Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Виговорюючи слова „сїдит Архайло-Міхайло на зелїзних воротах“ примівник кладе під порогом кусень зелїза, звичайно кусень зломаної підкови.

(В с. Плоскій записав о. В. Козарищук).

VI. Примівка від пострілу.[1])

Вийшов стрільний чоловік із стрільної хати,
В стрільнім ковпаці, в стрільнім сердаці,
В стрільній сорочці, в стрільних постолах,
В стрільних рукавицах, в стрільних портьницах
На стрільну гору с стрільними мечами,
Йив скіпати-лупати, мечами розсікати,
Стрільної жінки собі шукати.
Вчюла Христова Матінка,
Спустила си шьовковими шнурками.
„Стій же, стрільний чоловіче,
Стрільну гору не лупай[2]), мечами не розтинай,
Стрільної жінки не шукай!
Іди, біжи, лети 'д Грицеви (імярек),
Візивай пострів жіночий,
Пострів дівочий, пострів парубочий,
Пострів відьмьиний, пострів упирьний,
А хоц пострів вихровий, хоц пострів бурьовий,
Хоц пострів пустинцкий, хоц пострів пустевницкий,
Хоц він йиблоновий, хоц він грушьовий,
Хоц він щьотовий, хоц він угарковий[3]),
Хоц він віворотьнинний[4]), хоц він скрапітний[5]),
Хоц він жидівський, хоц він вірменський,
Хоц він циганський, хоц він старецький!
Яж його візиваю, яж його вікликаю,
З голов, з під голов, з тімйи, з під тімйи,
З вій, з під вій, з очий, з під очий,
З вух, з під вух, з голосниць, з під голосниць,

---

[1]) Мабуть те саме, що пристріт або вроки. *В. К.*

[2]) У о. Козарищука: не лучай — і в нотці: не стріляй із лука, та се мабуть помилка. *І. Ф.*

[3]) Слова щьотовий і угарковий пояснює о. Козарищук не зовсім до ладу: вони відносять ся, мовляв, до лупаня в костях похожого „на щолканье ôть щѣтки“ и „угаръ въ головѣ“. Угарок — огарок. *І. Ф.*

[4]) О. Коз. пояснює: постріл походить від виверненого дерева, під котрим сидить чорт.

[5]) У о. Коз. в тексті „шкрапінний“ — мабуть помилка, бо в нотці пояснено слово „скрапіте“ — камяне румовище.

Зі слухів, з під слухів [1]), з нїздрів, з під нїздрів,
З губів, з під губів, з йисен, з під йисен,
З вілиць, з під вілиць, з зубів, із за зубів,
З йизика, з під йизика, з хавок, з під хавок,
З плечий, з під плечий, з грудий, з під грудий,
З володий, з під володий [2]), з серцьи, з під серцьи,
З сердечного коріньи, з під сердечного коріньи,
З потрухів, з під потрухів, з калюхів, з під калюхів,
З почьо́к, з під почьо́к, з живо́к, з під живо́к,
З суставів, з під суставів, з мізку, з під мізку,
З кісток, з під кісток.
Чі погаданий, чі покликаний
На румййне лице, на жьовту кість, на черлену кров
З очий чорних, з очий пону́рених,
З очий тріскооких, з очий віпулооких,
З очий призорих, з очий лукавих,
З очий каправих, з очий слезавих —
Візиваю, вікликаю!
Прошу сьвйитих знаних і незнаних,
Аби стали на мій зов на поратунок.
Ирстителї сьвйиті, угодники божі,
Аби візивати, вікликати,
Не грішити, не лишити
На макове зерно, на тонкий волос.
Вон з тїла їх голос!
Йик си зачьив від вітцьи, мати породила,
В уплав не вбродила,
Так аби був здоров від року в рік
На цїлий свій вік!

Сю примівку відмовляють над мастю, що нею маже ся все тїло хорого по сїмразовім повтореню примівки.

(Зап. в с. Конятинї о. В. Козарищук).

VII. Примівка від рожі.

Загалом у знахаря дуже трудно вивідати примівки; він усе підозріває, що з него або сьміють ся, або його хочуть завдати до попа чи

[1]) У о. Коз. маб. через помилку: с слухих, с підслухих.
[2]) Сустави в нутрі грудей — о. В. Коз.

до суду, чи в ґазети. Щоби записати отсю примівку, д. Галевич узяв ся на такий спосіб. Єго товариш д. Мельник прикинув ся хорим на рожу. Д. Галевич покликав жінку, про котру знав, що вона вміє примовляти від рожі і попросив її полїкувати хорого на рожу „паничьи“. Тілько тодї вона згодила ся і поки вона девять разів повторяла примівку, д. Галевич потаємно списав її текст.

Знахарка лїкує рожу так. Бере троха прядива, робить з него немов мисочку або гнїздо, потім кладе на болюче місце (рожу) на руцї пляцок із мокрої глини, на той пляцок кладе прядиво, підпалює його і поки воно горить, вона говорить девять разів:

Війшов ружоватий чоловік з ружоватого потока
В ружоватій крисани, в ружоватім каменацї,
В ружоватім сердацї, в ружоватім кожусї,
В ружоватій сорочцї, в ружоватих портках,
В ружоватих гачах.
Я його питаю си:
„Що ти, ружоватий чоловіче, робиш?“
„Я ружоватї лїси рубаю ружоватими сокирами;
Я ружоваті лїси корінную ружоватими джуґачами,
Тай ружоваті коріня туди запускаю“.
Госпідку любий!
Поможи мінї, погоди́ мінї візивати, вікликати:
Ружу черлену, ружу зелену,
Ружу білу, ружу голубу́,
Ружу мріючу, ружу колючу, ружу болючу,
Ружу погадану, ружу покликану,
Ружу застаріну, ружу задавнену,
Ружу заходжену, ружу залишену.
Я тебе ружу не лишьню,
Я тебе візиваю, я тебе вікликаю,
Я тебе огнем віпалюю,
Я тебе димом вічьиджую.
Тьфу! Тьфу! Тьфу!

(В Довгополї косівського пов. від Єлени Повіденої записав О. Галевич).

VIII. Примівка від стріли.

Стріла, се мабуть инша слабість, нїж постріл. Стрілою називають те, що „стрікає в кости, в поперецї (крижах), в голові, в руках, ногах“

і т. п. Примівник наливає в миску води і держачи її над болючим місцем говорить девять разів:

Госпідку, поможи візивати, вікликати!
Чі вфатила си стріла дівоча, чі жіноча,
Чі парубоча, чі хлопийча,
Чі дівчиньича, чі чоловіча,
Чі вфатила си стріла вірменська,
Чі жидівська, чі циганська,
Чі відмівна, чі вперeдна,
Чі нічньивá, чі деньковá,
Чі на вльи́ганю, чі на встáваню,
Чі вфатила си стріла з охоти, чі з роботи,
Чі з труду, чі з погаданьи,
Чі з покликаньи, зі з позваньи,
Чі застáрина, чі задáвнина,
Чі заношена, чі засиджена,
Чі вфатила си стріла залежіна.
Я тебе не лишьию, не грішьию,
Відбираю, візиваю.
Чі вфатила си стріла з бурих очий,
Із слезавих очий,
З поганих очий, з каправих очий,
Чі вфатила си стріла з гадки поганої,
Я тебе вібираю, вікликаю,
Я тебе ножем вірубую, серпами віжинаю,
Косами вітинаю, димами вічьиджую,
Вогнем віпалюю, граблями вігрібаю,
Мітлами поганими вамітаю.
Я си з вітцьи на сьвийтóк породив,
Мати породила рщеного пороженого Ілака (імярек).
Дай же Господи від мене лік, а від Бога вік!
Тьфу! Тьфу! Тьфу!

До води, що в мисці, додає ся три зубці чіснику, хрестить ся її ножем тричі і відтак недужий тричі попиває її і змиває собі нею зболіле місце.

(В с. Довгополї косівського пов. від Міхайла Балїйчука зап. О. Галевич).

IX. Примівки від корча.

Коли Гуцул заслабне на корч, то йде до знахаря, а сей розвідавши про його слабість посилає його, щоб „до схода сонця“ приніс води з девяти криниць або „джу́ркал“, потім наливає сю воду до посудини, звичайно до деревляної миски, додає до води три зубці чіснику і йде з нею під каглу. Все те робить ся також іще до схода сонця, бо „примівка боїть ся денного сьвітла“. Тут поклонивши ся тричі каглї бере примівник ножа і робить ним неначе триграний проруб у водї, розставляючи чісник на рогах сего здуманого трикутника. Проколовши потім кілька разів воду вістрєм ножа проговорює отсю примівку:

Водичко - Йорданичко,
Умиваєш луги-береги, корінє, біле камінє,
Умий сего рщеного, чісто вродженого
Від уброду, гніву, ненависти і від усякого злого!

При тім примівник непостережено для иньших досипає до води якоїсь червоної фарби і показує своякам хорого воду вже червону; з сего він виводить, що той, хто наслав на хорого „болу“, тепер уже буде нешкідливий. Тодї держачи сю воду над головою хорого він відмовляє девять разів отсю примівку:

Господку любий та добрий, допоможи мінї
Сего рщеного-породженого (імярек) ісціляти-ратувати,
Йик рука руцї помагає.
А і ми не самі собов, але з Матінков Христовов,
І з усіми сьвятими: з сьвятим Петром і Павлом,
З Илійом і Палійом, з Гаврилом і Михаїлом,
І з отчиком Николайом,
З Савов, Варваров, Маринов, Макринов,
З Різдвом, Йорданом, з Пасков і з Юрийом.
Я із цего рщеного-породженого вікликаю-візиваю
Корч сухий, корч замислений,
Корч підсипаний, корч завіяний,
Корч убродженний, корч замовлений,
Корч застарілий, корч задавнений.
Стій! Нового місьицьи на ново не підновляй си,
В повнї не підповняй си, а старого не старій си,
Але счізай!
Не маєш рациї до цего рщеного-пороженого,

Йиго скипати-лупати, казити-мучити,
Терти, роспинати, натьигати, палити, морити.
Я тебе з цего рщеного вікликаю, візиваю:
Всї корчі з волося і з під волося,
З голови, з мізку, з вух, із розслух,
З очий, з під очий, з носа, з переноса,
З зубів, з за зубів, з йизика, з під йизика,
З вилиц, з під вилиц, з шиї, з під шиї,
З горланки і з гортанки, з лопаток, з під лопаток,
З рук, з пальців, з ніхтів, з під ніхтів,
З грудий, з під грудий, з цицьок, з печінок,
З серцьи, з під серцьи, з нирок, з почьок,
З кишьок, із сїдала, з мочника, з золотника,
З ніг, з колїн, з плеснів, з підплеснів.
Іди, спаньи не відбирай, не уймай, туску не завдавай!
Попусти по добрій воли,
Бо попустиш по неволи!
Цес корч чі від чьоловіка, чі від жінки, чі від дівки,
Чі з неділї на понедївнок убрив,
Чі з понедївка на вівторок, чі з вівтірка на середу,
Чі з середи на четвер, чи з четверга на пятницу,
Зі з пятниці на суботу ворогам на охоту —
Счізай, тікай, свій меч фатай,
Більше не скіпай, цесу душку не чіпай!
А ти відки — знати дай!

Тут залкнувшись і рознявши рот знахар говорить: „А-га!“ немов з просоня прокинув ся. „Це, братчику, сухай корч від білявого парубка, шьоби ти помер, а твоя жіночка шьоби пішла за него“.

(В Усті-Путилові записав о. В. Козарищук).

Иньший вариянт примівки від корча записав той сам збирач у Конятині. Процедура тут така сама, як при замовлюваню пострілу (ч. VI). Примівник шепче:

Війшов чоловік корчьовий, війшов чоловік знанний
З корчьового двора в корчьовім ковпаці,
В корчьовім сердаці, в корчьовім ремені,
В корчьовім жупанї, в корчьових волоках,
В корчьових росохах, с корчьовими вóли,

С корчьовими я́рми, с корчьовими притиками,
С корчьовими занозами, с корчьовими полицями,
С корчьовими скріклями, с корчьовими підошви,
С корчьовими бе́рци, с корчьовими чепіги
На корчьове́ поле, йив корчі орати,
Йив корчі перевертати,
Йив коріньи війилити, йив вершики сушити.
Учюла Христова Матінка,
Спустила си шьовковими шнурками.
„Стій ти корчьовий чоловіче!
Корчів не ори, корчів не перевертай,
На нас завважай!
Коріньи не війли́, вершиків не суши́!
Іди до рщеної, пороженої (імярек):
Візивай, вікликай корч вихровий, корч бурьовий,
Корч пустинський, корч гостинський,
Корч печьирни́й, корч озьирни́й,
Корч віворотївний, корч страпітний!“
Я тебе візиваю, вікликаю, не грішу, не лишу
На макове зерно, на тонкий волос.
Хоц вступив на переходах,
Хоц вступив на восходах,
Хоц на дорозї, хоц на потоцї,
Хоц на воротах, хоц на оплотах,
Хоц на оборозї, хоц на порозї,
Хоц кагlови́й, хоц кицкови́й,[1])
Хоц домовий, хоц димовий, —
Розійди си, ростеци си,
Йик дим по ділах тїкат, пропадат,
Ніхто не знат, де си діват,
Під небеса, під хмари,
Куда счізают водьині пари!
Віходи, вілази і слугам прикажи!
Я ж тебе візиваю, я ж тебе вікликаю
З голови, з під голови, з тїмйи, з під тїмйи

і т. д. як у примівцї від пострілу.

(В Конятинї вижницького пов. зап. о. В. Козарищук).

---

[1]) Кицка — втоптана земля в хатї.

X. Примівка від увіду.

„Увід“, слово без сумніву витворене з того самого імя, що відь-ма, значить не „уїд“ (у-в-їд, уроки), як поясняє о. Козарищук (Бук. Вѣд. 1896, ч. 8), а зачароване, слабість наслана відьмою або відьмаком, „підзахаричем“, як поясняє далї той сам збирач. Те саме слово заховало ся в иньших сторонах в проклятю „відь би тї втьила“ (в Ясеницї Сільній, пов. дрогобицького). „Увідений“ чоловік часто без причини млїє, сохне, вяне, загалом спадає з сили. Увід може бути причинений чи то підкуренєм, чи підсипанєм, піділлянєм, підвіянєм. Щоби відвернути те лихо, треба удати ся до міцнїйшого знахаря нїж той, що наслав увід. Єго лїкарської процедури о. Козарищук не описує; примівка виглядає ось як:

Війшов увідьинний чьоловік
І пішов на відьинну гору
Шукати відьинної жінки.
Учюла Христова Матїнка,
Спустила си, знизила си
Шьовковими шнурки.
„Стій ти, відьинний чьоловіче!
Відьинної жінки не шукай,
А йди, біжи, менї помагай!
Іди до рщеного Івана (імярек)
І визови увід жіночий, увід дївочий,
Увід хлопйичий, увід шипйичий
Я його візиваю, я його вікликаю:
Хоц увід жіночий, хоц увід парубочий,
А хоц упирьинний, а хоц відьмйинний
З голови і з вух і з розслух —

і так далї, подібно як в попереднїх примівках вичислює ся всї части людського тїла і кінчить ся так:

Яж тебе візиваю, яж тебе вікликаю,
Не грішити, не лишити
На макове зерно, на тонкий волос!
Хоц тя з'їли на роботї,
Хоц тя з'їли на охотї,
Хоц єс си уфатила іс скусов-марусов,
З душливов, з кашливов,

Хоц єс си уфатила з кота в кота,
А хоц з котюги в котюгу,
З корови в корову, з коня в коня,
А хоц з вівці в вівцу,
А хоц з жінки в жінку,
А хоц з дівки в дівку,
А хоц з хлопчіща в хлопчіща,
А хоц з мерця в мерця,
А хоц з гробу в гріб,
А хоц з церкви в церков,
А хоц з миши в миш,
А хоц з вивороти в виворoть,
Туда я тебе посилаю!
Сьвятий отче Николаю,
Стань на помочи візивати, вікликати!
Поратівнику, поратуй!
Духом своїм увід здуй!
І я не лишьию, і я візиваю:
Розійди си, розтеци си!
Счізай, тїкай! Счізай, тїкай! Тьфу!

(В Конятинї зап. о. В. Козарищук).

XI. Примівка від кіточки.

Кіточка (ласиця) належить в переконаню Гуцула до найстрашнїйших зьвірів: її укушенє їдовитїйше від укушеня гадюки. Вкушений нею чоловік мусить за годину вмерти, але особливо „маржинї“ шкодить кіточка страшенно. Вона часто кусає корови в вимя, із за чого корова дістає карбункул і гипе. Від укушеня кіточки лїчить знахар так. Бере головку чіснику і девять стебел і говорить над ними отсю примівку:

Ішла кіточка з жильцем
Через камінє, через корінє,
Тай вмастила си в серсть, а з серсти в скіру,
А з скіри в кров, а з крови в мнясо,
А з мняса в кістки, а з кісток в почки.
А відти си обернула швидко-бридко
З почок у кістки, з кісток у мнясо,
А з мняса в кров, а з крови в скіру,
А з скіри в серсть, а з серсти до сирої землї.
Ху! Ху! Ху! Пропадай! Счізай!

Сю примівку говорить девять разів, а за кождим разом втикає одно стебло в чісник. Скінчивши се примівник помазує сим чісником рану і лїк скінчений.

(В Перехреснім зап. О. Галевич).

XII. Примівки від відьми, що відібрала корові молоко.

Ґосподиня не любить, коли цікавий чоловік або жінка „втиркают си" до її ґаздівства, зазирають „в дійницу, в посудницу". Буває час, коли не вільно глянути й на худобу, бо від поганого ока „маржинка-живинка зведе си, счередує си". В деякі днї і ночи „нигают" (закрадають ся) також відьми, „чередільницї" і відбирають „манну", тоб то молоко і омасту від коров, щоби сей дар божий присвоїти своїй худобі і мати від неї більше молока, пінки (масла) і сира. У котрої ґаздинї корови лїпше доять ся, та „богачька", „чередільница". Гуцули знають богато способів, як хоронити своє обійстє і свою маржину від їх чарів. До найзвичайнїйших належить „заверчуванє кілків": корові урізує ся кінчик рога, виверчує ся в нїм тоненьку дїрочку і вбиває ся в неї кілочок зроблений із старої колотївцї. Против пристріту, вроків береже маржину червона стрічка повязана на шиї. Особливо в день весняної Одокії (1 марта) кожда тямуща ґаздиня повинна підмазати вимя у коров, почнаючи від пупа навхрест, між дійками і між рогами на чолї „свиняком" (свинячим екскрементом), чісником і одоляном (зілєм). Той день, а також на Юря і на Святу Недїлю (Сош. св. Духа), на Святий вечір (перед Різдвом) і перед новим роком особливо мусять ґаздинї пильнувати своєї маржини, бо тодї відьми перекидають ся в ріжну зьвірину, особливо в котюгу (пса), закрадають ся до стайнї і обнюхують корову від пупа і вимя і таким робом відбирають їй молоко. Досьвідна ґаздиня зараз пізнає, коли їй чарівниця „сказила маржину"; корова не тілько менше дає молока, але те молоко рідґе, синє „як пупец", без смаку, не зсїдає ся, „бухтит", тоб то стинає ся і не дає сметани. Оттим то в згадані „рокові" днї ґаздинї пильно відганяють усяких котюг від стаєнних дверей і від полонок, де гонить ся поіти коров у зимі. Коли ж про те „счезла душа", чарівниця таки „показит маржину", кличуть примівницю, котра бере ся направити шкоду відповідними ліками і примівкою. Ліків не описав о. Козарищук, від котрого беру більшу часть наведених тут вірувань доповняючи їх тим, що я сам чув від довгопільських Гуцулів, Примівка, уживана в Конятині, виглядає ось як:

Коровки-благунки спали собі у свойиго ґазди
В кошарах, в облогах;
Встали рано, пішли собі пасти
Непасену травицу, незбиту росицу
І пити пречісту водицу.
Перебігли чередільниці-лиходійниці,
Травицу загрузили, росицу збили,
Водицу скаламутили
І відобрали манну-сметану,
Ладне молоко, товсту сметану,
Густий сир, жьовте масло.
Коровки-благунки
Йик зачали рикати-гикати,
До Бога три голоси пускати, —
Ніхто того не вчюв, учюла Матінка Божа,
Ізіслала Юрия сьвятого.
„Іди, Юрию, перевідай, запитай си,
Чього вони так ричут, до Господа Бога кличут?“
Прийшьов Юрийко і йив си питати:
„Коровки-благунки,
Чього ви так ричете, до Бога кличете?“
„Йик би ми не рикали, йик би ми не гикали,
Коли перебігли нас чередільниці-лиходійниці,
Та відобрали у нас манну, товсту сметану,
Ладне молоко, густий сир, жьовте масло!“
Юрию сьвятий, пускаєш нори-принори,
Луги, береги, керниці-теплиці,
Тепер пусти нам так манну-сметану,
Ладне молоко, густий сир, жьовте масло!
Тьфу, тьфу, тьфу! Счізай!
Манну не віднимай!
І я чужого си не приймаю,
Але свого не попускаю.
Пристріте-пристрітище,
Счізай у болотище!
А ви коровки, а ви благунки
Оминайте луги береги, куда погань ходила,
Шьоби вас не счередила
Ні чередільница ні її сила!
А ти солнце допомагай,

Чередільниці пожирай!
Счізай! Счізай! Счізай!

(В Конятині записав о. В. Козарищук).

В Перехреснім відвертають чари на коровах таким способом. Примівниця бере розколений патичок з мягкого дерева і обмотує його на середині шпаґатиком, потім видовбує в стіні маленьку дірочку, втикає в неї кінчик патичка, а натиснувши другий кінчик грудьми бере за оба кінці шпаґатика і „сучит" так довго, доки конець патичка в стіні не почне горіти. При тій роботі вона відмовляє девять разів ось яку примівку:

З за високої гори війшов черлений чьоловік
В черленім сардаці, в черленім калпаці,
В черлених гачіх, в черлених постілцях,
З черленими руками, з черленими сокирами
До черленого ліса прийшов рубати черлені кайдаки;
Крутит черлені вужви,
Закладат черлені загороди,
Загонит черлені корови в черлені загороди.
Доїт черлені корови черленими руками,
Цідит черленими цідилами,
Ґльиджит черленими ґльиґами,
Збират черлену сметану
Черленими руками в черлені бербениці.
Сідлат черлені коні черленими сідлами,
Убират черленими уздами,
Несе черленов дорогов на черлений йирмарок.
Жидиньита, дитиньита!
Ци ви би сего масла не купили?
А молоко жебисти поїли!
Котрі їли, аби си розсіли,
Котрі виділи аби посліпли,
Аби не завидували на мацну завистувати,
Гадати і ветити-бедити.
Знахарки, чінатарки,
Опириці, видійниці, майфівниці
Пеками запекаю,
А кудиками закудикаю. [1])

---

[1]) Від оклику: а куди, котрим пастухи завертають скотину, щоб не туди йшла. *І. Ф.*

Коли огонь розгорить ся, примівниця гасить його в мисочці, до котрої перед тим, відмовляючи девять разів сю саму примівку, за кождим разом всипала по одній ложці води. Вгасивши „живий огонь“ в тій воді вона миє нею дійки і ціле вимя корові, з патичка обшкрябує вуголь і домішавши до него соли дає його корові злизати.

Деколи роблять так: беруть підкову знайдену на дорозї і відмовивши над нею девять разів отсю примівку кидають її в піч. Коли розпече ся, кидають її в молоко і лишають там, поки воно не спражить ся; тодї молоко „не вурдить си і не дзеріє си“.

(В Перехреснім записав О. Галевич).

XIII. Примівка від сплава.

Сплав (жіночу слабість) лїчать так. Велять недужій роздягти ся зовсїм; тодї знахар шепче над нею ось яку примівку:

Вибіг сплавовий чоловік із сплавового двора
В сплавовім ковпацї, в сплавовім сердацї,
В сплавових портьницях, в сплавових порошницях,
В сплавовім ремени, в сплавових постолах,
В сплавових волоках, із сплавовою сокирою.
Куди йдеш, сплавовий чоловіче?
Іду шукати сплавової жінки.
Лиши шукати сплавової жінки,
Але помагай мінї цесу рщену-порожену (імярек) ратувати!

Опісля примівник наливає в миску води, схиляє ся під каглу і говорить над водою девять разів: „Водичко-Йорданичко“ і т. д., див. N. IX, XV. Далї вичисляє всї части тїла на взір того, як було в попередніх примівках (див. NN. IV, VI) і за кождим разом окроплює „на відлї“ (на відлїв рукою) відповідну часть тїла сею водою. Решту води виливає на „котюгу“ (пса), що мусить бути чорнявої масти. Надто наказує примівник годувати хору в скоромні днї молоком, яйцями і мясом, а в піснї велить їй давати молоко з конопного сїмя і пиво з крейдою. Коли після сего сплав появить ся ще до двох недїль, примівник повторяє свою примівку, але замісць звичайної води велить зачерти води з мочила, тоб то з ями, де мочить ся коноплї.

(В Довгополї буков. зап. о. В. Козарищук).

В Плоскій відмовляє ся та сама примівка, а тілько знахар обливає хору водою тричі над посудиною, в котрій вона стоїть в одежі праматери Еви, а потім натирає нею її тіло від голови до пят також тричі примовляючи:

Водичко-Йорданичко, омивай і сцїляй!
Йик ти чіста, йик ти сьвята,
Так і цеса раба божа, рщена-порожена,
В сьвятій водичції омочена.

Коли свояки одягають хору, знахар бє тричі поклони перед образами примовляючи: „На здоровлє! На здоровлє! На здоровлє!“ Воду, в котрій обмито недужу, велить знахар віднести на „роздоро́жіще“ і там вилляти. Післанець виллявши воду повинен що духу тікати назад і не обертати ся по за себе, а то весь лїк буде нї на що.

(В с. Плоскій зап. о. В. Козарищук).

XIV. Примівка від болячки, від зубів, від „сушьика“ і т. д.

Наливши в миску води, додавши до неї три зубцї чіснику і перехрестивши її тричі вістрєм ножа знахар говорить над нею девять разів отсю примівку:

Чі вфатила си больичка больичковата,
Чі татарковата,
Чі скіпачка, чі совгачка, чі бодачка,
Чі віилюча, чі мриюча,
Чі вфатила си больичка колюча чі свербюча,
Чі пожадана, чі покликана, чі позвана,
Чі застарина, чі вфатила си больичка задавнена.
Я тебе, больичко, не лишьию,-не грішьию,
Я тебе, больичко, вібираю, візиваю, вікликую:
З голови, з під голови, з мізку, з під мізку,
З очий, з під очий, з зубий, з під зубий,
З губий, з під губий, з вух, з під вух,
З ушници, з голосниці,
З серця, з під серця, з потрушків, з під потрушків,
З калюшків, з під калюшків,

З струни, з володи, з поперска,
З клюшня, з стегон, з кишок,
З гумівок, з плесень, з пальців, з піхтів,
З праників і з під праників,
З сімдесяти живочок, з сімдесяти шуставочок,
З чорної крови, з жьовтої кости.
Вібираю, візиваю я тебе,
Ножами вірубую, серпами віжинаю,
Косами вітинаю, димами вічьиджую,
Вогнями віпалюю, граблями загрібаю,
Мітлами охабленими замітаю.
Йик си з вітцьи на сьвийиток породив,
Мати породила рщеного, пороженого Івана (імярек).
Дайже Господьку від мене лік,
А від Господа вік! Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Тоді сею водою змиває ся недужому голову, груди „напротив серця“ і болюче місце.

(В Довгополї гал. від Міхайла Балійчука зап. О. Галевич).

XV. Примівка від усякої недуги.

Коли Гуцул занедужає, йде або кличе до себе примівника. Сей каже недужому „до схода сонця“ принести води, вливає її в деревляну посудину, накриває „скатеркою“, „бо примівка не любит божого сьвітла“, дасть до тої води три зубки чіснику, перехрестить її тричі вістрєм ножа, а вколовши ту воду кільканацять разів вістрєм ножа виходить з нею під каглу і поклонивши ся каглї тричі говорить:

Водичко-Йорданичко!
Вмиваєш луги-береги,
Корінє, біле камінє,
Умий сего рщеного, чісто вчіненого
Від гніву, ненависти і від усикого лиха.

Відтак дає недужому напити ся сеї води і обливає нею тричі болюче місце.

(В Довгополї гал. від Гриця Рильчука зап. О. Галевич).

XVI. Примівка від хмар.

Із довгенького і троха фелєтонового оповіданя о. Козарищука пз. „Моя гостина у хмарника“ (Буков. Вѣд. ч. 28—29 з р. 1896) виймаю що важнійше. Гуцули вірять, що громова і градова хмара — діло нечистого. „Цесе тот, він воює, — його імя не годит си згадувати“. З ним треба вміти заходити ся, не заходити з ним „у перéрік“. Се не легка справа: треба говіти без хліба і без води кожде „громове сьвятце“ в році [1]), а особливо „свят вечір“ перед Різдвом і перед Йорданом; в ті дні треба надто онїміти, не заговорити весь день ані одного слова ні до чоловіка ні до маржини. Аж як на небі заблисне перша зірниця і вже накриють до вечері, треба вийти перед хату, поклонити ся і просити „його“ до вечері. Се чинить ся ось якою примівкою:

На свят вечір я виходжу і зву до вечері.
Будь ласкав і загости і у мене си розгости!
Поклоняю си тобі і всї твої силї,
Громам і громовеньитам, тучам і тученьитам,
Твоїм громовим кулям і пушкам,
Твоїм стрілам і всїм твоїм святцям.
Нові миски, нові лижки,
Нові глеки у мене на столу
На вас ласкавий пане-царю ждут:
Не погордїт і загостїт!

Тілько проговоривши девять разів отсї запросини може хмарник іс своєю сїмєю сїдати до вечері. Перша ложка кождої страви „ідет си тому передному“.

Колиж лїтом почує хмарник перший грім, побачить, що „грьйнуло“ і надходить туча, то повинен голосно проговорити:

Над дьйволом кріштендан!
Мати ружя породила,
Розситила си, розтопила си,

---

[1]) Громових свят в гуцульськім народнім календарі є 12 і їх сьвяткують дуже пильно. В Довгополї вважають си громовими ось які сьвята: 1. Петра-Вари (Вериги, д. 28. сїчня н. с.), 2. Антона (29. сїчня), 3. Прокіпя (11. марта), 4. Гавриїла (7. цьвітня), 5. Бориса і Глїба (14. мая), 6. Прокіпя (20. липня), 7. Антона (22. липня), 8. Гавриїла (25. липня), 9. Ілиї (1. серпня), 10. Глїба і Бориса (5 серпня), 11. Пантелїя (8 серпня), 12. Маковія (13 серпня). (*Із записки О. Галевича*).

Ніхто не знат, куда си діла.
Так аби ти си розситив-розтопив,
Розтік си від мирської царини
На тихі Дунаї, на чорні моря!

Коли за сею першою примівкою буря не відверне ся, хмарник повинен говорити отсю дальшу примівку:

На свят вечір я віходив,
Я просив і звав до вечері
І тобі кланяв си, чесний царю
С твоїми бояри, дружками, сьвітивками,
З внучками і непотами і сватами,
З дудольниками, скрипичниками,
Аби ти був ласкав вступити до нас до вечері.
Ти си замо́к у сірі мури
З сірими лавками, з сірими ключами,
Не мав єс мочи путері вступити до вечері, —
Так абис не мав мочи-путері
На літо вступити на мирську царину і на нашу
З сірими кіньми, з сірими ма́нти[1])!
Тепер єс си зрушив іс своїми бояри,
З своїми дружками, сьвітивками,
З внучками, непотами і сватами,
З дудольниками, скрипичниками,
З зелізними кіньми, з зелізними манти,
З зелізними уздами, з зелізними рогами,
З зелізними тарницами[2]), з зелізними підкладами,
З зелізними підпругами, з зелізними стременами,
З зелізними пухлами[3]), з зелізними бисагами,
З сірими міхами, з сірим каміньом.
Щос єс скрутив си, щос єс ізвив си,
Не маш си де задіти?
Фатай си на зелізні тарниці!
Тепер я тобі дорогу даю на тридевяту гору,
В зелізні мури, на мальовані столи,
На зелені подушки.

---

[1]) Манта — плащ.
[2]) Сідлами.
[3]) Підхвостинами.

Там кріль за тебе ме дівку давати,
Там меш гуляти-буяти,
Там меш си веселити, питє пити.
А тій [1]) не маєш ні їсти ні пити,
На осове кілє си ліпити,
Тій мут на тебе дзвони дзвонити,
Ве́сли [2]) махати, сокирами метати
І віники охабленими тій мут на тебе грозити,
Херувимським ладаном курити.
Хоц єс скрутив си, хоц єс ізвив си,
Не маш си де задіти!
Я ж тобі не казав тихо сидіти?
Там тобі дорогу даю
На тридевяту гору в тридевяту землю.
Іди, біжи, стрілу свою неси!
Прудше як куля з кре́са! Повертай на ліса,
На озера, на моря́, де твоя двірня!

(В с. Плоскій записав о. В. Козарищук).

XVII. Закінчене кождої примівки.

Я тебе візиваю, я тебе вікликую!
Іди собі в море!
Там в піску собі грай, колачі собі їдж,
Вино собі пий!
Ту не маєш собі діла
До білого тіла, до румяного лиця,
Жьовтої кости скипати-лупати,
Спаньи відбирати, їду відоймати
І вік коротати!
Не тому, що примавльиє,
З Богом си не спротивльиє,
Пана Бога перепрашьиє,
Аби дав вік, а від мене скорий лік.
Ху, ху, ху!

(В Перехреснім, записав О. Галевич).

---

[1]) Тут.
[2]) Веселки — лопатки від вугля.

XVIII. Молитва баби-повитухи.

Коли баба іде до породільниці, відмовляє ось яку молитву:

Боже мій, стани мінї на помочи!
Сусе Христе, Сине божий!
Сьвйитий Николаю, стань мінї на помочи!
Куда йду, на шьо гадаю і шьо му чінити,
Допоможи мінї!

(В Довгополї гал. записав О. Галевич).

XIX. Присяга на супружу вірність.

Коли Гуцул оженить ся і побачить або дізнає ся, що його жінка не додержує супружої віри, „заходит си з йинчими“, тодї заприсягає її на вірність таким способом. Бере гуску (топку) соли і трійцю з трьох тоненьких воскових сьвічок, жінка „розбольика́є си до нага“, волосє розплїтає, клякає перед образами, кладе два пальцї на гуску соли на герб (хрест вирптий на соли) немов на євангелиє, чоловік кладе їй засьвічену „трійцу“ на голову і мовить до неї:

— Кажи, сучко, за мнов! — і проводить їй отсю присягу:

Присягаю перед Пречістойов,
Перед Господом Богом,
Перед сьвйитим Николайом і всіми сьвйитими,
Шьо через цїлий мій вік
Не буду є..... си анї з паном, анї з Іваном, анї з Жидом,
Анї з жадним чюжим чоловіком рщеним і нерщеним,
Лише зі своїм рідним чьоловіком[1]).
А йик бих ту присягу поломила,
Шьобих си розсїтила
Йик та сіль, котру мечю в воду!

(При тім кидає сіль у цебер з помиями)

І шьобих так згоріла,
Йик ті сьвічки, котрі мечю в піч!

(Кидає сьвічки з трійцї в піч).

---

[1]) Підчеркнені слова вимовляє чоловік, а за ним і жінка з особливим притиском.

Шьоби мої кости потерло,
Шьоби моє тіло франца і патируха сточіла!

Проговоривши се жінка встає, а чоловік дає її від себе таку науку:

— Памятай, жінко, йик бис тоту присьигу поломила, то з Богом собі зачепиш, не зі мнов!

По такій присязї Гуцул доти вірить жінцї, поки її знов з іншим не йме або поки від когось не дізнає ся, що вона починає собі з иньшим. Коли отак переконає ся, що вона поломила присягу, веде її до комори, привязує її кісками до лавицї і бє намоченим посторонком, а за кождим ударом питає:

— Кажи, сучко, правду, ци-с була с тим а тим чьоловіком?

Вона божить ся, що нї, — деяка признає ся до вини, інша нї і присягає знов на соли, що вона невинна. Переважна часть Гуцулок додержує тої присяги точнїйше, нїж церковної зложеної при слюбі. Оттим то буває й так, що женатий чоловік, маючи в своїй хатї обік слюбної жінки ще й „любаску", власне сю остатню „заприсягає на соли" на вірність.

(В Довгополї гал. зап. О. Галевич).

XX. Перепросини за кров.

Пролити чиюсь кров чи то в бійцї чи яким іншим способом Гуцул уважає великим гріхом. От тим то коли Гуцули побють ся і один одному „пустит кров", уважає конечним пізнїйше перепросити його і дістати від него прощенє. В тій цїли він бере двох або більше знайомих, бере в дзьобню чистий, новий рушник і йде до дому того чоловіка, кого хоче перепросити. Наперед ідуть у хату сьвідки і поговоривши з побитим кличуть того, що бив. Сей входить до хати, здоровить ся а потім обертаючи ся до побитого говорить.

— Брате Іване (чи як там), прости мі за кров!

— Я ти прощьию, — відповідає сей, — най ти Бог простит.

— І другий раз прошю: прости мі за кров!

— Най ти Бог простит!

— І третий раз: прости мі за кров!

— Най ти Бог простит.

Тодї той, що перепрошує, виймає рушник і подає його побитому, сей приймає його, оба цїлують ся і справа скінчена.

Сей обряд виконуєть ся навіть тодї, коли кров була пролита „в добрім способі". І так той, що рве зуби, по операциї перепрашає за

кров того, кому вирвав зуб, тілько що не він дає рушник, а хорий дає йому. Так само коли Гуцул умре і майстри зроблять деревище (труну) на покійника, по скінченю роботи перепрашають сїмю за кров і дістають від неї рушник. Те саме чинить і грабар, що копав гріб на покійника.

(В с. Стебних і в Довгополї гал. зап. О. Галевич).

XXI. Молитва до ранків божих.

Отсю молитву відмовляють цїлий рік, а особливо в днях посту.

На горі сиянській, на земли просиянській
Матер Божя спочивала, по раю ходила,
Суса Христа за руку водила.
Привела його на вітриня [1]),
З вітриня на ка́зованя,
З казованя на Службу божу,
А зі Служби на море.
А на тім мори білий камінь,
На тім камени церківка,
В тій церківцї золотий престів,
На тім золотім престолї Господь Бог воскрес.
„Петре, Йване, не жьилуй моєї муки,
Бери хрест у руки,
Іди, кажи йик старому, так молодому,
Йик найменчому, так наймолодшому:
Хто ме мої молитви знати-казати
В пйитницу до посту, в суботу до схід сонця,
В неділю до Служби божої,
Шьо день, шьо ночи,
Тому Господь Бог при смерти буде.
Ангели душу возьмут,
Перенесут почерез море кіпйиче,
Почерез пекло горьиче.
Пекло си запре, а рай си вітворит“.
Боже мене прости!

(В Довгополї гал. зап. О. Галевич).

---

[1]) Утреню.

Пісьня про Бразилію.

Отся пісьня записана мною д. 28 серпня с. р. від лірника Дмитра Рендавця (сліпого, 35-літнього) з Луки Великої коло Тернополя. По єго словам, сю пісьню зложив і прислав йому його тіточний брат Іван Ґреськів із Курітіби в Бразилії, та просив сьпівати її між людьми і так відвертати їх від еміґрациї до Бразилії. В кількох місцях видно на пісьні руку самого Рендавця, що мусів приладити її відповідно до потреб слухачів. Не буду тикати змісту пісьні, скажу тілько, що деякі її місця глибоко вражають своїм драматизмом і поетичністю. Артистичне чутє автора видно і з того, що хоть пісьня й зложена навмисно на те, аби відвертати людей від еміґрациї, то про те є в ній дещо й таке, що може радше заохотити їх до еміґрациї, от хоть би несьвідомо-іронічний контраст, що в Галичині люде своїм терпінєм заробляють собі на царство небесне, а в Бразилії не моливши ся сідають пити каву, або вказівка на те, що в Бразилії, потерпівши трохи є таки надія добити ся економічного гаразду.

М. Павлик.

А в тім року вісімсотнім девятдесять пятім
Вийшла пісьня з Бразилії, — варт і переняти.
В Бразилії дают ґрунта, ліси, гори й скали —
В Галичині люде плачут: вже-ж ми ту пропали!
Зачали аґенти тут фалшиво писати,
Взяли в Галичині народ бунтувати.
В Бразилії край великий, там не єст біда,
Но на єден кільометер сусід від сусіда.
Зачали ся люде в чужий край вибирати,
С фамілієв, своїм ближним зачали ся прощати.
„Пращаєм вас, братя, сестри, ми од вас од'їжджаєм;
Як нам тамка буде добре, то ми й за вас спамятаєм.

Пращаєм вас, тату й мамо, ви не плачте за нами;
Як нам тамка буде добре, то й будем до вас писали.
І пращаєм вас сусїди, ваші любі пороги:
Вже не будут приходжали без вас білі ноги.
Бувайте нам всї здорові, ми від вас од'їжджаєм —
На Йосафата долині то там ся всї привитаєм!"
Чула•тоє бідна вдова, взяла думку думати:
З дрібненькими дїточками взяла ся там вибирати.
Виїхали на край села — там церков при дорозї;
Дрібні дїти ревне плачут: „Ой ше, мамо, до Бозї!"
Приїхали перед цвинтар — там могила зачата;
Дрібні дїти ревне плачут: „Ой ше, мамо, до тата!"
Прийшли до могили, на гробі повклякали,
Припавши всї враз до гробу жалїбненько заплакали.
„Змарнувала мама нашу рідную хату,
Провадит нас в чужі краї — та не дайте-ж нас, тату!"
Прийшли від могили, на ваґон посїдали;
Свого краю рідненького дрібні дїти жалували.
„Ой жаль нам вас, зьвізди, котрі сьте нам сьвітили,
І ше нам жаль за стежками, по котрих-єсьмо ходили.
Жаль нам тебе сонце-місяць, котре ти нам сьвітило,
І жаль нам тя, сьвята земле, а котора-сь нас кармила.
І ще нам жаль за лїсами, котрі май окрашали,
Але й нам жаль за пташками, тії, котрі нам сьпівали!"
Приїхали аж до мора, на окрент посїдали,
Зірвала ся сильна бура, всї зо страху омлївали.
Приїхали на сухий льонд тай до нас написали;
Правовірні християне свого краю жалували.
„Бувай нам здорова, любая Україонько!
Ото-сьмо тя опустили, наша мила родинонько!
Бувай нам здорова, любая Україно!
Там то-м тя опустив, рідная хатино!
Там то-м тя опустив, рідная хатино,
Котра-сь мене виховала, як я був дитинов.
Погадай си, брате, а як ми од'їжджали —
Тілько на добранoц рукі смо си дали.
Коби ти знав, брате, як то нам тутка горе:
Ми днїв двацять вісїм їхали-сьмо через море.
Коби ти знав, брате, як то в мору плавати:
Нї одного птаха нїгде не видати.
Коби ти знав, брате, яка то в мору біда:

Як-ïм вглянув птаха, то-м казав, же сусïда“.
Опишу вам, братя, а о своïй пригодï,
Як нас сонце пекло́ на той страшной водï.
Так нас сонце пекло́, як той вогонь пекельний,
Каждий з нас на шифï лежав як смертельний.
А хто вмер на шифï, то єго не ховали, —
'Но камінь до шиï, до води єго пускали.
Ви вже, братя, спите тут во своïй хатинï, —
Нам ще сонце сьвітит тут чотири годинï.
А як тромба морска а з опівночи била —
Не одна ся шифа в водï затопила.
Ото правда щира, що я вам повідаю;
Як ми не вірите, то на Бога ся здаю.
Послухайте, братя, моïй проповіди:
'Но не виïжджайте до тоï страшноï біди!
Ми до вас повернем в часï, добриï люде —
Як нас Бог спровадит а без жадноï згуби.
В Бразилïï край веселий, там о нïм можна бути,
'Но науки, слова божой нï вiдправи не чути.
Аґенти нас подурили: „Ксьондзи поïдут з вами“ —
А ми сï тут так лишили, яко дïти без мами.
В Бразилïï люде то за Бога не знают:
В недïлю, дзвона не чувши, вже до кави сïдают.
В Галичинï сьвятï люде: сами ся ратуют,
А сповiдев, сакраментом царство си готуют.
В Бразилïï край веселий, там о нïм можна жити;
Може нам там буде добре, тïлько тра притерпïти.
Може нам буде добре, тïлько тра притерпïти;
Як ми добра не дïждаєм, то бодай хоць нашï дïти.
Тïлько тре нам притерпïти до котрогось часу...
Лïпше було ззïсти дома хоць без хлïба квасу.
Тут не хтïли нашï жïнки припïчка бïлити, —
Тепер мусят по цигански на пляцу палити.
Тут не хтïли нашï дïти ха́тiв замïтати, —
Тепер мусят в деревляних будах привикати.
А хто хоче бразилïйську тую пïсьню сьпiвати,
Нехай присяде фïст на лавï, не врушится с хати.
А нам ще дай, Боже, а в мирï прожити,
Бразилïйську пïсьню вïк вïком славити.

ЛЮДОВІ ВІРУВАНЯ НА ПІДГІРЮ.

В с. Ходовичах стрийського повіту

списав Філярет Колесса.

Збірка д. Колесси цікава головно як перша проба систематичного зводу людових вірувань в одній місцевости. Вона не вичерпує теми навіть для тої одної місцевости, та про те дає досить ясне понятє про той комплєкс вірувань, що живе в душі нашого народа по за обсягом офіцияльного християнства. Систематичне впорядкованє записок д. Колесси, докопане мною, показує їх богацтво в одних, їх люки в иньших точках. Додані мною вказівки на анальоґічні віруваня иньших народів не мають претензиї на повноту; їх метою було тілько вказати, що студиюючи ті віруваня не можна держати ся думки про їх автохтонність і оріґінальність, але треба сягати і в шир, до скарбниці міжнародного добра, і в глуб історичних традиций людської цивілізациї.

Др. Іван Франко.

І. Народня метеорольоґія.

1. Вітер. Як гремит бу́рьи, або як вітер по́рохом курбелит, то немо́ж іти середи́нов доро́гов, лиш на край тре́ба сї уступа́ти, бо „вінь“ летит, бода́й ска́мінїв, або повітрє таке́ мо́же найти́ на христїнина.

Ка́жут та́ки, що як вітер по́рохом кру́тит, то ді́дько сї же́нит, бода́й ска́мінїв. (Świętek, 516). Тей тепе́р ще, як от недо́брий єде́н на дру́гого, брат на бра́та або оте́ць на си́на, а пита́є сї хто, ци сї же́нит, то вінь ка́же: „ще нема́ вітру, аби́ сї жени́в“.

2. Звізди Щісли́вий той чоловік, що уви́дит, як звізда́ паде́.

Слй сї хто дивит, як звіздá падé, повйнен казáти: „Нї до нéба, нї до землї̂“. (Пор. Франко, Апокріфи старозавітні 327).

Як зьвізди дýже горýт, палáют, то кáжут, що будé вóйна. (Andrée, 111—113).

3. Комета. Як комéта сї покáже, то кажут, що будé уродзáй на на збіже; а йúнчі кажут, що люди будýт мéрти. (Andrée, 113).

4. Місяць. Як мíсїць уже в пóвни бýде, то йúнчий ґоспóдар розýмний, — бо дурнúй тóго не знáє — вúйде на дьвúйр, стáне си до місїцьи, тей кáже: „Місїцеви на підьпóвньи, нам на здорóвє, а ворогáм нáшим, що сї з нас кипкýют, сьміют, ней будé на бізголóвє!“ Тей плюют до місїцьи, аби сї урóки не брáли. (Bartoš, 291).

А як новúй місїць настáне, то слú кого зýби больúт, ней лишé вúйде тей скáже: „Питáв сї новúй місїць старóго, ци больúт зýби мертвóго? Як мертвóго не больúт, так абú й менé не болі̂ли“. Тей зýби самú відь сéбе стáнут.

5. Грім. Як загремúт пéрший раз, то берýт люди кáмінь, бют ним три рáзи до чолá, і за кóждим рáзом говóрут: „Кáмінь-головá, кáмінь-головá“, — нібú то вже головá будé такá твердá як кáмінь, не будé болїти. (Bartoš, 294).

Нерáз „вінь“ сї підь будúнок сховáє: а як грім в нéго удáрит, то, кáжут, лишé той єдéн будúнок згорúт, абú вам до дрýгого стріха в стріху припирáв.

Як го нерáз в поли придúбле, то в збіжу будé такє, ги би кóлесо вúтолочив, а щось сїм лі̂ктів підь землéв є тотá стрівка, такá, як би скло́ затопúв з піскóм. Хто ї знáйде, то будé мáти на всякий припáдок: на слáбість, на різне. (Яворскій, Bartoš, 294).

Як гримúт, то кажут дїтьом, що то Гóсподь-Бог везé колачі мертвúм; а як блúскає, то він так бичóм коньú цьвáкає. (AU, I, 16).

6. Перун. Як бýрьи настáне, гримúт, „той“ — Дух сьвітий з нáми — кáже до Гóспода-Бога: „Я сьи сховáю підь будúнок“. А Гóсподь-Бог кáже: „Я і будúнок спалю́, і чоловікови надолýжу, а тебé зáбю“. А „вінь“, ужé дї̂дько, кáже: „Я сї сховáю підь чоловіка“. А Гóсподь-Бог: „Я, кáже і чоловіка зáбю, і гріхú му відьпýщу я̂ рівно тебé досьúгну“. А чорт знов: „Я сї сховáю підь товáрину, підь деревúну, підь копúйк“, — щобýдь, а Гóсподь-Бог все своє́. Аж він скáже: „Я сї сховáю у болóто“. Тогдú Гóсподь-Бог кáже: „Там твоє́ прáво“. — тей як тарáхне грóмом, аж сї з нéго смолá розіллє́. (Пор. Сумцовъ, 400).

7. Дуга. Кáжут, що дугá по дощéви берé вóду із рікú або звідкигóдї, а нé з потóка або на сїножьúтах, бо вонá богáто водú потрібýє. Як же би хто там пішóв, де дугá вóду тьúгне, то вонá би го вхóпила, і дрýгим кінцьóм вíпустила назáд. (AU. I, 73; Mélusine; Bartoš, 293).

8. Град. Як озме́ град па́дати, то люди кида́ют кацюбу і лопа́ту з ха́ти на перехре́стє, і шкаралу́ще з гу́сїчого єйцьй — то, ка́жут, град за́раз перейде́, або сї відьве́рне. (Пор. Bartoš, 293).

9. Снї́г. Як жнут, тей гнїздо́ в збіжу надиблют ме́же коло́сьом, то ка́жут, що вилйкий сьнї́г бу́де в зимі́.

10. Пого́да. Ка́жут, що як на мйнсне́ пу́щінє або на благові́щінє пого́да, то і на велйкдень буде́ кра́сно.

Як туга́ зима́, то і лї́то кра́сне. (Пор. Świętek, 579).

11. Блуднї огнї. Нера́з у ве́чір або в ночй вйдко, як сї гро́ші су́шут: така́ буде́ полумінь ме́лькати над земле́в. Тогдй тре́ба лише́ тото́ місце три ра́зи періхрестйти, а все каза́ти: „Во імя́ отца́ і сйна, мої̈ ґро́ші, твоя́ судйна“, — то уже́ му не втї́кнут, абй що. В Ї̈сиптичох каза́ли люди, що єде́н чоловік та́ки так: зоба́чив, як гро́ші горі́ли, періхрестйв, сказа́в, що тре́ба, тей пішо́в собі гет. То вам три но́чи раз-по́-раз щось підь вікна приходйло, тей все каже: „Спорожнй ми судйну!“ — так ска́же три ра́зи, тей піде́. А вінь сї боя́в, уже́ той чоловік, і з ха́ти не віходйв: все лиш сьвіче́ну водйцю ко́ло се́бе в скльинчйпї трима́є і ха́ту окро́пит, то „вінь“, уже́ той бода́й ска́мінів, нема́в при́ступу до ха́ти. Аж четве́ртої ночи о самі́ північи лише́ вікна задзвонйли — а той йому́ гро́ші насеред ха́ти жбух! а сам поле́тїв із судйнов, дух сьвітйй ґри нас.

Якже хто́ уже́ зоба́чит, що гро́ші гору́т, то ко́нче тре́ба щось на тото́ місце вере́чи: ци має ху́стку, хо́ть би і найдоро́жша, ней кйне, то буде́ потому лиш єдну́ верству́ копа́ти, і за́раз натра́фит на баньйк а́бо коте́в з грішми. Як кйне віхоть, то та́ки лише тро́хи землї̈ зсу́не, і гро́ші найде. Як кйне чобі́т, то тре́ба копа́ти по колї̈на, а як шьйпку, то му́сит у хло́па копа́ти, аж сї докопа́є. Як уже́ би хто такі гро́ші найшо́в, то найсампе́ред нале́жит сї да́ти на хва́лу-Бо́жу, на це́ркву, — тогдй вже бу́де ма́ти з них пожйток; а як би не да́в, то усї̈ гро́ші ура́з із баньиком або котло́м утї́кнут, лише́ забре́нькають через сї̈ни.

II. Мертва природа.

1. Камінє. Як кида́ют камінє в піч[1]), то тре́ба ко́ждий ка́мінь перікрестйти і 'мйй му да́ти: то́му Васйль, то́му Іва́н, то́му ще́ як, ко́ждого так поназива́ют, тей тогдй в піч кида́ют; бо як йинча сї забу́де, не поназиває, то як зачну́т лу́скати, розпука́ти сї, аж трохй піч не роз-

[1]) Камінє розпалюють у печи, щоби ним золити шматє. *Г. Ф.*

садьи́т. А сут такі кобіти, що ще й двері хрести́т тим каміньом, нім го в піч ки́не.

2. Вода. Як є де потічок, плине́ собі, а йде чоловік, тей хотів би сї води́ напи́ти, то плює на воду; як сли́на розійде́ сї, то до́бре: мо́жна пити. А як сї ку́пи тримає, то не мо́ж, бо так би пото́му христїни́на взьило́ до ку́пи, гну́ло би в середи́нї. (Пор. AU. III, 57; Wlislocki, 32).

III. Віруваня про ростини.

1. Біб. В котри́й день лїд ста́не, в той день тре́ба біб сїяти, то зро́дит до́бре.

2. Гриби. Як іде́ хто на гриби́, то на при́пічок сьида́є, аби́ мав щістє.

3. Два колоски. Як сї чьи́сом тра́фи́т на єднім стеблї два колоски́ в збіжу, то дає сї по єдно́му з хлїбом двом бичка́м, що їх сї спару́є.

4. Капуста. На сьвийто Головосїки — (воно не урочи́сте, не сьвийтку́ют го) — не мо́ж стина́ти капу́сту, а́нї іти́ в капу́сту, а́нї підь сад. Не тре́ба нїчо́ їсти, як сї іде́ колибу́дь через капу́сту, бо так гушільницї буду́т головки́ їсти, точи́ти.

5. Кукуруза. Аби́ кукуру́зу пси не їли, то не тре́ба ї сади́ти в понедїлок, в вівто́рок і в четве́р, лише́ в ий́нчі дни.

IV. Віруваня про зьвірів.

1. Блиха і муха. Йшла́ блиха́ із села́ до міста, а му́ха із міста до села́, тей ка́же му́ха до блихи́: „А де́ ви, ку́мо, іде́те?“ „Я, — ка́же блиха́, — іду́ гет із села́: там хлоп у гру́бі соро́чцї, що би сї і чорт в нї не утри́мав, не то я; прийде́, льи́же на дошка́х, то і поду́шит мене́, і поми́йцкає зі всю́да; що ви́лїзу, то сьвіт ми не ми́лий. А я си піду́ до міста, залїзу у жидівські пери́ни, такі тепле́ньгкі, ми́ико́цькі, що але́“. „А я, — ка́же му́ха, — я іду́ на село́: там як уле́чу в борщ, хлоп зачере́ цїлу ли́жку, тей ки́не мене́ підь ла́вицю; і я сї на́їм до схо́чу, і дру́гі ще попри ме́нї. А в містї, як де уле́чу, По́ляк ви́йме, озме́, ви́ссе, ви́ссе, тей ви́кине до сїни́й“. Таке́ то!

2. Бузьок. Бу́сьок то чоловік. Пе́рше, коли́сь давно́ ще Господь-Бо́г назбира́в був всїля́кого гадьи́ жьи́би, ящірки́, завйиза́в в міх. „На!“ — каже до чоловіка „неси́ тото геть і ки́нь в во́ду, лиш аби́с сї не диви́в, що там є!“ Узьи́в той чоловік на плечі, несе́, несе́, а да́лї

гада́є собі: „Е! що́ би то бу́ло, аби́ я сї не подиви́в, що́ там таке́ в мішку́?“ Узьи́в, поста́вив мішо́к, лише́ що розьвйиза́в, а гаде́, ящірки́, жьи́би, уся́ка гидь повіска́кувала, порозлїта́ла сї. — „Наж тобі ма́єш!“ — каже Господь-Бо́г. — „Тепе́р, коли́с повіпуска́в, зазбира́й!“ Тей зроби́в го бу́ськом. (Чубінський I, 62; Сумцовъ 100, Руданський II, 192—194, AU, III, 18).

Бу́сьок аби що́ хо́пив тей проли́ґ, то за́раз перейде́ крізь нього.

Як бу́ськи в гнїздї не ма́ют до па́ри молоди́х, то змі́тують єдно́ на зе́млю, аби́ було́ до па́ри.

На Спа́са вже бу́ськи відлїта́ют.

Як хто пе́рший раз (на ве́снї) увйи́дит бу́ська, що лети́т, то до́бре; а як стойи́т, то зле. (Zibrt, 69, Engelien-Lahn, 278).

3. Гадє. На Головосї́ки не мо́ж в лїс ходи́ти, бо тогди́ гаде́ підь зе́млю хова́є сї на зи́му, і найбільше ла́зає по лї́сї, звича́йне і до ку́пи сї вже зла́зит. Як котра́ вку́сит христїни́на, то не лї́зе підь зе́млю; вже ї там не прийма́ют, ка́жут що грішна. Але га́дина — не ду́рно кажут: язьи́ лю́та; вона́ не пита́є, що гріх; як сї хто наго́дит або ї насту́пит — уку́сит, ужили́т, тей да́лї.

Га́дину — кажут — ді́дько, бода́й ска́мінїв, підьку́сує: він раз-у-ра́з за нев хо́дит. То він ї все підьмавйи́є, аби́ куса́ла. Вона́ би була́ як йи́нча зьвірина́, коби́ не „він“. (Пор. Maury, 139).

Як така́ га́дина куса́є, то каже: „Лїк-лїк-лїк“, нїби́то, аби́ лі́ків шука́ти. А як верет́ільниці утне́, то каже: „Шти́ри до́шки, земльи́ тро́шки, шти́ри до́шки, земльи тро́шки“, — аби́ си уже тру́ну ла́див. (Bartoš, 300).

Верет́ільниці ма́є за́мкнений писок: вона́ лиш тогди́ куса́є, як ї Го́сподь-Бо́г ска́же. А йи́нче гаде́ куса́є, коли́ хо́че. Кажут, що як би верет́ільниці таку міць ма́ла, то вона́ би хло́па з коньи́ зсади́ла! ая́! (Пор. AU. III, 218).

Є таки́й вуж, що коро́ву ссе. І він ссе, і молоко́ є, — а коро́ва — ка́жут — ричи́т за ним, як за тельйи́тьом. Як же би його́ за́бив, то би коро́ва здо́хла. (Bartoš, 301; Сумцовъ, 298—300; Świętek, 590).

4. Жаба. Не тре́ба сї жьи́бі диви́ти в о́чи, бо вона́ ска́че до христїни́на. І за́бити жьи́бу не мо́жна, бо ма́ма вмре́.

У жьи́бу перікида́ют сї опери́цї, як іду́т до чужо́ї ста́йнї молоко́ відьбира́ти. (Świętek, 592). Як нема́ до́вго дощу́, то жьи́би ра́хкают і про́сьит дощу́ з не́ба. (Liebrecht, 333).

5. Журавель. Як хто пе́рший раз уздри́т журавльи́, то не тре́ба каза́ти: „жураве́ль“, бо бу́де сї ці́ли́й рік жури́ти.

6. Зазуля. Як кує зазулї в чиїм садї, або на чиїм обістю, то кілько рази вона кукне, — тїлько лїт буде жити ґосподинї. (Andrée, II; Zibrt, 68, Engelien-Lahn, 278).

Як хто перший раз учує, що зазулї кує, а має при собі грошї, то кажут, що буде цїлий рік грошї мати; а сли немає, то цїлий рік буде бідувати. (Engelien-Lahn 279; AU. III, 108).

Як вже зазульи перестане кувати, то кажут, що удавила сї колосом ячмінним. Так і в сьпіванцї стоийт:

Кувала зазульи
Тоненьким голосом
Та поки сї не вдавила
Ячмінним колосом.

7. Зазулька. (Coccinella septempunctata). Як зьвїмати бувало зазульку, тей посадити на долоню, то сї говорит: „Зазуле молода, покажи ми ворота: ци туда, ци туда, ци туда, ци туда?“ — тей махає сї руков на штири боки. То вона не буде довго лазати, а все полетит у той бік, де христїнин іти має. (Сумцовъ, 322).

8. Ластівка. Як хто забє ластївку, тому мати вмре.

Ластївки не летьит на зиму, але сї тримают за нїжки підь водов так відь єдного берега аж до другого, ги ланц якій, тей спийт через цїлу зиму.

Як скоро ластївка перелетит попідь корову, то вже корова не буде давати такого молока, як сї належит, лишень таке як сирватка буде циркати, або кров. (Bartoš, 262).

9. Лилик. Як миш на великдень покушьиє сьвіченої паски, то сї стає лиликом. (Чубинскій I, 55; Грінченко I, 7).

10. Миши. Аби сї миши не плодили, то не треба нїчо по земли розкидувати, як от у йиничі хатї то крихти з хлїба змітают на землю; то навіть гріх!

11. Каня. Перше, (а давно то сї дїяло) — як всї птицї харили кирничку, тей кани казали. А вона не хотїла; каже: „Як буде йти дощ, то я сї напю“. Тому вона тепер все дощу просит, як довго погода, бо ї не можна йиничої води пити.

12. Квочка. Як саджьиют єйцї під курку, то кладут єйцї уперед у шьипку із хлопа, і так саджьиют. А ще і водийцев гнїздо кропийт. (Грінченко I, 16; II, 20).

Як квочка сидит на єйцьох, то таки не годит сї в хатї свистати, анї грати, от на піщьивцї, на дримбі, або на чім, бо будут когути.

А гнїздо́ з підь ку́рки і шкаралу́ще не мо́ж ніґде́ вікида́ти, лиш на во́ду, жебй я́струби не доліта́ли до ку́ріт і воро́ни не дзьо́бали гнїзда́.

Як саджьи́ют кво́чку і як лїзут ку́ріта, то нїчо́ під той чьис не годи́т сї печи́ в тї ха́тї, бо би сї позапіка́ли ку́ріта в є́йцьох (Bartoš, 273).

13. Кіт. Кіт сї умива́є на дощ або на вітер; то вже річ доповідна. А як сї дра́пає до де́рева, то та́ки на вітер. (Грінченко, I, 11).

14. Курка. Як ку́рка чьисо́м запіє, то вже зна́к, що на христї́нина ма́є що найти́, або на худоби́ну: якесь нещістє, сла́бість, або́ що Сумцовъ, 293). Тогди́ беру́т ку́рку єдно́в руко́в за голо́вку, а дру́гов за фіст, тей мі́ріют ха́ту відь стола́ до поро́га; як голо́вка припа́де на поріг, то голо́вку ї стина́ют чересло́м і гет викида́ют, а як фо́стик, то фо́стик ї обрі́жут. То то́му, бо злий ду́х у нї сиди́т: мо́же знести зно́сок[1]). А як зне́се, то перікида́ют через ха́ту.

15. Нетля. Як хто зьї́сть нехотьичи́ не́тлю, то все́ буде́ голоде́н, хотьби і кілько ї̈в. За́дльи то́го нїхто́ в по́темки не ї̈сть.

16. Пес. Не тре́ба пса би́ти коче́ргов анї ві́йником, бо пото́му буде́ ходи́ти на древітню для се́бе.

Аби́ пес був недо́брий, то дают му чісни́ку́ з хлїбом.

17. Пес і кіт. Перше, давно́ коли́сь, ходи́в сьвіти́й Павло́ і Петро́ по сьвіті.

Прийшли́ до єдно́ї ха́ти, тей пита́ют сї: „Ци нема́єш ти нам кобітко що да́ти?" „„Нїчо́ не ма́ю; іді́т з Бо́гом"". — А сама́ виміта́ла скирки́ з хлї́ба на гнїй.

Тогди́ пішо́в пес і кіт, росказа́ли, як і що, а Го́сподь-Бо́г сї загнївав, тей ка́же: „Коли́ж вони́, нібй лю́ди, ті́лько хлї́ба ма́ют, що аж на гнїй виміту́ют, почека́йтеж! буду́т вони́ зна́ти, як хлі́б сьвітий шьинува́ти". А пе́рше у збі́жу таке́ було́ коло́сє, що із само́го споду́ до ве́ршка́ саме́ зе́рно, ги облїпи́в. Тогди́ Господь-Бо́г зїйшо́в на зе́млю, все зачере́ коло́сє із спо́ду руко́в, тей су́не в гору́, а всє зе́рно обсипа́є сї. Сьвіти́й Петро́ і Павло́ ста́ли тогди́ проси́ти: „Ой Го́споди-Бо́же! лиши́ хоть для пса і для кота́ тро́шки". Тей Господь-Бо́г затри́мав ру́ку уже́ підь самим вершко́м. Тому́ у на́шім збі́жу коло́сє таке́ мале́ньке.

Тепе́р зза пса і зза кота́ всї люди жию́т. (Драгомановъ).

18. Полон. То такі хробачки́ мацьо́нкі, що так єде́н за дру́гим лї́зут гу́сто, ги до́щечка.

---

[1]) Зносок, — се маленьке ячко; як хто зносок девять діб під пахою поносить, то виляже ся домовик. *Ф. К.*

(В Нагуєвичах, дрогобицького пов. вірять, що хто знайде такий „полон“, збере в хустку, принесе до дому і висушить, тому в полї і в саду буде дуже богатий урожай. *І. Ф.*).

19. Сова. Як сова́ кричи́т, ка́жут, що буду́т люди ме́рти. (Reinsberg-Düringsfeld, 92; Сумцовъ, 318).

20. Худоба. Як това́рина хо́ра, то підькýрують сьвіче́ними віно́чками.

Як сї коро́ва утели́т, то немо́жна тогди́ нїчо́ нїко́му позичьи́ти.

Як коро́ва теле́ ма́є, то даю́т ї про́скурки, то́ї, що ґосподинї при пасцї печу́т, і даю́т та́ки сьвіче́ної води́цї і лї́тепла.

Лошьи́ти анї тельи́ти не мо́ж гла́дити по хребтї́, бо не бу́де рости́. Пацьи́там зу́би стина́ют, аби́ вели́кі не росли́.

Як това́р іде́ пе́рший раз па́сти сї, то си́пют по́пів із сьвіто́го ве́черьи в ворота́х, аби́ това́р був такий здоро́вий як різдво́.

Як хло́пцї пасу́т това́р і кладу́т воге́нь, то котри́й той воге́нь розго́рне, — кажут, що това́р буде́ сї так розходи́ти, а як на ку́пку зго́рне, то ї худо́ба ку́пи буде́ сї трима́ти.

21. Щурі. Як хто що зо млина́ возме́, який мотузо́к або́ що — там є бога́то що бра́ти, — то як у ї́ньчого така́ уже дурна́ нату́ра, ла́кома, як озме́ що, — ка́жут, що за тим до не́го до до́му щурі́ з млина́ прийду́т.

V. Народня антропольоґія.

1. Близнята. Як кобіта зьзїсть дві бу́льбі, або два я́пка, або дві сливки, то близьньи́та поро́дит. Тому́ вони́ сї так стере́жут, аби сї котрі таке́ не тра́фило.

2. Вухо. Сли кому́ в ву́сї дзвени́т, тей вінь спита́є сї кого́ дру́гого: „А в котрім менї́ ву́сї дзвени́т?“ — як згада́є, то той ка́же: „О, ти мій прия́тель, ти менї до́бре зи́чиш“. А як не згада́є: — „О ти недо́бре менї́ чи́ниш, зле менї зи́чиш“. Тей та́к. (Пор. Engelien-Lahn, 283—284; AU. III, 40; Bartoš, 310).

3. Дїти. Як є мала́ дити́на в ха́тї, то не мо́жна сказа́ти „за́яць“ лише́ „спюх“; бо би дити́нї сон відобра́в. Тей не мо́ж каза́ти „жьи́ба“, лише́ „дїти́нї чісно́к під язиком — жьи́ба“, жеби́ не ма́ла підязи́чницї. (Пор. Грінченко І, 28).

Сли прийде́ хто до чужо́ї ха́ти, де є ще мала́ дити́на, то ко́нче тре́ба сї́сти, бо би ї сон відобра́в. (Engelien-Lahn, 269).

Не годи́т сї, аби́ сї що з мало́ї дити́ни спали́ло, яка́ пеле́нка або сорочи́на, бо потому усе́ шма́тє буде́ на нїм так облїта́ти, де́рти сї бу́де, та́ки горі́ти, як на вогни́.

Як со́нце за́йде, а є мала́ дити́на в ха́ті, то не годи́т сї в ве́чір нїчо́ а нїчо́ зи́чити, бо сї дити́нї сон відьбира́є; так до ро́ку.

Сли хто пересту́пит дити́ну, то пови́нен наза́д переступи́ти, бо дити́на рости́ не бу́де. (Engelien-Lahn, 283; Liebrecht, 349; Грінченко, II, 23).

4. Долоня. Як кого́ доло́ньи свербит, то ка́же, що бу́де гро́ші рахува́ти або сї вита́ти з ким. (Engelien-Lahn, 283; Liebrecht, 327; AU. III, 41, 231; Bartoš, 309; Сумцовъ, 293).

5. Зуб. Як кому́ зуб ви́рвут, то іде́ до сїни́й, кида́є той зуб на під, тей приговбру́є: „Ми́шко, ми́шко! на́ тобі чьирівни́й[1]), а менї дай велї́зний!“ Так сї нале́жит.

6. Куряча слїпота. Як ма́є хто ку́річу сьлїпо́ту, — нїби то, як сї зме́ркне, то він уже́ нїчо́ не ви́дит, — тей хотї́в би сї поспе́кати, відьвер-ну́ти відь се́бе сьлїпо́ту, — тогди́ іде́ ра́но, до́сьвіта, іде́ підь плїт, тей нїби що шука́є, таке́ сї ди́вит, — а надїйде́ хто ву́лицев, тей пита́є сї: „А чого́ ти шука́єш?“ А той ка́же: „Аби ти́ того шука́в, чого я́ шука́ю“. Тей за́раз єдно́го поки́не, а дру́гого сї о́зме. Пото́му, як той іде́ у ве́чір коли́ з ко́ршми, а не ви́дит доро́ги, бо сьлїпо́та му о́чи засту́пит, то так клине́! „А бода́й тьи сї було́ до сме́рти трима́ло, бода́й єс скапра́вів! Яка́ мене біда́ найшла́ на гла́дкі доро́зї!“ — Таки́ проклина́є, на чім земльи́ стои́т, а сам уже́ на по́мацки свои́х воріт шука́є. Як уже́ хто сьлї́по́ту ма́є, то ще так ра́дьит: як іде до ха́ти і утвира́є две́рі, тре на не́го ви́льльити во́ду, так аби́ не знав. То та́ки до́бре.

Йи́нчий чолові́к із вели́кої пра́цї дї́стає сьлїпоту́, як ду́же тьи́жко працю́є.

7. Нїхтї. Як нї́хтї хто обрі́же, то за па́зуху пови́нен кида́ти; бо Господь-Бо́г на тамті́м сьвітї пита́є сї у ко́ждого: „Де твої нїхта́ за тоти́ лїта́?“ Йи́нчий, що кида́в дебу́дь, каже: „На земли́“. А Господь-Бо́г: „Іди́ — каже — зазбира́й, тей тогди́ прийде́ш до ме́не“. А той, що склада́в, хова́в: „Озде — каже — мої́ нїхта́; я хова́в, тей ма́ю“ (Пор. Liebrecht, 367; Грінченко I, 23).

8. Око. Як лїве́ о́ко свербит кого́, то тїшити сї бу́де, а як праве́, то бу́де пла́кати. (Engelien-Lahn, 283; AU. III, 40; Bartoš, 309).

9. Память. Як хто що на собі зашива́є, то па́мйить си зашива́є. Не мо́ж нїчо́ на собі шити; а як уже ко́нче потрі́бно, то тре́ба взьити́ стебло́ в зу́би і трима́ти, аж по́ки не заши́є, а пото́му гет ки́нути (AU. III, 41; Bartoš, 311).

10. Плювати. Через вікно́ не мо́жна плювати, бо там сидьи́т я́нгели.

---

[1]) Червами поточений.

11. Свистати в хаті не мож, бо сї дїтька бáвит. (Пор. Liebrecht, 332, AU. III, 39).

12. Слабість. Як слáбість мáє де найти́, то через село́ перейде́ го́лий чоловік; зáраз у тім селї люди зачну́т мéрти.

А в Стригáнцьох, як мáла хольи́ра бу́ти, то тáки росповідáют: сидїли жінки́ якóсь сполу́дньи при ву́лици, тей звичáйне, як в недїлю: росповідáют собі різне, бéсїдуют — аж надійшлá селóм якáсь кобіта — нї жидївка, нї ру́ска, не мóж було́ пізнáти. Твар таки́й був тéмний і крапки́ чóрнї по нїм, а самá бóса; от іде́, тей не обзивáє сї. А котрáсь кобіта кáже: „Іде́ якáсь, тей нáвіть нїчо́ не скáже“. Тотá сї обернýла: „Нїчо́ не кáже? як хóчете, я вас ту всїх заберу і нїчо́ не скáжу“. І пішлá собі долї селóм. Тей зáраз зачьи́ли в Стригáнцьох люди мéрти.

Нерáз у такий чьис їде́ чоловік з міста, а здибає го такá кобіта на дорóзї, тей прóсит сї, аби́ ї узьи́в на свій віз тей аби́ ї підвіз до селá. Як на дурнóго трáфит, то озмé ї на віз тей їде. Заїде в село́, обзирáє сї, а ї вже немá. То тáки вже слáбість завіз у село́ (Wojcicki).

Як вже має слáбість прийти́, то щось завóдит на цвинтари́, по селу́ або меже хатáми. Отáк нераз чу́ют в хáтї, щось на дворі лише йойой-ойойой, óййоййой! а вийде хто з хáти — нїчо́ немá, і живóго ду́ха.

Як пси ду́же вию́т, то тáки на слáбість: буду́т люди мéрти. (Грінченко, II, 314).

13. Сон. Як сї кому́ отáк що снит, а сли́ би сї зáраз прохóпив, тей подиви́в сї в вікно́ тей злапáв сї єднóв рукóв за мізи́льний пáлець, то зáраз би — кáжут — умéр. А як рáно встáне, тей сї в вікно́ подивит, то забу́де усé.

Як сї кому́ сьньи́т кóнї червонї, абó воли́ си́ві, — кажут, аби́ клав на лютéрію, то віграє. Йи́нчі кажут, що си́ві кóнї, то опирі.

Як сї снит дїд, то слáбість.

Як сї снит бáба або дївчина, то тáки зле.

Як сї снит ксьиндз, то не дóбре. (Engelien-Lahn, 284; AU. III, 39).

А як сї жид при́снит, то дóбре.

Як сї вогéнь снит, то злодїї. (Пор. Engelien-Lahn, 284).

А горóх — то слóзи; бо кажут, що горóх, то слóзи Пресьвітóї Дїви.

Як сї сьньи́т молодї, що сї побéрут, то дóбре ворóжит.

Як сї снит я́сний цьвіт, то дóбре, а тéмний цьвіт, то не дóбре.

Жи́то, то щістє, а пшени́цьи то нещістє.

Як снит сї, що христїни́н бє сї з ким, то гóстї буде́ мáти, а дру́гі кажут, що сї хтось при́бє.

Як сї кому́ снит, що го пес куса́є, то ней сї на́дїє, що буде би́тий. Сливки́, то синцї, яйцї — больички́.

Сли хто який сон мав, то ней сї вже остерігає, бо ци зле, ци до́бре, — до де́вйить днїв му́сит сї ста́ти, що сї кому́ снит.

14. Щикавка. Як сї щи́кає, то хтось зга́дує. Тогди́ бере́ сї за жмурки́: з котро́го о́ка сї ви́мкне жму́рка, з то́го бо́ку хтось зга́дує. (Engelien-Lahn 284; AU. III, 41, 231; Грінченко II, 315).

VI. Явища і предмети господарського житя.

1. Віник. Як віиник сї зме́те, такі́й вже до нїчо́го, що назива́ют „драпа́к", то не мо́жна го у воге́нь кида́ти, анї на сьміте́ виміту́вати, так як є́, лиш тре́ба розпусти́ти, бо ка́жут, що пото́му душьи́ буде́ така́ зьвйи́зана, як хто драпа́к або помело́ та́ки вікине і не розпу́стит.

2. Горнець. Як ґосподи́нї відьста́вит горне́ць з ка́шев ци з борщо́м ци з чи́м годї, а в горшку́ сї ще перівертає, то жінка на́дїє сї вже бійки відь чолові́ка: вінь рад би ї сме́рти; а як до́вго буде́ ще в горшку́ кіпі́ти, так до́вго вінь по нї тужи́ти бу́де.

3. Гребінь. Як ку́пйит де нови́й гре́бінь, то че́шут насампе́ред кота́ і пса, а чьисо́м і свиню́, аби́ сї жи́во зу́би не поломи́ли (AU. III, 40, 230).

4. Жниво. Як іду́т пе́рший раз жьи́ти, то беру́т хліб з собо́в, скру́тьит жме́ню коло́сьи, поло́жьит на хліб, а ґоспо́дар ка́же: „Го́споди помаґа́й!" — тей так зачина́ют за́жинки.

Як вже гет усе́ позжина́ют, то лишьи́ют тро́хи „на оборіг", аби́ горобцї зьзї́ли, тей аби́ ще і ми́ши ма́ли де сидї́ти (Пор. AU. III, 41).

5. Коновка. Як коно́вка в ха́тї лу́сне або дїжьи́, то ґосподи́нї вже сї на́дїє, вже сорочиньи́та ши́є. Нера́з дїжьи́ з ро́зчином лу́сне, тї́сто сї всю́ди порозлива́є, — а баби́ так сї тї́шьит!

6. Молоко. Сли в котрі ха́тї ку́рка попе́ молока́, то все буде́-сї молоко́ кигну́ти так як сли́на. А як коро́ва панйкає скопе́ць, то та́ки так.

7. Масло. Як ма́сло коло́тьит, тей нехо́чут сї тоти́ крупи́ до ку́пи збива́ти, то ме́чут пе́рстїнь в тото́ горньи́ або в ма́сницю, аби́ сї ма́сло так жи́во взьило́ ку́пи, як той пе́рстїнь сї тримає (Пор. Bartoš, 259).

8. Мотовило. Як здо́ймут уже́ мо́ток з мотови́ла, то спльо́вують на мотови́ло, тей ка́жут: „Встида́й сї мотови́ло, аби́с го́ле не ходи́ло". (Грінченко II, 19).

9. Огонь. Як у пе́чи зле дрова́ гору́т, то ней ґосподи́нї піде́ на дьвйи́р для се́бе, а як прийде, то вже лї́пше буде́ горі́ти.

На вогéнь не мóжна плювáти, бо на губáх вúкине вогéнь. (Bartoš, 295; Грінченко, II, 2). Як малá дитúна у вéчір огньóм сї бáвит, то в ночú сї зсикає. (AU. III, 39).

10. Оранє. Як на вéсну ідé ґоспóдар пéрший раз орáти, то ґосподúнї віхóдит з сьвічéнов водúцев, обхóдит три рáзи волú, плуг і всьо, і обкрóпює водúцев. Як вже їде з гунá, то кладýт на два стовпú у ворóтах по хлїбови, абú булó хлїба богáто.

І в пóле берé ґосподар хлїб; об'оре кýсень три рáзи, і нóсит хліб з собóв. Потóму вже óре так як усé.

11. Пироги. Не трéба пирогів рахувáти, як стоят ще сирі на стільнúци, бо сї порозкіпáют (Пор. Engelien-Lahn, 269).

12. Подорож. Як їдé ґосподáр абó хто з домáшних в дорóгу, то не належит сї зáраз за ним воротá замикáти. То лишé за мерцьóм зáраз замикáют воротá.

Як сї хто вібирáє в дорóгу, а ксьúндза здúбле, то кúпське щістє; а як жид перéйде, а ще торгýє, то дóбре.

Як ідé хто куди-гóдї, а перебігне го зáяць, або жінка з порóжними коновкáми перейдé му дорóгу, то вже му сї не повéде; а як хлоп з порóжним перéйде, то нічóго.

Як має хто кудú ітú, до міста або в дорóгу абó де, то ужé із кóшиком на плечóх сьидáє; то кажут, що щістє.

13. Пожар. Як сї де отáк займé, то абú лишé віхопити з хáти два образú, тей дїжý, зáраз будé лéкше горíти (Engelien-Lahn, 267; Bartoš, 295).

Сли горúт де, то не мóжна сї на вогéнь дивúти через вікнó з хáти.

Як вогéнь в селї і горýт будúнки, хатú, а як на тотó дóщ падé, або сьнїг порóшит, то кажут: незабáвки знóв будé горíти; то вже річ доповідна [1]).

14. Попіл. Пóпів, що сї лúшит в пéчи на сьвітúй вéчір, то ховáют на цїлúй рік. Як іде товáр пéрший раз на пáшу, то воротá перісипáют тим пóпелом і кáжут: абú худóба такá булá здорóва, як різдвó. І абú оперúцї не приступáли, то стáйню довкóла обсипáют тим пóпелом.

15. Пранє. Не мóж прáти в сéреду або в пúйтницю, бо як сї шмáтє золúт, тей льлé сї окрóпу і кидáє сї камінє, такé аж червóне, розпéчене, то кáжут, що пúйтницї варúт сї. (Пор. Грінченко I, 17).

16. Пряденє. Як прьидýт, то з вівтьúрка на сéреду і з четвергá на пúйтницю і з пúйтницї на субóту не мóж так кýжіль лишьúти, як бáба прьидé, бо кáжут, що прийдé середá, пúйтницї або субóта, тей прьидé.

---

[1]) Певна, досьвідчена.

Єдна́ кобіта прьийла, тей як вста́ла, та́ки лишила прьйслицю на таку́ ніч,- то сама́ чу́ла в ночи́, як веретено бренькоті́ло. В субо́ту ве́чір не мо́жна ані ра́з прьйсти (Liebrecht, 315).

Від сьвіто́го ве́черьи до щедро́го ве́черьи та́ки не прьиду́т жа́дного ве́черьи.

А єдні́ ді́вці о́т що сї тра́фило, — сама́ повіда́ла. „Сиджу́ — каже на печи́, уже́ пізно в ночи́, на́хта сї сьвітит на ко́мині, я прьиду́, прьиду́, — а вже всї спа́ли. Прьиду́ — каже — і сама́ не зна́ю: ци я сьи забу́ла, ци що́ мені сї ста́ло — каже — що я не памйита́ла. А то було́ яко́сь у дві́ неді́лї по різдві — не годи́т сї прьйсти, а я сиджу́, куньйю підь ку́жільницев. Аж ту́ мені — каже — в очо́х потемніло, заверну́ло го́лову, — я сї хо́чу хрести́ти, а мені́ вам до ґу́би щось лі́зе — чу́ю: волоха́те. Тьфу́! щезни́ бі́до! Хо́чу сї — каже — хрести́ти, — ані руки́ не зве́ду. А тото́ яке́сь волоха́те до го́рла сї пха́є. Уже́ мені — каже — ду́ху не ста́є. Я так аж зомлі́ла“. Пото́му каза́ли лю́ди, що то нічо́, лише́ сьвіта́ Варва́ра свій па́лець у го́рло ї встроми́ла; уже́ була́ би задуши́ла, але яко́сь Господь-Бо́г сї зми́лував. Що́-то?! ді́вчина, та ще дурна́ була́.

17. Сі́вба. В поне́ді́лок ма́ло-хто сі́вбу́ зачина́є, бо то тверди́й день (Грінченко II, 22); хиба́ вже кому́ ко́нче в той день сі́яти припа́де. А вже в субо́ту ні́як не мо́ж зачина́ти. (Engelien-Lahn, 282; Грінченко).

Всьо в сво́ім чьи́сї годи́т сї сі́яти, то і зро́дит, як сї нале́жит. Мак на Явдо́хи. Росаду на Га́мана, на Со́рок сьвіти́х і на те́плого Оле́кси.

Цибу́лю і чісни́к перед Юром, а чісни́к копа́є сї перед Спа́сом.

Льон і коно́плї як посі́ют перед Юром, то перед Ільо́м вібира́ют. Як хотьи́т, аби́ коло́пні до́бре зроди́ли, то на пу́щенє іду́т баби́ на музи́ку танцюва́ти (Пор. Грінченко II, 19).

На Іва́на як греми́т, то не буде́ горі́хів; а хоть буду́т, як іде́ дощ на Іва́на, то позамака́ют.

18. Сокира. Соки́ру не мо́ж на при́пічок кла́сти, бо так сї — ка́жут — бу́де соки́ра лупа́ти, як той при́пічок; соки́ру все сї за ла́вицю кладе́

19. Сьмітє. Сьмітє́ лише́ на гні́й в єдно́ мі́сце годи́т сї кида́ти; бо як сї розсипа́є, то, ка́жут, буде́ сї так збі́жє сипати. Як до́брий ґоспо́дар, то уважьи́є; а в йи́нчім ґоспода́рстві нема́ порьи́дку, то си́пле дебу́дь.

20. Тріски. Як на сьвіти́й ве́чір які́й ґоспо́дар дрова́ руба́є, а сусі́да або́ хто тріски́ зазбира́є, то вже́ у то́го ґоспо́дарьи ку́ри не буду́т сї не́сти, лиш у то́го дру́гого.

21. Хата. Як де ха́ту ста́вйит і підьва́лини заклада́ют, то в ко́ждий у́гол підь підло́ги си́пют жи́то, пшени́цю, всі́ля́кє збі́жє, аби́ було́

хлі́ба много, абú сї не переводúв хлїб із тої хáти. Абú збіжє родúло, сьвічéнов водóв крóпїит і віночки кладýт, і грóші розтинáют на двоє тей кладýт підь ýгли, абú був достáток в хáтї. А як ужé заклáдини обхóдьит, то всї обíдают на підлóзї.

Як от дéрево оправйнют, то щó собі мáйштер погадáє, замúслит на ґоспóдарьи або на ґосподúню або на худобúну, на щобýдь, тей затнé топір в підьвáлину, то вжé сї тотó мýсит стáти: ци ґоспóдар умрé, ци ґосподúнї, ци товáрина, а бодáй нáвіть кýрка. А хтó би той топьúр вітьигнув, то на сéбе звернýв би тотó нещістє: умéр би біз чьису́.

От як у Музúки хáту стáвили, а мáйштер загадáв собі на кýрку — тей зáраз тáки в єгó очóх кýрка як взьилá собóв кидáти, як взьилá собóв нуждáти — тей здóхла! То вже так є. Сли вже хáта готóва, тей піч убивáют, то кладýт там кінцкý гóлову; але то не всюди. Як старý хáту чьисóм розбирáют, то мóжна вúдїти. (Пор. Liebrecht, 294; Сумцовъ, 100).

Як ужé хáта готóва, то впускáют насампéред когутá або кýрку, і не мóж го потóму бúти, анї ї́сти, анї продáти. (Пор. Andrée, 25, 26; Сумцовъ, 28).

Тей сли вже хáту стáвйит або якíй будúнок, то не трéба на тїм місци, де бзинá ростé. Он у Дашьúві постáвив си ґоспóдар стодóлу, тей на самі середúнї на тоцї̂ був корч бзинóвий; так уже якóсь припáло. А він корч зрубáв, як стодóлу стáвив. Ну, нїчóго. Постáвили, ужé всє готóве — аж ту єму́ кілька нóчий раз-пó раз прихóдит щось під вікна, уже пéвне не щó як „тóй", бодáй скáмінів; серед нóчи прихóдит, тей кáже: „Перекигнú си стодóлу, бо вмрéш!" І зáраз підь той чьис тáки жінка му вмéрла, і двоє дїтúй — звичáйне: то вже нечúста спрáва. Тогдú він спросúв си ґосподáрів, тей перікигнýли стодóлу, аж той тїк поминýли, — тей вже нїчóго му не робúло.

22. Хлїб. Як розчиньúют хлїб, то хрестьúт дїжý. (Świętek, 558; Bartoš, 130).

Як ґосподúнї̂ хлїб саджьúют, то цмóкают, абú ріс, тей абú не уречú. Ґосподúнї не повúнна сьидáти, як усадúт хлїб, сли хóче, абú ї хлїб ріс. А йúнча дурнá, не знáє, сьúде си, і потóму самá сї дивýє: „Тей не знáти, що такé! і замісúлам дóбре, і посаджьúлам дóбре, а такíй хлїб, ги коланьúта". (Пор. Świętek, 558).

Як ґосподúнї усадúт хлїб в піч, то штýхне ще лопáтов у чéлюсти, бáчу на тотó, абú сї підьсипка на грáнь зсипáла, тей абú хлїб тим загнїтúла, бо не годúт сї підсипку дебýдь змітáти. Сли вже хлїб вúймут, то гóла піч стоя́ти не повúнна; хоть тріску єдну́ трéба кúнути, абú не порóжно, бо як умрé ґосподúнї, то будé сї потóму тої тріски тримáти.

До хлї́ба задо́м сьида́ти не годи́т сї. Як упа́де ку́сник на зе́млю, то тре́ба підойми́ти і поцюлюва́ти; хлї́бе́ц сьвітий під но́ги кида́ти не мо́жна. (Bartoš, 131).

23. Шитє. Яка́сь жінка ши́ла щось на сьвітий ве́чір по вече́ри. То прийшло́ щось підь ві́кна, і ка́же: „Заший ми ніс! заший ми ніс!" так до трох разі̂в. Тей вона́ вме́рла, тота́ кобі́та.

24. Урожай. Як хто хо́че, аби сї у не́го лї́пше роди́ло, то озме́ гру́зи з чужо́го по́льи, пері́ки́не на свою́ ни́ву, тей вже у не́го лї́пше збі́жє бу́де. А як той дру́гий ґоспо́дар зоба́чит, то пови́нен сказа́ти: „Що собі зи́чиш, аби менї̂ бу́ло, а що менї̂ зи́чиш, аби тобі бу́ло".

Аби збі́жє не вільигло, то не мо́ж ві́йник у стодо́лї сто́рцом ставийти, бо збі́жє в той бік сї поло́жит, куди пру́тики в ві̂йнику наве́рнені. Ві́йник як є в стодо́лї, повинно сї кла́сти до́ землї тим кінцьом, що сї заміта́є, а держако́м до гори́. У до́брім ґоспода́рстві, де є му́дрий ґоспо́дар, то все сї так ро́бит.

Йи́нчий такі́й ґоспо́дар буде́, що лю́бит воро́жити, то озме́, як сї в пе́чи воге́нь пали́т, повигрі́бує з гра́ни ву́глики, поставийє рьидо́м, тей ка́же: тото жи́то, тото пшени́цї, тото гре́чка, тото про́со — ко́ждий ву́глик так попазива́є. Як котри́й зга́сне, а на нїм обсьи́де такі́й по́пів, ги коли йи́ній, то уродза́й на тото́ збі́жє. А як котри́й бо́рзо зга́сне тей почорні́є, то не уро́дит тото́ збі́жє.

VII. Явища громадського житя.

1. Відданє. Сли сї дї̂вка відда́ти хо́че, то пови́нна по́стити ко́жду пи́йтницю в вели́кій піст.

2. Війна. Як ма́є війна́ бу́ти, то не́бо ду́же сї буде́ червонї̂ти.

3. Гості. Як воге́нь ска́че з пе́чи, то бу́дут го́стї.

Як соро́ка скреґо́че, то та́ки го́стї.

4. Злодїй. Сли зло́дїй хо́че сї де добува́ти до ха́ти, або до комо́ри, або́ де, то він піде́ пе́рше на цви́нтар, розікри́є гріб, що в нїм па́рібок лежи́т або жінка, тей озме́ си тоту́ сьві́чку, що дают мерлим до рук. Як він улї̂зе до ха́ти красти, тей засьвітит си тоту́ сьві́чку, то ніхто́ ї, кажут, не ви́дит, лише́ він сам. Тей так усе́ мо́же повіноси́ти, а ніхто́ го не зьзїма́є. То́ раз! Але то вже такі́й правди́вий зло́дїй ро́бит, що нера́з чужі комо́ри обміта́в. (Пор. Krauss, 46; Сумцовъ, 259; Грінченко, 19).

5. Проклін. Як мáти заклинé дитúві, сли ї не шьнýє, то так сї стáне. Як от сúн поневірьúє мáтьир, а вонá плачучú заклинé: „Абúс же сї і свóйих дїтúй не дочекáв, колú не знáєш, як мáтьир пошьинувáти!" — то вже той син не бýде дїтúй мáти, або му пімрýт. (Krauss, 65; Świętek, 549).

6. Торг. Як єдéн ґоспóдар продає дрýгому худóбу, а не мóжут сї оба доторгувáти, то зáраз тотá худобúна дїстáне якíйсь ґáнч [1]; кажут люди, що „переторгувáв".

Сли єдéн дрýгому товáрину продáсть, то не повúнен дýже жьúлювати, бо кáжут, що тотá худобúна, ци вів, ци корóва, ци щó, зачнé марнíти, марнíти, тей здóхне.

Як від корóви тельú купýют, то вістрúгуют корóві шерсть мéже очьúма, абú не ричьúла. Нерáз як продаю́т худобúну у чужí недóбрі рýки, то вúдко, як плáче, як ї слóзи з очúй течýт.

Як кýпйит волú на я́рмарку, тей приженýт до дóму, то ґосподúнї віхóдит з дїйнúцев, з водóв і з хлїбом, крóпит волú і прімавйúє: „Абúсте робúли на хлїб".

VIII. Народнї празники.

1. Святий вечір. На сьвітúй вéчір кóсу застрамйúют коло полúцї за лáву, коло прúлавка, а лемíш і черес́ло під стів стáвйит; то вже на тотó, абú мерцї не прийшлú, бо мертвúй бойúт сї зелїза. На стів стéльит сїно і обрýсом накривáют, а під обрýс кладýт зелїзну колóдку, от, що сї замикáє. В кутї стáвйит дїда (снїп вівсьúний), а під стів бáбу (вúйзанку сїна). На столї кладýт два хлїбú: єдéн сї назúває Малáнка, а дрýгий Васúль. Одже кладýт Малáнку на Васильú, під них кладýт сїмє колїнне на ґалаґанї [2]), тей обведýт їх вінцьóм з чіснику; тогдú вже не мóж їх кивáти.

З Васильú цїлýшку скрóят, зашýшьит, тей як ідýт пéрший раз сїяти, берýт с собóв. Васильú тáки даю́т товáрови на новúй рік. А Малáнку самú їдьит. Перíдь новúм рóком є тáкій день, що називáют „Малáнїя"; то не є сьвйúто, лишé так собí лю́ди назúвают; óдже в той день пéрут шмáтє, нїбúто, абú булá Малáнка біла. І той хто шмáтє прáв, той насампéред Малáнку кýшіє; ідé зо столá — „Анý, ходú сюдá Малáнко!" тей крáє, їсть, а за ним вже і дрýгі.

---

[1]) Вада, хиба.

[2]) Мідяна монета (тепер уже скасована), що мала в собі чотири крейцарі.

Найстарша страва на сьвітий вечір є пшениці, що називают „кути“. Як першу лижку куті берут, то встают, аби пшениці не польигла, і-їдьит на помацки, замикают очи, аби так горобцім позаступало, аби пшениці не спивали. Потому сьидают і їдьит як все.

Як уже попоїдьит, то ґосподар бере трошки куті в лижку і кидає на стелю, аби так худобиці брикала. Ґосподар або ґосподині кидає, а діти долоні наставийют: кілько зеренець котрому впаде, тілько штук товару дістане в спадщині. Не єдному ціла пушка впаде, а иинчому два зеренці маку: то уже сї жьилює: „Отто! а мені лиш дві курки?“

На ніч усї лижки за діда страмийют, лише єдну лишьийют в середині в пшеници, аби сї небіщики поживили. І кличут через вікно: „Ходіт усї сьвіті до нас вечеріти!“

Як вечеріют на сьвітий вечер, то не треба класти лижку з рук цілу вечеру, то не будут боліти крижі при жниві. І води таки не мож пити, бо потому буде дуже хотіти: в поли, дебудь.

Як на сьвітий вечір устельит стів обрусом по сїні, то уже така руска установа: ґосподар або ґосподині вітьигає з підь обруса стебло, тей ворожит: „Буду мати довгий вік, або буду мати короткій вік“.

У нас на сьвітий вечір, як уже заставийт на столі вечеру, то кождий ґосподар дає і худобі їсти, аби і товарина їла, як люди вечеріют. (Świętek, 67). Як дасть ґосподар їсти, то худоба говорит, а як би не дав, то плаче. А єден ґосподар не вийрив. „Ану, каже, я не дам їсти, стрібую, що то буде“. Сам пішов до хліва, льиг в жолуб, тей слухає. А єден вів каже до другого: „Повеземо ми завтра нашого ґосподарьи до гробу“. Тей так сї стало: той ґосподар як лежьийв, так і застиг тамой у ясьлїх. (Świętek, 68; Bartoš, 15).

2. Пущенє. На пущенє по вечери дают кождому єйцє, кажут: їдж, живо їдж, аби ти сї так не втьимило постити, як тото єйцє їсти — і полочут писок водов. В запусти тьигают сї зо штири дни і пют: той ґосподар просит до себе, той до себе, тей так.

3. Великдень. На великодні сьвийта хлопції ходьит по хатах в обливаний понеділок і в провідну неділю — уже така установа, тей де є дївка, то дає галунки. (Пор. Świętek, 109; Bartoš, 12).

Як парубок бере дївку танцювати, то дає; а як ї не бере, то каже: „Не забила сї димка в танци, тей не брала сї фарба єйцьи“.

Як посолити, то не озме сї галунина єйцьи. То як є де хлопції збитошні, — вона поставит си на ніч, а вінь кине грудку соли, тей єйцє буде цауком біле.

4. Сьвячені віночки. Девийтого четверга по великодни плетут по девийть віночків і несут сьвітити; так сї належит. Потому є на ріжний

припáдок: от, як велúка бýрі, громовúції, то щипáют по кýсничку з такóго сьвічéного вінцьú, і шкаралýщє з сьвічéного єйцьú, а лишé такóго, що до пáски булó збúте, тей кидáют тотó в піч, в вогéнь, то кáжут, зáраз сї хмáра розхóдит. (Пор. Bartoš, 52).

У нас сьвітьит і зı̈лє на Маковéя, то тáки як хто вмрé, кладýт му в гóловах, і в подущúну напхáют, як ужé мерцьú кладýт в трýну. І як сї дитúна нарóдит, кладýт коло поліжниці.

5. Сьв. Петро. На Пéтра копáют хлóпцї на толоцı̈ круг гранчьúстий з борозднóв довкóла, абú булó де нóги полı̈ти, то сї називáє „Пéтрик". На серединý застрóмйит хрест із стóнджков червóнов, хрест уберýт файнó усїлякими зı̈льом, простирáют платóк, як мáют — тогдú кóждий винимáє своı̈ мáндрики¹), і хлı̈ба кýсїнь кóждий мáє, і на горівку сї злóжьит, тей пют. То хлóпцї справйúют Пéтра по обідї так о дванáцьитї годúнї, а парубкú пізнı̈ше: зійдýт сї до ґоспóдарьи, вінесут си стів, тей так гостьúт сї. І старі пют на Пéтра: такá вже установá.

6. Сьв. Спас. На Спáса сьвітьит у нас я́пка, грушкú, бо тогдú вже садовúна достúгла. Від тóго чьисý вже всїм мóжна ı̈сти всїлякy садовúну. А тотú кобíти, що ı̈м малı̈ дı̈ти помéрли, не ı̈дьúт до Івáна ягíд, а до Спáса не ı̈дьит я́блок і грушóк. Бо як ужé той чьис настáне, Господь-Бóг розсилáє своı̈х я́нгелїв, абú роздавáли меже дı̈ти я́годи, я́пка або грушкú. То я́нгели розносьит, тей всїм роздают, лишé тим ньú, що ı̈х мамú ı̈ли до Івáна я́годи, а до Спáса грушкú і я́пка; ı̈м кажут: „Тобí немá! твоı̈ грушкú або я́пка мáма поı̈ла!"

IX. Народня мітольоґія.

І. Блуд. Як ідé христїнин кудá або ı̈де, то вже на такíй чьис ци на такé місце трáфит: ідé, тей го сї блуд óзме. Отáк гі колú птах, бодáй скáмінїв, перікúне сї перідь чоловíком, — летúт, манúт, а той за ним, усé дáлї тей дáлї, аж приведé го де до багнá якóго, тей там вже рóбит з ним, що хóче.

Або як ı̈дут два, тей єдéн клúче дрýгого, а той, бодáй скáмінїв, бодáй мóци не мáв, усé за нéго, за того дрýгого обзивáє сї. Той клúче, а „вінь" обзивáє сї усé дáльше, усé дáльше, аж го в якý западню заведé, тей вже по нїм.

---

¹) Галушкú із сúра зглáвілого (змандрілого).

Як блуд сї кого́ о́зме, то і середу́дньи зро́бйит сї якісь лїсй, го́ри, ріки, тей христїнин уже́ му́сит блуди́ти. Такїй бу́де праве́нький гости́нець, що любо ї́хати: а вінь десь у ба́гна заведе́, у водомиї.

Сли вже кого́ такїй припа́док тра́фит, то як си нагада́є, в котрий день різдво́ було́, вийде на до́бру доро́гу; але де́ то вже при памйитї підь такїй чьис. Найлї́пше все шма́тє на́руби повіверта́ти, на́віть шьипку на голові і віхтї в чобо́тьох переверну́ти.

Як ма́ти ди́вит сї дити́нї в го́лову, тей зна́йде єдну́ — віба́чте — вош; а дити́на суєти́т сї, звича́йне: мале́, та хо́че сї ба́вити, — тогди ма́ти каже: чека́й, ней ще зна́йду до па́ри, бо заблу́диш в лї́сї. То не зна́ти, ци то пра́вда, ци то лише́ так дїти стра́шіют.

2. Велетні Що́ то, Го́споди, давна́ давнина́! Які то пе́рше люди були́, оттоти́ ве́лити. А вже, ба́чу, як сьвіт сьвітом, тако́го дру́гий раз не бу́де. Кажут старі лю́ди — я не зна́ю, ци то пра́вда, кажут, що там, де тепе́р село́ Го́рськє[1]) стойи́т, то була́ гора́, така́ як на Комаро́ві[2]). Оже єде́н ве́лит став си на Комарі́вську гору́, тей кли́че до то́го, що на Го́рськім: „Ци до́ма ви, ку́ме? пози́чте ми соки́ри!“ А той до не́го: „А ва́ші де?“ „Поїха́ли в лїс, тей забра́ли з собо́в; пози́чте ми свої!“

То де вам Го́рськє, а де Комарів[3]) — переда́в єде́н дру́гому соки́ру, от, ги у нас через плї́т.

Якже тоти́ лю́ди настава́ли, що ми тепе́р, тей ора́в плугати́р із штирма́ вола́ми на по́ли. А прийшо́в такїй ве́лит, тей узьи́в на доло́ню чолові́ка з плу́гом і з штирма́ вола́ми, приві́с до до́му, тей ка́же вітце́ви: „Диві́тці та́ту, які ту хробачки́ по по́ли ри́ют“. А оте́ць: „Пусти́ їх, ка́же, си́ну наза́д; такі по нас лю́ди наста́нут“. (Chamisso, I, 170).

А по нас ще такі буду́т люди, так повіда́ют, що двана́цьить бу́де в єдні́ пе́чи молоти́ти — такі буду́т малї́ ду́же.

3. Дика баба. Аби́ дїти не йшли́ в горо́х, то стра́шіют їх, що там ди́ка ба́ба стойи́т з дзелї́зним макого́ном: як лу́сне котре́ по хребті́, то лише́ ця́пне.

4. Нітка. Є така́ ні́тка і ніхто́ ї не ви́дит, а вона́ в почи́ тихо́нько прильи́же до христїнина тей ссе́; і хло́па ссе, і малу́ дити́ну. І ніхто́ ї не чу́є, і ні́хто́ ї не ви́дит, а вона́ ссе. Не що то й ка́жут: ти́хє, спокі́йне, як ні́точка. Аби́ ї вже не допусти́ти до се́бе, то привйи́зуют до ци́цьки ґре́йцарь, а підь ґре́йцарь дают лайна́ тро́шки кінцкого — віба́чте за тото́ сло́во. То вже сї — кажут — не бере́ чолові́ка.

---

[1]) Угерско, сусїдне село по лївім боцї ріки Стрия.

[2]) Село по правім боцї р. Стрия.

[3]) Одно́ село від другого буде з пів милї.

5 Рахмани. Ка́жут лю́ди, що та́мка є дру́гий сьві́т піdь землє́в, такі́й, як ото́й. Там та́ки жию́т лю́де — Рохма́ни. А хто щісли́вий, то чу́є, як Рохма́ни піdь землє́в дзво́ньит. Вони́ ма́ют і свій вели́кдень, так як ми, але яко́сь аж у ти́ждень по на́шім: ніби́ на́ші провідна́ неді́льи, а рохма́ньскій вели́кдень. Але на́ші не сьвітку́ют їх вели́кодньи.

6. Упирицї. На Ярі́ всю́ди по всі́х стайньо́х опири́цї хо́дьит. А хто таку́ опири́цю на Ярі́ зьзїма́є, той пото́му буде́ ці́лий рік ті́лько молока́ ма́ти, що як пото́ки течи́ бу́де. Одже як уже́ наста́не тота́ ніч, то всї стережу́т, пильну́ют, аби́ опири́цю пері́хо́пити.

Єде́п ґоспо́дар та́ки так стері́г: льиг в кут у хлї́ві, тей чека́є. Нема́-нема́, аж ту надхо́дит опири́цї: сьи́ла си на столе́ць, тей ста́ла дойи́ти коро́ву. А коро́ва ї бє, ногами ко́пає. „Та но! — каже опири́цї: або ти мене не пізнаєш?“ Тогди ґоспо́дар по тихо́ньки зайшо́в, злапа́в ї, тей що вона́ сї проси́ла, що му обіцьи́ла — ньи! вінь ї за но́ги привйпза́в до банти́ни. Так ї сї нале́жит! Ви́сїла вона́ два дни — всї лю́ди сї взира́ли, а вона уже́ так сї дуже проси́ла, так моли́ла, аж той ґоспо́дар узьи́в, тей зньи́в ї звідтамти.

X. Чари.

I. Данє. Як уже котре́ хо́че кого́ із сьві́та зїгна́ти, то дасть му в горі́вцї або в ї́дї, але найбо́рше в горі́вцї, дасть му дане́; як той сї напе́, то вже уме́рти му́сит. То ка́жут, що на дане́ настру́же не єдно́ того мйнко́го із ярма́, намо́чит на де́вйить днї́в в горі́вцї, дасть му сї напи́ти, тей по всьо́му. А пера́з як от горі́вку пют, та килї́шок із рук до рук іде́, то котри́й уже́ на дру́гого ворогу́є, пу́стит тро́хи сли́ни свої́ у килї́шок, наллє́ горі́вки, а в килї́шку такі́й сї зро́бит стовпе́ць я́сний із само́го спо́ду; то вже та́ки дане́. (Сумцовъ, 229 і д.; Ploss I, 246).

А єдна́ та́ки жі́нка молода́ уже́ ушуши́ла си га́дину, таку́ язю́, лише́ ще ма́ла де́вйить днї́в поноси́ти у па́зусї, тей була́ би дала́; — так ї уже ті́тка намо́вила. Але раз вінь прийшо́в голо́дний, ніко́го не було́ у ха́тї, вінь став шука́ти за хлї́бом, усю́ди зазира́є: на поли́цю, у стів, усюдї́пеньки — нема́. Вінь тогди́ до ко́мина; гада́є си, мо́же там пся ві́ра схова́ла. Мац — мац — нади́бав щось, вікига́є, — а тото́ га́дина зашуше́на! Вінь ки́нув до́землї, покриши́в, та до жі́нки! Люди́й скли́кав, бив ї, коньиру́вав, і ті́гку бив, хоті́в до мі́ста подава́ти [1]), ая! До́бре вінь їх за тото́ ві́зпцирував.

[1]) До суду.

От у Стрига́нцьох: приста́в вдове́ць до ді́вки, а вона́ го не хоті́ла, не люби́ла го; взьила́, зашуши́ла яко́їсь скі́рки, ци жьи́біічої ци гадьи́чої, завйиза́ла у па́зуху в соро́чці тей так носи́ла. Аж яко́сь вона́ розві́сила тоту́ соро́чку на пло́ті, а сусі́да вздріла, тей ніби́ за ви́нне [1]) загра́била ї тоту́ соро́чку. Пото́му розьвйиза́ли тото́, тей сї подиви́ли що то було́; а була́ би му дала́, тей була́ би го стройи́ла. (Пор. Ploss, I, 249).

2. Дівоцькі чари. От у Покрі́вцьох люби́ли сї па́рубок тей ді́вка. Вона́ єго́ ду́же, як то ка́жут, щи́ре люби́ла; а він ї не потьига́в сва́тати. Яко́сь то він сї напива́в у не́ї із дру́гими двома́ парубка́ми; підьпи́в си уже́ до́бре, тей усну́в та́ки у не́ї, а тамти́ сї не піспа́ли. Як же він усну́в, вона́ ввійшла́, ви́довбала му тро́хи боло́та з під підько́ви, замі́сийа з сли́нов, тей заліпи́ла шпа́рку в че́люстьох, ніби́ то, аби́ єго́ се́рце так за нев пекло́, як тота́ сї гли́на пече́.

Тей рі́вно він сї з нев не ожени́в; йи́нчу си взьи́в.

А в Дашьи́ві, то вже на́йстрашні́йше: люби́в па́рубок ді́вчину тей хоті́в сї з нев жени́ти; Яки́м сї назива́в. А оте́ць і ма́ти каза́ли му йи́нчу сва́тати, бога́ту. А вона́ собі гада́є: „Чека́й! не буде́ш ти сї з йи́нчов жени́ти, коли́ мене́ не хо́чеш“. Узьила́, зми́ла сї в тино́ли, в літо́рости, такі, що за єде́н рік ві́росла, зми́ла сї ціла́, гет ца́ўком, всьи́й піт сполока́ла, і ві́лльила під єго́ ворота́. Тей він вам, чу́єте, за пи́ить днів уме́р! Як вона́ вже тото́ ві́лльила, а він захорува́в, жьиль ї сї зроби́в ду́же, ста́ла пла́кати. А він, як го уже́ підотьи́ло, від ра́зу каза́в: „Через ніко́го, лиш через пю іду зо сьвіта...“ (Пор. Krauss, 117).

Тей всї лю́ди так говори́ли по селу́. Як умира́в, тей каза́в ї до се́бе прикли́кати. Вона́ прийшла́; так ду́же пла́кала, заводи́ла! що́ то?! вона́ сї вже ніко́ли не відьда́сть, бо чьирівни́ці! хто ї во́зме? уже́ ї люди обізна́ли.

Або знов у Покрі́вцьох, ци в Стрига́нцьох; уже́ вам не ска́жу — ба́чу та́ки у Покрі́вцьох — люби́ли сї двоє. Тей ї сї здава́ло, що він ї недолю́бює. Взьила́ вона́ чу́бок бервінку, позлоти́ла, ві́стригла тро́шки єго́ воло́сьи тей сво́го, і упха́ла в той чу́бок. Пото́му пішла́ на ву́лицю, підоньми́ла ка́мінь, там, куди́ колесо хо́дит, ві́копала я́мку, положи́ла там той берві́нок з воло́сьом, приложи́ла ка́міньом, тей закльила́: як той берві́нок буде́ до́вго лежьи́ти, так і ти буде́ш до́вго жи́ти. Тей він — ка́жут — у пи́ить днів уме́р.

Ко́жда кожді́нецька ба́ба то шко́дити мо́же; таки́й уже рід непе́вний. Страх недо́бре, небеспе́шний христі́йни зайти́ собі з ни́ми.

[1]) За довг.

От як сї лю́бйит двоє, а ї сї трафйи́ют йи́нчі люди, вона́ го не хо́че, — то ку́пит си кола́ч, но́сит де́вйить дї́б у па́зусї, що вже тим по́том перейде, а потому дасть єму́; і сама́ нїби́ уку́сит тро́шки, але за́раз ви́плює! То єму́ буде́ стра́х ду́же смакува́ти; а до де́вйить днїв вінь умре́! А вона́ сї відьда́є пся ви́ра!

3. Інклюз. Йи́нчий чоловік такі́й уже́ бу́де, що як дасть гро́ші, то в о́чи здає сї що дав, що заплати́в, а йно́ він сї відсту́пит, а гро́ші тобі зза па́зухи, тей наза́д в єго капчу́х! ая́. Такі́й інклю́з не єде́н ма́є; то всього си наку́пит, а гро́ший не стра́тит: все сї до него верта́ют. (В. Щурат, Про інклюза, Дѣло; AU, III, IV; Świętek, 491).

4. Капанє сьвічкою. Як єде́н що дру́гому украде́ або що зро́бит, тогди́ той ку́пит сьвічку, поста́вит в це́ркві перед о́бразом, тей про́сит Бо́га, аби́ той зло́дїй так ска́пав, зотлї́в, як тота́ сьві́чка. Тей ка́жут, що він бу́де потому слабува́ти, по́киль тота́ сьвічка не згори́т. А той, що му сме́рти хо́че, уже́ зна́є, де, на котре́ місце в це́ркві тоту́ сьві́чку поста́вити, аби́ бор́зо́ зотлї́ла, або пома́ленько горіла. (Пор. Krauss, 29).

5. Парубоцькі чари. Як хо́че па́рубок, аби́ го дї́вка любила, то над'ї́сть кола́ч і ї́ дасть зьвї́сти; то ка́жут, що го вже люби́ти бу́де. Або на музи́цї, як танцює, а ма́є цу́кор або я́пко або кола́ч у па́зусї, що вже тим по́том перейде, тей дасть ї, то вона́ го, ка́жут, та́ки буде́ люби́ти. (Пор. Ploss, I, 245).

Як па́рубок дї́вку лю́бит, а вона́ за йи́нчим потьигає, то як вінь ї ви́рве три воло́скї з голови́, так з меже очи́й, — відь то́го чьи́су вона́ так буде́ за ним банува́ти, так буде́ тужи́ти, що то ну́! (Ploss, I, 248, 249, 252).

6. Принада. Як вже дї́вчина хо́че, аби́ ї па́рубок люби́в, то найтьи́жше аби́ му прина́ду дала́. От як чьи́сом вітцьи́, ма́тери нема́ до́ма, вона́ го закли́че, щось му уже́ таке́ да́сть, щось му заворо́жит, то вінь вам за пев як ри́ба за водо́в!

Як чьи́сом сї тра́фит заба́ва, музи́ки гра́ют, танцюют, сьпіва́ют, а дївчьи́та, звича́йне: си́лують хло́пців на гру́шки́, на я́пка, — рі́зне дают: цу́кор, колачі́, — то не тре́ба бра́ти Бо йи́нча вже з вели́кої лю́би́ то і на зле дасть; не єде́н потому тьиже́нько си відьхору́є. (Ploss, I, 248).

7. Уроки. Уречи́ мо́же ко́ждий: і оте́ць свою́ дити́ну уречи́ мо́же; такі́й уже́ чьис, така́ міну́та надійде, що то христїнин і сам не зна́є, і не хотї́в би, а уречé. Йи́нчий чоловік такі́ вже лихі́ о́чи ма́є, що на що́ сї нї подивит, то уречé. (Krauss, 41).

А вже нїхто́ так, як малі дї́ти відь уро́ків хору́ют. Тому́ то як уже́ хто уречи́ не хо́че, а ди́вит сї на дити́ну або на худоби́ну, то все

сї нале́жит сказа́ти: „Якєж то пухнате́нькє, нївро́ку“; „Як же сї спра́вило, нївро́ку“. (Krauss, 43). Як уже́ котре́ уро́ки дїста́не, то змі́тують огню́, тей раху́ют на ві́дьворот до де́вйить: не єде́н, не два і т. д. А той нїж, що сї ним воге́нь змітує, тре́ба устроми́ти в зе́млю підь поро́гом: як уро́ки, то землйи́ ножьи́ обберé сї; а як ньи́, то чи́стий нїж бу́де.

Як уже́ не помага́є, що огню́ скинут, тогди́ ллют во́ду на серп, на ко́су, пото́му пополо́чут у тї водї усї лижки́ і колотївки́, тей з ку́жівки[1]) (з тої дьи́рки в ку́жівцї) дают пити. А на́йлїпше, аби тото́, що урекло́, плю́нуло в о́чи то́му уречéному, то уро́ки зі́йдут. (Пор. Krauss, 12).

[1]) Кужівка — се той валок, на котрий навивають повісмо до пряденя; в одпім кінцї сего валка єсть дїрка, щоби можна кужівку“ заложити на дручок.

ПРИМІВКА ВІД УСЯКОЇ СЛАБОСТИ,

в Залучу над Збручем записав Л. Порубальський.

Примівниця набирає в миску води, перехрестить її і мовить:

Помагай-біг, водице-єлинице[1])!
Є ти в хороші керници.
Прибувай же ти в керницю,
Очищай же ти камінє, береги!
Бо ти є очищена з первовіку.
Але нам Господь Бог постановили
Сьвіт ясний, красний, милий, любий, веселий;
Як нам Господь Гог дарували до очищеня воду,
Для нашого серця охолоду,
Аби ми були такі очищені, здорові,
Як в керници по всім сьвіті вода.
І як нам Господь Бог дали сьвіт
Ясний, красний, милий, любий і веселий,
Як нам дали землю сьвяту
І на землю дару свого,
Аби ми землю сьвяту шанували, цілували,
Бо то земля є наша мама,
Земля сьвята нас на собі тримає
І наше тіло в себе приймає.
Шануймо землю сьвяту
І цілуймо землю сьвяту,

[1]) Мабуть попсовано зам. Йорданице. — *І. Ф.*

Бо Господь Бог принайсьвітлійший
Як нас сотворили на землю сьвяту,
Так нам дали дару свого з небес на землю сьвяту,
Аби ми землю сьвяту шанували
І дар сьвятий з землї вживали,
Аби ми ничистого духа не згадували,
Нечистим духом ся не проклинали.
Бо ми великі гріхи від Господа Бога маємо,
Бо нечистий дух не варт бути на божій земли.
Нечистий дух як ся з'явив з первовіка
І взяв підходити чоловіка.
А чим підходив? Грішми. Бо то є гріш
Лакома річ!
Взяв людем грошей давати і позичати,
Аби в него взяти,
Аби для него свою душу записати.
І так було з первовіку,
Що народ у нечистого духа взяв грошей позичати,
Свою душу нечистому духу віддавати.
А Господь принайсьвітлійший
Розгнївали ся на нечистого духа
І взяли і стратили його з сего сьвіта,
Взяли громами, тучами бити,
В безоднї загонити,
Що він не варт бути на божій земли.
Тепер нечистий дух як ся з'явит на божій земли,
То він тікає з перед Господа Бога і ховає ся,
Але він не варт втїчи, не варт ся сховати з перед Господа Бога.
Господь Бог принайсьвітлійший
Мают силу, мают волю, мают міць,
Що схотят — з нечистим духом зробят:
За нечистого духа християнина вбют,
Худобину вбют,
Дар свій запальи, будинок спальи,
Бо нечистий дух тікає,
Де може там ся ховає.
А ми на тоє не вважаємо,
Ми нечистого духа згадуємо,
Нечистим духом ся проклинаємо,
А ми великі гріхи від Господа Бога принайсьвітлійшого маємо,
Що ми його згадуємо, ним ся проклинаємо.

Бо нечистий дух — Юда,
Юдит християнина, аби один другого бив,
Різав, топив, огнем палив.
І так на тім сьвіті є,
Що один другого бє,
Ріже, топит, огнем палит,
З сего сьвіта душу тратит.
І він стратит душу з сего сьвіта,
І та душа є страчена з сего сьвіта.
Коли вона є на тім сьвіті,
Є перед Господом Богом, перед Матїрю божою,
Перед Сусом Христом, перед сьвятов Тройцев,
Перед усїма сьвятими божими апостолами
Ясна, красна, мила, люба, весела,
Бо в'на йде в рай сьвітлий, супокій вічний.
А того душа, що він другого душу стратит,
Така єго душа чорна, темна, смутна, невесела,
Бо він Пану Богу не віддав,
Нечистому духу записав,
І нечистий дух ся нев опікує,
Тягне до пекла пекельного,
До гріха неспасенного.
Вона в пеклї горит і кричит до тих душів:
„Душі очищені, шановані, праведні,
Ратуйте мене з пекла пекельного,
З гріха неспасенного!
Бо він мене не ушанував,
Пану Богу не віддав,
Нечистому духу записав,
І нечистий дух ся мнов опікує!“
Ті душі очищені, ушановані, пану Богу віддані
І не дивлят ся в той бік на тоту душу,
Бо в'на є неочищена, неушанована,
Пану Богу не віддана, нечистому записана,
І нечистий ся нею опікує.
І ми не видимо на той сьвіт,
Але ми видимо по сьвятих церквах, по сьвятих образах.
То Господь Бог принайсьвітлїйший дали,
З первовіку постановили
Відпусти, церкви, образи,
Аби ми по відпустах ходили, по церквах ходили,

Богу ся молили, Бога просили,
Аби Господь Бог принайсьвітлїйший
Так нас на сей сьвіт сотворили,
Аби Господь Бог нам дарували здоровля, житя
І гріха до нашого здоровля, до нашого житя.
Бо ми як живемо,
Так перед Господом Богом грішимо
Всїлякими проступками, всїлякими словами,
А Господь Бог принайсьвітлїйший
Гнївают ся на нас
І велику кару для нас тримают
І нам обітцяют
Великий помір, велику потопу, великий голод.
Господь Бог принайсьвітлїйший
Зішлют з небес своїх на дар Господний великі гради,
Великі тучі, великі морози, вітри опáлисті.
Що Господь Бог дар свій з усякої землї озьмут
І зберут ся нас грішних голодом голодити,
Морозом морити, потопу давати,
Бо ми є грішники великі
Перед Господом Богом принайсьвітлїйшим,
Перед Матїр-Божою принайсьвітлїйшою,
Перед Сусом Христом принайсьвітлїйшим,
Перед сьватов Тройцев.
І ми Господа Бога принайсьвітлїйшого як розгнїваємо, [лити,
Ми не годні Господа Бога принайсьвітлїйшого нї впросити нї вмо-
Нї словами нї молитвами,
Бо то анї тата перепросити, анї маму!
Що ми татови-мамі словами доженемо
І зачнем сї перед татом, перед мамов жалувати, —
Тато і мама над дитинов ся оглядає
І гріха прощає і опускає.
А Господь Бог як сї на нас розгнївают,
Ми Господа Бога не годні нї впросити нї вмолити,
Нї словами, нї молитвами.
Коби-м могли всїх сьвятих апостолів просити-молити,
Аби всї сьваті божі апостоли ставали до помочи, до поратунку,
Аби Господа Бога просили-молили,
Аби Господь Бог ся небесний ще над нами оглядали
І гріха нам прощали і дарували,
Велику кару на нас не зсилали.

Насамперед прошу Господа Бога
І Матери Божої, Суса Христа, сьвятої Тройці,
Всїх сьвятих божих апостолів,
Щоби всї сьвяті божі апостоли
Ставали менї до помочи, до поратунку.
Прошу сьвятого Михаіла,
Сьвятого отця Николая, божого заступника,
Сьвятого Гавриїла, сьвятого Антонього,
Сьвятого Йосипа і сьвятого Ілия,
Сьвятого Павла, сьвятого Петра,
Ісуса Христа і Матір Божу принайсьвітлїйшу
І сьвятої Тройцї і всїх сьвятих божих апостолів, що є на небесах,
Щоби всї сьвяті божі апостоли
Ставали менї до помочи, до поратунку:
Ту особу очистити, оборонити
Від усего злого, від неочищености,
Від недуги тяжкої, лихої, нещасливої.
З якої причини слабість припала,
З чийого стану:
Чи то з стану чоловічого, чи жіночого, чи парубочого,
Чи з дїтей, чи з малих, чи з великих,
Чи з надвірного сторожа,
Чи в снї напуджена, чи в роботї позавидувана,
Чи з їди, чи з води, чи з якої причини слабість припала, —
Я буду вимовляти, визивати, викликати,
Тїло-животість буду очищати —
Не сама собою, а з Господом Богом принайсьвітлїйшим,
З Матерев Божов, з Сусом Христом, зо сьвятов Тройцев.
Аби всї сьвяті божі апостоли
Стали менї до помочи, до поратунку,
Тоту особу очищьити, оборонити
Від усего злого, від слабости, від неочищености,
Від недуги тяжкої, лихої, нещасної.
І за першим разом! І за другим разом! І за третим разом!
Ходила Мати Божа принайсьвітлїйша
З Господом Богом принайсьвітлїйшим
По Осиянській горі, Єгипетській землї ходила,
Золотий хрест у правій руцї носила,
Золотим хрестом, Божим духом,
Своїми словами землю сьвяту переблагословила,
Золотим хрестом перехрестила,

Божим духом надихнула,
І Божу дорогу золотим хрестом перехрестила,
Божим духом переблагословила,
Золотим хрестом перехрестила,
Своїми стопами переступила,
І на Божій дорозї Мати Божа принайсьвітлїйша свої слїди лишила.
Зїлє величне, пахнюще золотим хрестом перехрестила,
Божим духом надихнула,
Своїми словами переблагословила.
В зїлю величнім, пахнющім, очищенім
Лїгла Мати Божа принайсьвітлїйша спочивати,
Взяв Матїр Божу принайсьвітлїйшу сон присипляти.
Мати Божа принайсьвітлїйша
В зїлю величнім, пахнющім уснула.
Приходит до Господа Бога принайсьвітлїйшого,
До Матери Божої принайсьвітлїйшої,
До всїх сьвятих божих апостолів
Породжена, народжена, уродлива раба божа (імярек);
Насамперед у Господа Бога
І в Матери Божої принайсьвітлїйшої,
У всїх сьвятих божих апостолів
Просит здоровля, спаня, очищености
На своє тїло, на свою животість.
Мати Божа принайсьвітлїйша
З зїля, з величного, пахнющого, очищеного встала,
Золотим хрестом перехрестила,
Божим духом надихнула,
Своїми словами переблагословила
І на добру дорогу спровадила.
„Idиж ти, породжена, народжена, уродлива рабо,
Божа особо, божов дорогов!
Будеш ти мати насамперед від Господа Бога,
Від Матери Божої принайсьвітлїйшої, [бесїх,
Від Суса Христа, від усїх сьвятих божих апостолів, що є на не-
Здоровлє, спанє, очищеність
На своє тїло, на свою животість,
І від помічних людей будут тобі на водици-дїлиници:
Тов водицев-єлиницев наповати, вмивати,
Все зле від тебе відсилати,
Тїло, животість будут очищати,
З Господом Богом, з Матїр-Божов,

З Сусом Христом, зі сьватов Тройцев,
З усїми сьватими божими апостолами, що є на небесїх“.
Всї сьвяті апостоли, що є на небесїх,
Станьте менї до помочи, до поратунку,
Тоту особу очистити, оборонити
Від усего злого, від жаху, від страху,
Від перепуду, від уроків, від усеї слабости!
І я буду вимовляти, визивати, виклнкати
Всю слабість, неочищеність.
Вимовляю всю слабість: як є цїла особа,
Як Господь Бог сотворили її на сей сьвіт.
Вимовляю жах, страх, перепуда,
Горьичку лиху, потайну, нечисту,
З нечистим духом і з жахом і з страхом
І з перепудом і з уроками.
Вимовляю з голови, з під голови,
З волоса, з під волоса, з черепа, з під черепа,
З розуму, з під розуму, з мізку, з під мізку,
З чола, з під чола, з брів, з під брів,
З вочей, з під вочей, з твару, з під твару,
З зубів, з під зубів, з серця, з під серця,
З кишок, з під кишок, з усїх суставочок,
З кождої кісточки, з кождої суставочки,
Як Господь Бог сотворили на сей сьвіт.
Вимовляю з рук, з під рук, з пальців, з під пальців,
З пагностїв, з під пагностїв, з ніг, з під ніг,
З пальців, з під пальців, з пагностїв, з під пагностїв,
З литок, з під литок, з усїх суставочок,
Як Господь Бог її сотворили на сей сьвіт.

Виговоривши отсю примівку знахарка дає хорій напити ся тої води і впевняє, що їй від того буде лїпше.

(Записано д. 20. мая 1895 р. від Василини Граблючки, примівпиції в Залучу над Збручем).

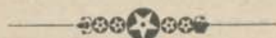

ЖЕБРАЦЬКІ МОЛИТВИ.

В с. Любши жидачівського пов. записав Іван Франко.

I. Молитва жебрака.

Жебрак, сидячи край дороги, з разу сьпівучим голосом, ритмічно проголошує „Отче наш“, вимовляючи замісць „хлїб наш насущний дажд нам днесь“ — „хлїб наш насушний дай же нам Господоньку“; далї „Богородице Діво“, додаючи до тексту свої слова, нпр. „радуй же ся, радуй“, „яко єс нам породила Спаса і збавителя душем нашим грішним“. Далї не то говорячи, не то співаючи він виголошує:

Християне ласкаві, Пану Богу приятні!
Прошу я альмужни,
Душечко ласкава, сумлена!
А вам жийонцим Боже дай на тїло здорове,
На душечку спасеннє,
Грішечків отпущеннє!
Прошу мамцю, прошу квіточко!
Аби вам Пречиста Діва стала до помочи
У ручечках робітних!
А померщим душам царство наслїдуюче,
Де всї сьвяті праведні сопочивают,
Сьвітлий рай мают!

Коли дістане шматок хлїба, мовить:

Простибі, мамунцю!
Боже дай хлїбцеви урожай, а вам здорове,

Помершим душам царствиє небесне,
Рай сьвітлий, блаженний!

Потім знов говорить, „Отче наш“ і далї так:

За здоровє ваше миле, за житиє щасливе!
Моя особо мила, Пану Богу приятна.
Богу сьвятому слава тай вам, панове християне.
Господéва душечко сумленна!
Аби вам Пречиста Діва стала до пóмочи,
До поратуночку у потребах ваших,
У ручечках робітних!
За здоровлє ваше миле, за житиє щасливе,
За ті душечки померші.
Господоньку прийми їх до цáріства блаженного,
Де всї сьвяті праведні сопочивают,
Де ангели херувимську пісню співают!
Котрі нї звідки поратунку не мают,
Котрі вам сї на сон набивают,
За сестру рідненьку, за діточки маленькі!
Господева душечко сумленна, ласкава, Пану Богу приятна,
За померші душі, котрі Господь Бог зо сьвіта зібрав:
Дай їм Господи пресьвітлий рай со сьвятими упокоями!
Помолю ся до Господа Бога
За здоровє ваше, за худібку,
Аби сьвятий Николай худібку напасав
Під сьвітлим сонцем, під ясним місяцем,
Під зорами ясними, праведними!
Панове християне ласкаві, Пану Богу приятні,
Прошу я альмужни за здоровє ваше,
За житиє щасливе, за померші душі,
Котрі Пан Біг зібрав з вашого роду собираниє.
Господи, спомяни душі померлі,
Котрі з нї-відки помочи не мают,
Славної сї памяти від вас сподївают!
Матїонько Христова стань вам до помочи
У потребах ваших, у ручках робітних!
Не видасьте ви сї, татунцю, тим ґрейцариком єдиним,
Тим хлїбцьом кавалочком!
Не на землю ви го кинете, —
Перед Господом Богом положите.
Мої працївниченьки милї, ласкаві, добротливі!

Прошу я, людкове добрі, панове християне!
Прошу я матіночко, за отца, матку, за дідуся!
За родичів рідненьких, за діточок маленьких!
До Матери сї Пречистої,
До сьватої сї Матери болезної помолю.
Моя душечко! Моя квіточко! Моя особочко!
Прошу я каліка незарібний!
Прийми Господи родительку до царства небесного,
Со сьвятими упокоями молящє ся!
Панове християночки милі!
Помолю ся до Господа Бога за ваше здоровєчко миле,
За ті душечки, що з вашого роду повмирали,
Которі нї відки ратуночку не мают,
Слави і памяти від вас сї сподївают.
Дай же, Господи, дїточкам чистоплодним!
Жеби то вас Бог, люде добрі, помилував,
Жеби вас Матка болезна уздоровила!
За ваше здоровєчко миле, за ваші тру́да.

(Пор. В. Гнатюк, Лїрники, Етноґр. Збірник II, 18).

II. Молитва сліпої жебрачки.

Прошу я, людкове, каліка темненька,
Незарібна, незнатлива, незаслужна.
Чей би за здоровє, чия ласка, чия проможність!
Аби то вас Пречиста Діва уздоровила
Віком і здоровєчком добрим,
Прожиточком щасливим!
Чей би за душечки померші!
Сотворите ви вельмужни сьватої
За гріхов то отпущеннє, за житиє щасливе!
За которими ви поминаниє творите,
Рученьки свої простягаєте,
За братчики рідненькі, за вуйни, за вуйки,
За стриї, за стрийни, за стрийчаники.
Боже вам дай, абисте дочекали від нинї роченьку,
До сьватої Матїнки болезної!
Чей би за здоровєчко:
Которі вам матїнки милі,
Над вами ночи не досипляли,

Кров свою проливали,
Вас у теплі пеленки повивали!
Не видасте ви сї тим обаріночком!
Не тілько то сї, татунцю, вашої працї минає.
А вам дай Боже прожиток щасливий,
На тіло здоровечко!
Погляніт, татунцю, своїми оченьками сьвітленькими
На мою темноту нещасливу!
Погляніт, люде! Майте милость Божу над калїков темнов.
Мої добро́тоньки милі!
Мої татунцю ласкаві!
Мої матїночки милостиві!
Жебисте меже худібкою жадної слабости не мали
Під соненьком праведним!
І вам дай Боже здоровечко, прожитиє щасливе.
Чей би, татунцю, за худібку дали-сте ґрейцарик!
Прошу я, людкове ласкаві, особи сердечні,
За житиє щасливе, за здорове наймилїйше,
За гріхов отпущеннє!
Мої людкове милі, ласкаві і статочні,
Мої поратівнички сумлені,
Мої добротливі ґаздинї!
Прошу я калїка темненька,
Майте милость, люде добрі
Над калїков невидющов, незарібнов!
Жеби то вас Пречиста Дїва дарувала віком і здоровйом!
Мої християне милі, ласкаві, преославні,
Сотворіте ми альмужни сьвятої із своєї праценьки,
Приступіт до мене своїми ніжками похідненькими!
Не тілько, татунцю, вашої праценьки пропадає,
Не тілько ся вашого маєтку минає.
Не зубожієте ви, татунцю,
Не оскорбите ви свої рученьки.
Помолю ся молитвами сьвятими Христовими
За здоровечко наймилїйше, за житиє щасливе.
Господоньку помяни душ померших,
Родителїв покревних до царства любого.
Прости-бі! Спаси Христос найвисший
За ельмужну сьвятую, за офіру божую,
Що ви свої рученьки простягали,
Що ви мене бідну вдарували.

Щоби ваша була тенция [1]) Богу приятна!
Прошу, мамуницю, не минайте мене бідну!
Чей би дали-сте з ласки свої, з просьби мої!
Погляніт на мою темноту нещасливу,
На мою жеброту незарібну:
Не варта-м си заробити, татуницю!
Не варта-м си заслужити, християне!
Мої особочки милі, ласкаві, статечні!
За худібку вашу осціленну!
Чей би за отця, пані матко!
А чей би за братчики рідненькі,
За сестри рідненькі, за діти миленькі!
Жеби-сте дочекали коло своеї праценьки працювати,
На пришлий рочепько приходити!
А помершим душечкам, за которі ви поминание творите,
Руці свої простираете,
Наслідуй Господи вічний упокой,
Помяни їх до преосьвітлого раю,
До ясности ясної, де лямпи погарают,
Де сьвітла палают, лямпи не вгасают.

[1]) З латинського intentio, в значіню польського: intencya — намір, з яким даеть ся милостиню або в загалї жертву або з яким сповняе ся який будь релїґійний акт. *Ів. Фр.*

ПЯТЬ ЛЄҐЕНД.

I. Як Адам чортови записав ся.

Як вигнав Господь Адама з рая, то сказав йому: — „Від тепер ти будиш годувати себе і свою сім'ю працею рук своїх. Землї в тебе багато, ори і сїй де хоч, а зерна на сїйбу я дам тобі".

Почав Адам орати; коли надходе до нього дявіл і пита:

— Що се ти робиш, Адаме?

Адам відповіда:

— Хіба не бачиш, що? Відома річ, що орю.

— Ореш? — каже дявіл, а сам смієть ся. — А чию ти землю ореш, небоже?

— Як чию? Відомо, що свою.

— Який ти мудрий! Тебе Бог вигнав з рая і наказав тобі обробляти землю, як-що ти захочеш їсти. Адже мене Він вигнав з неба на землю ранїш тебе, то й земля повинна бути моєю.

— Щож тепер робити? — питає Адам.

— Давай умовим ся так: усе що ти зореш і засїєш, поділим рівно між себе, тогдї нїкому з нас не буде кривдно.

— Нї, — відповів Адам, — я так не волїю.

— Ну, — каже дявіл, — візьми собі землю, а минї віддай людей живими, котрі мають народитись від тебе.

— І се минї не пону́є — відповів Адам.

— Ну, коли не хоч віддати живих людей, то віддай мертвих. На що вони тобі?

Адам помислив:

— Справдї, на-що минї мерцї? Добре, бери! — відповів він дяволу.

Дявіл зрадів і каже:

— Я знав, що ти згодиш ся, тому, що ти чоловік добрий. Тільки от-що: щоб не було потім промеж нас розмови і сварки, давай зробимо умову на письмі.

— Добре, — відповів Адам, — ти пиши, а я підпишу.

Після сього дявіл найшов марморну дошку, написав на ній що треба, а потім Адам підписавсь своєю крівью.

Минуло з того часу аж 999 рік; усї чисто люде, чи то праведні, чи то грішні пісьля смерти попадали у пекло і мучились там.

Перед кінцем 999 року занедужав Адам. Хоруючи уявилось йому усе чисто його житє з самого початку і згадав він про рукописаннє, котре мусив був дати дяволу. Тепер тільки уздрів Адам, як він зробив кепсько.

— Адже і я незабаром буду мрець, то се і я повинен попасти у пекло!

Важко йому стало; почав він горювати та сумувати, алеж сим біді не поможеш. Вмер Адам і попав у пекло. Дявіл зрадів уздрівши його.

— Я, — каже — тебе чекав, та й годї сказав, дуже довго ти на сьвітї жив.

Замкнув він Адама в окремну кімнату, а до дверей навалив марморну дошку, на котрій було написано рукописаннє.

Тисячі років Адам вкупі з усїма померщими мучились у пеклї, та думали, що й кінця краю не буде їх мукам. Нарештї почали вони молити Бога, почали благати, щоб Він помилував їх. Поняли Бога жалощі до людей і сказав Він до себе: „Доки дявіл буде орудувати людьми і володїти ними? Сльози і скорбота їхня доходять до мене. Хай іде на землю Син мій улюблений, хай Він своєю крівавицею змиє з людей гріх Адама“.

І послав Бог на землю Сина свого Ісуса Христа. Христос ходив по землї, учив людей робити по правдї, любити їден одного, вибачати всїм кривду, образу. Жидівським письменникам ся наука не уподобалась, тому що вони були нарід лукавий і злий, а Христос своєю наукою йшов проти них, — от вони умовились поміж себе і роспяли Христа. Коли по смерти другого дня вранцї Христос зійшов у пекло, то Він аж застогнав сїрома: грішники зрадїли, що до них зійшло спасеннє, а дявіл побачивши Христа аж загарчав зі злости, що Христос повиводе з пекла усїх людей. Як тільки Христос зійшов у пекло, рукописаннє Адамове розвалилось на шматки і Адам вийшов з свого увязнення. Люде усї чисто були виведені з пекла, лишив ся там тільки їден Соломон.

(Від захожих робітників на північнім Кавказї записав Грицько Коваленко). Пор. Ів. Франко, Апокріфи і легенди т. І, стор. 20 і т. II. ч. 1.

II. Як Соломон з пекла вимудрував ся.

Як виводив Христос грішників з пекла, то і Соломон хотів було вийти у-слїд за другими, але Христос зупинив його та й каже:

— Ти, Соломоне, дуже мудрий, зумій сам вийти з пекла.

— Добре, — каже Соломон.

Взяв він сажінь, та й почав пекло виміряти. Ходе скрізь по пеклу, виміря, та бубонить собі: „Ось тут будуть двері, тут паркан, а ось тут можна буде браму поставити". Люципер дивив ся, дивив ся на Соломона, та й пита його:

— А що се ти, Соломоне, виміряєш?

— Хочу тут у пеклї церкву поставити, — каже Соломон.

Люципер злякав ся, а потім пита:

— На що тут церква, коли в нїй нікому буде молитись?

Усьміхнув ся Соломон та й каже:

— Я хочу ваш чортячий рід обернути у християнську віру.

Ще більш злякав ся Люципер; крикнув він до своїх підручних, щоб вони гнали Соломона з пекла. Як запопали біси Соломона, та й ну тягти з пекла, а він ще спиняєть ся, нїби то не хоче покидати пекло. „Минї, — мовляв — і тут добре буде, як збудую церкву". Але ж як він там не чванив ся, як не ярепенив ся, а чорти все таки виштовхали його з пекла в потилицю.

(Записано ut supra. Пор. Ів. Франко, Апокріфи й леґенди т. I, 294; В. Гнатюк, Етноґрафічний збірник III, 36—37).

III. Як Бог сотворив шляхту.

Коли Бог зачав творити всякі народи, то наліпив шляхти з тїста, а Русина вліпив із глини. Наліпив тай поставив на сонце, аби сохли. Якось забіг туди пес, то Русина не рушив, бо був глиняний, а шляхту з тїста всю поїв. Тодї Бог казав ангелови взяти пса за вуха і бити о дерева. Вдарив ангел псом о вербу — з пса вискочив шляхтич Вербіцкий; вдарив о березу — вискочив Березовский; вдарив о бук — вискочив Буковский; вдарив о явора — вискочив Яворский і т. д.

(В Гошові стрийського пов. записав Т. Дерлиця. Пор. М. Драгомановъ, Малорусскія нар. преданія и разсказы стор. 43).

IV. Відки взяв ся медвідь?

Коли ще Христос ходив по сьвіті, знайшов ся раз такий мельник, що хотів Христа настрашити, сховав ся під міст, а як Христос надійшов мостом, він заревів А Христос промовив: „Ну, ну, реви медведю!“ І мельник в тій хвилї зробив ся медведем.

(Записано ut supra. Пор. Житє і Слово II, 182).

V. Чоловіка не наситиш.

Був собі раз бідний чоловік, що не мав нї поля нї хати і жив тілько з того, що носив до міста глину мішком: кому треба глини, то в него купит за ґрейцар-за два і він з того жиє.

Раз якось іде той чоловік до міста, несе в мішку глину, а здибає його старенький дїдусь. Привитали ся, розбалакали ся.

— А що синочку, — каже дїдусь, — як тобі жити? добре?

— Та щож, — каже чоловік, — за все Богу дякувати, поки м здоров та дужий.

— І нїчого собі не бажаєш? — питає дїдусь.

— Та що маю бажати? От як би так Бог дав мінї коника, щоб я міг возити глину до міста, то думаю, що міг бим далеко більше заробити.

— Щож, моли ся Богу, Бог тобі дасть, — мовить дїдусь тай пішов иншою дорогою.

Вже там чи молив ся той чоловік Богу, чи нї, досить, що за пару день копаючи глину знайшов тілько грошей, що міг купити собі коня. Врадував ся дуже, возить глину вже не одним, а двома мішками і заробляє в двоє більше.

По якімсь часї здибає його знов той сам дїдусь і питає:

— Ну, що, синоньку, добре тобі тепер?

— Добре, славити Бога. Маю коника. Тілько біда моя: коник є, а нема чим його годувати, нема де його поставити. От як би мінї ґрунт, хата, щоб я був ґосподарем і не потребував глину до міста возити!

— Моли ся Богу, синочку, Бог тобі дасть.

І справдї почало тому чоловікови так щастити ся на єго зарібку, що не задовго він усклaдав ладний гріш і в своїм селї купив собі ґрунт, побудував хату, зробив ся ґосподарем. Уже він не возит глини до міста, а працює на своїм ґрунтї. Аж раз оре він, а надходить той сам дїдусь.

— Як ся маєш, синочку! А що, бачу, ти вже ґосподар. Дав тобі Бог, чого-сь хотів. Ну, щож, добре тобі тепер?

— Та добре, нема що казати.

— І не жадаєш нічого більше?

— Дуже бим хотів бути війтом у нашім селї.

— Проси Бога, Пан Біг усе може тобі дати.

А той дїдуть то був сам Пан Біг, але сей чоловік того не знав. Досить, по кількох днях громада за щось там скинула свойого війта і взяла ся вибирати нового. Міркують сюди, міркують туди, далї кажуть:

— А, та отсей чоловік ще недавно був бідний, не мав нї кола нї двора, тілько носив мішком глину до міста, а тепер доробив ся такого ладного маєтку, то він мусить бути розумний і порядний чоловік. Виберімо його на війта, він певно буде і в громадї порядкувати добре.

Вибрали його. Такий він рад, такі в громадї робить порядки! А по якімось часї дивить ся, йде селом його знайомий дїдусь.

— Ну, синку, — мовить він, — тепер уже маєш усе, чогось хотів. Ну, що, задовольнений єс зовсїм?

— Овва, велике ми то щастє війтом бути! — відповів чоловік. — От як би я був царом, то йинча річ.

— Щож, і на се Божа воля, — мовив дїдусь і пішов.

Не минуло кілька день, аж чути, в тім краю вмер цар і не лишив по собі наступника. Збирають ся всї пани, барони, ґрафи, мінїстри, будуть нового царя вибирати. Пішов і той війт на той вибір, і як уже там ся стало, то стало, видно Божа воля така була, досить, що його вибрали на царя. Зачав він панувати, а все собі міркує, який то він мусить бути мудрий, коли з такої біди та нужди вийшов аж так високо. Йому ся здавало, що то він своєю власною силою тото все осягнув і почала його розбирати така гордість, що всїх людий, всїх панів і мінїстрів і простих хлопів мав за нїзащо. Аж раз дивить ся, йде той його знайомий дїдусь, кланяє ся йому — звичайно, як царови, тай каже:

— Ну, найяснїйший монархо, тепер ти певно вже зовсїм задовольнений. Маєш усе, чого тілько душа забажає.

— Е, що то все варто! — відповів той чоловік. — Тепер я хотів би бути божко́м.

— А, так! — відповів дїдусь. — Га, небоже, коли хочеш бути божком, то йдиж назад носи глину мішком!

І сказавши се дідусь щез, а разом з ним щезло все царство, всї маєтки і строї того чоловіка. Він обзирає ся, а на нїм стара брудна полотнянка, а на плечах у него його старий мішок з глиною.

(Від Антона Грицуняка з Черниховець пов. Збаразького записав Ів. Франко).

Отсю казочно-леґендову тему в її вандрівці з далекого сходу на захід прослїдив проф. Сумцов, див. його працю „Народные мотивы въ поэзіи Пушкина“, специяльною розвідку про Пушкінову „Сказку о рыбакѣ и рыбкѣ“.

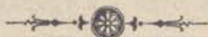

ТРИ ПІСНЇ ІЗ ЗБІРКИ О. БОДЯНСЬКОГО.[1)]

За житя пр. Бодянського ходила чутка, що він має велику збірку українських нар. пісень, котру почав збирати ще в 20-ті роки XIX ст. і котрі не печатані в „Чтеніяхъ Моск. Общ. Исторіи и Древностей Россійскихъ“ тільки для того, щоб не казано було, що він переповняє „Чтенія“ „малороссійскимъ матеріаломъ“, та ще й своїм. Для того б то він дав у „Чтеніяхъ“ перед пісням, зібраним Головацьким в Прикарпатській Руси. Подібно говорив і нам Бодянський в початку 1874 р. Куди ділась збірка Бодянського пісьля єго смерти, — ми по крайнїй мірі не знаємо. В етноґрафічних паперах Максимовича, котрі передала нам вдова його, знаходить ся невеличкий зшиток, на котрім написано: „Малороссійскія пѣсни“ і додано рукою Максимовича: „Г. Бодянскаго“. Зшиток сей списаний певно в 30-ті роки сего ст. В „Житю і Слові“ (т. III, стор. 270—272) ми дали з него вариянт піснї про „Дворянську жону“. Тепер даємо ще три піснї більше оріґінальні. — Полишаємо правопись Бодянського, по свойому фонетичну.

М. Драгоманов.

I. Щедривка.

Въ чыстимъ поли огни горять,
А передъ огнямы столы стоять,
А передъ столамы все святыи съ кныга́мы,
Тилькы нема Божого Ильи;

[1)] Отсї піснї з доданою до них передмовою — мабуть остатнїй причинок пок. Драгоманова для „Житя і Слова“. Він прийшов якось за пізно і не міг бути поміщений, от тим то я подаю його тут. *Ів. Фр.*

Тилькы трохы згодя, иде Божый Илья.
„Де ты, брате, бувавъ?“ — У межахъ лежавъ,
У межахъ лежавъ, всю пашеньку пожавъ,
А коло дорогы, — все буйныи горохы;
Де впала роса, тамъ буйны проса;
А коло крыныци, — все яры пшеныци...
Боже! дай вечиръ добрый!...

II.

На бережку у ставка,
На дощецьци у млынка
Хвартукъ прала дивчына,
Полоскалась рыбчына,
Тай упала въ ставъ небога —
Гей, не мае тутъ никого!
Ой никому подбигты,
Щобъ дивчыну вытягты.
Крычыть проби іи маты,
Щобъ дивчыну рятуваты,
Каже, що за працю тую
И дивчыну подарую.
Гей дивчына уродлыва,
Румяная, чорнобрыва:
Оченькы якъ ясонькы,
Губонькы якъ розонькы,
Рученькы мнякесенькы,
Ноженькы билесеньки,
Гарная якъ квиточка,
Любая якъ рыбочка,
Тай уміе танцювать
Съ козакамы жартовать....
Ажъ козакъ тутъ и вродывся,
Заразъ въ ставокъ опустывся,
Знайшовъ швыдко винъ дивчыну,
Та и вытягъ якъ рыбчыну.
Гей, козаче уродлывый,
Молоденькый та й жартлывый!
Усоньки — чорнявыи,
Зубонькы — перловыи,
Чубчыкъ твій круглесенькый,

Та й жупанъ сынесенькый,
Червоная шапочка,
Тая огулярочка,
Сапяновы чобоцьци,
Щей шабелька пры боцп.
„Стережыся, дивчыно,
Моя люба рыбчыно!
Одна къ млынку не ходы
Та й въ ставочокъ не впады:
Вжежъ въ ставочку не згребешся,
Къ бережечку не прыбъешся;
Ой я дуже працювавъ,
Що якъ тебе вытягавъ,
Для гарного твого стану,
Чы я тебе не достану?
Я въ вечиръ буду блызенько,
Прійды до мене, серденько!“
Гей, дивчыно уродлыва,
Румяная, чорнобрыва —
Оченькы якъ ясонькы,
Губонькы якъ розонькы,
Рученькы — мнякесенькы,
Ноженькы - билесенькы,
Гарная якъ квиточка,
Любая якъ рыбочка,
Та й уміе танцювать,
Съ козакамы жартовать!
„Гей, козаче любесенькый,
Мій голубе сызесенькый!
Потанцюй зо мной якъ можешъ!
Пожартуй зо мной якъ хочешъ!
За твою я працю тую,
Все, що маешъ, поцилую:
Усонькы чорнявыи,
Зубонькы перловыи,
Чубчыкъ твій круглесенькый,
Та й жупанъ сынесенькый —
Червоная шапочка,
Тая огулярочка. —
Колыжъ доля то твоя,
Нехай буду я твоя!“...

III.

Ой у лузи, у зеленимъ дивчына гуляла,
Пасла жъ вона овеченькы тай не доглядала:
Одного нема ягняты —
Пишла дивчына шукаты
Пизно звечора.

Не знайшла вона ягняты — журыцьця небога;
Да изнайшла дивчынонька попа молодого.
Ой не знаю: чы шукаты?
Чы видъ попа утикаты?
Дуже злякалась!

„Ой дивчынонько любесенька! Не бійсь, моя мыла!
Виддамъ тоби ягняточко, що ты изгубыла:
Пожартуймо на едыни —
Нехай наша журба згыне!
Веселы будемъ!“

Жартовала съ попомъ добре — не скажу никому;
Шановалась дивчынонька тай пишла до дому:
„Пропало, маты, ягнятко —
Буде у мене дытятко:
Съ попомъ гуляла“.

„Ой ты доню, моя мыла! що жъ ты изробыла?
Чому жъ ты ой попови зубивъ да не побыла?“
„Ой не можна, моя нене!
Прохавъ дуже винъ у мене, —
Видказать не можно“.

„Заразъ пиду до владыкы попа позываты —
Вже жъ не буде винъ николы зъ донькою гуляты —
Нехай дочкы не займае,
Да зъ дочкою не гуляе
Пизно звечора!“

„Хоть ты пидешъ до владыкы — не боюсь я ёго,
Колы твоя дочка мыла до серця моёго:
Пипъ парафію зберегае —
Нехай дочка твоя знае
Своёго попа!“

Селянські діти.

Етноґрафічний нарис, написав М. Дерлиця.

„Діти — кажуть наші люди, — то Божа роса“. Появу нового члена хотьби як численної сім'ї селянин завсїгди вважає гараздом, потїшає себе, що коли „дасть Бог дїти, дасть і на дїти“, „де доньок сім, там доля всім“... „Добрі діти родичам вінець“ — гордо попрікає жінка-мати бездїтну супірницю, мовляв: „Я мати дїтьом, а ти що, по кропиві погубила!“ А противно, безпотомні супружа бувають звичайно нещасливі. Такі супруги, поки ще не стратили надії на потомство, пильно відвідують близькі і подальші відпусти, по дорозї бувають у знахарів і ворожок, ходять за порадою до славних жидівських рабінів, як за моєї памяти в Микулинцях, Теребовли, Олеську. Бездїтну жінку підіймають на сьміх, говорять, що на самоті повиває макогін, плекає, бавить немов живу дитину або зліпить з глини хлопчика-Валюся, та приговорює до него. „Що менї любити, коли я дїтий не маю! — питав мене М. В. з Гошова — хиба волики!“ Родичам, що мають потомство а не мають достатків, прислугує назва „бідні“, „бідаки“; безпотомний богач уважаєть ся нещасливим. З того видно, що дїти є тим чинником, що впливає на щасливість селянина: при дїтях він може бути щасливим, без дїтий вже є нещасливим. Дитини рідної не купити, діти Бог дає, затим „дїти Божа роса“, що благодатно зрошує гірке істнованє селянина.

Звертаючи бесїду на самих дїтий зазначу, що записки отсї роблені головно в Заставю пов. тернопільського, по части в Заболотцях пов. брідського, в Ходовичах пов. стрийського і в Гошові пов. долиньского.

I.

Народила ся селянинови дитина, так він каже: „Дав Бог гаразд, післав Бог гараздь". „Гаразд" може появити ся на розлогім лані, в дорозї з ярмарку чи відпусту.

Поліжницю відокромлюють від прочої хати простиралом завішеним на жердці. Звичайно поліжниця встає третього дня до легкої хатної роботи. На двір не виходить, щоби зла сила не „навідила", або щоб хто „такими вочима" не пристрів. Як конче треба вийти за поріг, то бере невиводжена поліжниця з собою сьвячений, а по крайній мірі сталевий ніж, бо стали боїть ся нечиста сила. Зараз по злогах частує баба-повитуха поліжницю горівкою, по змозї пирогами.

Новонароджена дитина переховує ся до часу виводу за простиралом. В Заставю, коли дитина ще нехрещена, відвертають зеркала до стїни, бо через зеркало може „богиня" дитину підміняти. Підміняна дитина є худа, довга, неповоротлива. Як нема нікого в хатї, така дитина встає з колиски, лїзе в піч і виїдає з горшків страву. Де інде сьвітять через цілу ніч, щоб відьма не підміняла дитини. Перших кілька день кормить дитину чужа мати. Сумнїваю ся, чи один процент дїтий має перинку. Звичайно вповивають дїтий в старі запаски, спідницї, підстелюють і накривають непотрібною одїжею; пеленковим дїтям не можна шити сорочечки з нової материї, бо не буде ховати ся, або як виросте, буде одїж здирати. Де є дитина при грудьох, там по заходї сонця не можна нїчого дати з хати чужому. Також нїколи не можна там говорити „заяць", „жаба", тїлько спюх, рахкавка, бо дитина не буде спати. Коли би хто говорив сї слова, то мати спамятовує бесїдника, говорячи рівночасно: „часник дитинї під язиком".

Де яка мати кормить дитину дуже довго. „Моя Мариня, коб здорова, в два роки було несе столець і каже: сїдай мамо, та дай вже раз цицки", — хвалить ся не одна мати... Лїто — в противставленю до зими — є для колискових дїтий дуже непригідне. Від сьнїгу до сьнїгу мати поза хатою, а де мати, там і дитина. В порі полевої роботи а особливо жнив неминуче стрінемо жінку, що привязавши собі веретою дитину коло грудий, „несе на плечех колиску, в однїй руцї збан з водою, в другій мотику, серп або граблї." „Притьо́пала сї" на поле, намістила дитину, перехрестила, пішла до роботи. Кругом дитини жито. Де-не-де проповзують мурашки, мухи лїтають роями. Лабатий „косар" почвалав через сам носик; є там і влїзливий комар, а манюсенькі павучки перебігають сюди і туди, поквапно привязують нового товариша чоловіка до стернї, до землї, немов щоб не зрадив, не втїк; а чоловік

той, велитень у сьому веселому гурті, збудив ся і заплакав. „Нехай троха попхенькає, буде лучше спати“, — каже мати. Буває, що дитина заходить ся від плачу, а мати ще робить, хоче снопа дожати. А не одна й пішла б до свого соколика, та боїть ся докорів свекрухи, мовляв: „роботи, що не обігнати ся, а вона забавочку собі знайшла“. У іншої матери за тяжкою роботою груди присохли, так з нічим бігти до дитини. „Кричи і випукни — хиба крови ти дам?“ — скаже така мати, а там сама заплаче, біжить, цілує дитину — далаб і крови, але чи „дорізав би сї“? За таким і взагалї дїти дуже скоро „приходять на свій хлїб“. З конечности, чи з „прихильности“ докормлюють дїтий молочком, булкою, а то й чорним хлїбом та бараболями. Мати або хто иньший „змякає“ хлїб або бараболю і вкладає язиком дитинї в ротик — як у голубів. З „прихильности“ дають дїтям полизати в горівцї замочений палець. Недїлї та сьвята також не пособляють дїтям. В сьвяточні днї приходить ся матери впоратись у хатї за цїлий тиждень, отже виходить таке, що ніколи коло дитини „заходити сї“.

Всеж дїти, що не зазнали слабости, скоро розвивають ся. На осьмім або девятім місяци лазять, ходять, говорять „мамо — цицї“, „тата — папи“ — звичайно самі мусять дбати про себе.

Зимою сидить жіноцтво по хатах, звичайно при шитю під куделею. У жінки-матери немов аж тепер прокидає ся серце до рідної дитини. „Моє котятко любеньке, як ти набідувало сї, напонївірало сї!“ — жалкує мати над дитиною. Аж зимою по людськи викупає дитину, попестить, покладе в колиску, що висить на поворозках близько постелї, та не перепиняючи роботи, заведе тиху, любу пісню:

(N. 1.) Ой люлю, люлю
Під попову дулю!
А дуленька буде цвисти
Тай буде родити;
А дїтинка буде рости
Тай буде ходити. (Долина).

(N. 2.) Ой ходит сон коло вікон
А дрімота коло плота.
Питає сї сон дрімоти:
Де будемо ночувати?
Де хатинка тепленькая,
Де дитинка маленькая. (Заставе).

(Див. Чубінський, Труды, IV, 20).

(N. 3.) Ой повішу колисочку на вербу, на вербу;
Ой спи, ой спи, дітинонько, доки сї не верну!
Колиши сї колисонько новая, новая,
Спи в колисцї дитинонько малая, малая!
Колиши сї колисонько новенька, новенька
Спи в колисцї дитинонько маленька, маленька. (Гошів).

(Пор. Чубінський, Труды IV, 22).

(N. 4). Два котики два
Сїрі бурі вобидва,
Поїхали до лясу,
Наробили галасу.
А — а — а!
З'їли коти барана,
А вовечку пси, пси,
Ти дитинко спи, спи! (Печенія).

(N. 5). Поломала сї, поломала сї колисонька новая,
Та забила сї, та забила сї дітинонька малая.
Колисоньку новую за рік за два збудую
А дітиноньки маленької за рочок не вигодую. (Ibid.)

(N. 6). Бодай спало не плакало, росло не боліло
Нї рученька, нї ноженька, нї біленьки тіло
або: Бодай росло, бодай росло, бодай не боліло і т. д. (Гошів).
(Пор. Чубінський, IV, 19).

(N. 7). Зажурила сї молоденькая вдова,
Що не скошена зеленая дуброва.
Найшла собі двайцїть косарів і штири
Щоби скосили гори і долини.
Косарі косят, а вітрец повіває,
Шовкова трава на коси полягає.
Десь мій миленький чорнобривенький
На ворон коню грає.
Перестань милий на ворон коню грати,
Ходи до дому вечеру вечерати.
Ой вже вечера-вечеронька готова:
Віпала мому миленькому на Вкраїну дорога.
Тобі дорога, менї гостинець битий;
Перестаньмо сї мій миленький любити.
Не перестану, доки не дістану
Того личенька румяного, та хорошого стану. (Ibid.)

(N. 8). Колиши сї колисонько із дуба із дуба,
Колиши сї в колисоньцї дитинонько люба.
Колиши сї колисонько з орішка з орішка,
Колиши сї в колисоньцї мамина потїшка. (Підбереже).

(N. 9). Полишила перепелонька свої дрібні дїти,
А сама пішла в пшеничечьку сидїти.
Ой не лїтай же перепелонько по ночи, по ночи,
Бо вибериш си на тернєчко вочи.
Ой як же менї по ночи не лїтати,
Дрібні дїточки, чим їх годувати.
Ой не жури сї матїнонько нами,
Поростут крильця, ми полетимо сами.
Ой полетимо по під саме море,
Не злетим сї ми до купки вже нїколи. (Ibid).

Дитина спить, а мати розповідає старшим „пустїям“ — коли є — про сиріток та мачуху. Пустїї звели вереск, збудили, як мати каже, „бідну дитину“; та вона не плаче, а оглядає ся за дїтьми, радаб побавити ся. Тож мати взяла дитину сама, або посадила між другі дїти, а ті тріпочуть єї рученятами приговорюючи:

(N. 10). Сорока ворона (або:)
Кра, кра, ворона
Дїтьом кашу варилá,
На порозї студила.
Ідїт дїти по тріски
Дам вам каші по трошки.

(Потім показуючи по пальчиках дитини:)

Тóму далá, тóму далá,
Тому дала, тому дала,
Тому головку скрутила.
Фуррр — полетїв, куда хтїв
На бабину хату сїв. (Заставє).

(Пор. Чубінський, IV, 33).

Або взявши ручки дитини плещуть її долонями (вчать дитину робити „тосї“) і приговорюють:

(N. 11). Тосї, тосї, тосї,
А свинї в горосї
Телята в капустї
Аби були тлусті. (Ibidem).

(N. 12). Тосї, тосї, тосї,
А свинї в горосї,
Нема кому виганяти
Хиба би Явдосї.
Телята в капустї
Не треба їх виганяти
Аби були тлусті. (Гошів).

(N. 13). Тосї, тосї, тосї!
Татуневи грошї,
А мамуни сили,
Щоби добре били. (Підмихайле).

Перекидуючи головку дитини з одноï долонї в другу приговорюють:

(N. 14). Печу, печу хлїбец
Панам на вобідец.
Печу, печу бабку,
Всаджу на лопатку,
Шусть в пецок, шусть! (Заставе).

(Чубінський, IV, 34).

(N. 15). Показуючи на чоло: Ту розум!
„ на ніс: Ту пан
„ на ротик: А ту цицю гам. (Ibidem).

Посадивши дитину на колїно мов на коня і говорять:

(N. 16). Їде їде пан, пан
На конику сам, сам
А за паном хлоп, хлоп
На конику гоп, гоп
А за хлопом жид, жид
На конику гиц, гиц.
Гаталай, гаталай
Вйо — вйо — вйо! (Заставе).

(N. 17). Куй, куй ковалї,
То великі то малі.
А старого коваля
Посадили на коня.
Ковалиху на бика
Гайта вісьта козака. (Підмихайле).

(N. 18). Їхав панищи
На сивім конищи
В старім сірачищи. (Ходовичі).

(N. 19). Був дід Монька
Тримав сї з легонька:
Шапочка капустяна,
Дашок соломяний,
Сїрі бички мав,
На припічку запригав.
Гов, тпрр, до ярма!
Обернув сї тей нема. (Заставе).

Дітий колискових пестить жіноцтво та старші діти; мужеська ж челядь, а навіть отець, держить ся осторонь. Та се не значить, що батькови байдуже до дитини; він радо бере на руки дітий, що вже сидять. Я бачив батьків, що нахиляли ся до колиски ще немічної дитини і стебельцем полегенько доторкали ся дитячого чола, носика, і т. д. не-мов бояли ся ужити безпосередно рук, знаючи, що руки у них тяжкі, привичні стерти чепігу або ціпивно „нанінащо“.

II.

Для дітий, що бігають, зима нестерпна. У них зимової одежі зовсїм нема, босоніж пересидять зиму здебільша на печі. Крадьком вибігають на двір, із за чого кашляють і вянуть як ростини без сонця. Тай нудаж їм без кінця! Саночки, фуркала, патичані голуби — от і вся забава діточа. Розумнійші діти — так 6-лїтні — залюбки слухають казок про всякі страховини, хотяй самі між собою ніколи їх не повторяють, — але „дурненькі“ не вислухають і одної короткої байки як слїд. „Дурненькі“ думають голосно, а хід думок у них подібний до того, який бачимо в отсих віршиках:

(N. 20). Ой мав же я два воли,
Пігнав же я їх до води:
Оден сї втопив,
Другий сї загубив.
Ой іду ж я долом, долом
Та за своїм волом, волом.
А деж той віл?
В мору сї втопив!
Деж тоє море?
Васильками заросло!

Деж ті васильки?
Коровиця з'їла!
Деж та коровиця?
В коробочку сї сховала.
Деж та коробочка?
Хробачки розточили!
Деж ті хробачки?
Помельце замело!
Деж то помельце?
В вогнику згоріло.
Кукуріку за столом
Їде пані з кустуром. (Підбереже).

(N. 21). Що ти діду робиш?
Коробочку шию!
На що тобі коробочки?
Підпеньки збирати!
На щож тих підпеньок?
Сучку годувати!
На щож тої сучки?
На мори брикати.
Деж тоє море?
Барвінком зацвило!
Деж той барвінок?
Дївки зрізали!
Деж тоті дївки?
Парубки забрали!
Деж ті парубки?
Стовпом поставали!
Деж ті стовпи?
Вогньом погоріли!
Деж той вогонь?
Помельце замело!
Деж то помельце?
Червачок поточив!
Деж той червачок?
Когутик ухопив!
Деж той когутик?
В пана під столом
Вдавив сї бульбаном. (Ibidem).

(Пор. Я. Головацький, Вѣнок II, 270).

(N. 22). Прийшла-сь за ситом?
Таж не за решетом!
Будеш сіяти муку?
Таж не попіл!
Приїхали сватачі?
Таж не смаркачі!
Приїхали волами?
Таж не псами!
Будеш варити пироги?
Таж не галушки!
Віддавала бись сї?
Здало би сї!
Шматя маєш?
Знайшло би сї!
Робити вмієш?
Найму си!
Будеш з чоловіком спати?
Сама буду! (Ibidem).

(N. 23). Що ти діду робиш?
Коробочку шию!
На що тобі коробочки?
Попелец збирати!
На що тобі попельцю?
Сучку годувати!
А деж тая сучка?
Пішла на море брихати!
А деж тоє море?
Барвінком заросло!
Деж той барвінок?
Коровиця зпасла!
Деж та коровиця?
Довбінька убила!
А деж тая довбінька?
Хробаки зточили!
Деж тії хробаки?
Когутик подзьобав!
А деж той когутик?
У Бога за дверми —
Кукуріку! (Новошили).

В такій формі хтілиб маленькі діти мати кожду казку, або хоть часто переплітану римованою бесідою. Що йно наведеними ритмами діти — загалом — бавлять ся, коли мусять сидіти на одному місці, як ось зимою і при всякій сидячій забаві.

Пустуючи дітвора часто против волї старших говорить:

(N. 24). Отче наш!
Батько наш
Кури крав,
На гору викидав.
А ви діти не кажіт!
Діти вз́яли, сказ́али —
Б́атька б́или реміньц́ями
Він сї вс... каміньцями. (Заставе) – або:

(N. 25) Отче наш!
Батько наш
Кури крав,
І в міх клав —
Кури керкотїли,
І в міх не хотїли. (Ґериня) — або:

(N. 26). Отче наш!
Батько наш
Кури крав,
На під клав.
Поможи Боже поїсти,
А на другі полїзти. (Гошів) – або:

(N. 27). Отче наш 'же єси!
Щось украв, принеси.
А я вкрав кобасу,
Завтра рано принесу. (Ibid.)

А вжеж зимою діти найбільше збиткують. Їм нікуди побігати, викричати ся, тож стають ся дразливими, докучливими, а матерям найбільша морока. Часто густо мусить мати побивати дітий — та діти скоро навикають до материних побоїв. Деякі мами жалують бити дітий, за те клепуть, лихословять. Як не помагають проклони, тодї мати скаржить ся татови, а той приносить прута або ремінну тріпачку, або тілько нагрозить, мовляв:

(N. 28). Діти, діти,
Де вас подіти?
На піч загнати,
Їсти не дати! (Гощів).

І покладе „монітора“ на видному місці за образом, коло сволока, або коло дверий.

Діти кидають прут або тріпачку у піч. В Заставю страшили в одній сім'ї дітий св. Николою, що суворо зазирав з образа по всіх усюдах, та ось одної днини не без страху завважали родичі, що сьвятий має повирізувані очи.

Батько не бє дітий із за пустованя. Літом у него часу нема зійти ся з дітьми, а зимою тілько вечерами. Тоді він сам заманює дітий до себе, бере на руки, на коліна, позволяє дітям торгати себе за ніс, вуса, вилазити на карк і т. ін., розповідає казки, тож діти раді, менше пустують і вважливі на тата.

„Колиб до тепла, та вступили ся ви з хати! А то голова висохла мені з вами, дітоньки“, — зовсім справедливо бідькає мати. Ще баннійше вичікують тепла діти. Ось блисло сонце, манить, а там через ніч понаростали сомилї, що й вікно загородили. Діти виглядають крізь вікно, та не маючи що ліпшого робити передразнюють курий:

(N. 29). Куд, куд, куд, куд, кудќудак!
Знесла курка яйце як ходак.

Або наслідують голос пташок „жовтобрухів“, що скачуть по стрісї:

(N. 30). Покидай сани, покидай сани, бери віз!
Були стоги, обороги, типер нима ніц, ніц. (Заставе).

Потеплїло. Діти висипали на двір роєм: копають ямки, ловлять мушок, збирають камінчики. Надлетів мотиль — дітвора бажає зловити єго. Мотиль стрибнув у гору, а там високо кружляють бузьки. Діти кричать до них:

(N. 31). Бузьок, чапля!
Молока крапля
І в горнец і в скопец,
А сам бузьок молодец. (Заставе).

Вилетіли бузьки з вирію, а діти з хат на ціле літо. Тепер вони будуть жити своїм житєм, осторінь від старших людий. Десь колись посербають вареної страви, а то живуть хлібом та овочами. Під погоду бігають по вулиці, лякають мурашок:

(N. 32). Мурашки! мурашки!
Забирайти подушки,
Бо Татари їдуть! (Заставє).

Побачивши вудвуда не проминуть, щоб не гукнути йому з докором:

(N. 33). Вуд-вуд, вуд-вуд, вудвуде,
Чом ни робиш як люде?
Люде роблять день, в ночи,
А ти сидиш на корчи. (Яхторів).

Придибають равлика (слимак з скорупою), обсядуть кругом і вигукують без кінця:

(N. 34). Павли, равли!
Вистав роги
На всї штири стоги! [1])
Тобі два, минї два,
Поділїм сї вобидва. (Заставє).

Коли купають ся, а в уха поналиває ся їм води, то поприкладають до вух камінчики і просять:

(N. 35). Павли, равли,
Вільляй воду
На колоду.
Як не вільлєш,
То сам віпєш. (Гошів).

В дощ робить дітвора совганки, ставить на воді млинки, та приспівує:

(N. 36). 1. Не йди, не йди дощику!
2. Навару ти борщику,
3. Поставлю ти в кутику

---

[1]) В Підмихайлю: На всї штири обороги.

4. На чирвонім прутику.
5. Поставлю ти на горі,
6. Щоб не зїли муравлї. (Заставе).

В Печенії пов. перемишлянського, від 4-того стиха конець відмінний:

5. Прутик ся розхитне,
6. Тай ся хмара розійде.

В Гошові більша половина відмінна:

3. Як не хочеш пісного,
4. Дамо ти масного.
5. Поставлю на дуба,
6. Закличу голуба:
7. Занїм голуб прилетит,
8. Всьой сї дощик розлетит.

Коли дощ надто довго плющить, вибігають на двір і співають:

(N. 37). Вийди, вийди соничко
На попове поличко,
На бабине зїлечко,
На наше подвіричко. (Заставе).

(N. 38). Гет хмари, гет хмари
Над ліс, над Татари!
До нас сонци, до нас сонци,
Бо ми християни. (Печенїя).

Як котра дитина плаче, другі передразнюють її:

(N. 39). „Кумо, кумо! Де ваш кум?"
„На війні!"
„Там і мій! Плачмо вобі!" (Підмихайле).

Прозиване належить неохибно до репертуару дїточих вигадок, і то, розуміє ся, прозиване до прикладу, як ось:

(N. 40). Іван — Балабан! Марина — торбина!
Василю, вср.. ти сї кіт на шию;
Латков прилатаю: вреш, не відідреш! (Заставе).

За онучарем, що переїздить селом, кричать діти, також передразнюючи єго голос:

(N. 41). Давай вонуці, давай!
Діти кохані,
Давайте вонуції погані!
Давай вонуці, давай! (Заставе).

Хто пригляне ся роботі жидів-міняйлів, сільських жидів склепарів, мусить признати, що вони дають дітворі перші лекциї практичної торговлї і — злодійства.

Уличний гурт діточий придумує ріжнородні забави. Роблять весіля, похорони, хрестини з всіми формами, які бачили у старших.

До сталих забав належить 1) „жмурка", або „хованець". Один дітвак прижмурує очи — иньші діти ховають ся. По хвилї той, що „жмурив", відкриває очи і йде шукати похованих. Котрого знайде, той іде жмурити. (Заставе).

2) „Панас". Із шнурків, поясків, а пастухи з уздечок роблять ланцюг або обруч і держать єго в середини. Одному участникови завязують очи і він має ловити.. Иньші держать ся як найтихійше, тілько десь колись викликують:

(N. 42). Панас, Панас!
Покинь мухи,
Лапай нас! (Заставе). або:

(N. 43). — Танас!
— А де стоїш?
— О, на ринку.
— А що держиш?
— Дітинку.
— Пусти ся до нас і лапай нас! (Гошів).

В Заставю ся забава носить назву „ринка" і належить до весняних гаїлок дівочих.

3) „Перстенець". Діти сідають рядком і складають руки долонями до купи. Одна дитина відходить від гурту, а в тім часї котрась дитина затулює між долонями перстенець (патичок, стебельце). Дитина, що була відійшла, вертає, а гурт говорить:

(N. 44). Ґадуль, ґадуль, ґадулька!
Десь там моя вазулька
По полю літала,
Злоте піре збирала.
Вий, вий, завивай! (Яхторів).

Дитина вгадує в кого перстенець і каже: Ти Марисю перстінь дай!

4. „Бирки". Та забава буває між двома хлопцями. Бирки, є то вісім пар патичків відповідно оброблених і прозваних. Так: 1) щастя, 2) попи, 3) дяки, 4) віти, 5) присяжні, 6) десятники, 7) курви, 8) бирки. Щастя є кулька величини середного лїскового оріха. Піп, дяк і т. д. аж до присяжного є четверогранні стовпчики, завершені таким же стіжком. Розріжняють ся головно зарізами по боках. Піп має 2 зарізи (карби) коло підстави, а один під вершком паралєльно з підставою, а на полю між карбами один великий скісний хрест. Дяк не має карбів, тілько по три скісні хрести на кождім боцї. Віт має 5 карбів з долини, десятник по десять, присяжний мабуть по сім карбів. Піп на чиколоток (цаль) високий, другі чини де що низші. Широкість бока рівняє ся четвертині висоти. Курва є квадратова трісочка з двома супротилежними скісними кутами. Бирка має вигляд половини курви. Грач бере всї патички на долоню, підкидає в гору і підставляє противну сторону руки. Фіґурки, що задержали ся на руцї, підкидає грач знов в гору і ловить одну з них. Коли бирки зсунуть ся з руки, або грач зловить більше як одну, то передає патички свому противграчови. По виловленю всїх бирок грачі порівнюють, що котрий має. Грач повинен мати по одній штуцї з кождої пари бирок; коли ж не достає йому, то противник дає йому приписане число ударів на долоню. За щастя бє 25 разів, за попа 18, за дяка 15, за віта 12, за десятника 10, за присяжного 7, за курву 5, за бирку 3.

Немаче продовженєм дїточого житя на улиці є гурт пастуший. В сьому гуртї повторяють ся пісьнї гурту уличного, але є також пісьнї чисто пастуші, як:

(N. 45). Коровиця мече,
Доїти ся хоче. (Печенїя).

(N. 46). Присьвятая Тройце,
Покажи нам сонце,
Щоби добре знати,
Коли до-дом' гнати. (Ibidem).

(N. 47). Ой мамуню, мамуненько, що будем ділати:
Тяжко свого баранця до дому загнати.
Або го заріжмо, або го продаймо,
Або суці воренддарці за горівку даймо. (Ibidem).

Та с часом перемагає сьпівний материял захоплений у старшої молодїжі, а понад все те найбуйнїйше розвиває ся казка.

(N. 48). Між ріжними забавами пастухів замітна „решітка“. Два хлопцї кидають у капелюх чи то в шапку по 1 крейцарови і один грає на нумери, другий на вірли. Котрийсь трясе капелюхом і викидає крейцарі на землю. Як оба крейцарі упадуть тим самим полем, то хлопець, що грав на те поле, забирає гроші, а другий дає цїлу ставку. Як упадуть крейцарі ріжними полями, то не виграє жаден. (Заставе).

Дїточе житя кінчить ся з хвилею, коли конечність зажене дїтвака в ряди „челяди“. Конечність та скорше захоплює хлопцїв, як дївчата, а вже найскорше старших по роду хлопцїв, бо в тій самій рідні первородні стають „челядию“ в осьмім роцї житя, дальші дїти „байдакують“ геть поза десятий рік.

В доповненю до материялів зібраних д. М. Дерлицею подаємо тут іще декілька колискових пісень із збірок списаних в ріжних часах д. Володимиром Навроцким (у Голгочах підгаєцкого пов.), Ів. Франком (в Нагуєвичах дрогобицького пов.), д. Павлом Кирчовим (у Корчинї стрийського пов.) і непідписаним збирачем в Любінцях (стрийського пов.), Збаражі і Скориках (збаразького пов.). *Ів. Франко.*

Вар. А. до N. 4.

Ой люлю, люлю, ти дитинко маленька,
Поломила сє колисонька новенька.
Ой не так ми жьиль колисоньки нової,
Ой як же ми жьиль дитиноньки малої. (Голгочі).

Вар. Б. до N. 4.

1. Ой колисала, ой колисала дїтину маленькую,
2. Ой урвала я, ой урвала я поворозку тоненькую.
3. Ой не жаль менї, ой не жаль менї поворозки тоненької,
4. Ой лишень ми жаль, ой лишень ми жаль дїтинки маленької.
5. Бо колисочка, поворозочка з крутого деревечка,
6. Дїтинка мала, дїтинка мала матїнцї від сердечка.
7. Бо колисочку, поворозочку за день, за два збудую,
8. Дїтинку малу, дїтинку малу за рік не вигодую.

9. Бо колисочка, поворозочка іще другая буде,
10. Дітинка умре, дітинка умре, другої вже не буде. (Корчин)

Пор. Чубінський, IV, 29.

Вар. Г. до N. 4.

Зломала ми ся колисочка новая,
Забила ми ся дитинонька малая. (Скорики)

(Дальші чотири рядки = ряд. 3, 4, 7, 8 вар. Б).

Вар. Д. до N. 4.

Та-м колисала дитиноньку маленьку,
Поломала-м я колисочку новеньку.
Ой не жаль мені та колисоньки, що ми ся поломала,
Тілько жаль мені та дитиноньки, що ми ся розплакала.
Бо колисонька з крученого деревця,
Мала дитина з під щиренького серця.
Колисочка є, все колисочка буде,
Як дитина вмре, то такої не буде. (Любінці)

Вар. до N. 5.

Прийди сонку в колисоньку,
Присни мою дитиноньку.
Щоби спало — не плакало,
Щоби росло — не боліло
Головонька і все тіло,
Щоби личко не змарніло. (Голгочі)

Вар. А. до N. 8.

Ой покинула перепелонька діти,
А сама пішла пшениченьки глядіти.
Не жури ти сє, перепелонько нами,
Підростут крилці, полетимо ми сами. (Голгочі)

Вар. Б. і В. до N. 8.

Ой та вивела перепелонька діти,
А сама пішла в пшениченьку сідіти.
„Ой а щож мінї, перепелятка по вас,
Коли не маю перепелонька до вас?“ (Нагуєвичі)

Ой не куй, не куй, сива зазулько в ночи,
Не вибирай си на терниноньку очи!

Ой як жеж мінї по ночи не кувати?
Маю дїтоньки, нї с ким їх годувати. (Нагуєвичі)

(N. 49). Мяў, кицю, мяў!
Де-сь бував?
У млинї.
Що-сь видав?
Міх муки.
Чому-сь не взяв?
Бо-м сє бояв. (Голгочі)

Пор. Чубінський, IV, 34.

(N. 50). Люлю, люлю, мій синочку,
Справлю я тї колисочку.
Справлю я тї колисочку
Тай повішу на дубочку.
Сонце зійде, обігріє,
Роса впаде тай скупає,
Листок впаде тай накриє,
Вітрец стане, заколише,
Птах прилетит, засьпіває. (Скорики)

(N. 51). Ой спи дитя, колишу тя,
Як ти заснеш, відійду тя;
Відійду тя в чисте поле, —
Спи дитинко, спи соколе! (Скорики)

(N. 52). Ой спи дитя, колишу тї,
Як не заснеш, я лишу тї,
Піду в поле на роботу,
Не верну сї аж в суботу.
Зробю тобі колисочку,
Повішу ї на липочку.
Буде вітрець повівати,
Дїтиноньку колисати.
Будут пташки прилїтати,
Дїтиноньку годувати. (Нагуєвичі)

(N. 53). Ой лю-лю-лю, колишу тя,
Як ти заснеш, я лишу тя.
Сама піду на Вкраїну,
Тебе кину у кропиву.

Буду іти з України,
Возьму тебе із кропиви,
Положу тя в колисочку,
Повішу тя у лісочку.
Буде вітрець повівати,
Буде тебе колисати.
Будут пташки прилїтати,
Будут тебе укривати.
Буде дождджик покропяти,
Буде тебе накормяти. (Корчин)

(N. 54). Ой бодай, бодай не рано кури піли,
Щоби сї мої вороги розболїли!
Ой бодай, бодай не раненько свитало,
Щоби сї моє дитятонько виспало! (Нагуєвичі)

(N. 55). Гойда-да!
Хлїба нема.
Був бохонец,
З'їв баранец;
Була кришинка,
З'їла дитинка. (Збараж)

(N. 56). Люлю, люлю, старий гулю,
Дам ти ґрейцар на цибулю,
А ще другий на петрушку
Закришити Ганї юшку. (Ibid.)

(N. 57). Люлю, люлю, старий гулю,
Як ти заснеш, я тї друлю. (Нагуєвичі)

(N. 58). Ой нини, нини, та збавилам си днини
Та коло тої маленької дитини.
Збавилам днини, та іще й збавлю ночи,
Не виплю я сї та й мої чорні очи. (Любінцї)

(N. 59). Ой люлю, люлю по під зелену дулю,
Ней си вколишу дитиноньку малую.
Ой колисочка яворовая, повивачі тоненькі,
Ой люлю, люлю, ангелику маленький. (Ibidem)

(N. 60). Люлю, люлю, колишу тї,
Як ти заснеш, то лишу тї,
Піду в поле по зїленько
Дитиноньцї по спаненько.
Принесу тї теє спанє,
Будеш спати аж до ранє. (Ibid.)

(N. 61). Гойда, гойда, гойдашечки!
Зимна роса на пташечки,
Ще зимнїйша на дїтоньки,
Котрі бідні сирітоньки. (Ibid.)

В Наг. остатнїй рядок: Що не мают матїноньки.

(N. 62). А-а! а-а! на кота,
На дитину дрімота.
Котик буде мишку мняти,
Дитинонька буде спати. (Ibid.)

(N. 63). Ой не щебечи ти сивий соколочку,
Бо ти ми збудиш маленьку дитиночку. (Ibid.)

Пор. Чубінський, IV, 22.

(N. 64). Ой люлю, люлю, кобим тї вилюляла,
Кобим сї з тебе потїхи дочекала.
Ой люлю, люлю, ти дитинонько красна,
Ой коби-сь росла, сиві би-сь бички пасла.
Ой люлю, люлю, ти маленький соколе,
Коби ти виріс, дала бим тї до школи.
Ой люлю, люлю, заки тї підгодую,
Не рочок, не два з тобов сї набідую. (Ibid.)

ФОЛЬКЛЬОРНІ МАТЕРИЯЛИ.

Із збірки професора д-ра Раймунда Кайндля.

Вже більше як дванацять літ займає ся підписаний етноґрафічними працями про Русинів. В часї своїх численних вандрівок по руських оселях у Галичині і Буковині зібрав я також чимало пісень, приповідок, загадок і т. и., при чім особливо допомагали менї оо. парохи Манастирський, Ганїцкий і Граматович, а також моя жінка Людміла. Частину того материялу опублїкував я в своїх численних працях про „Руснаків“ (Русинів з рівнин) і Гуцулів (гірняків), особливо в книжцї „Die Ruthenen in der Bukowina“ ч. I і II (Чернївцї 1889 і пізн.) і „Die Huzulen“ (Відень 1893). Але велика часть задля браку часу лишила ся доси неопублїкована. Ті материяли я й подаю для „Етноґрафічного Збірника“.

Др. Р. Ф. Кайндль.

I. Із народньої памяти про панщину.

(N. 1). Гей, гей у керничинцї вода студененька;
Тай за пана Верменина панщина тьиженька [1]).
А як прийшов пан Молдован [2]), лекше на роботу:
Через тиждинь на панщину, на клаку [3]) в суботу.
А в недїлю-недїленьку тай у всї дзвони дзвоня:
Ватамани цїлим селом до рахунку гоня.
Тай прийшов я перед пана, став я до рахунку,
А пан каже: „Футуй маса ! [4]) А принїс єс курку?“

Ой пішов я та до дому, став курку ловити,
А присьижний за чердаки[5]) хоче жінку бити.
Ой влетів я там до хати, та не встиг' їм сісти,
А десьитник: „Дай від хати жовньирови їсти!“
. . . . [6])
Пане брате, пане брате, алеж утікали,
Аж по корчах шаравари широкі підрали.

Отсю цікаву пісню про панщину мав в 1830 році один сліпий чоловік із Товтрів (на Буковині, вижницького пов.), коли його окружний комісар Апіян переслухував за бунт проти дідича, подіктувати до протоколу. Тодїж вона мала бути опублїкована в львівській часописї „Rozmaitości“, додатку до урядової „Gazety Lwowskiej“ *). 1) Той Вірменин, на прозвище Голобас (Holobass), був тоді державцем у Товтрах. 2) Молдавський бояр Янко Доніч-аґа був тоді дідичем Товтрів. 3) Клака зам. старого тлака — толока. 4) Футуй маса — румунська лайка — сороміцького значіння. 5) Про данини з курей і чердаки див. R. F. Kaindl, Geschichte der Bukowina, III. 6) Тут бракує ще кількох куплетів, в котрих описані були дальші тягарі і кривди, далї бунт селян, єго усмирене при помочи війська, боротьба селян з вояками і прогнане вояків із Товтрів. *Р. Ф. Кайндль*

(N. 2). Та кувала зазуленька від гаю до гаю,
Як втікала паньщиночка із нашого краю.
Ой як вона утікала, панки ї ловили:
„Панщиночко наша люба, що ми добре жили!“
Ізійшли си попи, дяки і взьили читати:
„Війдіт, війдіт із середу панщину ховати!“
Панщиночку поховали, хрест на ню поклали,
Але всї ті варіяти жьильно заплакали.
Не плачте ви, варіяти, ви того хотіли:
Ми робимо на ввес тиждень, та не маємо віри.
Ми робимо на вас тиждень, а собі в суботу,
А як вийде: „Футуй маса! нема з вас роботи!“
Будете ви, панки, знати, як нас шінувати,
Як будете самі жати, а їмості вязати.
Дякувати Господеви й нашому цареви,
Шо дарував паньщиночку усему краєви.
Дякувати Господеви, найвисшій Царици:
Дарована паньщиночка найбідній вдовици.

---

*) Ся звістка хибна. В „Rozmaitościach“ з 1830 анї жадного дальшого року нема тої пісні, тай опублїковане її при тодїшнїх цензурних відносинах було зовсїм неможливе. *Ів. Фр.*

Дякувати Господеви, найвисшій фіґурі,
Шо не прьидім тоті прьижі і не несем кури [1]).

(N. 3). Ой горіла Коломийка, та най горьи й Кути!
Ми би в панів не служили, коби не рекрути.
Ми би в панів не служили і панів не знали,
Коби наші білі ручки назад не вязали.
Вяжеш мені, пане, руки, вяжеш мені й ноги,
А на кого відказуєш тоті сірі воли?
Аби тоті сірі воли панщину робили,
А ми хлопці молоденькі цісару служили.
Ой цісару, цісаречку, чому нас вербуєш?
Маґазини погоріли, чим нас погодуєш?
Ой буду вас годувати гречьинов половов,
Та буду вас виріжьити цісарськов дорогов.
А гречьина половочка гірка не солодка,
А цісарська дорожечка тьижка, не широка.
Як увійшов пан капітан меже наші хлопці, —
Ой сарака Буковина! Забрані всї хлопці!
Ой забрані хлопці, що будем робити?
Вдарив цісар на ворога, ідім боронити.
Вдарив цісар на ворога з самого презенту, —
Баран кутя теремтету, марш до реґіменту!

(N. 4). Ой слухайте, люде добрі, шо хочу казати:
Це є нова співаночка, хочу ї співати.
Це є нова співаночка, хочу ї співати:
Зачьили си депутати з панами тьигати
Казали нам депутати, шо нам гаразд буде,
Збиваймо си у громаду, комісия буде.
Ой они си збили в велику громаду,
Пішли до Маршевки тамки на пораду.
Ци ви чули, люде, вже таку поблїку,
Що написав Кобилиця з Маршевков суплїку.
Тай він ї написав, післав до кризенту,
Але йиму жовньир війшло до пів реґіменту.
Ой сїдлят під старосту конї воронї,
Веде жовньир в Путилову аж дві компанїї.

[1]) Про ті данини див. R. F. Kaindl, Geschichte der Bukowina III. Варианти сеї пісні див. висше М. Єндик, N. I і VIII; Купчанко, стор. 559; Головацкій, III, 1, 205–212; Кузьмичевскій в Кіевск. Стар. т. XVII, 427—434.

Ой війшли у Сторонец, там си зглідували,
Молодиці си тому такіж радували.
Ой щоби ви молодиці вігибли на болу!
Збіглисте си за жовньиром, як жиди у школу.
А яблінка суховерха не хоче родити;
Уже пішли Кобилицю у Плоску ловити.
Ой там його змудрували, супліку читали,
Тай там уже його на чьис завйизали.
Ой його завйизали — дей же його кату!
Тай розбили Кобилиці в Краснім Ділу хату.
Они його завйизали тонкими линвами
Тай займили у Сторонец долів облазами.
Як пригнали у Сторонец, стали перед пана:
„Та не файна, Кобилице, за тя пішла слава".
Ой сходят ся усї панки, сходят ся всї лїсні,
Тай убили Кобилицю в підкови зелїзні.
Ей пане Джурджоване! Вся твоя Віжниця!
Погибает у Чернівцях Лукин Кобилиця.
Ой пане Джурджоване, продай сірі воли,
Та відкупи Кобилицю із тої неволї.
Ой ріжут сірі воли, жовнїри ся дїлют,
А Джурджован, то славний пан, нічо му не вдїют.
Ци ви чули, люде добрі, таке дозволїнє?
Звоювали Путилову в велике говінє.
Звоювали Путилову на всї штири чьисти,
Записали Путилову, що самі опришки.
Звоювали Путилову в велике говінє,
Та забрали барабульки, нема й на насінє.

(Записано в Сергіях на Буковині. Із верзиї, яку співають у Берегометї, знаю тілько один куплет:)

Ей пане Джурджоване, що твоя Вижниця!
Пропадає в кримінали батько Кобилиця.

(Варіант записаний д-ром О. Колессою див. Житє і Слово I, 143).

Остатнї 8 рядків, се шматок иньшої пісні про бунт у Путилові, що був перед знесенєм панщини, десь в 1846 чи 1847 роцї. Про сей бунт оповідав менї очевидець, селянин Осьвіцїньский із Довгополя гал. ось що: Перед даруванєм панщини збунтував ся Путилів за лїс Пан Ромашкан покликав комісаря, сей вислав побережників до лїса, щоб віганяли людей. Люде тих побережників полапали, поналивали їм горячої смоли на голови а руки порозпинали на патики і так їх пригнали з лїса до пана тай кажуть: „Що-сте нам за вовків у лїс прислали? Нам вовків не потрібно". Тодї комісар покликав військо. Люде зійшли ся перед вояків — більше як 500 люда і повклякали перед ними. Тодї комісар казав, щоби йому видали бунтівників. Вони не

хотїли, то він сам вибрав кождого десятого, взяв 50 людей, а решту пустив і військо розставив по хатах. Вояки різали воли: шкуру лишали, а мясо варили і їли. Тих бунтівників позаковували і повсаджали до арешту. По тім з'їхав староста і позасуджував їх: тому 10 буків, тому 15, тому 20 і так далї. То їх били від рана до обіду, а решту били потім по полудни аж до ночи. Бив гайдук Базилько так міцно, що аж йому рука спухла („розвила ся“); то він руку перевязав хусткою і бив далї. *Др. Іван Франко.*

II. Пісьня про села над Черемошем.

Та не було тай не буде по над село Кути:
У осени на весїлю лиш би ся набути.
Та не було тай не буде по над село Тюдів:
А в'ни собі по головцї [1]) тай несут до Кутів.
Та не було тай не буде над Великий Рожен,
Шо не можна заходити тай іт хатї з возом.
Та не було тай не буде по над ті Ростоки:
Я заслужив штири козї, а все білобокі.
Та не було тай не буде по над село Губки:
А там люде от фудульні, сходят сї до купки.
Та не було тай не буде над Білоберезку,
Шо не можна натрафити до Марії стежку.
Та не було тай не буде по над Хороцову,
Шо я собі исподобав дївку богачову.
Та не було тай не буде по над Бервінкову,
Шо зробили із гатьиром[2]) за гору дорогу.
Та не було тай не буде по над Устеріки:
Куда їду, повертаю до душки Маріки.
Та не було тай не буде по над село Стебне:
Штири воли коло хати, а сїна нї стебла.
Та не було тай не буде по над Довгополе:
Такі менї за дївчинов бідашечка коле.
Та не було тай не буде над село Ферескул,
Шо я собі уподобав дївчину Параску.
Та не було тай не буде по над Яблоницю:
Війшов циган на улицю тай зголив гуз....
Та не було тай не буде по над Яблонову:
Я си тутки поспіваю тай піду до дому.
Та не було тай не буде над село Гриневу:
А я собі штири воли в полонину жену.
Ой жену, каже, жену, в Гramітнім попасу,
І коника розсїдлаю тай звару кулешу.

Та не було тай не буде по над Голошину.
А я собі уподобав дївку Василину.
Та не було тай не буде по над Шикманівку,
А я собі іcподобав у богача дївку.

Сю пісню зложив якийсь тесьля із Старих Кутів, що часто мандрував по всїх селах горі Черемошем від Кут аж до Шикманів. 1) Себ то по головцї чіснику візьмуть тай ідуть на торг, аби дістати пару крейцарів. 2) Гатьпрем прозвали Гуцули д. Мільчевича, начальника громадського в Гриневі, що живе в Шикманах, присілку Гриневи, і займає також місце доглядача гатей і доріг побудованих на Черемоши пруською спілкою.

III. Зразки гуцульського гумору.

(N. 1). Іде бичок у плаєчок тай тоненько риче:
Вийди, вийди, ґівчинонько, шось ті леґінь кличе.
Та не війшла ґівчинонька, лишень єї мати:
„Кому треба до ґівчини, най іде до хати“.
Ой прийшов я до хати та не спостиг сїсти,
Дали менї барабульку нелуплену їсти.
А я тоту барабульку лиш пересуваю;
Стоїт книшок на полици, я сї позираю.
На припічку вареницї, а на столї сир, сир,
А я тоту барабульку по за себе фир, фир! (Яблониця)

(N. 2). Кликала мі молодичка до хати, до хати,
Та в'на менї помінила подарунок дати.
Ой я прийшов та до хати та на приспі сиджу,
Бо я того подарунку від неї не виджу.
Вийшов з хати чоловік та мі бучком упік,
Такий ми дав подарунок, шо я ледво утік.
Ой тїкав я, ой тїкав я з горба на долину,
Та вломив я дїльче ребро на божу ворину. (Ibidem).

(N. 3). Деж єс ми си забарила, ма мила притуло?
Коли ж би ті цїлювати, тогди ті не було. (Ibid.)

(N. 4). Всї ся хлопцї поженили, а я на остатку:
Таке маю ґівчє взьити, сім пийдей у задку. (Ibid.)

IV. Буковинські примівки.

(N. 1). **Від уроків.** (Примівниця набирає сьвіжої води до горшка і говорить над ним:) В лїсї росло дерево, убирало сї в кору, в краки, в лист,

в цьвіт. Стяли єго. Як не має воно тепер сили рости, цвисти, так аби не мали сили уроки панські, циганські, діточі, жидівські, парубоцькі, дівоцькі, жабячі і гадячі. Аби так щезли, пропали, як пропадає сіль від води і віск від огню! Ху' Ху! Ху! (хухає тричи). Тьфу! Тьфу! Тьфу! (Плює тричи на хорого і потім дає йому напити ся тої води).

Записано в Хлївештах, черновецького пов. на Буковинї.

(N. 2). **Від золотника.** (Золотником називають, здаєть ся, ріжнородні жолудкові слабости).

Золотниче, золотниче,
Добрий чоловіче!
Ти тут не уживай,
Червону кров не спивай!
Іди на Чорне море,
Там де ніхто не ходи,
Де кури не запівают,
Де люде не зачувают,
Де дзвони не задзвонюют,
Де голос не заносят.
Там для тебе чорні столи
Чорними скатертами застелені,
Чорні миски, чорні ложки накладені,
Чорна страва насиплена.
Там то уживай,
Тай сюди до (імярек) не вертай!
Бо тут сидит Михаіл на воротах
В червоних чоботах.

Записано в Волоці над Черемошем, черновецького пов.

(N. 3). **Від колотьби.** (Примівниця бере шнурок „укручений на ліву руку“ і вимовляючи примівку за кождим рядком при слові „вяжу“ завязує ґузд у шнурі, а остатній при кінці примівки. Се повторяє ся три рази або одного дня, або до трьох день, а по тім кладе ся той шнур на хорого).

Я колопні сїю, колотьбу вяжу;
Я колопні беру, колотьбу вяжу;
Я колопні мочу, колотьбу вяжу;
Я колопні тягну, колотьбу вяжу;
Я колопні бю, колотьбу вяжу;
Я колопні тру, колотьбу вяжу;
Я колопні дергаю, колотьбу вяжу;

Я колопні шустрію, колотьбу вяжу;
Я колопні пряду, колотьбу вяжу;
Я колопні мотаю, колотьбу вяжу;
Я колопні перу, колотьбу вяжу;
Я колопні звиваю, колотьбу вяжу;
Я колопні сную, колотьбу вяжу;
Я колопні тчу, колотьбу вяжу;
Я колопні білю, колотьбу вяжу;
Я колопні кропю, колотьбу вяжу;
Я колопні ношу, колотьбу вяжу.
Як з сих колопень нічо сї не зводит,
Так аби ся і з сеї колотьби нічо не звело! (Ibid.)

V. Діточі пісні, прозиваня, передразнюваня, насьміхи і т. и.

(N. 1). А — а — а!
З'їли вовки барана,
А ягничку пси, пси, —
Ти дитинко спи, спи!

Дерлиця, N. 4.

(N. 2). Гой-да, чемерда!
Ліпше пиво як вода.

(N. 3). Гейцю люлю, люлю,
Під зелену дулю!
Дуля буде цвисти,
Дитя буде рости;
Дуля буде родити,
Дитя буде ходити;
Дуля буде обпадати,
А дитя буде збирати.

Дерлиця, N. 1.

(N. 4). Ой ходит сон коло вікон,
А дрімота коло плота.
Питає ся сон дрімоти,
А де будім ночувати?
Там де хата тепленькая
І дитина маленькая.

Дерлиця, N. 2.

(N. 5). Раз — два — три,
Четвертого дідько бере.

(N. 6). Раз — два — три,
Крав я і ти;
Тебе били, мене нї,
Бо ти злодій, а я ні.

(N. 7). Раз — два — три!
Стара баба — ти.

(N. 8). Їжте діти борщ,
Дуже добрий борщ:
Три дни стояв
Тай пес хлептав.

(N. 9). Кра — кра — ворона,
Дітьом кашу варила:
Тому дала, тому не дала,
Тому головку зірвала.

Дерлиця, N. 10.

(N. 10). Кра — кра — ворона
Дітім кашу варила.
„Ідіт діти по тріски,
Дам вам каші по трішки!“
Тому дала, тому не дала —
Фур! полетіла.

Перекидаючи головку дитини з одної долоні в другу приговорюють:

(N. 11). Печу, печу папку,
Саджу на лопатку:
Шутулуць у піч! —

Пор. Дерлиця, N. 14.

(N. 12). Перебираючи дитині пальчики на нозї приговорюють: То горошок, то фасулька, то кукурудзок, а то бобище — фур за плотище!

(N. 13). Тосї, тосї, тосї!
А свині в горосї,
Телята в капустї,
Аби були тлустї.

Пор. Дерлиця, N. 11.

(N. 14). Діти, діти,
Де вас подіти?
У коробку тай на піч,
Мете шкроботіти.

Пор. Дерлиця, N. 28.

(N. 15). Тату, тату,
Сідай на лопату,
Та поїдеш по за хату.

(N. 16). Не плач, дитинко, не плач,
Принесе кітка на фості колач.

Половикови співають:

(N. 17). Гу! Га! Половик!
Злапав курку за йизик.
Я йиго буду ловити
Тай йиму голову крутити.

Жабам співають:

(N. 18). Кумо, кумо! Шо-с варила?
Борщ, борщ, бураки-ки ки!

Пор. Дерлиця, N. 39.

Слимакови співають:

(N. 19). Петре, Павле, вистав роги,
На штири пороги!
Тобі два, мені два,
Поділїм ся обидва. — Або:

Пор. Дерлиця, N. 34.

(N. 20). Равле, Павле, вистав роги,
Дам ти ґрейцар на пироги:
Тобі два, мені два,
Поділїм ся обидва.

Вірмен висьмівають:

(N. 21). Гоп, чук, Верменчук,
Продав маму за капчук.

Жидів висьмівають :

(N. 22). Хаім, Шулим добрий Жид,
Вітер віє, він біжит.
Вітер віє під кафтан,
Він гадає, що він пан. — Або :

(N. 23). Хаім, Шулим добрий Жид,
Як сї наїсть, то смердит. — Або:

(N. 24). Жид, Жид, халамій [1])
Повісив сї на ремінь,
А з ременя на кульбаку, —
Поцїлюй мі Жиде в ср...

Насьміх на хлопця Миколу :

(N. 25). Мику, Мику, Миколай!
Мамалиґу не кивай!
Їж борщ з бураком,
Бий сї в ср... кулаком.

Насьміх на хлопця Микиту :

(N. 26). Тиндиринди Микита,
Купив собі бичьита,
На припічку запрігав,
Соломйнне ярмо мав.

(N. 27). Пішла баба в лїс, у лїс.
Без сокири, без колїс,
Зачепила баба в пень
Тай сидїла цїлий день.

---

[1]) В Нагуєвичах сей віршик сьпівають так:

Жид, Жид, халамінь,
Продав коньи за ремінь,
А кульбаку за табаку, —
Поцюлюй мі Жиде в ср...
Кульбака сї урвала,
Жида біда пірвала.

Слово „халамій“, „халамінь“, „халамид“, „гарамій“, „гарамія“ походить із Талмуда і значить „ошуканець“; в звязку з сим стоїть „хараман“ у приповідцї „гнути харамана“ — туманити, баламутити, див. про се M. Grünbaum, Anmerkungen zu „Überschau Hammephorasch“ в „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft“, Bd. XL. 1886. *Із. Фр.*

Прийшов Іван, розчепив,
Біду собі зачепив:
Пішла баба до пана
Позивати Івана,
А пан бабі присудив,
Сорок буків увалив.

(N. 28). Мала баба три сини,
А всї були Русини.
Оден ходив до школи,
Другий робив ґринджоли,
Третий робив санчьита,
Щоби возив дївчьита.

(N. 29). У нас така бабка є,
Шо ногами дриґає:
За коновку черешень
Дриґала би цїлий день.

(N. 30). Був дїд тай баба
Тай вілїзли на граба,
Граб сї поломив,
Тельита побив,
Тельита рикали,
Пси брехали;
Дали до попа знати,
А піп з печі, —
Убив плечі;
Попадя з груби —
Убила зуби;
Дївка з комори —
Уломила ноги;
Дитина з колиски,
Хап пиріг з миски,
Упарила писки.

Коли дїти скачуть, то приговорюють:

(N. 31). Гоп, гоп, гопа-па!
Поїдемо до попа,
А від попа до пана,
Любко моя кохана.

Танцюючи присьпівують:

(N. 32). Танцювала риба з раком,
А петрушка з пастернаком,
А цибулька дивувала,
Як петрушка танцювала. Або:

(N. 33). Танцювала баба з дідом,
Загубила торбу з хлїбом.
Гірке моє танцюванє,
Загубила харчуванє!

(N. 34). Ой дід бабцї
Купив капцї —
За короткі були,
Утьив пальцї.

(N. 35). Нова рада стала:
Баба з пєца впала.
Як летїла, так пе.....
Як упала, так сї вс....

Танцюючи „аркана“ співають:

(N. 36). Аркан Дутка
Вс... сї тутка!
Уважайте дїти,
Бо буде смердїти.

Гуцкаючи дитину на колїнах говорять:

(N. 37). Їде, їде пан, пан
На конику сам, сам,
А за паном хлоп, хлоп
На конику гоп, гоп;
А за хлопом Жид, Жид
На конику гиц, гиц!
А за Жидом Жиденята
Погубили патинята.

При грі в жмурки питають дївчину, у котрої завязані очи:

(N. 38). — Відки ти?
— З Яворова.

— Чия ж ти?
— Ковальова.
— Бувай здорова, ковальова! Бувай здорова, ковальова!

(Бігають довкола неї і торкають з легка з усіх боків, щоб не знала, кого ловити).

Коли „жмурить" хлопець, то його питають:

(N. 39). — На чім стоїш?
— На шпильках.
— Чому тебе не колют?
— Бо я в червоних чобітках.
— А хто тобі їх робив?
— Стефанко.
— Біжи, біжи! Лови його!

Німця передразнюють:

(N. 40). Vater unser, der du bist, —
Мама варит, тато їсть.
Мама варит пироги,
Тато каже: ги-ги-ги!

(N. 41). Ой там, ой там на горбочку
Сидит дідько в черепочку,
А ми єго не пізнали,
Тай шьипочки поздоймали.

Коли діти конче просять розповісти їм казку, а той, у кого просять, хоче їх позбути ся, то говорить:

(N. 42). Був чоловік Тяжка,
На нім біла сермяжка,
Шьипочка з ворочка,
На ній біла коруночка —
Казати байку чи ні?

Коли діти говорять: казати, то зачинає знов з початку, а як скажуть: не казати, то мовить: І ви кажете не казати, і я кажу не казати. Був чоловік і т. д. Або:

(N. 43). Скажу вам казку пів казану а пів співану. Був дід тай баба (далї співучим голосом:) тай обо-о-оє старенькі. — Або:

(N. 44). Скажу вам казку за два тисїчі волів. Гнав раз оден чоловік дві тисїчі волів на ярмарок. Тай прийшли вони до одної кладки, а по нїй міг лиш оден віл іти.. Тай вони йдут тай ідут, ідут тай ідут.

— Ну, а далї що було?

— Та чекай, най перейдут. Таже то дві тисїчі волів, на то треба чьису!

VI. Приказки при чарцї у буковинських Підгірян.

(N. 1). Хто не випє до дна,
Той не зичит добра.

(N. 2). Нам на здоровє,
А ворогам на безголовє!

(N. 3). За здоровє того,
Що ми в єго дому!

(N. 4). За здоровє ґаздинї,
Бо є ще в судинї.

(N. 5). До тебе, сволоче,
Коли нїхто не хоче.

(N. 6). Випємо, куме, до дна,
Бо лишень єдна.

VII. Перепросини при ужитю в розмові якого нечемного слова.

(N. 1). Перепрашаю за слово.

(N. 2). Пробачте за слово.

(N. 3). Шьиную ваш гонор (або вашу честь), образи сьвйиті, сонце сьвіте (або праведне) і днинку божу.

(N. 4). Не до вас мовйичи.

VIII. Приповідки буковиньских Руснаків і Гуцулів.

1. Баба в дзвін, дідько в клепало.

2. Біду нї дома не лиши, нї з собов не бери.

3. Бідному всюди вітер у очи.

4. Більмове́ око коневи не шкодит, лиш тілько що не видит.

5. Більше днїв як ковбасів.

6. Богачеви дідько за дурно дитину колише, а бідному і за гроші не хоче.

7. Брат собі рад, сестра собі несла.

8. Був ту мних, мав богато книг, а не знав, що є в них.

9. В добрій злагодї одпов ягодов подїлити ся можна.

10. Великий до неба, а дурний як треба.

11. Великий як сьвіт, а дурний як сніп.

12. Вібирає ся, як сорока за море.

13. Говори до гори, а гора горою.

14. Говори Климе, най твоє не гине.

15. Говорила — їхала, сидїла — везла сї.

16. Говорила небіжка до самої смерти.

17. Гола, боса, а в вінку.

18. Гора з горою ся не зійде, але чоловік з чоловіком ся зійде.

19. Ґосподар, свинї попро́дав, сам у кучу влїз.

20. Господи Боже, злїзь тай подиви си!

21. Грай або гроші віддай.

22. Губа не постів, а рот не хольива.

23. Гуща дїти не розгонит.

24. Де доньок сїм, там доля всїм, а де одна, і тій гидна́.

25. Дзїнь добрий, з ким добрий, а з вами непорадна година.

26. Дивит си як вів на нові ворота.

27. Довша середа від пиятниції.

28. До двацїть неук, до трицїть нерозум, до сорок не жонат — кругом дурак.

29. До тебе говорити, а горох до стїни кидати, то на одно.

30. Дьикува́ть за обід, шо ся наїв дармоїд.

31. Єму вже не на лїк, не на вік.

32. Е, то за богато — два гриби у оден борщ.

33. За вовка помовка, а вовк за дверми.

34. За кавалок кишки біг штири милї пішки.

35. Заправив як дідько за маму.

36. Змилував си Біг над раком, дав му з заду очи.
37. Зо страхи́ сорочка полотном стала.
38. З разу їли логазу, а як сї спомогли, без вечері льигли.
39. З того така користь, як з пса солонина.
40. З чим баба на торг, з тим з торгу.
41. З чужого коня серед дороги скидают.
42. Їхав верхом на палици.
43. Коби знатє, що в кума питє, то би і дїти забрав.
44. Коли попови дзвонят, попадю з села вигонят.
45. Комар з дуба спав, тай ще спочив.
46. Кому си не вдам, най мене не засватає.
47. Кортит Мошка ґуґель.
48. Кортит, як злодія украсти.
49. Крути, верти, мусиш умерти.
50. Крутиш, як фірман батогом.
51. Ліпше з розумним загубити, як з дурним найти.
52. Мав пес хату?
53. Ми всї дурні у нашого Бога.
54. Минула Іванка сметанка.
55. Мрут люде, таке і нам буде.
56. На бідного дригота.
57. Нагадай козї смерть, вона каже: ріж мене!
58. На місї спав, міхом ся накривав тай міх під го́лови мав.
59. На пшеницю треба пшеничного поля, широкого току, а вузкого міха.
60. На тобі, небоже, що менї не гоже.
61. Невістка — пся кістка, свекруха — пся юха.
62. Не дай Боже з Івана пана!
63. Не дай Боже поволи на біду сходити!
64. Не для пса ковбаса, не для пана сало.
65. Не до віка каліка, не до смерти паня.
66. Не завсїди в середу Петра.
67. Не мала баба клопоту, купила собі пороси.
68. Нема смерти без причини.
69. Не мій віз, не мій перевіз.
70. Не рано, не пізно, в сам добрий день.
71. Не роди си красна, але щасна.
72. Не стане шкірка за виправку.
73. Нї в пліт, нї в ворота.
74. Нї до Бога, нї до людей.
75. Нї сплила, нї втонула.

76. Носит сї як баба з тижбіром.

77. Овва, баба з воза, а кобилї лекше.

78. Ого, пиши пропало!

79. Одна біда, як рідна мама, але сїм бід на оден обід, тогди аж біда.

80. Одним сї, Грицю, тїш: або спи, або їж.

81. Одно до лїса, друге до біса.

82. Осьвітив мі паску, не стою му в ласку.

83. Пан на цїлу постіль, ще й ноги висят.

84. Перебіг пес через овес, не пошкодило анї псови, анї вівсови.

85. Пережегнай сї та лїзь у болото.

86. Поможе, як умерлому кадило.

87. Причепи кобилї фіст, аби був довший.

88. Пропав капшук тай штирі крейцарі.

89. Самі пани, нема кому свинї пасти.

90. Сьвйтили би си многі руки, лиш многий рот би си запав!

91. Серд-перд, завтра Великдень.

92. Сиди тихо, шоби тебе не знало лихо.

93. Скачи враже, як пан каже.

94. Сьмієт ся вершка з болота.

95. Старе дрет ся, а на нове не берет ся.

96. Таке добро, аж по під очі мокро́.

97. Так рівно, як відци до Косова.

98. То ще як баба дївков була.

99. Треба си поперти, аби умерти

100. У жнива дав би жінку за оден вітер.

101. У него гадок, як у пса стежок.

102. Устав, заперезав сї, тай зовсїм забрав сї.

103. Ухопило за старий довг, а за новий не верне.

104. Через таку бабу чорт через одну ніч посивів.

105. Чеши дїдька з рідка, та буде гладкий.

106. Шкода ходу до пустого роду.

107. Шукай вітра в поли.

108. Шукай учерашної днини.

109. Хто годен, тот не голоден.

110. Хто високо лїтає, тот низко спадає

111. Хто в моїм не рад, я в своїм назад.

112. Хрести сї, Іване, та лїзь у болото!

113. Хто з огнем грає, від огню умирає.

114. Хто до двацять не розум, до трицять не жонат, до сорок не богат, — кругом дурак.

115. Я за гарбузи, він за образи.
116. Яка біда з ранку, така до останку.
117. Яке їхало, таке здибало.
118. Як звав, так звав, коби шо дав.
119. Як маю свій хлїб у торбі, та сьиду при горбі.
120. Як нема Бога дома, то сьвйиті гуляют.
121. Як прийшло, так пішло.
122. Як сьвіт сьвітом, не танцювала свиня з вітом.
123. Як я вже встав, най і дїдько сьиде.

IX. Загадки буковинських Руснаків.

1. Без вікон, без дверей повна хата людей. (Зернята в гарбузї).
2. Без рук, без ніг на під вілїз. (Дим).
3. Бочечка невидна, впала з поду, розбила ся, нема такого боднаря, аби ї направив. (Яйце).
4. В однім селї дрива рубают, а в другім тріски летят. (Дзвонять).
5. Дьирава вереня все поле збігла. (Борона).
6. За лїсом, за пралїсом червоне теля риче. (Скрипка).
7. З глїбокого потока вилетїла сорока. (Вистріл з пушки).
8. Ідут штири братя в дорозї, оден другого не здоганяє. (Колеса в возї).
9. Кривеньке, маленьке все поле збігало. (Серп).
10. Одно каже: Свитай Боже! Друге каже: Не дай Боже! А трете каже: Менї все одно, як в день, так в ночи. (Ліжко, двері, вікно).
11. Стерво лежит, а шкіра до води біжит. (Подушка і пішва).
12. Стоїт дївка в коморі, а її коса на дворі. (Морква або петрушка).
13. Тато ще ся не вродив, а син вже ся находив. (Огонь і дим).
14. Чорна кобила всю трощу звалила, білий віл усю трощу звів. (Ніч і день).
15. Чорненьке, маленьке панну збудило. (Блоха).
16. Шило-мотовило по під небеса ся вило. (Ластівка).
17. Штири братя в оден корч стрільиют. (Дійки у корови).

ЛЮДОВІ ВІРУВАНЯ НА ПІДГІРЮ.

Зібрав Др. Іван Франко.

Отся збірка людових вірувань списана ріжними часами і в ріжних місцевостях, головнож в рр 1880—1882 в Нагуєвичах дрогобицького пов., в Дрогобичі, Коломиї і деяких селах коломийського пов. і в деяких селах стрийського пов. З моїх записок я вибрав тілько те, чого не було в збірці Ф. Колесси, надрукованій висше; ідентичні віруваня, занотовані мною, я пропустив. Надто я долучив до своєї збірки декілька вірувань записаних иньшими збирачами на нашім Підгірю; при кождім такім н-рі я зазначую, хто і де записав його. З самої природи річи випливає, що віруваня не всюди можуть бути строго відмежовані від звичаїв, бож звичай випливає з віруваня, а часто буває й так, що якийсь давній звичай, котрого значінє в народній памяти затратило ся, мотивуєть ся якимсь новійшим або ad hoc прикроєним віруванєм.

Систематика в отсій збірці троха ширша, як у збірці Ф. Колесси, але се тілько через те, що вміщений тут материял доторкає троха ширших кругів народнього віруваня. Здаєть ся, що в обох сих збірках зазначено вже всї важнїйші поля, на яких проявляє себе народня віра і ми можемо тілько висловити бажанє, щоб як найбільше збирачів кинуло ся на се доси у нас майже зовсїм занедбане[1]), а для науки народовіданя безмірно важне поле.

Др. Ів. Франко.

---

[1]) Виємок творять досить численні праці о. Данила Лепкого, поміщені перед 10 роками в „Зорі“ і „Календарі“ Просьвіти. Ті праці були б варті нового опублїкованя.

I. Народня космольоґія і метеорольоґія.

1. Веселка. Веселка завсїгди одним кінцем стоїть на землї і набирає води. (Магницкій, 13). Найчастійше бере з криницї, але часом бере також з ріки або зо ставу і тодї захапує з собою також риби, жаби і що є в водї. То потому як надійде велика злива, то нераз видно по полю в калюжках риби, що попадали з дощем. (Пор. Federowski, 436, 437; AU, I, 73, 86; Schulenburg, 270; Bartoš, 293; Świętek, 512).

Як би чоловік пив воду з того самого місця і в тім самім часї, коли її набирає веселиця, то би зробив ся свинею.

2. Весна. На Підгірю повтаряють усюди: Добре то Бойко каже: доки не мине три пять (тоб то три рази по пять = 15 недїль від Різдва), доти не буде благодать (весняна погода).

3. Вітер. Коли нераз зірве ся великий вітер, то се знак, що десь хтось повісив ся. (AU. III, 108; Чуб. I, 35; Federowski, 476; Weinhold, IV, 81; Schulenburg, 236).

Часом повіне такий вітер, що як трафить на чоловіка, то йому „вкулить“ (покривить, спаралїжує) руку або ногу, або наверне на него якусь иньшу слабість. Про такого чоловіка кажуть, що „його підвіяло“. (Пор. Federowski, 1002, 1003).

4. Гори. Давно, перед потопом земля була зовсїм рівна. Аж по потопі як Пан Біг наказав водам уступити ся з землї, то води з великою силою почали йти в землю і декуди поздували землю і поробили на нїй гори. В нутрі гір замкнена від тодї потопна вода. Декуди вона протїкає і для того в горах є так богато жерел. Але є не одна така гора, що як би прокопав її до самого нутра, то з неї бухнула би така вода, що залила би весь край. (Пор. Federowski, 506, 507; Житє і Слово II, 195).

5. Град. Як у лїтї дуже пече, „пріє“, вітрець не повіне, то люде говорять: „Не дай Боже, аби градом не вергло“. Градом кидає нечистий. От тим то коли показує ся градова хмара — синя а в серединї білява — і з далека клекотить та шумить без вітру, то зараз треба бігти на дзвінницю і дзвонити. Є такі дзвони, що розбивають градову тучу. В Березові (колом. пов.) в 1880 роцї люде дуже нарікали на паламаря, що в пору не задзвонив і не розігнав хмари і через те град вибив у селї всї засїви. (Świętek, 552).

6. Грім. Котрого чоловіка грім забє, той щасливий у Бога. (Federowski, 841, 842; Магницкій, 49).

Як грім вдарить у хату, то того огню не годить ся гасити. (AU. IV, 89).

Коли на весні загримить „на голе дерево“, то ще буде сніг. (Weinhold, II, 82).

7. Дощ. Як іде перший весняний дощ, то діти вибігають простоволосі і стоять під дощем; се на те, щоб швидко росли. (AU. IV, 89).

Коли дощ зачинає падати і на воді стають рясні бульки, то буде слота. (AU. IV, 89).

Коли дощ іде і рівночасно сонце сьвітить, то говорять:

Сонце сьвітит, дощ іде,
Чьирівниці масло бє —
або: Сонце сьвітит, дожджик кропит,
Чьирівниці масло робит. (Пор. AU. III, 325).

Такий дощ називає ся також „рудáвина“; ґосподині вірять, що коли такий дощ змочить полотно простерте на сонці для біленя, то воно порудіє (його руда зъїсть). (Udziela, 133).

8. Звізди. Як звізда паде, то се значить, що якась щаслива душа вмерла. (Пор. Federowski, 403; AU. IV, 94).

Кождий чоловік має свою звізду на небі; як чоловік умре, то звізда впаде або й так загасне. (Schulenburg, 273; Bartoš, 292).

Коли в зимі небо визвіздить ся, тоб то коли звізди дуже ярко горять, то се значить, що буде довша погода і великі морози.

9. Земля. Земля стоїть на воді, з усїх боків обілляна морем. Під сподом також є вода і для того як копати в глуб, то все чоловік докопає ся води. Де на землї понаставлювано великих будинків, великих тягарів, там земля погинає ся, а часом трясе ся. Є такі місця, де земля не могла витримати і запала ся. Кажуть, що під Львовом також земля погнула ся; він тряс ся вже два рази; як ще затрясе ся третій раз, то провалить ся і на єго місцї виступить синє озеро. (Пор. Federowski, 497).

10. Комета. Комету називають у Нагуєвичах мітлою. Мітла являєть ся на небі на той знак, що має бути війна або помір на людей. (Federowski, 410; AU. III, 108).

11. Місяць. Коли новий місяць „полоче ся“, тоб то коли на нові місяця випаде дощ, то й цїлий місяць буде слотавий. (Пор. Магницкій, 12).

Коли місяць на небі стоїть до гори рогами, то можна надїяти ся в тій квадрі погоди, а коли в діл рогами, то слоти. І то доти, доки

квадра не перемінить ся. З переміною квадри міняєть ся й погода. (Грінченко, I, 12).

Плями на місяці, се брат брата на вили підняв за те, що хотів украсти у него вязанку сїна. За те Бог їх обох поставив на місяці „на поблїку“ і видно, як один брат другого підняв на вили, а у него ще вязанка сїна на плечех. (Пор. Federowski, 394, 396; Kolberg, Krak. III, 8; Zbiór wiad. XIII, 17; AU. I, 85; III, 290, 291, 343; IV, 67 і д.).

12. Небо. Говорять, що по смерти душа летить аж на край сьвіта, там де земля кінчить ся, а небо починає ся. Між землею і небом є глубока пропасть, а через ту пропасть перекинена кладка така вузенька, як ниточка. То душа мусить іти по тій кладці. Отжеж котра душа в Бога щаслива, то перейде так як павук по павутинї, а котра грішна, то зараз із тої кладки впаде і полетить просто в безодню до пекла. (Пор. Federowski, 40, 41; Житє і Слово II, 235).

Часом небо відчиняє ся, так немов блискавка блисне, але не гасне зараз, а постоїть хвилину, ясність велика бухне і в тій ясности видно нїби дрібненькі головки — то ангели. Котрий чоловік се побачить а не забуде ся, то чого в тій хвилї попросить у Бога, все йому сповнить ся. Найлїпше просити спасення душі. Хто попросить богацтва, то на того Пан Біг гнїває ся, але просьбу єго сповнить. (Пор. Federowski, 1399; Świętek, 512).

13. Ніч. У ночи від півночи аж доки перші кури не запіють, усяка нечиста сила, упирі, дїдьки, все має міць ходити по землї. Тодї чоловікови не добре бути на дворі. А скоро перший когут запіє, то вся погань мусить ховати ся геть і вже тодї не може шкодити чоловікови.

14. Планета. Є така планета на небі, що як чоловік під нею уродить ся, то буде щасливий, а під иньшою буде бідувати. А є знов така планета, що як чоловік під нею вродить ся, то здаєть ся, здоров і нїчого йому не хибує, а нараз щось таке на него нападе, що мусить іти блудом, сьвітами. Нераз отак від стола, від обіду встане, вийде з хати і піде хто знає куди і не верне аж за кілька недїль, або й за кілька лїт, як його тота планета мине. А не один під такою планетою вродить ся, що що побачить, то мусить украсти. (Пор. Чубінський, I, 14; Wisła, III, 495; Federowski, 405).

15. Сонце. Коли сонце „схопить ся рано“, тоб то зійде від разу дуже ясно, то в день буде дощ. (Магницкій, 13; Świętek, 578).

Коли вечером сонце зайде в „завалу“, тоб то в чорну хмару, то в ночи буде дощ. ((Грінченко, I, 12; Магницкій, 13; пор. Świętek, 577; Udziela, 133).

Коли при заході сонця небо дуже червоне, то буде вітер. (Federowski, 390).

Коли сонце „мінить ся“, тоб то коли є затьміне сонця, то се віщує велику слабість або війну. (Grünbaum, 269, 340; Świętek, 543).

16. Спадь. Літом, як горячі дні, буває часом спадь. Дощу не було, а в лісї з листя капає і то не вода, а таке густе, солодке, зовсім як мід. То як є така спадь, тодї пчоли збирають богато меду; а котрого року її нема, то й меду нема. Інші називають се манною. Кажуть, що часом ідеш лїсом або садом і так собі махнеш рукою по листю або по збіжу, дивиш ся, а рука у тебе вся мокра і липка. Се значить, що спадь була.

17. Сьнїг. Коли в зимі сьнїг завальний, то в лїтї збіжє виляже. (Пор. Federowski, 449, 454).

18. Хмари. Хмари, то такі мішки, але не тверді, тілько так як дриглї, а в них повно очок То доки ще крізь ті очка вода йде, то добре. Але як хмара прорве ся або як її розібє громом, то тодї така зáлива йде, що геть села топить. (Federowski, 434).

Хмара йде туди, куди її Господь навертає. Але злий дух часом сперечає ся з Богом і навертає не туди, де треба; тодї погана туча йде.

II. Мертва природа.

1. Вода. Про воду не годить ся мовити: добра. Як хто так скаже, то другий поправляє: „Най буде берегам добра, а не нам. Нам вода ладна“.[1])

Перед Йорданом о півночи вода у всїх ріках і криницях на одну хвилю переміняє ся на вино. Хто би в ту хвилю потрафив набрати води, мав би вино в коновках. Такий чоловік був би у Бога щасливий. Нам се не трафить ся.

2. Голодний камінь. Є такі камінцї, бувають білі або чорні, а кругленькі; як би хто його взяв із землї і носив при собі, то все буде голодний, нїколи не буде міг наситити ся.

3. Дим. Коли дим іде просто в гору, то буде погода, а коли стелить ся низом або клубить ся по під стріхи, то буде слота. (Пор. Federowski, 1778; Świętek, 577).

---

[1]) Се „ладна“ правдоподібно є сербське „ладна“ = холодна, а не походить від „лад“. *І. Ф.*

Коли гримить, то треба в печи погасити огонь, бо дим притягнув би хмару і міг би грім ударити в хату.

4. Диямент. Диямент робить гадє. Є такий день у році, що все гадє злазить ся до купи і зачинає дути на одно місце: поти дують, поки не видують дияменту. Той диямент потім одна гадина, гадячий кріль, носить на голові. (Schulenburg, 96).

Диямент має то до себе, що в ночи сьвітить ся як сьвічка. Положиш його на столї і в хатї так буде видно, як при сьвічцї.

5. Живе срібло. Живого срібла не можна брати в руку, бо втече. Коли хто копає криницю, а не може від разу трафити на жерело, нехай у викопану яму пустить троха живого срібла. Воно піде по під землю, а копаючи за єго слїдом чоловік швидко докопає ся до нори. (Пор. Bartoš, 324).

6. Камінь. На Сьвятий вечір як засядуть до вечері, то перед стравою дає ґосподиня всїм глодати камінь. Коли камінь обійде за чергою всїх при столї, ґосподиня говорить нїби здивована:

— Ов, тілько вас їло, а він ще не початий!

А всї відповідають:

— Та бо не можемо.

На се ґосподиня мовить:

— То щоби так і миши, кертицї і всяка врицї не могла гризти анї збіжа, анї полотна анї нїчого в нашім домі.

Трафить ся часом у полї знайти камінь круглий або подовгастий, гладкий і з дїрою в середині[1]). Такий камінь треба сховати. Як у кого є задавка а дати йому крізь той камінь води напити ся, то зараз лекше стане. (Federowski, 519).

7. Крейда. Крейда як її осьвятити на девятьох всеночних або на великдень до резурекцїї, то помагає против злого духа. Коли чоловік має таку крейду при собі, то може йти в незнати яке нечисте місце, то нїчого йому не стане ся. (Пор. AU. III, 271). Треба тілько стати на місцї і обкреслити тою крейдою довкола себе колесо, то нечистий буде ходити довкола, а того чоловіка не побачить. Нераз він розжене ся просто до него, але як скоро натрафить на крейдяну криску, то відскочить так, як колиб ударив ся о стїну. Сьвячену крейду дають пити з водою таким людям, що мають „тоту слабість“ (падачку, епілепсию). Такою крейдою пишуть також у вечір перед Юрєм хрести на дверях

---

[1]) Я бачив пару таких каменїв; є се звичайно неолїтичні вироби, молотки або пізнїйші камяні покотильця від веретін. *І. Ф.*

стаєн і хлївів, щоби ніяка нечиста сила не шкодила худобі. (Пор. Federowski, 1509).

8. Маґнес. Маґнес притягає до себе залізо. Є таке море, що серед него стоїть маґнесова скала. Як корабель пливе близько тої скали, то вона притягне його до себе, всї гвоздї повискакують із брусів і корабель розлетить ся, а люде потоплять ся. (Simrock, III, 305; Магницкій, 46).

9. Сіль. Злий дух боїть ся соли. Коли хто має хованця (антипка) і годує його, то не сьміє давати йому соленої страви, бо в такім разї нечистий робив би йому збитки. Один богач мав хованця, а виїжджаючи кудись наказав жінцї, щоб йому що дня ставила на під у мисцї молочну кашу, та забув сказати, що каша не сьміє бути солена. Жінка посолила кашу і поставила, то потім цїлу ніч на подї були страшенні гуркоти, а рано жінка вийшла до стайнї, дивить ся, а всї корови за хвости висять повішані на бантах.

III. Віруваня про ростини.

1. Бабка. Листок з бабки прикладають до рани, то помагає натягнути міхур і швидше гоїть.

2. Боз. Боз — нечисте дерево. Коли його зрубати, то тому чоловікови, що рубав, може дуже зашкодити: йому вкулить руку або ногу або на него найде яка иньша слабість. (Udziela, 131). Коли дїти роблять із бзу пукавки або иньші забавки, то старші говорять їм: „Покиньте, се паскудне дерево, від него буде голова болїти". (AU. IV, 74). Воно не все було таке паскудне; колись боз був добрим деревом, аж коли на нїм повісив ся Юда, то Пан Біг прокляв його. (Bartoš, 305). Про те, що Юда повісив ся власне на бзї, сьпіває ся в дяківській, доси, здаєть ся, не друкованій пісни, в отсїй строфі:

А еще Юда
Яко облуда
На сем сьвітї ходит.
Поверг сребники
Перед сьвященики
І на бзї ся давит.
Там прилетїли дияволи з пекла,
Душу істягли яко із пса стекла
І вовергоша до ада. (Пор. Federowski, 565).

3. Бульба. Бульба вперед добре родила ся. Аж як зачали з неї робити горівку, то попи закляли її і від тоді почала гнити.

4. Гарбуз. Як наїсти ся колоченого гарбуза, а зараз по тім подивити ся на суху вербу, то зараз знов схоче ся їсти. (Пор. Schulenburg, 268).

5. Гриби. Як знайдеш у лісї гриба, то хоч би й який був маленький, то вже його не можна лишити, а треба взяти. Як побачиш гриба а не возьмеш, то його хробаки ззїдять. (Bartoš, 304).

Гриби в лісї мають свої місця, грибовища, де люблять рости. Треба „мати до себе“, щоб їх знаходити. Не один піде, налазить ся по лісї і не знайде нічого, а другий ледво за фосу, тай набере.

Де знайдеш одного гриба, то там шукай і другого, бо він завше мусить мати собі товариша.

В котрім роцї дуже гриби зародять, в тім роцї буває помір на людей. Дехто гордує грибами і приговорює: „Як би се було добре, то би то вовки в лісї їли“.

6. Девятосильник. Є таке зїлє девйитосильник; як би його на девйитьох утреньох осьвйитив, то воно помагає на кожду слабість.

7. Дерево. Коли сире дерево в огнї сичить і пищить, то кажуть, що се там грішна душа покутує.

На порозї гріх дерево рубати. (Bartoš, 283).

8. Живокість. Корінь із живокости варений на сьвяченій оливі і розтертий на масть помагає злїчувати переломану кість у тїлї. (Пор. Federowski, 2826).

9. Жито. Житний цьвіт счімхують долонею і додають до табаки, щоб лїпше пахла.

10. Збіжє. Із збіжя призначеного на насінє не можна нікому давати анї зичити, бо той „відбере насінє“. (Пор. Federowski, 2141, 2198).

11. Зїлє. Коли хто знайде яке зїлє, що помічне на яку слабість, то вириває або викопує єго тай каже: „От треба взьити, най сї не пригаджьиє“, себ то: „не дай Боже такої пригоди, в якій би воно було потрібне, але на всякий випадок, добре мати його „при хатї“.

12. Капуста. На святий вечір коли поставлять на стіл капусту, повинні всї сидїти тихо і не брати за ложки. Тодї ґосподиня говорить:

— Їджте, дїти, капусту!

— Не хочемо! — відповідають усї хором.

— Їджте, дїти, капусту! — припрошує вона знов.

— Не хочемо.

— Їджте, діти, капусту! — взиває ґосподиня третій раз.

— Не хочемо.

— Ну, коли не їсте, то нехай же її в літі й гусільниця не їсть.

Тілько по тім зачинають їсти і вірять, що після сего гусільниця на́-рік уже не рушить їх капусти.

13. Ключове зілє. Є таке зілє, що як косиш на луці а натрафить коса на него, то розлетить ся на кавалки. Кому таке трафить ся, повинен зараз той перекіс позбирати і кождою бадильцею доторкнути ся до коси. Так дійде й до того зіля, що від него коса тріскає. То є ключове зілє. Як би хто те зілє всушив а потім розрізав собі в долоні шкуру, вложив там кавалок того листка і знов стулив так, щоб воно там заросло, то такий чоловік до якого б тілько замка доторкнув ся тою долонею, кождий би йому зараз отворив ся. (AU. IV, 163; Federowski, 527; Świętek, 536).

14. Мак. Мак хруставець (самосівень) має то до себе, що його злі духи боять ся. Як обсипати тим маком обійстє, то там жаден упир, жаден злий дух не прийде, поки всього маку не визбирає. Як де до хати ходить умерлий і страшить, то треба таку хату обсипати маком. Умерлий прийде в ночи і буде ходити довкола обійстя, але до середини не зможе війти через мак. То нераз чути, як така душа плаче та заводить; нікого не видно, а чути голосний плач. (Пор. Federowski, 172).

Жваний мак, приложений до міхура, що набрав на тілї, робить те, що сей міхур дуже швидко змякне і пропукне.

15. Маруна. (Origanum maiorana). То є таке пахуче зілє. Воно виростає там, де посїяти дрібки з сьвяченої паски. Її корінь викопують і додають до табаки, щоби лїпше пахла.

16. Німиця. (Hyoscyamus niger). Її насїнє сиплють до миски, наливають окропом і ту пару пускають на болючі зуби, щоб перестали болїти. (Пор. Federowski, 2586).

17. Папороть. В ночи перед Іваном Купайлом цвите папороть. Хто би такий цьвіт знайшов і носив усе при собі, той бачив би всї скарби, які де є в землї закопані. (Пор. AU. I, 187; Federowski, 535, 538; Schulenburg, 269; Bartoš, 305).

18. Перець. Перець мужчинї помагає а жінцї шкодить. У Дрогобичі є приповідка:

Pieprz mężczyznę na konia wysadza,
A kobietę do grobu sprowadza.

19. Песє молоко. Як увяти стебло, зігнути його в маленьке кільце і послинити так, що слина закриє те кільце немов тоненька плївочка, а на ту плївочку пустити краплину соку з песього молока, то покаже ся з разу синя а потім червона фарба, ніби кров. Діти роблячи се приспівують:

Виїдь, виїдь крілю
На червонім коню!
Твої сини порубані,
По під мости пометані.

20. Садовина. Коли садовина не родить або слабо родить, то на святий вечір бере батько дитину і перед вечерею, як уже змеркне, ідуть оба в сад. Батько має сокиру, підходить до грушки або до яблінки, прикладає до неї сокиру тай каже:

— Ну, отсю мушу зрубати, бо не родит.

— Ей, татуню, не рубайте її, — просить хлопець. — Вона вже буде родити.

— Ні, таки мушу зрубати! — грозить батько і замахує ся. Хлопець знов просить, і так до трьох раз. Після того вірять, що деревина перелякає ся і буде родити. (Грінченко, II, 21).

21. Сафатина. (Assa foetida). Її купують у склепі і нею кадять на Сьвятий вечір у стайни, а особливо коровам по під вимя, щоби чарівниці не мали до них приступу. (Пор. Federowski, 1835, 2014).

22. Сварник. Є таке зілє, сварник, що як його принести до дому, то певно буде сварка. (Пор. Federowski, 523).

23. Солома. Соломи з постелї, на котрій умер чоловік, не годить ся закопувати в землю, бо в тім місцї нічого не буде рости; її не можна кидати на гній, бо поле сїм літ не буде родити; а треба винести її за село, на границю і там спалити. (Пор. Schulenburg, 234).

24. Страхополох. Є таке зілє, страхополох, то єго насіньом добре підкурувати, як хто заслабне з перестраху.

25. Тютюн. Тютюн курити не гріх, але табаку нюхати — гріх. Табаку сам чорт вигадав. То, кажуть, так було Умерла якось то чортова мати. Дуже по нїй чорт бідкав ся, бо була душа не согірша. От і покликав богато людей на її погріб, щоб віддати небіжцї остатню честь. Запросив і попів, ті заспівали „вічная память“ і читали всякі чтения над трупою. Але найдужше смутило чорта те, що ніхто з покликаних не хотів плакати за небіжкою, а ще були й такі, що балакали: „Добре тій старій відьмі, що померла, менче буде лиха на сьвіті, менче

чортів виведе ся!“ Се старшого чорта аж по души пекло, от він і думав, що би то таке зробити, щоби ті люде розплакали ся по єго небіжці матери. По погребі запросив чорт усїх погребових на гостину, щоби за грішну душу випили та дещо перекусили. Попи не хотіли йти, але люде пішли до чорта до хати. Чорт їх приймає чим може: горілкою з медом, колачами і свининою. А на остатку натер повний макотерт табаки, поставив на стіл перед гістьми тай каже: „Люденькове, доси їв рот, а тепер нехай їсть ніс!“ І давав їм табаку, щоби пчихали. Люде горнули ся до макотерта, а сльози течуть їм по лицях. Чорт утішаєть ся бачучи, як люде плачуть по єго матери. Побачив се премудрий Соломон і задумав ся, що хитрий чорт отак підійшов невинний нарід. Убрав ся в сьвяточне шмате, вичесав голову, надїв чорну шапку тай гайда до Пана Бога. Розповів Богови все, що накоїв чорт на землї і почав просити Бога: „Господи, треба дати людям тютюн і файки, щоби курили і спльували по плачу за чортовою мамою“. — „Добре — мовив Бог — зроби, Соломоне, як кажеш“. Соломон зараз потім навязав собі цїлий вінок тютюну і файок, перебрав ся за купця і подав ся з тим крамом до чортової хати. Обступили його люде, питають ся, що продає, а він їм тютюн і файки в руки: „Нате — каже — люде, куріть і плюйте на чортову маму!“ Почали люде курити і кождий, хто лиш пару разів пакнув, зараз мусів сплюнути, а що сплюне, то все каже: „Тьфу на чортову маму!“ (Ваньовичі, самбірського пов. Пор. Fr. Řehoř, Tabak, Zlata Praha 1891, ч. 44, стор. 522; пор. Грінченко, I, 10).

25. Чіснок. Говорять, що Гуцул, коли хоче, щоб чіснок був міцний, їдкий, убиває гадюку, рубає її, і тою кровю підливає молодий чіснок. Чіснок говорить чоловікови:

Не лупи мене до живого,
То я ті збавлю від усього злого.

Оттим то годить ся кусати чіснок нелуплений, а шкаралющу випльовувати.

Чіснок називає ся „руське сало“.

26. Яблока. Коли парубок ходить до дївки і думає її сватати, то йде до міста, купує пару червоних яблок і дає їй. Як прийме, то знак, що піде за него. Як би приймила і потім не пішла, то се такий гріх, як коли би зломала присягу.

IV. Віруваня про зьвірів.

1. Бабка головата (Aspro). То така риба, що тіло рибяче, а голова жабяча. Її не годить ся їсти з головою, а треба насамперед голову відтяти, а потім варити.

2. Бабруна (Coccinella septempunctata). Вона проповідає чоловікови дорогу. Положи її на долоню і скажи:

Бабрун, бабрун, бабруночко,
Покажи ми дороженчку:
Ци в гору, ци в долину,
Ци в середну кватирину?

То в котрий бік вона полїзе, в той бік тобі дорога стелить ся. (Пор. Schulenburg, 266).

3. Борсук. Борсукове сало помагає на кашель і на дихавицю.

4. Бузько. Не годить ся бузькови руйнувати гнїзда. Як би хто зруйнував, то він за те помстить ся: своїм дзьобом викреше огню і запалить хату. (Пор. Weinhold, IV, 83; Schulenburg, 260; Bartoš, 298; Świętek, 585).

На чиїй хатї бузько покладе собі гнїздо, там у хатї добре веде ся. (Schulenburg, 260).

Хто перший раз на веснї побачить бузька, як летить, то цїле лїто буде здоровий на ноги; а як побачить бузька, що стоїть, то такого чоловіка цїле лїто будуть болїти ноги. (Schulenburg, 260).

5. Вовк. Вовк не може чоловіка ззїсти, бо му сьвйнтий Николай зуби замикає на весь рік. Сьвйнтий Николай є найстарший над вовками, то вни сї просьит у нього, щоби їм бодай у зимі повідмикав зуби, щоби могли й чоловіка їсти. То чьисом сьвйнтий Николай і позволит їм їсти, але й то не кождого. Не раз вовки напалут чоловіка самого серед лїса і нїчо му не зробйит, а йинчого то таки серед села заїдьит.

Вовк має в хребтї одноцїлу кість, таку як дручок, і не може сї скривити: як сї хоче обернути, то мусит сї весь обкрутити довкола.

Вовче горло сушать і переховують. Коли у кого болить горло, то дають йому напити ся води проціджeної крізь таке вовче горло.

6. Волос. У жерелах або калюжах на полю буває волос, такий хробачок чорний або білий, тонкий і довгий, подібний до кіньського волоса. Хто би того волоса спив з водою, той би певно вмер. Його не можна навіть у руку брати, бо він може вгризти ся під шкіру так що

його не витягнеш і треба аж шкіру розрізувати. (Пор. Магницкій, 46).

7. Воробець. Воробець — то дідьчий птах. У осени є одна така ніч, що дідько забирає воробців собі. Придивіть ся в жнива, кілько їх літає, цілі верети. А прийде зима, то вже тілько десь не десь по одному воробцеви є. То їх у осени дідько забрав. Настає така ніч, то воробці вже весь день перед тим сидять насовлені і пищать так, що страх. А в ночи злітають ся всї в одно місце, то там дідько бере їх і насипає до чвертки. Насипле повну чвертку, а зверху згорне чубок; то те, що згорнув — лишає ся на земли, а те, що в чвертці, то єго.

8. Ворона. Коли над ким ворона кракає, то се йому лихо віщує. Такий чоловік повинен тоді сказати: „На свою голову кракай, не на мене!“

Ворона як у літї побачить кіньський — вибачте — лайняк, то відвертає ся тай кричить: Кака! Кака! А як у зимі потисне мороз, а її притисне голод, то вона як де знайде той лайняк, то зараз до него тай верещить: Колач! Колач! (Пор. Грінченко, II, 6).

9. Вугор. Вугор у ночи, як горох цвите, вилїзає з води на беріг і ссе гороховий цьвіт. Тоді його добре ловити. (Świętek, 593).

10. Вудвуд. Вудвуд, то жидівська зазуля. Пішли жиди в ліс, щоби послухати, як зазуля кукає. Вертають, а чоловік питає ся їх:

— Ну, що, чули-сте зазулю?

— Ой, ой, чому ні? Воно таке мудре! Скоро тілько ми надійшли, зараз нас пізнало тай заспівало: Юд, юд, юд!

11. Вуж. Вуж любить часом сидїти в воді, у печерах. Не один ловлячи руками раки або рибу в печерах при березї, витягнув вужа з печери. Але він чоловіка не кусає.

12. Гадюка. До гадюки не годить ся доторкати ся рукою. Як би хто взяв гадину в руку, то йому вся шкура на руках потріскає і облїзе.

Забиту гадину не годить ся лишити на земли, бо вона в ночи ожиє. Її треба заостреним прутом прошпигнути голову, а прут той другим кінцем уткнути в землю край дороги. (Пор. Магницкій, 46; пор. Świętek, 591).

Коли гадина вкусить чоловіка, то біжить до води, і вкушений чоловік повинен також бігти до води. Коли чоловік борше добіжить, то він буде живий, а гадина здохне, а коли гадина борше добіжить, то чоловік умре, а вона буде жива. (Swiętek, 592).

Гадини мають над собою старшого, кріля. Його можна пізнати по тім, що має диямептову корону на голові. Хто би таку гадину побачив і вбив, то зараз би тілько гадя назбігало ся, що би його на місці роз-

несли. Таку гадину як злиблеш, то найліпше погодувати її, дати їй молока і поводити ся з нею добре. Часом вона замешкає на обійстю або в стайни, то як там їй не роблять кривди, то такому чоловікови все веде ся дуже добре. Кажуть, що один чоловік відборонив таку гадину від бузька, що хтів її з'їсти, то вона добре йому за те віддячила ся. Каже: „Підстав долоню під мою голову!“ Чоловік зразу бояв ся, думав: укусить. Але потому зробив що гадина веліла, а вона упустила йому з голови на долоню свою корону, такий камінець, що в ночи сьвітив ся як сьвічка. То той чоловік продав той камінець за великі гроші. (Schulenburg, 96).

Гадюки не згадують у розмові або описують її: „довга“, „тота, що під корчом сідит“, „погалка“. (Про сей евфемізм див. Grünbaum, 264).

13. Гуси. Коли малі гусята повилуплюють ся з яєць, то дають їм їсти січене яйце на твердо варене. Але перед тим, натще серця, дають кождому по зернятку перцю, щоб були „дерзкійші“.

Коли гусячий пастух у зимі викрадає бульбу або пироги з горшка, то в літї буде йому каня гусята красти.

Коли в зимі гуска стоїть на одній нозї, то буде мороз. (Магницкій, 14).

14. Гусяр. Буває таке виросте, що нї то гуска, нї гусак: ґеґає так як гусак, а до гусок не бере ся, гуски єго не люблять, бють геть від себе. Се є „гусьйр“. Його радо держать, бо його голос полошить відьми від обійстя.

15. Дури́птах, дури́потя. Є такий пташок, що має той звичай сїдати перед чоловіком. Не один дурний побачивши його думає, що ось я його зловлю, біжить за ним, а пташок нїби то слабий, не може летїти, троха побіжить, а як чоловік уже туй-туй має його вхопити в руку, він перхне і знов пару кроків підлетить і сяде. Чоловік біжить за ним далї і він так веде за собою чоловіка чим раз далї, поки чоловік зовсїм не зібє ся з дороги. Такому пташкови нїколи не треба вірити, бо то звичайно буває Блуд.

16. Жаба. Жаби розмовляють із собою в водї:

— Кумо, кумо, кумо! Що-сте варили?

— Борщ, борщ, борщ, бураки-ки-ки-ки! бураки-ки-ки-ки.

Жаби лїтом „тнуть“ (їдять) збіжє. (Świętek, 592).

Як у снопі зі збіжєм везе ся до дому жаба, то віз накладений снопами буде дуже тяжкий і легко може перевернути ся.

17. Журавлї. Коли журавлї летять, то їх можна зминути з дороги. Треба тілько взяти ніж колодач, застромити його вістрєм у землю

по саму колодку, за колодку взяти обома руками зложивши їх уперед на вхрест і потім крутити ся довкола ножа і кричати:

Круцю, круцю, журавлї,
Ваша мати на водї.

То над таким чоловіком журавлї будуть довго крутити ся в повітрі. Але се гріх так робити.

18. Заяць Коли заяць перебіжить кому дорогу, то буде нещасте або якась лиха пригода. (Магницкій, 12; Weinhold, IV, 83; Schulenburg, 241; Świętek, 567).

Заяць спить завсїгди з отвореними очима. (Schulenburg, 258; Bartoš, 302).

19. Зелена жаба. Зелену жабку як зловлять, то цїлують, аби губи від вітру не сїдали ся. Так само держать її в руках, аби руки не сїдали ся при жниві.

20. Змия. Змия нераз кидає ся на чоловіка, гонить за ним і свище на иньші, щоби збігали ся. Чарівницї ловлять змию в коновку на якісь чари. Бузько також полює за змиями. Нераз виділи, як він зловить її, проковтне, а вона йому задом вилїзе; тодї оберне ся, дасть їй дзьобом пару разів по голові і знов проковтне.

21. Їжак. Їжак у осени йде до саду, вилїзе на яблінку, натрясе яблок, а потім обкачає ся по тих яблоках, настромляє їх повно на свої шпички і несе до нори тай їсть у зимі.

З їжака забитого здирають шкуру і як хочуть відлучити теля від корови, то привязують ту шкуру теляти на чоло. Коли теля візьме ся ссати корову і дуцне її чолом у живіт, то корову заболить і вона відіпхне теля геть від себе.

22. Кіт. Коли кіт „напикає“, тоб то похлепче молоко або яку иньшу страву, то вже того не можна їсти. (Грінченко, II. 19; Świętek, 581).

Коли кіт миє ся на порозї, або дре ся до одвірка, будуть гостї. (Магницкій 11; Weinhold, IV, 81).

Коли котови обсмалити вуса, не буде мав нюху. (Bartoš, 296).

У кота в кінцї хвоста є гадюча їдь, для того дуже часто котови втинають кінчик хвоста і вірять, що вже тодї кіт не стече ся. (Пор. Federowski, 188, 353).

Кота лиш до сїмох лїт можна тримати. По сїмох лїтах в него вступає злий дух: він уже мишей не ловить, а може кинути ся на чоловіка, особливо в снї. (Пор. Bartoš, 296). Як чоловік лежить горілиць, а у него горлянка при диханю рушає ся, то такий кіт може кинути ся і перегризти горло. Або дитину в колисцї може заїсти. (Пор. Federowski, 188; Świętek, 580—582).

23. Когут. Піяне когута прогонює злі духи. Як перші кури запіють, то вже злі духи на землї не мають такої сили шкодити чоловікови, як перед тим, хиба би чоловік попав у таке місце, де нїколи не доходить голос когута анї голос дзвона („де кури не допівают, де дзвони не додзваньиют“).

24. Кордюк. Так називають звісного медведюха (grillotalpa vulgaris), про котрого вірять, що як би вкусив, то би чоловік спух. Кордюком називає ся також худобяча слабість — боляк на язицї або під язиком.

Коли хтось говорить таке, що другий, уважає за погану ворожбу, то клине: кордюк ти на язицї!

25. Курій. Часом трафить ся така курка, що з маленьку була нїби курка, а потому робить ся нїби когут: раз піє, потім знов квокає, але анї на яйцях сидїти не буде, анї до курок на когута не здала. То називає ся курій. Такого не годить ся держати на ґосподарстві.

26. Курка. Коли курку, що несе ся, взяти в руки і перевернути до гори ногами, то в нїй яйце переверне ся і вона не буде могла знести ся і може від того здохнути.

27. Ласиця. Де в стайни є ласицї, там худоба веде ся. Кожда корова має свою ласицю; якої масти корова, такої й ласиця. Як би тоту ласицю вбив, то би й корова за нею здохла. (Schulenburg, 259; Świętek, 583).

28. Ластівка. Коли ластівка через отворене вікно влетить до хати, то се знак, що в тій хатї хтось умре. (Магницкій, 12).

Ластівяче гнїздо гріх руйнувати. (Weinhold, IV, 82; Świętek, 586).

29. Лилик. В Нагуєвичах називають його пергáч і також вірять, що се миш, у котрої виросли крила, коли з'їла дрібку сьвяченої паски. Коли хто зловить пергача, то прибиває його за крила надо дверима в стайнї, то вже тодї нїяке лихо не буде докучати худобі.

30. Лин. Лин може жити довго й без води. Аби тілько знайшов де вохку ямку, то там собі надує піни так як добру шапку і в нїй буде жити й місяць або й більше.

31. Миш. Коли миш покушає сьвяченої паски, то з неї зробить ся пергач (лилик).

Коли в пшеницї нема „мишачóк“ (засохлих мишачих екскрементів), то з такої пшеницї гріх робити проскури: видко, що вона заклята, коли миши не доторкали ся до неї.

32. Мотиль. Коли на веснї перший раз побачиш білого мотиля, то се знак, що ще буде снїг, а коли червоного, то вже буде весна. (Пор. Bartoš, 302).

Коли хлопець побачить перший раз на весні жовтого мотиля і зловить його, то потім кожде пташаче гнїздо в лїсї знайде.

33. Мнюх. Мнюха зарізаного як повісити на сонце, то з него витече смалець. Сей смалець дуже помічний на очи: в кого очи болять, віка червоні, то тілько тим смальцем мазати.

Мнюх жиє в печерах, часом дістане ся до нори, йде геть далеко по під землю і виплине десь у такій криницї, де нїхто доси його й не видав.

34. Муха. Як хто в страві з'їсть муху, то його здує.

35. Олїйник (іволга) дуже боїть ся чоловіка, не легко дасть ся видїти. Коли лїтом олїйник часто фівкає, то буде дощ. (Świętek, 578).

36. Павук. Як би павука з'їв, то би тріс. Як павук свої сїти сам розриває, то буде вітер, а як пильно засновує, то буде погода.

37. Перепелиця нераз зимує у нас: запхає ся в дупло, закоценїє там, а на весну знов прийде до себе. То раз один чоловік привіз із лїса в зимі дуплаву осику, розколов її, а з середини щось випало, як грудка. Він придивляє ся, аж се перепелиця. Вніс до хати, обігрів її і вона ожила.

38. Пес. Пес має до себе, що може видїти духа. От як часом умерлий по смерти ходить — пес його видить, а чоловік не завсїгди. То зараз пізнати: пес скулить ся, хвіст під себе, видивить ся в одно місце, серсть наїжить, а гавкнути не сьміє тілько пищить як мала дитина. На духа він не має моци гавкати. А чоловік дивить ся в той бік і не бачить нїчого, тілько нагло такий його страх здійме, що від разу волосє на голові дубом стає. То вже певний знак, що в тім місцї щось є: або нечистий — щез би! — або небіщик якийсь ходить та покутує. (Świętek, 583).

А злого чоловіка пес також прочує. Нераз прийде до хати зовсїм чужий чоловік; пес гавкне на него два три рази тай утихомирить ся. А свого близького сусїду, як злий чоловік, то хоч що день бачить, а про те так уїдає, так рве ся кусати, що обігнати ся не можна. То вже знак, що то погана душа: або злодїй або дводушник (упир).

Пес не може знести людського ока. Як йому остро вдивиш ся в очи, то аби який був пес лютий, то відверне ся геть. А як його візьмеш за вуха і подержиш дивлячи ся йому просто в очи, то почне дерти ся, скавучати а потім як його пустиш, то так утече, як опарений. Не знати, що він там таке страшне видить у людських очах.

Як дитина пса напудить ся, то треба з того пса намикати серсти і нею підкурити дитину, то не буде шкодити. А як би занїдбав, то дитина буде нудити, схнути і може вмерти. (Weinhold, V, 98).

Коли літом пес микає писком траву (пасе), то се знак, що швидко буде дощ. (Herrmann, III, 164; Knoop, 181).

Коли пес виє в ночи піднявши морду до гори, то віщує огонь, а коли порпає яму і виє встромивши морду в ту яму, то віщує, що хтось в домі умре. (Магницкій, 12; Revue, IX, 116, 466; Knoop, 164).

39. Пискір. Пискорі найліпше ловлять ся в зимі на гороховянку: в тоню треба встромити вязанку гороховянки і лишити через ніч, то до рана в неї налїзе повно пискорів.

40. Полоз. У великих ріках та болотах виводить ся полоз. То є така гадюка велика як оборожина. Вона чоловіка не чіпає, але на худобі робить богато шкоди. Кажуть, колись був такий полоз в Унятичах (дрогобицького пов.). То якийсь чоловік вибрав ся на конї, взяв косу і підкравши ся аж до єго гнїзда як не шарахне його косою в голову! Тодї не озираючи ся почав утїкати на конї, а полоз за ним. Гнав, гнав аж до села і тут оглянув ся. Дивить ся, а полоз уже ось ось доганяє його, то він зо страху впав з коня і вмер на місцї. А полоз добіг до него і також на тім місцї здох.

41. Птахи. Коли хто знайде пташаче гнїздо, а розповість про него комусь другому по заходї сонця, то заким прийде другий раз до сего гнїзда, мурашки поїдять молодих пташенят. (Revue, IX, 334).

42. Пчоли. Є такі пасїчники, що вони „знают до пчіл"; у иньшого пчоли нїчого не наносять, а у него меду повні вулиї. А не знайдуть меду в полї, то пасїчник посилає їх у чужу пасїку і вони нападають на вулиї, сїчуть чужу муху, а мід забирають. (AU. III, 97).

Коли кому приснять ся пчоли, то се віщує огонь. (Weinhold, IV, 86).

43. Рак. Як би на живого рака сїла муха а потім та муха вкусила чоловіка, то у того чоловіка на тім місцї зробить ся рак (слабість). (Federowski, 218.)

Ракові яєчка, що самиця носить під хвостом, називають „пшеничкою" і їдять їх сирі.

Раки найсмачнїйші тодї, коли цвите пшениця.

Як би хто рака приніс до хати, а він би вилїз із миски і запхав ся десь у діру так, щоби його не знайшли, то він там буде жити. Як перебуде сїм лїт, то з него зробить ся дїдько. Тодї в такій хатї так буде страшити, так буде збитки робити, так будуть люде мерти, що треба хату валити і перенести в якесь иньше місце.

44. Ремез. Коли хто знайде ремезове гнїздо, то повинен узяти і сховати. Таким гнїздом підкурюють, коли хто хорий на рожу або на водяну пухлину, і помагає.

44. Риба. Коли в щупаковім череві знайдуть рибу ще сьвіжу, то її печуть і дають з'їсти хорому на бігунку, то йому зараз буде ліпше.

Малим дітям, поки ще не говорять, не можна давати їсти риби, бо довго не будуть говорити.

Риба найліпше ловить ся перед дождже. В саме полудне риба не ловить ся, вона тоді грає, гуляє по серед води.

Бувають риби дуже старі і великі. Коли така риба виставить хребет із води, гадав би, що то беріг порослий мохом. Раз плили сплави рікою. Вечером люде пристали до берега, повилазили на беріжок і розложили огонь, щоб там ночувати. Але скоро огонь добре розгорів ся, нараз захитав ся беріжок і втонув у воду, бо то не був беріжок, тілько така величезна риба. Ті люде мало не потонули, поки не виратували ся на свій сплав.

46. Свині. Як льоха впоросить ся і вродить більше поросят, ніж має цицьок, то те одно надчисельне порося, що для него нема цицьки, треба вбити, бо воно принесло би для дому якесь нещастє.

Коли свині квичать і носять солому, то буде слота. (Магницкій, 13).

47. Синиця. Як має бути весна, то синиця кличе до чоловіка: „Мечи сани, бери віз!"

48. Слиж. Коли корова не хоче лїтити ся, то треба взяти живого слижа і дати корові, щоб його проковтнула, то зараз почне „бігати".

49. Сова. На чиїй хаті сова закричить, там хтось умре. Але як би хто тоту сову зараз злапав і забив, то нічого не буде, бо тоді вона на свою голову кричала. (Schulenburg, 261).

Сова — найпоганійший птах через те, що має велику голову і витріщені очи. Всї птахи її цурають ся і де тілько побачуть, зараз кричать і бють її.

50. Соловій. Коли доторкнути ся до соловієвого гнїзда або заглянути в него, хоч би там і не було старих, а тілько самі яйця, то він зараз пізнає, покине гнїздо і яйця і летить геть.

51. Сорока. Коли сорока зацекоче перед вікнами, то се знак, що будуть гостї; колиж цекоче проти заднїх дверей, то віщує якусь погану новину. (Пор. Bartoš, 299; Schulenburg, 261; Knoop, 173).

52. Теля. Малому теляти не годить ся „замацувати" того місця, де мають бути роги, бо тоді роги не будуть рости.

Щоби до теляти не чепили ся вроки, перевязують йому шию червоною стрічкою.

53. Щупак. У щупаковій голові є такі кісточки, що виглядають так, як Христова мука: є хрест, є піка, є драбина, є цьвоки, тростина. Як на сьвятий вечір їдять щупака, то хто повіднаходить у голові всї ті кісточки, повинен сховати їх і мати весь рік при собі, то до него не приступить ніяке лихо. (Schulenburg, 266).

У щупака в череві нераз можна знайти не тільки рибу, але навіть ящірку або гадину. Такого щупака не годить ся їсти.

V. Народня антропольоґія.

1. Безплодність. Трафляє ся така дївка, що йде замуж а не хоче мати дїтей. То як прийде вже зо слюбу і саджають молодих на посад, то тодї молода кілько пальцїв правої руки присяде, тілько лїт не буде мати дїтей. А як би присїла всї пальцї на обох руках, то до смерти не буде мати дитини. Але то є великий гріх. Таку безплодну жінку до неба не приймуть. І в лїрницькій піснї про сьвятого Олексея сказано:

Приплодноє древо до раю пускают,
Мене неплодницу з раю виганяют.

(Пор. поему Лєнау „Anna"; Federowski, 217).

2. Більмо. На більмо помагає „скло", тоб то висушений білок із сьвяченого яйця. Треба вструґати його і тим порошком засипати око.

3. Болячка. Коли оповідає ся, що у когось є болячка або рана, то не годить ся показувати на собі чи на кім иньшім того місця, де вона є, а треба сказати: „В його́ мньи́рі", бо рана могла б перекинути ся на того, на кого показано. (AU. III, 41).

Болячки бувають всїлякі:

1. Міхур, міхунка, коли хто впече ся, вколе ся і там йому набере.

2. Волокно робить ся на пальцях на руцї, болить дуже, нераз гниє так, що й нохоть відпаде.

3. Синий міхур — коли застудити звичайний міхур, то затвердне, спухне сильно і посиниє.

4. Набій робить ся на нозї, на підошві, коли хто лїтом богато ходить босо, набиває ногами по грудю, по пеньках, то шкура на підошві зґрубіє а під нею починає набирати.

5. Притрут, також на нозї робить ся, вся шкура на пятї затвердне, пожовкне, а під нею набирає, часом так, що аж до кости вигниє.

6. Розчіс, коли десь засвербить, а там сильно і довго чіхати, то набігне міхурик, з котрого може зробити ся й більший боляк.

4. Вагітна жінка. Коли жінка ходить вагітна, то не повинна брати до рук шнура анї плести нїчого, бо дитина, котру вона породить, повісить ся. Иньші мовлять, що коли жінка підчас тяжі пряде, суче шнури, ткає або плете сїти, то дитинї в її животї пупець так обмотає ся довкола шиї, що в часї породу та дитина задусить ся. (AU. IV, 243; Schulenburg, 231; пор. Revue, VII, 38).

Вагітній жінцї нїчого не можна позичити з хати, бо в тій хатї, відки позичено, все полотно миши поїдять. (Пор. AU. IV, 188).

5. Волосє. Хто має велике і густе волосє на руках, ногах і грудях, той буде богатий. (AU. IV, 118; пор. Knoop, 175).

Як у дитини є на потилицї „коса" (клинчик волося на серед шиї), то по тій дитинї вродить ся дївча.

Як у хлопця на тїмени є одно „гнїздо", то буде мати одну жінку, а як двоє, то дві.

У кого руде волосє, той звичайно злий чоловік. (Revue, X, 244; IX, 331).

Коли дївка вийде замуж і їй „покриють волосє", то їй уже не годить ся анї заплїтати косу анї випускати волося з під хустки. „Сьвітити волосєм" перед людьми для жінки великий сором; розчіпчити її при людях — тяжка образа. Дївцї клинуть: „Бодай єс сї постаріла, аби-с сивов косов сьвітила, аби тї сї конї пуджьили!"

Обстриженого волося не годить ся палити, бо буде голова болїти; не годить ся також викидати його зо сьмітєм, а тілько треба його зібрати, звити в клубочок і впхати десь у шпарку, найлїпше в дупло живого дерева. Як би таке викинене волосє вхопив птах або знайшла миш і звила з него гнїздо, то чоловік буде мати завороть у голові. (Пор. Federowski, 216; AU. III, 85; Schulenburg, 225; Revue, III, 401).

6. Говорити крізь сон. Коли хтось зачне говорити крізь сон, а иньший в тій хвилї взяв би його за мізельний палець лївої руки, то тодї той сонний відповів би всю правду на кожде питанє, яке б задав той, що тримає його за палець. (Пор. AU. IV, 95; Knoop, 183).

7. Горло. Як у кого болить горло, повинен хухнути три рази в комин, то перестане. (AU. IV, 119).

Біль горла лїчать водою пропущеною крізь засушену вовчу гортанку, а також прісним медом.

8. Гостець (ревматизм?) є у кождого чоловіка, але він не шкодить, доки йому не спротивити ся. А вже як спротивиш ся, то нема на него лїку.

9. Давити ся. Коли хто подавить ся, треба його вдарити кулаком у потилицю. (AU. IV, 91; Магницкій, 8).

10. Дике мясо. Як часом чоловік укалїчить ся і в ранї прикине ся дике мясо, то треба на него дрібненько уструґати троха ніхтя з руки. То ті трісочки так будуть скакати і крутити ся в тій ранї, поки зовсїм не війдуть у середину; за кілька день рана загоїть ся.

11. Дїти. Дитину не годить ся хвалити, що гарна, здорова, весела і т. і., а все треба додати: „нївроку", або „на пса вроки".

Дитинї не годить ся давати їсти риби, бо не буде говорити. Так само не годить ся давати дитинї дивити ся в зеркало, бо не буде говорити і в снї буде „з'ісати ся". (Пор. Kremer, 90; Knoop, 157).

Коли дитинї закисають очи, мати застрикує їй очи молоком видушеним із своєї груди. (Пор. Revue, X, 248).

Чим довше мати кормить дитину, тим сильнїйша буде. Як би котра мати кормила хлопця до сїмох лїт, то міг би вирвати семилїтне дерево з корінєм. (Bechstein; пор. Revue IX, 113).

Маленька дитина в снї розмовляє з ангелами: як усьміхає ся і рушає губками, то ангели з нею бавлять ся, а як скривить ся і плаче крізь сон, то знак, що ангели геть летять від неї. (Магницкій, 21; Грінченко II, 23). Маленька дитина, скоро вродить ся, то вже все знає, але не може нїчого сказати. Вона ще — ангел. Аж як зачне говорити, тогди все забуде. (Грінченко, II, 24).

Коли дїти день у день бавлять ся в погріб, то хтось умре в домі. (Пор. AU. III, 39; Магницкій, 12).

Коли дитина з малечку дуже гарна і розумна, то певно „не виховає ся", швидко вмре. (AU. IV, 118; Магницкій, 20; Knoop, 157).

Котра дитина в чіпци уродить ся, тота буде щаслива. (Revue IX, 112).

Як баба завяже дитинї пупець і він по якімсь часї засхне і відпаде, то мати ховає його і по сїмох лїтах дає дитинї розвязати. Котра дитина розвяже свій пупець, буде дуже розумна.

У котрої дитини від маленьку руки дуже довгі, то з такої дитини буде злодій.

Коли ново народжену дитину кладуть перший раз до купелї, годить ся перед тим кинути в купіль ложку меду, щоб дитинї так солодко було жити на сьвітї. (AU. IV, 211).

Коли дитина питає матери, відки вона взяла ся, то мати говорить: „Тебе баба з ріки принесла" або: „Тебе баба під плотом у кропиві знайшла". (Пор. Revue, IX, 112; Knoop, 155).

12. Долонї. Сплеснути в долонї, се ознака здивованя або радости. Як би хто о півночи на дворі сплеснув у долонї, то би йому злий дух обізвав ся. (Пор. Weinhold, IV, 47).

13. Дрож. Коли чоловік у ночи вийде на двір і так нї з сего нї з того задрожить, так немов би нараз щось потелепало ним, то се значить, що йому смерть у очи заглядає. Як чоловіка нї з сего нї з того зачнуть „дрожчі нападати", то се знак, що десь у нечисте місце вступив.

14. Душа. Людська душа підчас сну виходить із тіла. Як душі нема, то чоловік спить твердо, тяжко його добудити ся. (Пор. Turczyński, 23). Як би в такій хвилї нагло чоловіка збудив, вилляв на него коновку води або стрілив коло него, то душа кинулась би нагло, не трафила би до тіла і чоловік би вже більше не встав. Для того треба сонного завсїгди будити помалу, уважно. Худобина не має душі, тілько пару, для того худобину можна різати, а чоловіка нї.

Є такі люде, що мають по дві душі: крім своєї власної в них сидить ще нечиста душа. То є упирі, дводушники. Як такий чоловік умре, то єго власна душа з него вийде, а тота нечиста лишить ся і він потому ще жиє в гробі. Часом трафить ся, що такого чоловіка відкоплють, то він не лежить так, як його положили, але оберне ся лицем до землї або лежить підперши голову ліктем, або обернений на бік.

Звірі не мають душі, тілько пару. Як зарізати або забити звіря, то пара вийде, розійде ся, тай по всьому. Для того звіря не гріх різати, анї вбивати, а чоловіка гріх, бо у него є душа. Гріх також людську душу називати парою, нпр. як хто сварить ся з другим і скаже йому: „Ти пся паро!" або „Зараз тут з тебе тоту погану пару випущу". За се великий гріх: то вже не чоловіка образив, а самого Бога, бо душа від Бога.

15. Жовтачка. Хто має жовтачку, той повинен у церкві до Служби божої заглянути в нутро золоченої чаші, то жовтачка мине. (Пор. AU. IV, 119, 142; Schulenburg, 223).

16. Забутє. Хто рано вийде з дому, а потім за порогом пригадає собі, що забув щось і верне назад до хати, то весь день не буде мав щастя.

17. Задивленє. На що вагітна жінка задивить ся, в те вдасть ся дитина. Задивить ся на рудого жида — дитина буде руда; задивить ся на носатого — у дитини буде великий ніс, а на безносого — і дитина буде без носа. Для того вагітна жінка не повинна дивити ся на калік, на жаби, на нїщо бридке, щоб і на дитинї того не було.

18. Задирки. Хто копле або порпає землю пальцями, у того пороблять ся на пальцях коло піхтів задирки.

18. Заїди. В хатї кожда челядина повинна мати свою ложку і їсти тілько своєю. Коли хто їсть чужою ложкою, дістане заїди, тоб то дрібні

прищики на кінцях уст. Щоби позбути ся заїдів, треба їх витерти рукавом того чоловіка, з чийої ложки вони дістали ся. (Пор. AU. IV, 141).

20. Зайойканє. Коли хтось щось робить а другий прийде, видивить ся на єго роботу і скрикне: ой-ой-ой! — то може все зопсувати і робота не вдасть ся через „зайойканє". То той, що робить, звичайно кричить на такого:

— А на зуб собі йойкай!

21. Захлиснути ся. Коли дитина захлисне ся, мати цмокає і скрикує: пек! пек! Старшому в такім випадку велять подивити ся на стелю.

22. Зашпотати ся. Коли хто зашпотає ся виходячи з хати за якимось ділом, то в тім ділї не буде мати щастя. (Weinhold, IV, 48).

23. Збур (Tripper). Буває двоякий — білий і жовтий. Гуцули лічать його, поячи хорого виваром з тютюну.

24. Здвигати ся. Коли хтось підносить щось по над силу, то може „здвигати ся", „струтити болячку" або може йому навіть „щось обірвати ся в середині". Такий чоловік буде хорувати і швидко вмре. (AU. IV, 91).

25. Зуби. Коли у чоловіка зуби порохнавіють, то се дрібненькі хробачки їх точуть. (Revue, X, 243). Їх можна бачити. Треба взяти насінє німицї, насипати жменю до миски, налляти в миску окропу і над тою парою дихати, пускаючи пару на порохнавий зуб. То по хвилї з слиною почнуть випадати й хробачки; як пускати слину на чисте скло, то буде їх видно.

Хто з малку їсть богато цукру, у того зуби почорнїють і швидко псують ся. (Revue, X, 243).

Як дитина вродить ся з одним зубом, то певно вмре. Як дитині перший раз проколюють ся зуби, то не годить ся мацати пальцями, бо зубки будуть помалу рости і дуже болїти. Є такі люде, що як тілько дотулить ся болючого зуба рукою, то зуб перестане болїти. Для того й приповідають: „Перестало болїти, так як би руков відоймив". А то на правду є такі щасливі душі, що вміють біль відоймити рукою.

26. Катар. Коли хто має міцний катар, так що йому, вибачте, тече з носа, то най возьме смарок, так щоби нїхто не видїв і положить десь у сусїдськім хатї на клямку, то той, хто перший хопить рукою за клямку, дістане катар. (Пор. AU. IV, 142).

27. Кість. Костей, особливо людських, не треба нїколи зачіпати, бо як то був який злий чоловік, то в кости може бути єго душа. Раз, кажуть, ішов пяний чоловік десь із якоїсь гостини пізно в ночи до

дому. Ідучи по при цвинтар він зашпотав ся ногою на кість і копнувши її чоботом промовив:

Кості, кості!
Прийдіть до мене в гості.

Прийшов до дому, проспав ся тай забув. Але другого дня єго жінка пекла хліб. Тілько що повиймала горячий хліб із печи і поставила на лаві, аж тут іде до хати якийсь чоловік. Увійшов, не поздоровив ся, не привитав ся, тілько сів за стіл тай мовить:

— Ну, чоловіче, ти мене вчора запросив у гості, — гостиж мене тепер.

У того чоловіка мурашки забігали за спиною, але що було робити! Взяв один хліб із лави тай поклав перед гостем. Сей узяв хліб, розломив на дві половині, кинув одну в рот і проковтнув, кинув другу, проковтнув.

— Давай ще!

Взяв той чоловік другий хліб, дає йому, ба, табо за хвилю не стало й другого. За другим пішов третій, четвертий, а той проковтне тай усе своєї:

— Давай ще!

Бачить чоловік, що не жарт, шепнув жінці, щоб давала тому ненажері дальші хліби, а сам що духу побіг до попа. Прибігає, розповів так і так. А піп, видно, тямучий був, зараз зірвав ся, побіг до церкви, видер картку з євангелия, дав сему чоловіку тай каже:

— На тобі отсе тай бігай до дому і дай йому се з'їсти!

Прибіг чоловік, а той сидить за столом тай доїдає остатній хліб. Ледво ґосподар до хати, а той уже проковтнув тай кричить:

— Давай ще!

— На! — мовить ґосподар і подав йому картку з євангелия. Сей узяв, укусив, але вже не міг проковтнути. Тоді встав тай мовить:

— Ну, дякую тобі. Тепер ти мене нагодував. Але щастє маєш! Бо як би ти не був прийшов на сей розум, то я був би з'їв тебе і твою жінку і весь твій рід. А тепер будеш знати, як шанувати мертві кости". (Пор. Federowski, 169).

Коли яка зла душа закопле кому під порогом хати кість із мерця, то вже в тій хаті нема щастя. Коли се буде кість чоловіча, то чоловік буде нудити, схнути і до року вмре, а коли жіноча — то жінка. Коли завчасу викопати ту кість, то лихо мине. Часом трафляє ся, що побудують хату на такім місці, де в землї лежить закопаний чоловік; в такій хаті нічого не веде ся і діти мруть. (Пор. Schulenburg, 235; Revue, X, 249).

28. Ковтун. У кого заведеть ся ковтун на голові, той уже його не збудеть ся. Як би його обстриг, то би осліп. (Пор. Federowski, 217).

29. Конвульсиї. Коли мала дитина дістає конвульсиї, (звичайно називає ся „тота слабість“ — пор. Grünbaum, 336, 355) то треба скупати її в нецках, у котрих пече ся паску, а коли скупає ся, то не виймати, тілько разом з водою перевернути і накрити тими нецками, а на тих нецках збити новий горнець. То від того конвульсиї минуть ся. (Пор. Federowski, 2410).

30. Кортячки. Нераз чоловіка такі кортячки нападають, що мусить мати або зробити те, що йому забагне ся, а як ні, то готов розболіти ся. Особливо жінкам у тяжи таке трафляє ся, то борони Боже не дати або не позволити їй того, чого захоче! Вона може дуже тяжко заслабнути, а той, хто їй спротивив ся, також се тяжко відпокутує. (Schulenburg, 232).

З того, чого жінка в тяжи забагає, ворожать, яка буде дитина. Як забагає щось украсти, то й дитина буде злодійковата; забагає вбраня — то як уродить ся дївчина, буде любити строї а як хлопець, то буде попом. (Пор. Revue, IX, 111).

31. Кошуля. Коли дитина дістане кошулю (висипку або струпи по всїм тїлї), то мати повинна до девяти раз у ночи гола набрати води з девятьох бродів і в тій воді купати дитину, то той струпок зійде. (Пор. Grimm, 574; Kuhn, II, 104, 133; Grünbaum, 349).

32. Коростї або пархи — пек би ся казало! — коли кого обсядуть, то треба розтопити в замкненім черепку сїрки, помазати нею тїло, а потім улїзти в теплу піч, в котрій того дня пік ся хлїб, то так їх чоловік позбуде ся.

Коростї показують ся на сам перед на руках межи пальцями, а відтак розходять ся по всїм тїлї.

33. Крижі. Коли чоловік при роботї буде довго зігнений або лежить невигідно, то його болять крижі. В такім разї просить другого, щоб йому напростував крижі. Сей велить йому зложити навхрест руки на груди, бере його з заду долонями за ліктї, піднимає на своїх грудях у гору і потрясе пару разів, доки тому в крижах не хрусне; тодї крижі випростувані і не будуть більше болїти. (Пор. AU. IV, 91).

34. Лице. Вставши рано належить ся поперед усего вмити лице. Невмиваному не годить ся брати в руки анї хлїба анї жадної роботи. Звичайно говорять жартуючи, коли побудять ся: „Промиваймо чоло, ци не дасть Біг чого“, себ то, чи не дадуть чого їсти. Коли хто забуде вмити ся а сяде їсти і пригадає собі, що не вмивав ся, то говорить:

„Боже мі прости, я грішний навіть не мив сї, а за лижку беру сї“ (Пор. Магницкій, 7).

Умивши ся не годить ся обтирати лиця рукавом.

35. Ніс. Коли хтось збреше, йому говорять: „Брешеш, аж ти сї з під носа курит“. (Пор. Revue, X, 247).

36. Лишаї. Як хто має лишаї на лиці чи де будь на тілї, то треба мазати їх тою росою, що насїдає на вікнї, то від того загоять ся. (Federowski, 2387, 2389).

37. Малина (чорна бородавка). Як мати ходить у тяжи і забажає малин, то у дитини буде малина на лиці.

38. Мертва кістка. Коли у чоловіка зробить ся де на тілї мертва кістка (наріст тверда і нечутлива), то нема иньшої ради, тілько дістати від гробаря кістку з мерця, спалити її і тим попелом помазувати ту наріст на тілї. По кількох разах вона змякне, а потому розійде ся. А як би хотів її вирізати, то зробить ся така болячка, що чоловік буде хорувати, хорувати, тай умре. (Пор. Revue, X, 249; IX, 580).

39. Миш (чорний наріст). Коли жінка ходячи в тяжи перелякає ся миши, то у дитини буде миш на лиці. (AU. IV, 188; Schulenburg, 232).

35. Моч. Моч людська помагає на біль очей. (Revue, X, 239). Як буває пяниця і в нім займе ся горівка, то її нїчим не можна вгасити, тілько жіночою мочию. А як не вгасити, то в такого чоловіка зотлїє все нутро і він зараз умре.

Коло церкви, на цвинтари гріх мочити, бо церков згорить. (Пор. Revue, X, 240).

36. Мрець. Коли у мерця очи отворені і ніяк їх не мож затулити, то се знак, що з тої хати швидко ще хтось умре. (AU. IV, 116; Revue, IX, 117, 467). В такім разї на очи мерцеви кладуть мідяні монети, звичайно „ґалаґани“ (4 кр.). (Zbiór X, 92; Wasilewski, 112; AU. III, 50). Коли у мерця лишає ся по смерти краска на лиці, то се знак, що то упир.

Коли за мерцем дуже плакати, то він у гробі не має спокою. Одна мати мала дитину, а коли та вмерла, мати плакала дуже і не могла перестати. Одної ночи приснилась їй дитина вся мокра. Мати аж скрикнула: „Ой моя дитинонько, а ти чому така мокра?“ А вона каже: „Се від ваших слїз. Чому не даєте менї спокійно лежати в гробі?“ За вмерцем гріх надто довго плакати. (Schulenburg, 237).

Коли про кого піде поголоска, що він умер, а він ще живий, то після того буде ще довго жити. (AU. IV, 95).

Свояки не повинні кидати землю на гріб мерця, бо ті грудки, які вони кинуть, будуть дужше давити його, ніж уся решта землї на гробі. (Пор. AU. III, 52).

Коли над мерцем до року по похоронї гріб западе ся, то се знак, що з єго роду швидко ще хтось умре.

42. Ніхтї. У кого ніхтї цвитуть, той має щастє. (AU. III, 41; Revue, IX, 464; Knoop, 163).

Коли хорому чоловікови ніхтї починають підходити „муравицею", тоб то чорною кровю, то се знак, що той чоловік швидко вмре. (Пор. Revue, IX, 464).

У упиря по смерти ніхтї не перестають рости. Нераз як відкоплють такого чоловіка, а у него на пальцях ніхтї такі довгі повиростали, як у яструба пазурі.

43. Ноги. Хто сидячи махає ногами, той дїдька колише. (AU. III, 39).

44. Огень. Як де горить, а жінка вагітна зо страху вхопить ся рукою за лице, то у дитини буде на лиці огень (червона пляма, мов спечена). А вхопить ся за груди, то дитина буде мати огень на грудях.

45. Огник. Коли дитина плює на огонь, то її на лиці довкола уст повикидає огник (густі чиряки). (AU. IV, 212; Грінченко, II, 2).

46. Очи. У деяких людей бувають такі погані очи, що аби такий чоловік раз подивив ся на дитину або на худобину, то певно зашкодить, урече. Для того як тілько дитина заплаче після того, як хтось подивив ся на неї, мати спльовує три рази і приговорює: „Пек, пек, пек поганим очом!" (Пор. Federowski, 1569—1571; Kremer, 62—64; Grünbaum, 259, 262 і д.).

47. Пструглї (веснявки) щезнуть з лиця, коли три рази змити переvареною лускою з пструга.

48. Перець. У котрого хлопця перець на лиці, того дївчата будуть любити. Дївка, що має перець на лиці, фальшива і язиката.

49. Пипоть. Пипоть у курей (тверда, роговата шкура на язицї) буває від того, як кури їдять зерно, а не пють води. Сей пипоть треба здерти і потім три рази плюнути курцї в дзюб, то буде здорова.

Пиптем називають також прищик на кінцї язика у людей. Сей прищик робить ся тодї, як чоловіка хтось обмавляє.

50. Плювати. При роботї годить ся поплювати в долонї, то чоловікови прибуває сили. (AU. III, 212).

Плюнути і ногою затерти, се у нашого народа символ цїлковитого забутя і найвисшої погорди та маловаженя.

Не годить ся плювати в огонь, бо на лиці прищі повикидає. (AU. IV, 212); гріх також плювати в криницю. (Пор. Grünbaum, 261, 286).

51. Полові зносини. Коли парубок бере ся до дївки, а вона не хоче мати з ним нїчого, то як розумна дївка, візьме і так, щоби він не бачив, устромить йому про́дір (голку з відломаним ухом) у сорочку і в такім разї парубкови той нїяким сьвітом не стане.

Коли парубок або чоловік хоче, щоби йому стояв, то шукає такого воза, де два оґери в парі ходять і з того дишля устружe троха трісок, розітре їх і пє з горівкою.

52. Потягачка. Коли хтось уставши зі сну потягає ся і не бере ся швидко до роботи, а другий його нагоняє і скаже: „Ей, яка там тебе потягачка напала?“ — то сей відповідає йому:

А на мене потягачка,
А на тебе сїм лїт ср....

53. Пропасниця. Пропасниць є 77. Як кого пропасниця бє, то можна її позбути ся так, щоби робити і їсти все противне, нїж вона хоче. Приміром кидає тебе в холод, у дрож — іди на холод; хоче ся тобі квасного — їж солодке. А особливо треба заживати всякі обридливі річи і пити нафту, деготь або щини, то вона нарештї покине чоловіка.

54. Пчиханє. Як хтось щось говорить, а при тім пчихне, то каже: „Видите, що правду говорю“. (AU. III, 41; Schulenburg, 242; Kremer, 78; Revue, X, 248).

Коли хтось пчихне, годить ся сказати: „На здоровлє!“ або „Дай Боже здоровлє!“ Як дитина пчихає, то мати звичайно каже: „На пса вроки!“ (Пор. Revue, X, 248).

Колись, кажуть, від пчиханя люде вмирали. Тай тепер ще нераз клинуть жартуючи: „Бодай ти поганий або тїсний пчих був!“

55. Ребро. Чоловік має на лївім боцї о одно ребро менше, нїж на правім, бо з лївого боку Пан Біг вийняв йому одно ребро і сотворив з него жінку.

56. Рука. Є такі люде, що мають щасливу руку: як тобі що дасть із своєї руки, то буде вести ся, зерно зародить, худоба буде добре ховати ся.

Як хто дасть щось другому лївою рукою, то видно, що йому зле зичить і те, що дав, вийде йому на шкоду,

Як хто миє ся і потім мокрими руками стріпує поза себе, так що з рук вода бризькає на землю, то се великий гріх, бо з кождої такої крапки робить ся дїдько.

Лівою рукою не годить ся нічого подавати другому, бо то йому не вийде на добро; не годить ся також лівою рукою їсти. Хто би лівою рукою перехрестив ся, той би до себе дідька прикликав.

57. Сверблячка. Коли хто стане на те місце на пасовиску, де перед хвилею худобина качала ся, то його нападуть „лоптяки" (сверблячки) по всім тілї

Коли кого засвербить ліва долоня, то знак, що буде гроші рахувати, а коли права, то знак, що буде витати ся з кимось. (AU, III, 41). Або й так: як засвербить ліва долоня, то чоловік дістане гроші, а як права, то буде мусів видати. (AU. III, 41).

58. Свистати. Хто в хатї свище, той буде мати дурну жінку. (Пор. AU. IV, 117; пор. Магницкій 6).

Як би хто свиснув, навіть нехотячи, за вмерцем, як його несуть до гробу, то зараз першої ночи сей умерлець прийде до него до дому, стане під вікном і буде питати: „А ти чого мене кликав?"

59. „Своя по́тріб". Коли хтось іде на сторону, а другий запитає його: „Куди йдеш?" то він відповідає: „Там, де цісар пішки ходить".

Дивити ся, як другий робить „свою по́тріб" — не можна, бо швидко посивієш.

60. Слабість. Про слабість не годить ся згадувати, а коли доведеть ся згадати, оповідаючи комусь, то треба додати: „Най з тимой чьисо́м иде". Слабість є двояка: чиста і нечиста. Чиста походить від Бога і на неї нема ліку. То Божа воля, мусить чоловік своє відпокутувати. Але найчастійше заходить на чоловіка нечиста слабість, від підвіяня, від нечистого місця, від поганих очей, від насланя, від патхи (заклятої води), від напиканя, від перестраху або від поганого зьвіря.

61. Смерть. Кождому чоловікови наперед призначено, якою смертю має вмерти. Як йому призначено втонути, то аби весь вік на печи сидів, а таки прийде така година, що він утоне.

Давно люде на перед знали, коли хто вмре. То вже такий ні за що не дбав. Іде раз Пан Біг по під ліс, а там хата, а з хати вийшов чоловік, запалив ліс тай поставив до того огню горнець з водою, щоб загріла ся.

— А ти що робиш? — питає Пан Біг.

— Та от воду грію.

— Та не можеш урубати дерева, а зараз мусиш весь ліс палити?

— Е, та мінї байдуже, я й так завтра маю вмерти, — мовить чоловік.

— Е, коли так, то не вмреш, — мовив Пан Біг — і не будеш на перед знати своєї смерти.

По якімсь часї іде Пан Біг знов тою дорогою і бачить того самого чоловіка, а він з'орав те місце, де був ліс ізгорів і сіє жолуди.

— А що ти чоловіче робиш?

— Та жолудь сію.

— Та на що?

— Ліс буде.

— Алеж ти вже старий, ти його й не побачиш, не то що.

— А хто знає. А не побачу я, то побачуть мої діти і внуки.

— А видиш, — мовить Пан Біг, — як то добре, що ти своєї смерти на перед не знаєш. (Пор. Federowski, 202).

62. Сни. Коли кому снять ся церковні хоругви, то се знак, що в селї буде огонь.

Коли кому снить ся, що собі зуб вирвав або що йому зуб випав, то се знак, що хтось йому близький умре. (Revue, IX, 117; X, 243; Weinhold, IV, 85).

Коли снять ся коралї, то се віщує сльози; бійка віщує якусь новину або якогось гостя; пес значить ворога або сварку; г.... значить гроші; радість у снї віщує смуток на яві; дїра в одежи віщує згубу; чиста вода віщує здоровлє, радість (Revue, VII, 164), а каламутна віщує нещастє або слабість.

Коли кому снить ся, що він лїтає, то се знак, що він ще росте. (Пор. AU. IV, 90). Огонь снить ся — віщує погріб (Revue, VII, 164); воші снять ся — то гроші (Revue, IX, 258).

Коли кому снить ся щось, а він пробудить ся і зараз зирне в вікно, то в тій хвилї забуде свій сон.

Як снить ся чоловікови щось недобре, то треба се зараз оповісти комусь. Як би чоловік забув свій сон, або й так не оповів його нікому, то сей сон йому сповнить ся. Для того як чоловік збудить ся зо сну, не повинен дивити ся в вікна, бо позабуває все, що йому снило ся і через се може стягнути на себе якесь нещастє.

63. Тїло людське грішне, то не годить ся показувати його до сонця. „Сьвітити грішним тїлом", нпр. крізь подерту сорочку — великий сором. Ще дїтям, то можна, вони „гріха не знають", але старшим нї. Мабуть для того старші дуже рідко купають ся, або коли й купають ся, то крадькома, щоби нїхто не видів.

Давно тїло людське було цїле тверде, рогове, таке як тепер нїхтї. А як Адам согрішив, то Пан Біг відібрав йому те тїло, а лишив тілько маленькі шматочки — нїхтї — на памятку. (Federowski, 201).

64. Ячмінь на оцї. У кого є ячмінь на оцї а хоче позбути ся його, нехай візьме зерно ячменю і кине в піч, коли в нїй горить на хлїб, а потім нехай утїкає що духу, щоб не чув, як те зерно тріщить, то тодї

й у него на оці ячмінь щезне. (Schulenburg, 225; Federowski, 2364; пор. Knoop, 161).

65. Холєра. В часї холєри добре є мати при собі за пазухою зїлє трояи (воно має запах подібний до запаху блощиць), то слабість не причепить ся.

66. Щикавка. Коли кого нападе щикавка, то се значить, що хтось його згадує. То такий чоловік говорить: „Хтось нї спомйинув, бодай си матьир хомйинув!“ (Пор. Federowski, 216; AU. IV, 117).

Щоби щикавка покинула чоловіка, треба три рази проговорити одним духом:

— Щикавочко-икавочко, де-с була? — В млинї. — Що-с їла? — Забула. — Забудь і о мнї.

VI. Явища і предмети господарського житя.

1. Вуголь. Коли з печи з горючого дерева присне вуголь і вискочить аж на серед хати, то се знак, що хтось поспішає до тої хати.

2. Горівка. Як хто наливає другому горівки в чарку і не доливає, то видно, що йому зле зичить; як наливає і переллє, то кажуть: „О, видно, що з щирого серця“.

Як хто пє горівку, то звичайно не допиває всю, але лишає пару крапель на днї і потім сильним замахом чарки виприскує їх на стелю, — се на те, щоби дїти в хатї росли. Декуди вірять, що в горівцї на днї сидить дїдько і для того не годить ся випивати аж до дна, а все треба лишити пару крапель. (Пор. Knoop, 167).

3. Гріб. Як кого поховають і гріб над ним висиплють, а той гріб до року западе ся, то значить, що з того дому швидко ще хтось умре.

4. Гроші. Коли купець у торговий день дістане до рук перші уторговані гроші, то повинен тричі поплювати їх і мовити: „Тьфу! Тьфу! Тьфу! Най то буде добре на початок!“ Тодї весь день буде йому торг іти добре. (AU. III, 52, 232).

5. Двері. Дверми рипати для забавки гріх, бо „біду возить ся“.

На ніч не можна дверей лишати отвором, бо могла би всяка нечисть увійти до хати і нашкодити людям.

6. Деготь. Деготь сьвятять і ним роблять хрести на дверях стаєн і хлївів проти чарівниць.

Коли дитина має глисти, то їй мажуть дегтем по під ніс; сей запах спротивить ся глистам і вони повиходять.

Деготь пють також від пропасницї.

7. Дзвони. Коли де дзвін ллють, то розпускають між народом якусь дивну новину, щоби дзвони були голосні, щоб їх голос так широко розходив ся, як та вість між народом. Для того звичайно коли люде почують якусь дивоглядну вість, а не знати, хто і відки розпустив її, говорять: „Ну, то певно десь новий дзвін ллють“.

Коли ховають мерця, то дзвони говорять:

Бамбилю! Бамбилю!
З гостини до дому
На вічну дорогу!

Є такі попи у Бога щасливі, що як посьвятять дзвони, то ними в літї відверне від села град і тучу, аби тільки в пору задзвонити. Але не кождий піп потрафить так посьвятити дзвони.

8. Дримба або дрімля, се такий інструмент до граня. На дримбі гріх грати, бо то на нїй Жиди грали, як вели Христа розпинати.

9. Живий огонь. Вівчарі вигонюючи вівції пасти в полонину як викрутять живого огню на Юря, то він повинен горіти не вгасаючи аж до Покрови. Як би загас перед тим, то се віщує велике нещастє. (Grünbaum, 282).

10. Зеркало. Коли когут побачить себе в зеркалї, то перестане піяти. (Пор. Kremer, 89).

11. Капелюх. Капелюха не годить ся класти на стіл, бо будуть кертиції дуже рити поле.

В хатї не годить ся стояти з капелюхом на голові; се гріх, бо в хатї є образи сьвяті.

Не годить ся давати свого капелюха іншому брати на голову, бо він може передати слабість і потому буде болїти голова.

12. Колиска. Хто колише порожну колиску, той дїдька колише. В такій колисції потому дитина не може заснути. (Revue, IX, 113).

13. Книжка. Як хто читає книжку, а лишить отворену і піде десь, то зараз забуде, що читав.

Є такі книжки — але їх простим людям до рук не дають — що як їх читати, то можна злого духа викликати. То хто має голову до того, тому се нїчого не пошкодить. А не иньший слабої голови як би взяв ся до такої книжки, то або нагло вмре зо страху, або з розуму зійде.

14. Круг. Так називає ся велика лопата, на котрій саджають у піч паску. Круга не годить ся уживати при печеню хлїба. Коли йдуть у поле сїяти пшеницю, то здіймають круг (він звичайно стирчить на подї за кроквою) і вдаряють ним навхрест о поріг хатних і сїнешних

дверей, а тілько тоді переступає сей поріг ґосподар, несучи пшеницю в мішку. Се на те, щоби пшениця зародила на паску.

15. Купіль. Коли діти йдуть купати ся, то заким увійдуть у воду, кричать:

— Дідько з води, а я в воду!

А вийшовши з води кричать знов:

— Я з води, а дідько в воду!

Перед Іваном Купайлом не можна купати ся. Так само не можна купати ся по заході сонця.

Хто би скупав ся в ночи перед Йорданом, той не зазнав би відтак ніякої слабости.

Воду, в котрій купали новонароджену дитину, не можна виливати на гній, анї під пліт, а треба вилляти в сад під живе дерево або в цьвітник, щоб дитина росла і цвила.

16. Макогін. Котрий хлопець з малку любить дуже облизувати макогін, як мак труть, той швидко полисїє. В Орельци кажуть, що такий буде мати лису жінку.

17. Мід. Як за богато меду наїсти ся, то буде пупцем течи.

Коли діти мають кір, то треба їм дати „питущого меду“, то зараз виступить висипка. (Federowski, 2398).

18. Мітла. Мітлою не годить ся бити худобину анї нікого, бо від того всхне, як те прутє в мітлї. (AU. III, 41).

19. Огонь. Коли в хатї є мала дитина, то не можна з хати давати огню, бо дитина буде плакати. (Орелець).

20. Ожіг. Ожогом не годить ся бити худобину, бо зісхне і не буде годувати ся. (Пор. Bartoš, 322).

21. Паска. Як паска в печи западе ся на серединї, то хтось у домі, звичайно ґосподар або ґосподиня, того року вмре. (Bartoš, 130).

Паски сьвяченої з маслом перший кусник, зараз по поворотї з церкви, дають псу крізь вікно, а то на те, щоби в разї стеклизни пес пішов геть від обійстя і більше не вертав ся. (Пор. Bartoš, 134).

Коли пече ся паску, не можна підсипати мукою, бо буде попелиця на капустї. (Орелець).

Заким всаджати паску в піч, виганяють малих дїтей із хати, щоби котре при всаджуваню не „зайойкало“ (не скрикнуло з диву: „ой-ой!“), бо тодї би паска в печи не росла.

22. Печина, тоб то глина з печи, устругана і замішана з горівкою, помагає від заги.

23. Писанки. Як є мрець у селї, тодї не можна красити писанок, бо краска не прийме ся. (Орелець).

24. Підкова. Загублену підкову, знайдену на дорозї, купцї прибивають на поріг свойого склепу кінцями до середини, щоби як найбільше людей приходило до склепу. (AU. IV, 75; Knoop, 163).

Як чарівници прибити підкову до босої ноги, то вона стратить свою міць. Тодї, як її підковують, то вона кричить, просить ся, але потому дякує, бо від тодї лихий не має над нею моци.

25. Помело, котрим замітає ся в печи грань, заким саджати хлїб, не годить ся викидати на гній, а як зужиє ся, треба решту спалити.

26. Помиї, що назбирають ся на сьвятий вечір, не треба виливати, але зілляти до горшка і сховати. Вони бувають помічні на ріжні слабости людей і худоби.

27. Перевесло. Коли жінки тягнуть коноплї з води, то перевесла з горсток годить ся кидати за водою. Мати Божа ловить ті перевесла, сушить, тїпає, пряде і з тих ниток робить сїти. Перед страшним судом буде ті сїти три рази запускати в пекло; хто менше грішив, вона того з пекла витягне. (Орелець).

28. Прядінє. Доки кукурузи не відпрядуть, не можна в полї прясти. (Орелець).

29. Рукав. Коли чоловік рано вмиє ся, то рукавом гріх утирати ся.

30. Сито. Як умерця винесуть з хати на подвірє, то всїм єго своякам кажуть із хати дивити ся на него крізь сито, щоби не дуже за ним банували і швидко забули про него.

31. Скрипка. Скрипку роблять із ялиці-громівки, тоб то з такої, що в неї грім ударив, — тодї буде голосна. (AU. IV, 89).

32. Сорочка Коли хто має брати на себе нову сорочку, треба перед тим пропустити крізь неї від обшивки в низ куснік острого зелїза: ніж, або бодай іглу. (Nowosielski, II, 157).

33. Сопілка. Коли хто хоче гарно грати на сопілцї, мусить наляти повну сопілку горівки і закопати в землю. По сїмох днях треба відкопати; коли чорт випив половину, то треба закопати ще на сїм днїв. Наколи по сїмох днях не буде горівки в сопілцї, то парубок буде грати дуже гарно, навіть крізь сон. (Орелець).

34. Стіл. На столї не годить ся сїдати. Як би хто сїв на столї, то йому весь зад чираками обкидає. (Пор. Knoop, 158).

35. Сьвічка. Коли молоді прийдуть із сьлюбу і сїдають за стіл обідати, тодї мати або якась старша жінка бере дві рівні сьвічечки з пчолячого воску, приліплює їх кінцями на стїнї перед образами і засьвічує. Сьвічка з правого боку значить молодого, а з лївого молоду. Чия сьвічка швидше згорить, те з молодих швидше вмре. (Knoop, 160; пор. Toeppen, 769).

36. Сьмітє. По заході сонця не можна викидати з хати сьмітя, бо хто викине, той дістане курячу сліпоту. (Орелець). (Nowosielski, II, 157; пор. Toeppen, 783; Engelien-Lahn, 267).

Хто ходить по сьмітниках, дістане курячу сліпоту. (Turczyński, 11).

37. Хата. Замітаючи хату треба все зачинати від порога і обійшовши довкола кінчити знов при порозї. (AU. IV, 94).

38. Хлїб. Хлїб уважають сьвятим і заким зачнуть його краяти, хрестять вістрєм ножа спідню шкірку, а верхню цїлують. (Магницкій, 8; Weinhold, IV, 81; Revue, VI, 154; Nowosielski, II, 153).

Кришки з хлїба не годить ся кидати на землю; що не з'їси, то дай псу або кинь у огонь. (Kremer, I, 3).

Коли ґосподини при обідї не стане хлїба, то вона каже: „Вибачайте, Цигани лопату вкрали".

Хлїба не годить ся класти спідньою шкіркою до гори. (Revue, VI, 602; Engelien-Lahn, 271).

Як їсти хлїб над отвореною книжкою, то забудеш те, що читав.

Як їсти хлїб кому за плечима, то йому силу відбереш. (AU. IV, 119).

Як ідуть на Кальварию на відпуст, то там є потік, що його називають Кидрова вода. То в той потік кидають по кавалкови хлїба. Чий хлїб утоне, той до року вмре, а чий пливе, той буде здоров. (Пор. AU. IV, 90). Ну, але то не є правда, бо Бойко як кине ощипок, збитий такий як груда, то той завше втоне; а хто кине білий хлїб або булку, то аби мав завтра вмерти, а єго хлїб поплине. То лиш забабона така.

Хлопцям дають їсти „крайчик", аби їх дївки любили.

Коли хто хоче кого забути, нехай попоїсть того хлїба, що його через забутє полишили в печи. (Орелець).

39. Яйце. Яйце з двома жовтками не годить ся класти під курку. З такого яйця може вилупити ся чорт і буде в хатї робити збитки. Коли осьвячене на Великдень сире яйце засушити так, щоби білок у нього затверд так, аж із нього зробить ся „скло", то се скло є дуже помічне на більмо. Чи буде більмо у худобини, чи у чоловіка, то треба наструґати того скла, набрати того порошку до пера по трошка і дмухнути його в більмове око. Коли се повторить ся до трьох раз, більмо щезне.

40. Чобіт. Хто обуваючи ся перерве се дїло і ступить кілька кроків у однім чоботї, тому жінка вмре. (Грінченко, II, 18; Weinhold, IV, 151; пор. Toeppen, 762).

VIII. Явища громадського житя.

1. Гості. Гість як прийде до хати, то зараз просять його сідати. Він відповідає:

— Дякую, най все добре сідає! (Пор. Buch vom Ab. 195).

Як би не сів, то ґосподиня гніває ся, бо такий гість „дітям сон відбере“. (Engelien-Lahn, 269). Як часом прийде хтось до хати на хвильку і його просять сідати, а він не має коли, то говорить: „О, таже маленьких дітей не маєте“. Як є малі діти, то мусить сісти хоть на хвилю. (Bartoš, 310).

2. Заклад. Колу два люде перечать ся про щось, а один другого не може переконати, то один каже другому: „Ану заложім ся!“ Один обіцяє дати стілько то, коли се, що він твердив, покаже ся неправдою, а другий стілько то в разї неправдивости єго твердженя. При тім мусить бути хтось третїй, щоби „розіймив“. Оба закладцї подають собі праві долонї і держать їх сціплені, а роз'ємець своєю рукою з низу в гору розбиває їх. Тодї „заклад стоїть“, а той, по чиїй сторонї покаже ся неправда, дає програне.

3. Крадїж. Як де горить і люде ратують, розкидають, що там було в хатї, а як би хто з того щось украв і заніс до себе до дому, то швидко й його обійстє згорить.

Не один таку має натуру, що де прийде, мусить щось украсти. І сам того не хоче, а мусить, а як би не вкрав, то би розхорував ся. Кажуть, що вже в таку годину вродив ся. То зараз такий чоловік украде щось, принесе до дому, а потому забуде, дивить ся тай не знає, відки та річ у него взяла ся, а як пізнає, то принесе назад до того, від кого вкрав, підкине або й так, до хати прийде тай віддасть. Каже: „Ци то я у вас, куме, колись то позичив отсе?“ То вже кум догадує ся, як він позичив, але нїчого не каже, тілько відповість: „Та в мене, в мене. Добре, кумоньку, що-сте принесли“. То як так йому нїчого не казати, то вже він у того чоловіка другим разом не вкраде нїчого.

4. Кум. Тї чоловіки і жінки, що держали до хресту чиюсь дитину, всї між собою, а також з батьком і матїрю дитини кличуть ся кумами. Куми повинні викати одні одним. Заборона женити ся і сватати ся кумам між собою в Нагуєвичах не додержуєть ся. Дитину, котру держали до хресту, куми називають похресником, а дитина їх називає „нана́шко“ або „нана́шка“. Старший кум вертаючи з хресту вносить дитину на руках у хату і говорить:

— Дай Боже на щістє, на здорове з тим „новохрещеним“ (імярек).

5. Мельники. Кождий мельник знає ся з нечистою силою, „нарабиїнє з лихим“. Повідав один чоловік, що їздив до млина, а якось не було води доброї, мусїв ночувати. Будить ся в ночи, а тут у млинї такі гуркоти, туркоти, що не дай Господи. Той чоловік спав на возї, на своїх мішках, але почувши се подумав собі, що мельник пустив воду на лотоки. Зриває ся, біжить до млина, тай аж задеревів: вода на колеса не йде, слюзи позатикані, а колеса так ходять, камінє бігає само собою, що аж іскри летять. Він побіг до мельника, збудив його, повідає: так і так.

— Ну, ну, не бій ся, — каже мельник. — Іди спати.

А сам вийшов до млина, стукнув три рази тай каже:

— Ну, ну, куме, сиди тихо! Що ти там розмахав ся! — І в тій хвилї все затихло. (Пор. Житє і Слово III, 75—76).

Мельники вміють також і з щурами давати собі раду. У знающого мельника щурі в млинї нїколи не зроблять шкоди. А як мельник має на кого пізьму, то може наслати йому щурі на обійстє або до хати; то вже такий чоловік нещасливий: усе йому погризуть і понївечать. (Пор. Житє і Слово II, 357).

6. Папа римський. Папа римський — сьвятий. Він що недїлї дістає з неба листи від Пана Бога.

Кажуть, що колись дївка перебрала ся за ксьондза, а що була дуже мудра, то її вибрали папою. Але по роцї при однїй процесиї вона породила дитину. Від тодї як вибирають папу, то найстарший кардинал при всїх мацає нововибраного, чи він справдї мужчина, чи буває не дївка. (Oesterley, V, 64).

7. Піп. Піп на перехід не добрий. Коли здиблеш попа, треба кинути за ним шпилькою або стеблом соломи. Коли снить ся піп, то се віщує, що будеш мати ворога. (Revue, VI, 184, 469; Federowski, 1310).

Як іде хто сїяти, а перейде його піп, то треба за ним кинути камінь або жменю соломи. Один старий дїд у Орельцї додав до сего: „То вігадали Жиди, як щи си пила горівка, на то, аби нашу віру сплюжити“.

8. Побратимство. Побратимство в Нагуєвичах водить ся тілько між підростками, пастухами, хлопцями 8—20 лїт. Заключають побратимство таким способом. Беруть лїсковий або який иньший прут, розрізують його на дві половини і кінцї, що в цїлім прутї притикали один до одного, закарбовують так, як показує отсей рисунок:

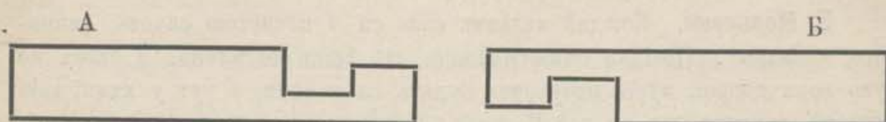

На зазубець в патичку А кладуть перце якого збіжя (жита, пшеиниці), або трави-різійки і притискають її зазубцем патичка Б, котрий мусить щільно заходити в зазубець А. Тоді один хлопець бере за кінець А, другий за Б. Держачи за кінці один запитує другого:

— Ци побратим?

— Не побратим, — відповідає другий.

— Ци побратим? — запитує той у друге.

— Не побратим.

— Ци побратим?

— Побратим.

— Доки, доки?

— До грубої дошки.

Після сего побратими розникають (не розривають) зазубці патичка, виймають затиснену в них траву, розривають її на дві части і їдять. Після сего обряду хлопці мають обовязок говорити один одному „ви", кликати один одного „побратиме", не сварити ся і не бити ся, а помагати один одному в кождій потребі. Коли покумають ся (парубків дуже радо беруть у куми), то вже не кличуть ся „побратиме", а „куме". (Пор. Mélusine, V, 194–203).

Дівчата таким самим способом „посéстрають ся" між собою.

9. Присяга. Хто в суді фальшиво присягне, той до року мусить умерти або окалїчіти. (AU. IV, 118; пор. Knoor, 167; Bartoš, 321.

Хто забожить ся (скаже „Бігме", або „Бігме Боже", „забігмає сї") на неправду, той має гріх, а як скаже „Скариж то мя Господи" („заскарúт сї") а на неправду, то Пан Біг його покарає.

10. Рибаки. Коли рибак іде на рибу або стрілець на полюванє, то не годить ся йому казати: „Дай Боже щасливо!" бо Бог буде щастити рибі або зьвірині і він нїчого не зловить і не вполює. (Schulenburg, 241).

Коли рибакови за першим разом зловить ся більша риба, то він не рад, бо вже потому довго буде ловити ся сама дрібна. А як на початку мала риба зловить ся, то за нею прийдуть більші.

Першу рибу, якаб вона не була маленька, годить ся взяти, бо як її пустиш, то нїчого більше не зловиш.

Коли рибак зловить першу рибу, бере її і плює на ню три рази приговорюючи: „Тьфу, тьфу, тьфу! На початок!“ То вже потім будуть риби добре ловити ся. (AU. III, 54).

11. Слюб. Коли при слюбі молодий молоду держить за руку, то він буде потому над нею старшувати, а коли молода молодого держить, то її буде верх у домі. (Weinhold, IV, 47; Knoop, 159; Toeppen, 769.

12. Торг. Коли селяне купуючи або продаючи щось сторгують, належить ся вдарити по руках, бо без того торг не важний. Тілько тодї, коли обі сторони вдарили по руках, жадна не може вже взяти свого слова назад. (Weinhold, IV, 47).

Першого торгу не треба покидати ся. (Buch vom Ab. 202).

IX. Народня етнольоґія.

1. Антіподи. Під землею є також люде. Як у нас сонце заходить то у них сходить. Інші мовлять, що там живуть небіжчики. (Пор. Federowski, 384).

2. Бойки. Бойки, то ворожбити і знахарі. (Пор. Federowski, 1119). Між ними є такі, що від Юря аж до Зелених сьвят ідуть у гори, в полонини, і збирають усяке зїлє. Він знає зїлє на всяку слабість, але знає й таке, що може нашкодити чоловікови.

Коли по обідї комусь голосно відригне ся, то иньші сьміючи ся говорять: „Їде Бойко з празнику!“ Мабуть натякають на скрип колїс бойківського немазаного воза.

У Бойків як хто вмре, то зараз небіщика кладуть під лаву, а самі сідають на лаву, довколи стола, їдять, пють, забавляють ся. „А тамтой — кажуть — уже сего не потребує, він уже упокоїв ся“. (Звертаю увагу, що се погляд Підгірян на Бойків — я чув його в Нагуєвичах і в Дрогобичі — а не дїйсний звичай самих Бойків). (Пор. Toeppen, 787).

3. Гуцули. Гуцули, то поганий нарід. Жінками міняють ся так як кобилами.

— Братчьику Іва́, а позич-ко мінї своєї Марічки на тиждень, а я тобі своєї Ґафії позичу.

Або як іде на заробок десь далеко, то кричить до сусїда (а сусїд аж на другім версї):

— Міха́! Я йду з дому на тиждень, аби-с ми тут Марічки дозирав!

4. Жиди. Жиди як мають бути їх великодні сьвята, тодї як вони їдять самі маци, то день перед тим беруть деревляну ложку і кавалок

хліба і палять. А по сьвятах ідуть на те саме місце і перепрошують хліб і говорять:

— Гам, гам! Ходи хлїбе 'д нам!

До тїста, з котрого печуть маци, мусять Жиди завсїгди додати хоч крапельку крови з християнина. (Пор. Oesterley, V, 131).

На кучки Жиди люблять, аби дощ був. Ворожать собі з того, що будуть мати богато грошей. То вже як іде дощ на кучки, то так Жиди тїшать ся, так голови під окап підставляють, нїби то не дощ, а готові гроші на них капають. (Пор. Federowski, 1143).

На судний день завше мусить одного Жида вирвати. Отак сидить між иньшими і разом не знати де подїв ся. І нїхто вже його не знайде. І не шукають за ним, не плачуть, нїчого, бо знають, що його нечистий узяв. То вже як має бути судний день, то всї Жиди в страху. Кождий потерпає: ануж сего року на мене черга! (Пор. Federowski, 1141).

Між пастухами держить ся поговірка — коли котрий хоче йти на сторону, а иньші питають його: Куди йдеш? то відповідає: „Іду Жида бити".

Коли Жид перейде чоловіка, то се добрий знак. Як снить ся Жид, то також добре. (Federowski, 1791).

Коли хтось візьме у когось яку річ, або позичить і не хоче віддати, то говорить: „Віддам тобі се на жидівське пущіньи".

Жиди видно ліпше Богу молять ся, нїж наші люде, бо Жидам Пан Біг дає, а нам нї. (Пор. Federowski, 1413, 1142).

Жиди держать ся купи. Ану зачепи одного Жида, кілько їх назбігає ся! А нашого чоловіка аби й забили, то другий за него не оступить ся. Жид з гидлю жиє. Він до ґосподарської роботи не здалий.

Жид найтвердший в пяти. Аби який мороз був, а Жид іде в патинках і байдуже собі.

Жиди бруд люблять. Нераз побачиш Жидівку, убрана так, як не знати яка панї, богато і пишно, а під спудом у неї мусить бути якась брудна шмата.

Жиди все ще чекають свойого месиї.

Старі Жиди їдуть до Палестини, щоби там умирати і кажуть ховати себе на Сафатовій долинї, щоби на страшний суд не мусїли там бігти аж із нашого краю. (Andrée, Juden, 166).

Коли хто йде сїяти, а перейде його Жид, то зародить добре.

По померших Жиди відправляють бо́сини через вісїм день. Вони тодї не виходять із хати і мусять ходити босо. (Andrée, Juden 166).

Обряду обрізаня доповнюють Жиди по місточках і доси камяними ножами. (Пор. Andrée, Juden, 154).

5. Мазурі. Мазур сьміє ся з Русина.

— A cy to prawda, — питав раз Мазур Русина, — ze sie Rusinek ślepy rodzi?

— Та правда, — відповів Русин.

— No, i coz wtedy robicie?

— Та наймаємо Мазура, щоб йому три дни в ср... дмухав, поки провидить. (Пор. Federowski, 1105).

Мазур скорий до бійки, сварки довгої не любить. (Пор. Federowski, 1104). Раз сидить Мазур у коршмі, аж прийшли два Русини тай починають сварити ся між собою. Сварять ся, перемовляють ся. Далї Мазурови не стало терпцю, скочив, хляп по пиці одного й другого тай крикнув:

— Ta bijcie sie juz raz, selmy! Skoda gęby!

Русин і Мазур знайшли міх з ячменем; хотіли поділити ся, але не було як. Каже Русин:

— Знаєш що, Мазуре, хто одним словом скаже ячмінь і міх, той візьме обоє.

Думає Мазур, думає: — Worecek-jęcmionecek, jęcmionek-worecek... Ні, не йде!

А Русин каже: — Видиш, по нашому то: ячміх! Тай узяв ячмінь з міхом.

6. Москалї. Москалї то такий нарід, як і ми, тілько твердше говорять і твердшої віри. А про те крадуть у живі очи і брешуть страшенно: ніколи Москалеви не можна вірити, що він тобі говорить[1]).

7. Німцї. Німцї навчили наших людей коло хлїба робити. Бувало наші люде орали деревляними сохами та ралами, а бульбу садили так: ішов з колом, робив тим колом ямки, в ямки кидав бульбу тай колом позасував і вже; мотики, рискаля ніхто не знав, аж від Німців усе те попереймали.

Німцї народ розумний і „західний“; Німець — приповідають — і на Хребтї-горі[2]) зайде собі сьвіта. (Weinhold, V, 409).

Німець найтвердший — вибачте — в задницю, бо аби який вітер віяв, а він носить сурдут із заду розрізаний.

8. Пилипони (Липовани) то так як Жиди: як прийдуть між наших людей, то тілько про те й дбають, щоби не осквернити ся. Боронь Боже

---

[1]) Підгіряне знають Москалів тілько як російських вояків з 1849 року і до них відносять ся їх отакі характеристики.

[2]) Гора між Нагуєвичами і Підбужем.

при нім люльку закурити — зараз із хати тікає. А доторкнеть ся нашого чоловіка, то зараз обтирає. Нашою ложкою і з нашої посудини їсти не буде, нашим ножем хліба не вкроїть; усе своє з собою носить. А побожні дуже, що день по кілька разів щире Богу молять ся.

9. Русини. Русин сиротиско потульний, хто не хоче, то його скривдить, ще й висьміє. Русина Пан Біг сотворив на біду та на нужду.

Мазурка більше собі хвалить мужа Русина, як Мазура. Вона мовить:

Нехай буде й пісний жур,
Ліпший Русин як Мазур.

Певно, бо над Русином може старшувати, а Мазур собі того не дасть.

Русин найміцнійший у груди, бо аби який мороз, а він іде в кожусї, але з голими грудьми.

Русин з натури злодійкуватий. І не то, щоби щось порядне вкрав, а так якусь дрібницю, бодай личко, ремінець або кілок, а мусить украсти.

10. Таліяни. Италія — ладний край, але нарід там паскудний: зрадливий, а скоро що дрібка — зараз до ножа хапаєть ся. Забити чоловіка, то йому нічого не значить.

11. Татари. Колись нападали на наш край Татари. То були псьоглавці, люде з песьсїми головами. Вони пили людську кров. (Пор. Federowski, 1100).

12. Цигани. Циганка як має дитину, то аби яка зима була, мусить її голу з головкою занурити в річну воду. Для того циганчата такі здорові і тверді на мороз. (Knoop, 155).

Цигани не є нашої віри. Хоч він буде й хрещений по нашому і сьлюб бере в церкві, але між собою вони держать ся своєї віри. Для того й сьміють ся з Циганів. „Цигане, а якої ти віри?“ — „А якої вам, паночку, треба?“

Цигани не держать нїякого посту. Про се й пісня говорить:

Ой Цигане, Циганочку, якаж твоя віря?
Твоя жінка у середу солонину їла.

Цигане — паскудний нарід, бо їдять здохлятину. Як почують, що де здохла свиня або худобина, то і з десятого села прийдуть, відкоплють стерво, варять і їдять. „Се — кажуть — божка́ вбила“.

X. Народній календар.

1. Андрія сьв. (30 падол.) Перед Андрієм вечером дівчата ворожать про жениxів. Беруть у запаску конішного сїмя і обходячи хату сїють його та примовляють:

Андрію, Андрію,
Ни тобі колопнї сїю.
Дай ми Боже знати,
З ким буду сьлюб брати. (Петрушевич, 81).

Того вечера дівчата печуть маленькі колачики, а коли вже готові, виймають їх, кладуть рядом на стільцї, кожда дівчина свій колачик, і кличуть пса. Котрий колачик пес найперше вхопить, та перша вийде замуж. (Чуб. III, 259). Також беруть із печи розжарені вуглики і кладуть їх між зубцї маґлївницї. Чий вуглик найшвидше загасне, тота найшвидше віддасть ся.

В ночи по вечери йдуть на двір і рахують кілє в плотї. Котра дорахує до кінця і вийде до пари, та вийде замуж сих мясниць. (Чубінський, III, 260).

О півночи надслухують, відки пси брешуть. З котрого боку почує дівчина голос пса, відтам прийде жених.

2. Благовіщенє. (25 марта). Буває так, що Благовіщенє припаде на самий Великдень. То в такім разї повинні в церкві перед резурекцією відправити набоженство святому Благовісникови. Раз якось також так випало, але піп і дяк забули про Благовіщенє. Відправили резурекцію ще дóсьвіта, зачинають правити утреню, правлять, співають, а тут не розвидняєть ся анї руш. Чекають-чекають, нема дня тай нема. Страх пішов по народї. Аж тодї дяк пригадав собі, що забули про Благовіщенє. Зараз відправили, що належить ся, і зараз розвиднїло ся.

В котрий день випаде Благовіщенє, прим. у суботу, то в той день не можна нїчого сїяти, бо не вродить ся.

3. Варвара сьв. На Сави (д. 5 грудня) і на Варвари (д. 4 грудня) старі ґосподинї не кажуть прясти. Повідають, що якась дївка пряла на Варвари, тай зараз собі руку пробила веретеном. А молодші вже тепер не держать ся того, і нераз чоловіки картають жінок: „Було не сáвити і не варвáрити, а сїсти під куделю тай починок напарити!" (Пор. Петрушевич, 82).

4. Великдень. Великдень так називає ся тому, бо як Христос воскрес, то на тоту памятку Пан Біг сточив два дни до купи. (Пор. Grünbaum, 279). Про се читаємо в угроруськім учительнім еванге-

лию в XVII в. ось що: „Боуди вѣдомо всѣмъ православнымъ хртїаном, иже сеса свѣтлаа недѣлы днь великїй и стый є, понеже ѡ въскрнїи Гдни слнце зышло ѕ-й годины в ночи и стояло на востоцѣ два дни, на полждни стояло г. дни, и про то зовет са великїй днь, и не годит са нам хртїаном нїакого дѣла дѣлати в тотж недѣлю стоую. А кто бы важилъ са квалтити тоты дны стыи, да боудетъ проклатъ въ сїй вѣкъ и во боудущїй. Так'же съ женами не съвокуплати са, але з радостїю и в чистости и оу набжен'ствѣ пребывати". (Рукоп. стор. 63—64).

На Великдень красять писанки на сю памятку: як Христа Жиди мучили, то він утїкав, а вони кидали за ним камінєм, а з того камінє робили ся писанки. (Орелець).

Коли хто спить в день на Великдень, то буде йому дрімати ся в церкві через цїлий рік, або снопи в полї погниють.

5. Вечір сьв. На сьв. вечір ідуть старші з роботи аж тодї, як перші зорі зазоріють. Ґосподар несе до хати вівсяний сніп, і ставши на порозї говорить: „Дай Боже на щістє, на здоровє з сьвятим Рождеством!" За ним іде хтось другий і несе в веретї солому. Ґосподар ставить сніп у кутї за столом під образами, а той другий кидає солому на землю. На солому кидають ся дїти, розкидають і розстелюють її по хатї і лазячи по нїй на руках і ногах кричать: ко-ко-ко! ґе-ґе-ґе! ква-ква-ква! кві-кві-кві! і т. д. наслїдуючи голоси всякої домашньої зьвірини; се на те, щоб увесь рік худоба так вела ся і ховала ся на ґосподарстві.

Перед вечерею ґосподар виймає із снопа, що на покутї, два стебла, робить із них хрестики і настромляє їх за рамки в вікнї, так щоби хрестики стояли мов приліплені на шибках; се на те, щоби нечиста сила в ночи не сьміла заглядати до хати.

Сеї ночи сьвітить ся в хатї всю ніч і годить ся, щоби хтось усю ніч не спав; як би всї поснули, то могло би „нечисте" дістати ся до хати і тодї цїлий рік у хатї були би хороби та нещастя. В тїй цїли, щоб не допустити до хати нечистого сеї ночи, ґосподар перед вечерею зарубує сокиру в горішнїй одвірок над хатними дверми; ся сокира стоїть так аж до нового року.

Перед вечерею ґосподиня накладає в черепок вугля, кидає в него „сафатини" (asa foetida), купленої перед тим у містї, і йде з тим до стайнї та кадить коло коров, щоби чарівниця не мала приступу.

Перед вечерею, коли вже наставлять на стіл страву, ґосподиня кличе на сам перед:

— Птице, ирице, ходи до нас вечерю їсти! А як не прийдеш тепер, то щоби-сь і весь рік не приходила.

Заким сядуть за стіл, усї миють ся і надївають чисте шматє. Ґосподар набирає до черепка горючого вугля, насипає до него ялівцю і ставить під стіл.

На першу страву дають капусту, далї йдуть пироги, голубцї, риба (коли є), сушені яблока або сливки, а на остатку кутя. Заким зачнуть їсти кутю, ґосподар набирає ложку і кидає під стелю, щоби Бог дав урожай. Коли досить пшеничних зерен причепить ся до стелї, то се знак, що сего року збіже зародить; колиж зерна повідскакують, а лишить ся тілько мак, то з сего ворожать, що буде рік добрий на пчоли. Часом буває так, що й мак повідскакує (коли в ньому мало меду), то се зла ворожба.

По вечери пастух (той член сїм'ї, що літом пасе худобу) крутить перевесло з сїна, котрим накритий стіл, збирає всї ложки (немиті), перевязує тим перевеслом і застромлює за сніп на покутї, — се на те, щоб йому в лїтї худоба не розбігала ся і не губила ся.

Хто на Різдво скорше з'їсть вечерю і запряче ся, той скоро збіже збере з поля.

6. Вівторок по Велицїдни називає ся в Нагуєвичах „обливаний вівторок". Обливанє по інших селах іде в сьвітлий понедїлок, але в Нагуєвичах у понедїлок храм, то обливанє перенесено на вівторок. Обливають ся головно молоді люде — парубки і дївчата — сикавками, коновками, збанками. Часом парубки, зловивши котру веселу дївчину, кидають її в річку. Кого лїпше обіллють того дня, так щоби аж капало з него, той буде весь рік здоров і веселий. Замужних жінок не годить ся обливати; така жінка, обіллята чужим чоловіком, має право вилаяти його, коли тимчасом дївка не повинна противити ся, а коли лає ть ся, то з неї сьміють ся і обливають ще дужше.

7. Введениє. На Введениє (д. 21 падолиста) вводять рано до хати ялівку або бичка, дають йому хлїба і пити, щоби худоба добре вела ся.

Хто перший увійде в той день до хати, називає ся „перший полазник". (Пор. Петрушевич, 80). Коли війде молодий, гарний, здоровий чоловік а до того з грошима, то се добра ворожба: весь рік у хатї будуть усї здорові і будуть гроші вести ся. Колиж увійде старий, хорий, особливо стара баба, або коли хтось прийде чогось зичити, то се злий знак. В той день, як також у инші сьвяточні днї, не годить ся нікому нічого зичити, бо би за тим позиченим усе щастє з дому пішло.

8. Главосїка. До Главосїки (д. 29 серпня) не годить ся вирубувати капусту, а треба або рвати з неї листє, або виривати її з коренем. (Петрушевич, 19).

Хто до Главосіки жне мак, того буде боліти голова. (Петрушевич, 69).

9. Живний четвер, тоб то четвер перед Великоднем, сьваткують: не орють, дров не рубають, не молотять, не прядуть. Деякі старі люде, найчастійше жінки, як повечеряють у живний четвер, то їдять аж сьвячене на Великдень (постять триднївку). В живний четвер вечером Христос ходить по землї: хто щасливий у Бога, може його здибати. Про се говорить і пісня:

В живний четвер по вечери
Ходит Христос по всій земли.

10. Зелені сьвята. Перед Зеленими сьвятами не можна купати ся, бо явка укусить, або потопильник затягне у воду, або зелена гадина укусить. (Орелець).

11. Казибрід. То раз март запросив сїчня в гостину. А лютий уперед був ще студенійший від сїчня, сказано: лютий. Але тодї дуже йому кривдно зробило ся, що ті два будуть балювати ся, а його не просять, то він і сказав: „Чекайте, попсую я вам дороги, що ви не доїдете один до одного“. І справдї, аби в сїчні не знати які морози були, а в лютім мусять переломити ся, звичайно буває відталь і санна дорога псує ся. То від тодї лютий називає ся казибрід або казидорога.

12. Купайло. На Івана Купайла (д. 29 червня) обмаюють хати і всї будинки чорнобильом. Женцї і косарі перевязують собі в той день крижі в поясї чорнобильом, аби при роботї крижі не боліли.

Коли на Івана Купайла піде дощ, то не буде горіхів, бо позамакають.

До Івана Купайла не годить ся купати ся, тілько від того дне вода є осьвячена і не шкодить чоловікови.

В ночи перед Купайлом папороть цвите. (Петрушевич, 58).

На Купайла сонце завсїгди сходить ясно, хоть би тілько на хвилю виграє. (Пор. Federowski, 385; Франко, Апокріфи II, 106; Петрушевич, 56).

Черешень, вишень, ягід не можна їсти до сьв. Івана.

На сьвятого Івана Купайла купає ся сонце.

В те сьвято знахарі збирають зїлє, бо тодї воно має помічну силу. Збирають головно лопухи, а також чорнобиль. Висушений чорнобиль помагає від горячки і від сухіт.

13. Март. Якась баба перебувши зиму кпила собі з марта:

— Перебула-м — каже — сїчень і мічень, а на марець виставлю палець.

Але як марець потис морозом, тай вона замерзла.

Март просив мая в гостину, а май не хотів до него прийти. То март розгнївав ся тай кричить з далека:

Чекай, маю,
Я ще й тобі заграю!

І для того нераз у маю ще снїгом закурить.

Коли в марті гримить і блискає, то в лїтї будуть великі бурі і зливи, або велика посуха і неврода.

Кури насаджені в марті (марцівки) найлїпше несуть ся. (Пор. Петрушевич, 30).

14. Мокрій сьв. Коли на сьв. Мокрія (д. 11 мая) буде дощ, то потім ще сорок день буде слота.

15. Недїля. В недїлю гріх робити, а особливо стругати і рубати, бо Матінцї Божій тріски в лице летять.

В недїлю годить ся досьвіта позамітати хату, щоби „сьвйиту недїленьку до хати впустити“.

16. Николай сьв. На теплого Николая (д. 9 мая) то нїби не врочисте свято, але в полї не годить ся робити.

Одна жінка пішла була щось там копати. Робить, робить, аж так коло полудня надходить старий дїдусь.

— А що — каже, — жіночко, ти нинї робиш?

— Та роблю.

— А якоїж ти за се хочеш заплати?

Вона подивила ся на него тай перелякала ся, пізнала, що то сьвятий Николай.

— Та що — каже — маю хотїти?

— Чи волиш тут на місцї каменем стати, чи волиш двоє дїтей кормити?

А тота вже ледво жива зо страху, тай каже:

— Та що, вже лїпше двоє дїтей кормити, нїж каменем стати.

— Ну, йди, йди до дому, — каже дїдусь, тай щез. А тота жінка тілько що крок поступила, а у неї при грудях дві гадюки. Як зачали її ссати, то вона до доби вмерла.

17. Новий рік. Входячи до хати на новий рік годить ся сказати: „Дай Боже на щїстє, на здоровє з тим новим роком, сей опровадити, нового дочекати, рік від року на многа лїта посполу, хто є в тім дому“.

Коли на новий рік увійде до хати перший чоловік з грішми, то будуть весь рік гроші „при хатї“; коли війде здоровий, то будуть усї здорові, — коли війде хорий, калїка, жебрак, то в хатї будуть хорувати, буде бідність або смерть.

18. Обрітінє. (Обрѣтеніє ч. главы св. Іоанна, д. 24 лютого). Говорять, що на Обрітінє обертають ся птахи до гнїзден, а дїти до хлїба. (Петрушевич, 28).

19. Піст. Пости є чотири в роцї: великий, Петрів, Маковіїв і Пилипів. „Спорзнити сї“ (оскоромити ся) в піст — смертельний гріх. Щоб оскоромити страву, досить нпр. замішати її ложкою, котрою вперед їли скором, досить укроїти хлїб ножем, котрим краяно масло або мясо. Коли хорому в пісний день дають їсти скоромне, то він не візьме його в рот, поки не скаже: „Прости Господи гріха!“

20. Покрова сьв. (д. 1 жовтня). Дївки молять ся до неї:

Сьвйита Покровонько,
Покрий мою головоньку
Хоць у яку онучу,
Най сї дївков не мучу. (Петрушевич, 73).

21. Понедїлок. Котра дївка постит понедївки, тота до року віддасть ся.

Понедїлок — добрий до торгу, в понедїлок також зажинають і заорюють. Загально розширеної віри, що понедїлок — тяжкий день і того дня не треба нїчого зачинати, на Підгірю, а особливо в Нагуєвичах нема.

Понедїлок страстного тижня називають у Нагуєвичах „красний торг“, бо того дня купують звичайно все потрібне для великодних сьвят: муку, корінє, а також одежу, капелюхи, хустки.

22. Похва́ла. Так називає ся субота в пятім тижнї великого посту. Того дня сїють роса́ду на капусту. (Чубінський, III, 12).

23. Пятниця. Є таких дванацять пятниць у роцї, що хто їх постить, той буде мати даровані гріхи по смерти. (Є се відгомін апокріфічного „Сказанія о 12 пятницях“, що дуже часто стрічаєть ся у наших селян у відписах разом з твв. Листом небесним).

В великодну пятницю (перед Великоднем) годить ся постити рано аж до закінченя церковної відправи. Того дня належить ся конче їсти рибу, коли не сьвіжу, то бодай селедця.

24. Рахманський великдень. В великодну суботу кидають шкаралупу з яєць, котрими помазано паску, на воду, бо під землею є Рахмани. Заким шкаралюща допливе до них, то перемінить ся в яйце. Шкаралюща пливе до них чотири недїлї, тому рахманський великдень припадає четвертого тижня по нашім. (Орелець).

На Рахманський великдень годить ся сїяти васильок, то буде дуже пахучий.

На Рахманський великдень коли приложити вухо до землї і прислухати ся добре, то можна почути голос дзвонів. Се Рахмани сьвяткують. Але то не кождий може почути, тілько праведна душа.

25. Семен сьв. Коли на сьв. Семена (д. 3 лютого) не паде дощ, буде сухе лїто.

26. Середа. Середї за́-в-кридно на четвер, що вона пісна, а він порзний. Для того приповідають: скривив ся як середа на четвер. А декуди говорять: скривив ся, як середа на пятницю, але то вже баламутно, бо середа не має чого кривити ся на пятницю, бо обі однаково пісні.

Як би жінка через девять серед в ряд чесала ся, то її чоловік умре. (Орелець).

27. Спас сьв. На Спаса (д. 6 серпня) горіхи вже достиглі, але в той день не годить ся йти в лїс на горіхи. Повідають, що один парубок вигнав на Спаса конї пасти, але скортїло його конче піти на горіхи. То він загнав конї в добру пашу тай каже:

Сьвйитий Спас
Конї пас,
А я беру мішки
Та йду на горішки.

Пішов він до лїса, але тілько що пригнув першу лїску, аж із неї скочила гадина і обвила ся йому довкола шиї. То вже що там робили, а вона його не попустила ся. швидко він і вмер з нею.

28. Стрітенне. На Стрітенне (д. 2 лютого) стрічає ся зима з лїтом. В Нагуєвичах жартують і приповідають того дня: Стрітила сї зима з лїтом а свиня з війтом. (Петрушевич, 26; Чубінський, I, 6).

29. Субітка. Перед Зеленою недїлею, а декуди перед Іваном Купайлом палять субітки. Вони бувають двоякі. Одні такі, що на місцях, де поховано людей, що померли не своєю смертю (повішеники, потопленики і т. и.) прохожі кидають гиляки, ті гиляки лежать цїлий рік, аж вечером перед Зеленою недїлею дїти (пастухи) біжать і запалюють їх. Ся субітка горить на те, щоб тим грішним душам, що сидять у пітьмі, сеї ночи було сьвітло. Хто перший запалить таку субітку, тому Пан Біг гріхів відпустить. Перед Купайлом палять субітки на пасовисках. На підпал, а часом і на цїлу субітку уживають дров накрадених у селї. В тій цїли крадуть від хат лїси, ворота, часом хатню посуду, не говорячи про плоти і вориня. Коли огонь вигарає, пастухи скачуть через него, щоби весь рік були здорові, і переганяють також худобу, щоб її чари не брали ся. (Пор. Петрушевич, 56; Grünbaum, 279—280; Bartoš, 53, 54; Revue, VI, 549; Máchal, 201).

30. Субота. Не добре лишати в суботу яку будь роботу не докінчену. Коли чоловік міркує, що якусь роботу не буде міг у суботу докінчити, то радше її не зачинати того тижня.

Коли в суботу перед Великоднем паде дощ, то бараболї будуть гнити. Хто вродив ся в суботу, скоро вмре.

31. Цьвітна неділя, остатня перед Великоднем. В ту неділю сьвятять шутки (розвиті вербові або ивові прутики). Прийшовши з церкви батько або мати бє ними дітей і приговорює: „Не я бю, верба бє; від нинї за тиждень Великдень". (Чубінський, І, 13; Петрушевич, 38; Engelien-Lahn, 231).

32. Чесний хрест (д. 14 вересня). На Чесного хреста все гадє ховає ся в землю або в воду. Для того по Чеснім хрестї вже не можна купати ся, від тепер вода „нечиста". Тілько та гадина, що вкусила когось у лїтї („грішна гадина"), не ховає ся того дня, бо її земля не приймає і вона мусить загинути „верх землї". (Петрушевич, 70).

33. Юрій сьв. На Юря (д. 23 цьвітня) гадє вилазить із землї. В ночи перед Юрєм чарівницї ходять і відбирають коровам молоко, по Юрю вже не мають тої сили. (Máchal, 174).

Хто по сьв. Юрию сїє мак, той умре.

X. Народня мітольоґія.[1]

1. Антипко (хованець) викльовує ся з курячого зноска або з такого яйця, що знесе курій. Таке яйце треба намастити попелом із кістки мерця, обвинути сирівцевою шматкою і носити під пахою, доки не вилупить ся Антипко. Він жиє потім у того чоловіка і робить його богачем, служить йому, доглядає худоби, хоронить від шкоди. Ґосподар мусить годувати його несоленою стравою, але по смерти нечистий бере собі того ґосподаря душу, а єго богацтво звичайно „іде прахо́м", так що швидко з него нема й слїду. (Пор. Máchal, 97; Чубінський, І, 192, 208).

2. Блуд. Хто їсть нелуплений чіснок, того нїколи блуд не возьме ся. (Máchal, 128, 160).

3. Відміна. Коли мати відійде нехрещену дитину і лишить її саму в хатї, то приходить відьма, бере дитину і лишає свою — відміну. (Máchal, 129; Federowski, 1637). Така відміна заєдно сидить у колисцї, нїчого не їсть і не росте. А скоро всї повиходять із хати, вона вилїзає з колиски, витягає ся, робить ся геть велика, йде до печи, ви-

[1]) Через недогляд у корректї понумеровано хибно роздїли VII (стор. 196 покладено VIII) і VIII (стор. 199 покладено IX). Ті похибки прошу справити.

їдає страву яку тілько подибле, наробить у хатї шкоди і всяких збитків, а потім знов іде до колиски. (Nowosielski, II, 160; Krauss, 98; Чубінський, I, 130, 194).

4. Відьма. Хто хоче пізнати відьму між иньшими жінками, той робить ось як. На сьв. вечір кладе чіснок на чотири роги стола, на кождім розї по однїй головцї. Повечерявши бере з кождої головки один зубок, садить у кулешірник (ринку, в котрій варить ся і мішає ся кулешу) і кладе їх на вікно, щоби той чіснок зійшов і ріс. Так він росте до Великодня. На Великдень бере з того чіснику одно зелене перце до рота і держить його в ротї через цїле набоженство, доки піп пасок не посьвятить. Скоро піп сьвяченою водою покропить паски, той чоловік перекусує зубами той чіснок у ротї. В тій хвилї він побачить від разу, котра жінка відьма: у неї на голові дійниця з молоком. (Пор. Bartoš, 143; Federowski, 239). Але такий чоловік не сьміє сего нїкому сказати, бо відьми кинулись би на него і розірвалиб його на місцї. (*В Тишківцях городенського пов. записала Олена Шухевичівна*). (Пор. Чубінський, I, 196—205).

Є ще один спосіб, як можна пізнати, кілько в селї є відьмів. Треба зробити борону з бзини, але робити її так, щоб зачати на сьв. Юря, робити день у день не пропускаючи нї недїлї нї сьвята, а скінчити аж за рік, так щоби аж в сам день перед Юрєм була готова. (Пор. Bartoš, 143). Тодї на самого Юря досьвіта треба йти тою бороною волочити. То вже як такий чоловік верне з поля, то яка є в селї відьма, мусить до него прийти: нераз і сама не знає, чого прийшла, крутить ся, мінить ся на лицї, а мусить прийти і поклонити ся йому. *(Записано ut supra)*. (Пор. Krauss, 120).

Відьма тілько три рази може важити на чиєсь житє. Коли їй до трьох раз не вдасть ся, чоловік буде мудрий або так припадком устереже ся, то її чари впадуть на ню саму і вона мусить умерти. *(Записано ut supra)*.

5. Вічний Жид. То такий Жид був: як Христа мучили і вели вже розпинати, а Христос надійшов з хрестом і хотів троха оперти ся о єго хату, спочити, а він крикнув: „Іди геть! Іди геть!“ А Христос обернув ся тай сказав йому: „Я піду, але й ти йди і ходи по сьвітї аж до страшного суду“. То він і доси ходить. Десь недавно — говорять люде — виділи його в наших сторонах. Але його тяжко пізнати, бо він на старім місяцї старий-старий, а на новім місяцї знов відмолоджуєть ся. (Baring-Gould, 1—31; Neubauer; Federowski, 1145).

6. Дідько. Дідько підкушує чоловіка. Як чоловікови зле дїє ся, то він шепче йому день і ніч: повісь ся! (Federowski, 232). То коли чоловіка такі мисли зносять, треба тілько прикликати Бога до по-

мочи тай сказати: „Пек, щезай, маро!“ то дїдько піде геть. А як би не прикликав Пана Бога, то таки дїдько переможе і ще й чоловікови допоможе до злого. Повідають, що одного чоловіка вчепила ся була така думка: повішу ся тай повішу ся! Зайшов він до стодоли, запер ся, думає: тут собі зроблю конець. Але жаль йому зробило ся житя тай подумав собі: ану стрібую повісити ся на стеблї. А щось за ним із заду нїби хихоче ся тай шепче: ану, ану! Взяв він стебло, завязав собі на шию, вилїз на підрю і привязав конець до бантини. Вже хотів спустити ся, але в тім щось мов замануло його і він сказав: „Господи помагай!“ В тій хвилї пустив ся тай як не гепне собою на тік! Геть, вибачте, склянки потовк. Лежить він на тоцї, а той, бодай моци не мав, зазирає з підрі тай каже:

— Ну, щастє маєш! А то вже би ти був мій. Я би тобі був те стебло перемінив на дріт і було би по тобі. (Пор. Грінченко, II, 17; Máchal, 167).

Хто шукає чогось і довго не може знайти, то каже: „Десь сї тим дїдько вдавив“ або: „Десь сї тим біда тїшит!“ (Пор. Магницкій, 6).

Дїдька гріх згадувати по імю; звичайно говорять: біда, нечистий, „той — бодай моци не мав!“ або: „той — Дух сьвятий при хатї“, „той, що сї по смереках дре“. (Пор. Krauss, 102).

Дїдько і загалом усяка нечиста сила вступить ся від чоловіка, коли її вдарити відлїв. (Turczyński, 43).

7. Дух сьвятий. Коли хто в розмові має згадати про якесь страховище, про чорта або що, то говорить на сам перед: „Дух сьвятий при хатї!“ або „Дух сьвятий при нас хрещених!“ Коли в хатї є мала дитина, то мати при всякім несподіванім стукотї, при громі, витю пса поперед усего скрикує: „Дух сьвятий при дитинї!“

8. Лїсова панна. В Косівщинї вірять, що в горах у великих лїсах є лїсові панни. Вони показують ся людям вечером, звичайно лиш таким, що йдуть одиноко лїсовою дорогою. Така панна виглядає з переду зовсїм як молода панна, дуже хорошої вроди, але з заду тягнуть ся за нею кишки. Вони заманюють недосьвідних парубків до себе в глубокий лїс і силують їх, щоб жили з ними. В Довгополї оповідають, що перед кільканацятьма роками завабила лїсова панна с собою одного молодого робітника Італїянця. Пізним вечером він ішов через верх, а війшовши в лїс не вернув з него аж за два роки. З лїса він вийшов сивоволосим, згорбленим старцем і оповідав, що лїсова панна держала його при собі, але як йому там було, де живе та панна і для чого так подав ся, сего не говорив. Швидко потім він умер. (Пор. Máchal, 130).

9. Нечисте місце. Бувають такі місця, що як стати на нїм або зробити що: викопати яму, зрубати деревину, вбити пальок або що, то

чоловік заслабне або навіть нагло вмре. Звичайно се таке місце, де колись хтось чоловіка забив, або мати дитину стратила, або де закопано такого трупа, що вмер без сповіди, повішеника, потопленика, то що. То єго душа на тім місці покутує і мстить ся на людях.

10. Перестрах. Коли хто будь, а особливо дитя, перестрашить ся чого, то треба зараз розірвати на ньому сорочку і тричі сплюнути. (Чубінський, I, 131). Коли се не поможе, перестрашена людина схапує ся в ночи і кричить крізь сон, не має апетиту, сохне, то треба віділлятн перестрах. Бере ся миску води і держить ся її на голові перестрашеного. Тимчасом баба (ворожка або иньша жінка) в зелїзній ложцї над огнем розтоплює олово і виливає його до миски з водою. З того олова пізнають потім, чого перестрашила ся людина. Звичайно се буває пес, якась худобина, то що. В такім разї треба з тої худобини вимкнути кілька волосків і підкурити ними перестрашеного. (Schulenburg, 227; AU. IV, 242). Воду з оловом треба вилляти десь на межу під вербу. (AU. IV, 210).

11. Перехід. Кьсондз на перехід не добрий. (Revue, IX, 465). Як ідеш де і здиблеш кьсондза, то треба кинути за ним стебло соломи. (Liebrecht, 359). Добре, як перейде Жид, то буде чоловік мав щастє.

Як перейде стара баба, то не добре. (Schulenburg, 241; Revue, VI, 185; Liebrecht, 323, 328).

Як перейде жінка з повними коновками або з огнем у черепку, то добре.

12. Повішеник. Повішеник записав свою душу дїдькови. Єго тїла не можна ховати на цвинтарі, на посьвяченій землї, бо такий би вітер зірвав ся, що й церков би розніс. (Toeppen, 788). Повішеників до недавна ховали на границї села, на відлюдних місцях. (AU. III, 53). Шнур, на котрім повісив ся чоловік, купують Жиди і навіть дорого за него платять. Вони кидають сей шнур до бочки з горівкою і вірять, що тодї так будуть люде йти до їх горівки, як ішли дивити ся на повішеника. (Пор. Toeppen, 107; Schulenburg, 236; Buch vom Ab. 154; Чубінський, I, 209).

13. Потопленник. Як чоловік утопить ся в водї, то він там жиє на днї і хапає иньших людей за ноги, тягне в воду, щоби й їх потопити. (Turczyński, 31).

Коли втопленого чоловіка витягнуть на беріг, то треба дуже пильнувати, щоби положити його лицем до землї. Як би положив його лицем до неба, то би така повінь надійшла, що би весь сьвіт затопила.

14. Рахмани. На Великдень кидають шкаралющу із сьвячених яєць у ріку. Коли вона доплине до Рахманів, то тодї вони дізнають ся, що у нас Великдень. (Чубінський, I, 270).

Рахмани, то дуже побожні люде і весь великий піст не їдять нічого, постять твердо. Для того і у нас як де в хаті твердо постять або голод допікає, нема що їсти, нема омасти, то говорять: „Постимо як Рахмани“. (Máchal, 121).

В Лолині долинського пов. Рахманів називають Харіонами.

15. Самовбійця. Могила самовбійці не поростає травою. (AU. III, 52). Пор. Ів. Вагилевича вірш „Жулин і Калина“, де вітри над самовбійцею Жулином . . . . . насипали

Могилу круглую,
Що морогом не врастає
На память вічную. (Вѣнок II, 102).

16. Страхи. Є такі місця, що в них „страшить“. Звичайно се бувають пустки, старі звалища, роздорожа, кладовища і т. и. Подаю тут три оповідання про страхи, записані в Циганах, борщівського пов. Дарією Глібовицькою.

1. — Так усї заходять ся коло сьвйит, а мене аж за серце стисне як згадаю, що то вже як раз пять років, як моя Дося померла.

— А велика була ваша донька, Марійо? — питаю.

— Таж віддати ся мала!

— А що-ж їй було, що вмерла?

— Бог знає! Знаєте, затужила. Якось в половині посту помер той парубок, що за него мала йти, а так в самі сьвйита вона померла. Ей, то то-м не могла забути! Бувало люди спят, а я тихцем тай на цвинтар. Впаду на гріб, то аж умлїваю. Люди спамйитуют, сварут, бо то весна, така робота — страх, де є час плакати! То ще добре, що я доброго чоловіка маю, йинчий то би не стерпів, бив би.

— Так я плакала цілий місяць. Але якось раз усї в хаті спят, я не спю, так ми сї дуже скучило, страх. Вийшла я на двір, дивю ся — так ясно, гей би вже над раном. Ніц сї не бою, іду на цвинтар. Тихо, ні мушка не шеберне. Прийшла я на гріб, кльикла-м, молю сї. Чую: щось перетьигнуло за мною, так ніби мішок зі збіжем. Огльидаю сї — нема нігде нікого. Молю сї далї. Але чую добре, що то такой так коло мене тягне. Так звільна, ніби му тьижко. Встала я з гробу, хочу йти, та чо-сь не годен, так ніби мене до місця прикувало. Піднесла я очи в гору, бо ми сї здавало, що якась птаха летит. Дивю сї, а то вам щось так ніби рантух над головов менї холибає. Вітру анї крихіточки нема, а від того такий шум. А все то висше, то нисше, менї по над голову. Місяць так дивненько сьвітит, аж ніби промовльиє. А я не годна на тоє надивити сї. Так сї дуже дивлю, дивлю, а ту чую, що ноги підо мною гнут сї, — тай впала-м.

— Що зі мною далі було, і хто мене до дому завів, того вже не знаю. Від тогди я на цвинтару вже не була. І чось не бою сї, а піти не годен. Тай вже і не жалую, бо то може і гріх. Хто знає, як би їй і було. Мала бідувати, то ліпше, що вмерла. Бо що то, нинї бідній дівчинї гірко. Богатий не возьме, бо де хто видів, щоби богатий бідну взяв. А той, що за маєтками не питав, той що її любив, умер, тай всьо сї скінчило. Нема що бідному на сьвітї жити! А ще як вороги присьидут — Господи! то так уже доскулят до живого. А так — най з Богом спочиває. *(Записано від Марії Яцишиної в 1895 р.)*.

2. О, є Біда, є! Я свому Михайлови все кажу, як іде на варту: „Слухай, здибаєш — пан, не пан, в кожусі чи в сурдутї, сидит чи лежит, обмини і не чіпай! Бо тут коло Ваврихи, де сї два плоти сходьит, в тім кутї, о! то все є. Я ти кажу, стережи сї, бо ти часто на варту ходиш, то будеш видів, що тебе то колись не мине“. Я ще як у старого єґомостя служила, вертала я раз зо млина, і старий Микола зі мнов. Він ішов уперідь, а я за ним. Чую, він комусь закльив. Був він дуже добрий чоловік, але сильно злосний. Як би так сила, як міна, то нещісьтьи. Гадаю: злосний, що зле йти, бо ніч. Але чую: кричит: „Марійо, ратуй!“ Я вам що мога біжу, то ледво-м його відборонила. Так вам бідного Миколу мучив, мучив! А все перекидав сї то конем, то псом, то бараном, то знов паном. А-я, а-я! *(Записано ut supra)*.

3. Старий Жид шверцер (перемитник) приїхав раз до нас сильно оббитий. Питаємо його, що йому стало ся, а він оповідає нам свою пригоду так. „Як я колись то від вас виїхав, і я собі їхав до Мишкова. На дорозї межи Мишки а Більче, що вона по при печери іде, кінь ішов собі аж любо, і щось узьило і перевернуло візок, і мене так побило. Ай вай! То добре що не забило!“

— Та скажіть нам, що то було? — питаємо Жида.

— Ну що? Лихий! Ну, або що? Він такой є, гадаєте що нема? Ой, чому ні! Такой є! Я вам зараз скажу, що я єго і в руках мав. Як я ще був парубок молодий, ми сї зібрали кілька і ми поїхали до Росиї. Ми перевозили звідтам тїтюн, гербату, кожухи, самовари і срібло тай золото. Тепер я їду сам, а тогди то нас їхало кілька. Забавили там ми, аж над вечір вертаємо. А то степ і степ, нї живого духа. Так ми їдемо, виджу я, щось сї чорніє. Під'їжджу, а то такий баран! Гадаю: тра взьити, буде на кучки, бо то було перед кучки. Злїз я з кінь, злапав баран, перекинув на кульбаку і ми їдемо. Приїхали ми до Скали, баран є, і всї виділи, і тати і мами. А я сам давав їму їсти. Я його все замикав на ключ. Вже буде кучки, тра різати баран, а баран нема. І на колодки замкнена і ключ у мене, а баран щез. А то був Лихий! Тепер він мене

перевернув, але я єго сї не бою, бо є Пан над нами! (Пор. Fede-rowski, 79).

17. Страччуки. Дїти страчені матїрю і поховані без хресту роблять ся страччуками. Вони держать ся звичайно на межах, під старими вербами, часом під углами хати або стайнї. До якогось часу вони по ночах являють ся людям і просять хресту. Коли таке „страччá“ охрестити, то воно робить ся ангелом. Якжеж не знайде ся така добра душа, то з такого страччука робить ся злий дух, страшить по ночах і робить усякі пакости в тім місцї, де лежить його тїло.

18. Упирі. Упирі бувають двоякі, родимі і причинні. Упир має дві душі, свою і нечисту. Ся нечиста виходить із него чи то в ночи, чи по смерти, і потинає людей, висисає їм кров із серця. (К. Стар. XXIX, 101—120; Toeppen, 796; Máchal, 183 і д.; Чубінський, I, 205).

19. Чарівник. Коли хто хоче бути чарівником, мусить о півночи в задгузь вилїзти на фіґуру і сїсти задом на роспятю. Пор. Jul. Turczyński, Powieść o czarnobrewcu (поема без поетичноï вартости, але боґата етноґрафічними і фолькльорними деталями, зібраними на на руськім Підгірю):

Kiedym ja jeszcze był poganiaczem,
To-ci miał wtedy stary Todozy
(Dziś dawno już zmarły) huź do góry
Zadem leźć na drzewo... na posuchę a głód (13).

20. Чарівниці. Від Марії Яцишиної в Циганах записала Дарія Глїбовицька 1895 р. ось що:

„А чарівниці! Ті то вже лиха робят у сьвітї. А кілько то їх є, як зійдут сї на Лису гору! Як би так на пущінє вкусив пирога і не з'їв, а завйнзав той каваличок у шматинку і носив на ниточцї під рукавом, то на Великдень як перший раз заспівают „Христос воскрес“, то зобачив би всї чарівницї, а кожда буде мати на голові скопець.

В однім селї сподобала собі єдна такого, що жінку мав. Вона йому і не при думцї була, бо він свою жінку дуже любив. Видит вона, що хіба чари поможут. Взьила в ночи, як у них сї сьвітило, встромила ніж в одвірок. На рано — тай не жива була жінка. Бо то кажут, що не в одвірок, а в серце біднїй жінцї ніж вгараздила. Бо хотїла, щоби той її взьив“.

Одна баба оповідала: „Відобрала в мене чарівниця молоко корові. Приходжу я дóсьвіта до корови, -- сидить під коровою біла хортиця. Зацькувала псами, пси її геть пошарпали. То була чарівниця, а чарівниць дуже пси кусають. Другого дня посилають по попа, що жінка за-

недужала. Приходить піп, а в тої жінки груди геть пошкаматані, гей би псп пошарпали. То була та сама чарівниця".

Досьвіта ходять чарівниці зо скіпцями збирати росу до чарів.

Чарівниці збирають цьвіт папороти на чари. Папороть цвите саме в північ перед сьв. Іваном.

Богато є способів, щоби прикликати чарівницю до хати і переконати ся, хто вона така. Найпростійший спосіб: узяти шпильки, ті що жінка мала на собі при шлюбі, і розпечи над огнем, то зараз чарівниця прийде. Чим більше шпильки розпікати, тим більше се пече її.

Щоби побачити чарівницю, треба стругати через цілий рік, кождий день по одній трісці, і в ночи перед Юрьом засїсти за тою купою трісок. (Turczyński, 17).

Чарівниця може перекинути ся котом, псом, а часом клубком котить ся до стайнї. (Turczyński, 16).

21. Чудесна палиця. Коли настає місяць першого мая, треба пійти на гору, де вигрівають ся гадюки, зловити білу гадюку, вбити її, зняти з неї шкуру, висушити ту шкуру і заховати в нутро палиці, ту палицю заткнути за пояс, тодї можна зробити все, чого забажаєш. (Орелець).

22. Фатальна година. Є така година в роцї, що як що другому закляти, то се йому зараз сповнить ся. Звичайно люде не знають тої години, але бувають такі, що знають. У одній хатї робив захожий кушнїр кожухи. Дитина пустувала чи плакала, досить що мати розгнївала ся і закляла дитинї:

— А бодай єс трісло!

По хвили дитина втихла, а мати вже й забула про свою клятьбу. Аж ось кушнїр обзиває ся до неї:

— Ну, ґосподине, так єсте кляли своїй дитинї, — áну, заклинїт тепер, щоби трісло.

— О, та тріснїть ви! — обрушила ся на него мати і кушнїр тріс в тій хвилї.

XI. Чари.

1. Уроки. Щоби не чепили ся вроки, то спльовують і промовляють: „Тьфу! Тьфу! Тьфу! Нївроку! На пса вроки! Пек поганим очом!" (AU. III, 40; Buch vom Ab. 296, 248; Federowski, 1875).

Як хто кого урече, то йому робить ся недобре, болить голова, млоїть у серединї. Найперша рада на те: вгасити вуглє. Над головою

хорого держать миску з водою і в ту воду вкидають із печи кілька розжарених вугликів, приговорюючи: „Тьфу! Тьфу! Тьфу! Пек за пеко́м!“ Потім сеї води дають хорому напити ся, а також змивають нею його лице і груди проти серця. (Weinhold, V, 641; Krauss, 44).

Щоби не чіпали ся вроки чи дитини, чи худобини, обвязують їй шию червоною ниткою або червоною „політичкою“. (AU. IV, 211; Knoop, 157, 171; Toeppen, 779; Federowski, 2046, 1805, 2468; Krauss, 128).

Як хто на другого гляне, задивує ся та що собі погадає а не скаже, то той другий дістане вроки. (Пор. Krauss, 41). Вроки треба відмовити, бо як заспиш, то будеш довго слабувати, і вмерти можна. Вроки відмовляють так. Тручають з припічка, на відлїв рукою, ножом жарке вугля в воду тай рахують: не єден, не два, не три... аж до девяти. Як є вроки, то вугля пірне в воду, а нї, то на верха плаває. (Ефименко, 25, ч. 27). Як є вроки, то вмивають тою водою вікна, клямку від дверей і самого чоловіка, що має вроки, верхньою стороною руки на відлїв, дають йому напити ся тої води, а решту виливають під бігун від дверей. (Орелець).[1]

Коли хто з очей заслаб, то обімлїє на цїлім тїлї, все його болить. Питаю баби, що менї се розповідає: „А виділи ви коли таке?“ „Ой, чомуж би то нї? Ось тота й тота заспала вроки, то зо штири недїлї слабувала“. Також кажуть, що не один має вже такі погані очи, що скоро ними погляне, так і вроче. Про те люде звичайно, коли хвалять кого, зараз і плюють: „Тьфу, тьфу, щоби не вречи!“ (Nowosielski, II, 154; Grünbaum, 258, 264; Federowski, 1824; Чубінський, I, 128).

[1]) Всї віруваня з Орельця, снятинського пов. списав Василь Равлюк.

Людові загадки з Камянецького повіту.

В с. Половім записав Яків Миколаєвич.

Із присланої д. Миколаєвичем для Наук. тов. ім. Шевченка збірки народніх загадок (усїх 152) ми виключили ті, що вже в ідентичній формі були друковані в збірцї Номиса. Тих ідентичних загадок було 42, а щоб дати понятє про комплєт збірки д. Миколаєвича, ми назвемо тут ті н-ри збірки Номиса, що відповідають загадкам вичеркненим нами з отсеї збірки: 4, 27, 32, 38, 41, 44, 56, 57, 73, 79, 83, 87, 102, 108, 109, 114, 116, 117, 120, 166, 168, 177, 196, 206, 222, 304, 309, 334, 340, 349, 350, 358, 359, 369, 377, 396, 421, 426, 456, 466, 488, 494. Решту збірки д. Миколаєвича ми впорядкували по темам (так як у збірцї Чубінського) і додали до кождої загадки показ на варіянти, які є в збірках загадок Номиса і Чубінського. *Ів. Франко.*

1. Бас. Дерево тріщить, баран верещить, кінь потягає, чоловік помагає.

2. Блискавка. Шило-вило, мотовило по під небеса ходило, із панами говорило, із князями розмовляло. (Пор. Ном. 50).

3. Борона. Дїрава верета все поле закрила (Ном. 371; Чуб. I, 305). І у Номиса і у Чубінського слово „верета“ (плахта, рядно) перемінено на верста, що тут не дає нїякого значіня.

4. Бурак. Червоний когут з під землї кукурікає. (Пор. Чуб. I, 305).

5. Вила. Без рук, без ніг, а сїно кидає.

6. Гарбуз. Сивий кіт перевісив ся через пліт.

7. Голка. Купив коня без хвоста, прийде до дому — наладить.

8. Горіх. Стрімко стоїть, слабко висить, край мохнатий, з кінця лисий. (Пор. Чуб. I, 307, 312).

9. Горшки-близнята. Дві вороні, оден хвіст.

10. Горщок. Вав-вав усїх людий годував, а як умер, то і пси не хтїли їсти. (Пор. Ном. 386, 389; Чуб. I, 307).

11. Двері. Стоїть телиця серед гостинця: хто йде, то й веде.

12. Дерево. Яких дерев у лїсї найбільше? (Кривих).

13. Дзвін. Вийду на поміст, потягну за хвіст, то воно зареве.

14. Те-ж. На серед села забили вола, дали о тім знати до кождої хати. (Пор. Ном. 440).

15. Те-ж. Не вродив ся, а охрестили; не завинив, а повісили.

16. Те-ж. На другім селї рубають, а до нас тріски летять. (Ном. 11).

17. Дим. Ще ся отець не уродив, а син уже ся по сьвітї находив. (Пор. Ном. 302; Чуб. I, 308).

18. Дійки у корови. Чотири стрільцї в оден корч стріляють. (Пор. Ном. 113).

19. Те-ж. Чотири склянки на діл шийками; повно в них води, а нїколи ся не виллє.

20. Дорога. Гася, гася натягла ся: як устане, до неба дістане. (Пор. Ном. 458).

21. Ева. Батька не мала, матери не мала, дївкою не була, а мужа дістала.

22. Зуби. Повний хлївець білих овець, оден баранець блеє. (Пор. Ном. 4, 239).

23. Їзда. Що зроблю, як приїду на поле? (Скажу: прр! прр!)

24. Капелюх. Має крила, не лїтає.

25. Кіт. Сидить панї на припецку, мовить пацїр по нїмецку. (Пор. Чуб. I, 309).

26. Ключ і замок. Баранець вертить, а ягничка терпить.

27. Ключ і скриня. Прийшов пан до панї, зробив свою річ і пішов пріч.

28. Ковбиця. Де найбільше ран? (Пор. Ном. 366).

29. Колиска. Росло в лїсї доки хтїло, тепер носить душу, тїло. (Пор. Ном. 321).

30. Комар. Прийде місяць май, вилетить птиця в гай: хто ту птицю убє, кров свою проллє. (Пор. Ном. 148).

31. Коновка. Ворона летить, а їй з губи капає.

32. Коцюба. Чорна ворона, нїхто не піде, де вона.

33. Те-ж. Стоїть в куточку в чорнім шаламочку. (Чуб. I, 310).

34. Кужіль. Бабине ремесло довкола обросло.

35. Курка. Вийшла пані на точок, винесла на собі сім сот сорочок. (Пор. Ном. 75).

36. Лисина. Упав сніг на гору, ніколи не згине.

37. Лист. Стоїть вода, а в тій воді чорна риба, та риба має червону рожу; хто хоче рибу спіймати, мусить рожу зломати.

38. Ліщина. Прошу тебе, не гни мене, вирви з мохна, пусти мене!

39. Мак. На городі тичка, на тичці капличка, та капличка без верха, а в ній людий без числа. (Пор. Ном. 196).

40. Те-ж. Стоїть пап при дорові на одній нозі; сам ся присягнув, що має сто. (Пор. Нам. 200).

41. Макогін. Батько з ліса, мати з міста, а діти з города. (Пор. Чуб. I, 311).

42. Те-ж. Батько вертить, мати терпить, а діти кричать.

43. Миска. Коло ями стоять діти з киями. (Пор. Ном. 409).

44. Миш. Прийшов цар земський до царя Будимира тай питає: „А нема Кучумпира?“ А той йому відповідає: „На високім мурі спочиває, а як зовидить, буде скакати, треба добре утїкати“. (Миш, когут, кіт. Пор. Ном. 125).

45. Те-ж. Біжить метлушко по при теплушко і питає, чи є муркотун дома. (Пор. Ном. 126—129).

46. Місяць. В день блїднїє, а в ночи яснїє.

47. Морква. Стоїть пані в коморі, а коса її на дворі. (Пор. Ном. 182; Чуб. I, 311).

48. Мороз. Я стариий дїдусь до мосту берусь; хотяй сокири не маю, на тоє не дбаю.

49. Те-ж. Сивий віл через стїну перелїзе. (Пор. Ном. 56).

50. Мурашки. Тисяча тисяч майстрів роблять хату без углів. (Пор. Ном. 144).

51. Мясниції. Корінь масткий, дуб сухий, верх золотий, гилє зелене. (Мясниції, піст, Великдень, Зелені сьвята).

52. Неділя. Є сьвятою і буде, а в небі не була і не буде.

53. Ніч. Прийшло — не просило ся, пішло — не дякувало.

54. Ножиції. Два кінції і два кільції, а в середині завязка. (Пор. Чуб. I, 312).

55. Оборіг. З горшка з'їв, а покришки не здійняв.

56. Огірок. Положив як друк, вийняв як фляк. (Пор. Ном 192; Чуб. I, 312).

57. Пальції. Пять пхає, пять тримає, а два на вартї стоять. (Пальції і очи при шитю).

58. Пес. Прийшов отрубник до житника: „Сїдай житнику на вівсяника, доганяй шанду-манду, відбирай сики-брики!“ (Пор. Ном. 122).

59. Плуг. Стоіть баба на дорозї, розставила обі нозї, прийшов хлоп, межи ноги гоп! „Господи допомагай!“ (Пор. Чуб. I, 313).

60. Подушка. Одно каже: „Свитай Боже!“ Друге каже: „Не дай Боже!“ А третє каже: „Менї однаково як в день так в ночі витріщати сліпачі“. (Пор. Ном. 291; Чуб. I, 306).

61. Те-ж. Лежан лежить, а єго шкіра до води біжить. (Ном. 322).

62. Полумя. Червоне теля чорну корову ссе. (Пор. Ном. 299).

63. Помело. Не заїде там жаден лицар анї воєвода, тілько тая шаравара, що ся шнурком вперезала.

64. Потік. Стоіть корито повне води налито.

65. Пчола. Маленьке сотворінє велику злість має: кого укусить, само умирає.

66. Те-ж. Летить птах через божий дах, сїв на могилї: „Мій Боже милий! Тут моє дїло огнем сїло!“ (Пор. Ном. 132; Чуб. I, 313).

67. Те-ж. Летів зьвірок через божий домок, сам до себе говорить: „Тут моя праця горить“.

68. Редька. Сидить під плотом накрите болотом і кричить: солї! (Пор. Ном. 179).

69. Риба. Приїхали атамани, полапали господарів, а хата вікном утїкла. (Пор. Ном. 91).

70. Ринка. Чорна латка межи ногами, та що буде з яєчками.

71. Роса. Ішла панї через гори-доли, розсипала пацьорки; місяць видів — не повідів, сонце встало — позбирало. (Пор. Ном. 53; Чуб. I, 314).

72. Сани. Наставило пісок, побігло в лїсок.

73. Сверлик. Сидить вовк в ямі, сипле на себе отрубами.

74. Те-ж. Вилїз вовк з ями, напаскудив отрубами.

75. Сволок. Лежить вмерлець серед хати, нїхто єго не винесе.

76. Сито. В лїсї росло, в стайнї ржало, а по смерти з бабами ся грало.

77. Те-ж. В лїсї росло, в стайнї ся ховало, а по смерти на столї ся тріпотало.

78. Сїдло. Висше від коня, а низше від свинї. (Пор. Ном. 470).

79. Скрипка. За лїсом, за лугом червона теличка реве.

80. Те-ж. Червоне дерево весело сьпіває, кінь барана хвостом потягає. (Пор. Ном. 478; Чуб. I, 315).

81. Снїг. Летїло без криг, упало без ніг, а прийшла весна, тай по нїм. (Пор. Ном. 55).

82. Сова. В день мовчить, а в ночи кричить.

83. Сонце. Ішла без лїс червона корова і сьміяла ся.

84. Те-ж. Стоїть верба на серед села, розпустила гилє на ціле Поділє. (Пор. Ном. 18).

85. Те-ж. Без дров, без огня, а гріє і сьвітить що дня.

86. Стіл. Має роги, ноги, держить ся підлоги.

87. Те-ж. Чотири Жиди під одним шаламком. (Ном. 288, 408).

88. Те-ж. Стоїть дуб, на дубі сосонка, на сосонці конопелька, а на конопельці що Бог дав. (Пор. Ном. 409).

89. Ступа. Прийшов хлоп, на бабу гоп!

90. Сук. Без чого не може бути хата? (Без сука).

91. Фасоля. Без ніг, без рук, а вилїзе на друк. (Пор. Ном. 212).

92. Хата. Соснова основа, соломяний уто́к (або поро́бок).

93. Хлїб. Прийде до стайнї без шкіри, а вертає зі шкірою.

94. Хмара. Крил не має, по воздусї лїтає

95. Хрущ. В землї ся родить, по воздусї лїтає, на весну приходить і листє об'їдає.

96. Цебрик. Має вуха а не чує.

97. Цибуля. Шуварова дочка сїмсот сорочок несла і ще змерзла. (Пор. Ном. 89; Чуб. I, 314)

98. Те-ж. Прийшла панї з гір, несла̂ на собі сїм шкір, як ї розбирали, то над нею ридали.

99. Те-ж. Стоїть на ґанку в червонім кафтанку; хто її зобачить, той ревно заплаче. (Пор. Ном. 184).

100. Те-ж. Сїм сорочок, а всї без застїжок.

101. Цїп. Межи двома дубками бють ся Жиди шаламками. (Пор. Ном. 378; Чуб. I, 309).

102. Те-ж. Татове ремесло в мамине не влїзло. (Цїп у скриню).

103. Човен. Деревляний дім на землї не стоїть, а коло него вода біжить.

104. Те-ж. Їду, їду, і нема слїду. (Пор. Ном. 435).

105. Те-ж. Їду тай їду, нї дороги нї слїду; коня бичем поганяю, на смерть свою поглядаю. (Пор. Ном. 435).

106. Те-ж. Нї сани нї віз, а їде без коліс. (Пор. Ном. 434).

107. Чоловік. Є дві росохи, на росохах кадовбець, на кадовбци драбинка, на драбинцї гірка, на гірцї жердє, на тім жердю куля з ямками, горбками, пошита листками. (Пор. Ном. 220).

108. Щітки. Прийшов мох до моха: „Помохаймо ся троха!“

109. Ягода. Стоїть панна в городочку в червонім кафтаночку; хто їде, поклонить ся. (Пор. Ном. 163).

110. Яйце. В барилцї два трунки, нї чопа, нї воронки. (Пор. Ном. 65; Чуб. I, 317).

ВІРШОВАНА ФАЦЕЦИЯ ПРО ДУРНОГО КУЗЬМИНУ.

Записав Михайло Зубрицький.

Оповіданє про добродушного дурня, що всюди втиркаєть ся зі своїм добрим словом і всюди за се замісь подяки дістає лайку, стусани та побої, звісна з давна у ріжних народів, записана була нераз і з уст нашого народа, див. Чубинскій, II, 489—492, пор. Аѳанасьевъ, Сказки, III, 378—381; Grimm, Märchen, I, N. 32; Zeitschrift für deutsche Mythologie II, 386; Hahn, N. 3; Врчевич, N. 173. У Великорусів є ся фацеция в віршованій формі; вона була записана ще в XVIII в. Кіршею Даніловим і опубліковача Калайдовичем, див. Древнія россійскія стихотворенія, стор. 390 - 402. У нас, кілько тямить ся, доси нікому не вдало ся записати сеї фацециї з уст народа в віршованій формі; от тим то, надіюсь, цікавий буде сей її вариянт, котрий публікую тут із рукописних збірок Наукового тов. ім. Шевченка. Текст його записаний в 1880 році Михайлом Зубрицьким в Кропивнику новім, дрогобицького пов.

Іван Франко.

Ой ішов Кузьмина голий по дорозї,
Голий по дорозї, босий по морозї.
А там чоловік горох молотит,
А він йому каже:
„Дай же тобі Боже сто кіп змолотити,
Решето гороху та намолотити!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!
„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі, дурний, отож нерозумний!
Коли тобі трафить ся такую річ бачити,

То ти йому кажи:
„Дай же тобі, Боже, не перевозити,
Не перевозити, не переносити,
Вози поломити, коні потомити!“

Ой ішов Кузьмина голий по дорозї,
Голий по дорозї, босий по морозї.
А там чоловік дитину ховає,
А він йому каже:
„Дай же тобі, Боже, не перевозити,
Не перевозити, не переносити,
Вози поломити, коні потомити!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!
„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі дурний, отож нерозумний!
Коли тобі трафит ся такую річ бачити,
То ти йому кажи:
„Дайже тобі, Боже, вічную память,
Вічний упокій, а нам на здоровля!“

Ой ішов Кузьмина голий по дорозї,
Голий по дорозї, босий по морозї.
А там чоловік до шлюбу ступає,
А він йому каже:
„Дай же тобі, Боже, вічную память,
Вічний упокій, а нам на здоровля!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!
„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі дурний, отож нерозумний!
Коли тобі трафит ся такую річ бачити,
То ти йому кажи:
„Дай же тобі, Боже, з нею шлюб узяти,
З нею шлюб узяти, свій вік коротати!“

Ой ішов Кузьмина голий по дорозї,
Голий по дорозї, босий по морозї.
Аж там чоловік свиню оправляє,
А він йому каже:
„Дай же тобі, Боже, з нею шлюб узяти,
З нею шлюб узяти, свій вік коротати!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!

„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі, дурний, отож нерозумний!
Коли тобі трафит ся такую річ бачити,
То ти йому кажи:
„Дай же тобі, Боже, все тото спожити,
А що не спожиєш, на мир розділити!“

Ой ішов Кузьмина голий по дорозї,
Голий по дорозї, босий по морозї.
А там чоловік під плотом каляє,
А він йому каже:
„Дай же тобі Боже все тото спожити,
А що не спожиєш, на мир розділити!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!
„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі дурний, отож нерозумний!“

(В р. 1880 в Кропивнику новім, пов. дрогобицького від Якима Свища записав М. Зубрицький).

ПОПРАВКИ І ДОПОВНЕНЯ.

Із народньої памяти про панщину.

Крім великої сили вариянтів тих пісень про панщину, які були вже надруковані доси, в рукописній збірці О. Ляторовського, зладженій коло 1870 р. і присланій на руки пок. проф. Ом. Огоновського, а по єго смерти переданій до бібліотеки Наук. тов. ім. Шевченка, знаходить ся отся пісня, доси, здаєть ся, не друкована:

Заказали атамани з анишом до Львова.
Головонько моя бідна, колиж буду дома?
Віз я аниш та до Львова тай обломав кола, —
Головонька моя бідна, колиж буду дома?
Стоїть верба над водою, нею вітер фає, —
Куди вітер не повіє, вона ся схиляє.
Куди вітер нев повіє, вона ся схиляє, —
Хто анишу не возив, той біди не знає.
А я молод аниш возив, то всю біду знаю.
Прошу ж я ся мого пана во Львова до дому.
„Не пущу тя, вражий сину, доки не попродам!“
Сидит си пан мій на кріслї, дрібне листє пише, —
Куди вітер кіньми звіє, вони через дишель.
Чорна хмара налягає, дощик накрапає;
Дивлю я ся та по фірі, оброку не стає.
Приїхав я до домоньку, не привіз но шкіри, —
Всадив мене пан під арешт на штири неділї.
Ой сиджу я в тім арешті, та ревненько плачу,
Що я бідний, нещасливий марне літа трачу.

(В Городенції, борщівського пов. записав О. Л.).

Про тзв. далекі фірманки (weite Fuhren), на котрі жалуєть ся пісьня, див. мою книжечку „Панщина і її скасованє в 1848 році“, стор 32.

Опришок Мирон Штола.

Вже по надрукованю збірки материялів про Мирона Штолу (стор. 32—40) я, переглядаючи збірку пісень Головацкого, переконав ся, що там є також пісня про сего опришка (Головацкій, III, 1, стор. 59—60), хоча тут він названий Штолюком. Ся пісня, записана Головацким у Криворівни від Гуцулки Маріки Гризючки певно ще перед 1867 роком, є не то щоб вариянт і не то щоб окрема пісня, а частина того самого оповіданя. У Гуцулів се лучаєть ся дуже часто, що якийсь один співак знає одну частину пісні, а хтось иньший знає другу. Так само й тут: пісня записана Головацким оповідає про початок розбійницької кариери Штоли, про вбійство Каштана і про склад ровти досить докладно, натомісць пісня записана о. Козарищуком починає ся самим зловленєм Штоли і оповідає докладно про слідство і страченє опришка. Деякі куплєти ідентичні в обох піснях сьвідчать виразно, що маємо тут діло не з двома піснями, а з одною, хоч і припадком розірваною на дві части. До того треба додати, що частина записана Головацким, хоч була записана на 30 літ швидше, отже близше до подій, про те заховала ся в памяти співачки досить баламутно. Штола називаєть ся тут Штолюком або Штелюком, а єго хресне імя Мирон перероблене на назву иньшого опришка, котрого раз і названо Мироньком. Так само порядок куплєтів у памяти співачки декуди переставлений і через те нпр. конець пісні виходить такий, що Штола втік зо слідства; очевидно слова про втеку Штоли повинні стояти перед тими рядками, де оповідаєть ся про єго зловленє. Що записуючи пісню Головацкий не заховав в повні окремішностей гуцульського говору, а з сего вийшли знов деякі баламутства, сего при єго етимольоґії можна з гори надіяти ся. От тим то я не передруковую тут єго тексту, а подаю зведену до купи пісню про Штолу з того, що є у Головацкого і що надруковано висше (стор. 33—34), реституючи при тім текст Головацкого відповідно до того, який надруковано у нас:

Ци чуєте, люде добрі, шо хочу казати?
Бо я хочу Мирін Штолї співанку співати.
Йикус чути новиночку, не можна казати:
Пішов Штола із Джурьиком (?) сели воювати.

А топірці поробили із самої стали;
Пішов Штола із Джурьиком, та воює пани.
А топірці поробили із самої бляхи;
Пішов Штола із Джурьиком, та воює Ляхи.
Учув тото Андрій Каштан[1]) та взьив підслухати:
„Не так треба для Штолюка нам си постарати“.
А наш Штола молоденький їмив шос гадати:
„Іти би ми в Довгополе Каштана йиднати“.
А в'ни пішли в Довгополе Каштана йиднати,
Йик зачьили йиго бити, бити та рубати! [2])
Йик зачьили йиго бити, бити та рубати,
А вжеж брати по бокаті[3]), котюгам метати.
Йик убили, обібрали, тай війшли на Річку,
Мирін каже: „Вернім ко си, зажжім псови сьвічку!“
„Бодай тобі, Мирін Штоло, так і твою мати!
Ци ти не чув, як той казав для нас си старати?
Ци ти не чув, йик той казав для нас си старати,
Та ще бис си вертав псови сьвічку зажигати?“
Пішов би я та косити зелену отаву,
А сонїчко по над вечір, не вийдем на стаю[4]).
Ой вийшли в'ни на ту стаю та й заговорили:
„Ци ви, домарі, не чули йикої новини?“
„Не чули ми, годні хлопції, нікої новини,
Лиш ми чули в Довгім поли, шо Каштана вбили“.
А в'ни пішли в полонини та в полониночки,
Та там собі набивали остріжні стрівбочки.
Доки в'ни їх набивали, в'ни си не бойили,
Йик уздріли тверду ровту, в'ниж там подрижьили.
Ходив Фронюк, ходив Скалюк, ходив і Борсучок,
Ше був з боку волоського Йиків Ќрамарючок.
Ой утїкав Штола годний, тай зашумів листом,
Та не сам він туда тїкав, тїкав с товариством.
„Кілько в тебе, Мирін Штоло, того товариства?“
„Кілько в лїсї у діброві букового листа“.

---

[1]) У Головацкого баламутно „пан Каштана“.

[2]) Тут мабуть із памяти співачки випав один рядок, або й більше, де була подана розмова з Каштаном, і вона залатала люку дальшим рядком, що через те повторяєть ся два рази

[3]) Боката, румунське слово, значить шматок.

[4]) У Голов. „на пустаю“, так само і в слїдуючім рядку. Там я поправляю „на ту стаю“. Стая в стрийських горах значить вівчарська колиба.

Ой кувала зазуленька по під крильця жовта;
Ой спіймала Мирін Штолу стоголовна ровта.
Ой кувала зазуленька в боцї при толоцї;
Його, братчику, спіймали у тітки в Ростоцї.
А вдарили в манастирі у чотири дзвони;
А вже Штолу бльихували на воронім кони.
А вже Штолу бльихували, дали в село знати,
Впровадили Мирін Штолу у біленькі хати.
Ой а вийшов пан Герлїчка, зачьив си питати:
„Деж ти гадав, Мирін Штоло, зимку зимувати?“
„А у тії цариночцї[1]) зелененький поліг,
Там сми гадав зимувати, де би ми Биг поміг“.
Ой завіяв буйний вітер з високої гори;
Меш ти, Штоло, зимувати, у тьишкі неволи.
Ой урьиди молоденькі пют, підохотують,
Але Штолу молодого в кайдани бльихуют.

От так, по нашій думцї, виглядала би перша половина пісні про Штолу, що в варияитї о. Козарищука вміщена в 10 перших рядків. Що дальше є в надрукованій у нас на стор. 34 части, се була би друга половина пісні; до сеї другої половини вариянт Головацкого не додає нїчого крім шабльонового закінченя, котре в вариянтї о. Козарищука є троха відмінне. Було б дуже пожадане, як би любителї нашої народньої пісні, що живуть над горішнїм Черемошем, розшукали у тамошнїх Гуцулів ще деякі вариянти сеї пісні. Вона зложена так недавно (60 лїт тому!), що певно в неоднім селї знайде ся чоловік або жінка, котрі затямили самі подїї. З таких вариянтів, хоч би й яких дрібних та затемнених, можна би чейже зложити в повній формі пісню про Штолу так, як була зложена первісно під живим вражінєм подїй. А в такім разї як одна з найновійших опришківських пісень вона дала б нам образ, того, як мусїла виглядати давнїйше епічна творчість гуцульського люду.

І. Фр.

Примівки і заклинаня.

До примівок, поміщених у отсьому томі, додаю тут іще дві записані в 1889 роцї д. В. Гнатюком у Григорові бучацького пов.

---

[1]) В вар. о. Козарищука: „Ой у мене в огородци“, див. стор. 33.

I. Примівка від вовка.

Ти вовче, сабартаче,
Песій сину, небораче!
Іди на мученики, на бученики,
На тото село, де кури не допівают,
Де гуси не доґеґуют,
Де шевці шкіри крутят:
Дадут тобі капервасу, всїлякого трунку,
Раз на здорове, другий раз на безголове,
Третий раз на коротку годину.
Аби ся в тобі дух не затримав,
Як на лотоках вода!
Аби-сь так не мав до худобини моци,
Як жаба фоста!

(В Григорові бучацького пов. зап. від батька Михайла Гнатюка).

II. Примівка від жовни (скрофул).

Жо́вни бувають двоякі, мужеські і жіночі. Мужеські може заклинати тілько мужчина, а жіночі тілько жінка. Коли би зробив інакше, коли би мужчина закляв жіночі жовни або жінка мужеські, то заклинане не здалось би ні на що. Заклинане повтаряе ся три рази; по кождім знахар обмацуе жовни великим і мізільним пальцем і вірить, що се поможе. Заклинае їх ось як:

Жовнище, перехіднище, де-сь ся взяла?
Чи місяцю на нову, чи на підпо́вню,
Чи на кватирі, чи на сході?
І з чого-сь ся взяла?
Чи з очий хлопських, чи з жіночих,
Чи з парубочих, чи з дівочих?
Чи з керви, чи з води?
Чи з заздрости, чи з ненависти,
Чи з злих мислий, похотий?
Як есь ся невидимо взяла,
Так аби-сь невидимо щезла,
Як роса щезае, як дим щезае!
Йди на запад сонця, куди пси не добріхуют,
Куди ворон кости не заносит!

Так тя заклинаю, як Господь Бог гору закляв,
Що ся нї ширит, нї корінит,
Коріня не пускає, гори (?) не лоточит.
Заклинаю тя божими словами, своїми устами,
Аби-сь ся нї ширила, нї корінила,
Керви не попивала, серце не лоточила анї вялила!
А є вас девять, а з девяти вісїм,
А з вісьмох сїм, а з сїмох шість,
А з шістьох пять, а з пятьох штири,
А з штирох три, а з трох дві,
А з двох одна, а з одної анї одної.

Виговоривши тричи отсю примівку знахар бере ніж, що на Великдень осьвятив ся разом з паскою, і говорить:

Як се зелїзо в огни розходит ся,
Так аби і ти ся розійшла!

Потім бере сьвячену кістку (з свинини осьвяченої на Великдень) і говорить:

Як тота кістка тїла не має,
Так аби й ти тїла не мала!

Далї бере сьвячену сіль і мовить:

Як тота сіль піде на воду і розплине ся,
Так аби й ти ся розплила!

В кінцї бере окраєць хлїба і говорить:

Як той хлїб цїлий не буде,
Так аби й ти цїла не була!

По тім ще раз обмацує жовну висше поданим способом, хухає на неї три рази і тим закінчує всю операцию. Її повторяє ся до трьох раз, але не нараз, а в відступах: рано до схода сонця, вечером по заходї і знов рано слїдуючого дня.

(Записано в Григорові, бучацького пов. від Демка Крамаря, ґосподаря. Він славить ся в селї як знавець до лїченя жовни, оттим то його кличуть, скоро де в кого покаже ся та слабість. Уміє ще й иньші заклинаня, але не хотїв оповісти їх, бо се „належить ся тримати в тайнї“. *Волод. Гнатюк*).

В кінці подаю ще одно польське заклинанє до „демона скарбів“, із рукопису одержаного мною в 1880 році від одного коломийського міщанина. Сей рукопис — копія з якогось старшого рукопису, зроблена десь в початку нашого стол. Батько того міщанина, що менї доставив її, мав роздобути сю копію досить великим коштом і держав її в великім секреті. Щоб змилити очи цікавих, рукопис має титул „Szymeon Szast“ — думав би хто, що се якась повість. Мій рукопис має 16 карток 8-ки, писаний на грубім, тривкім папері, гарним почерком, кожда сторінка обведена лініями. Що торкаєть ся до змісту заклинаня, то воно без сумніву пішло з Німеччини і є парістю величезної маґічної та ніґромантичної літератури, що почавши ся ще в прастарих часах у Аккадийців, Вавилонян та Парсів, через Жидів-каббалїстів перейшла в середнїх віках до Европи і тут, не вважаючи на острі заборони, розростала ся і цвила до XVIII віку, а і в нашім віцї відродила ся в формі спірітизму, медіумізму та оккультизму. Герой нашого заклинаня, дух Тафріель сьвідчить про єго безпосередній звязок з книгою доктора Фавста „Magia naturalis et innaturalis, oder Dreyfacher Höllenzwang“, захованою в рукописї з початку XVIII в. В тій книзї згадують ся два демони по імю Таґріель, один причислений до „малих огняних духів“, а другий до „дурних духів“ (Kiesewetter, 271, 273). Згадка про Еразма епіскопа Інґольштадського, апробата і рік, поставлені на початку нашого заклинаня — правдоподібно видумані, як майже у всїх писанях того рода; бодай у Кізеветтера, що дуже пильно зібрав звістки про всїх давнїйших і пізнїйших оккультистів, заклиначів і авторів маґічних писань, про Еразма Інґольштадського я не знайшов нїякої згадки. Завважу тут, що отся книжечка — не одинокий примір західноевропейського маґічного твору, що заблукав ся до руських рук. У однім василиянськім манастирі в Галичинї я знайшов інтересну редакцию голосного „Ключа Соломонового“ пз. „Clavicula Salamonis expurgata“. Є се рукопис з кінця XVIII віку, писаний на 90 сторонах 4-о, в части по нїмецьки а в части по латинї. При нагодї я подам про него докладнїйшу звістку.

Szymeon Szast.

Cytacye przez Exorcism do Swiętych, przez W. Xiędza Erazma w Ingolstadzie mathematiki professora wydane.

Exorcism wszystkich duchów a osobliwie Tafryela, aby się podług woli człowieka stawił. To dzieło potrzebne człowiekowi w cięszkim niedostatku, a to na potrzebe kośćioła, na wspomozenie krewnych, ubogich, wdow y sierot z intencyą y chwałą pana Boga w Troycy swiętey, na pomoc bliźniego i swoie w niedostatku.

Aprobacya. Ja W. Xiądz Erazmus w Ingolsstadzie w Bawaryi sławny w Akademii mathematyki professor, przysięgam i zeznaie kapłańską wiarą, ze ta książka iest prawdziwa y aprobowana przez WImc Xiędza Prowincyała Stanisława Egeda 1-go Sierpnia 1758 roku.

Informacya 1-wsza. 1-o. Kto te ksiązke ma, a cięszkoscią potrzeby przyciśniony, niechay ią uzywa przy dobrey intencyi, w stałym przedsiewzięciu, wyiowszy aby nie zostawał w grzechu smiertelnym. 2-do. Zaczynaiąc to dzieło, ma 3 mszy naiąć y na swą intencyą wysłuchać. 3-tio. Powinien mieć [мб. sumienie] czyste przez spowiedź. 4-to. Gromnice powinien mieć zapaloną trzymaiąc w ręku i swice w latarni. 5-o. To dzieło moze począc w Wtorek lub w Sobote, we dnie lub w nocy od godziny 12-tey do godziny 1-szey, w izbie lub na dworze, w 3 dni przed nowiem lub w dzień samego nowiu.

Informacya 2-ga. Nim zaczniesz kres, byi się 3 razy w piersi, y mów: „O Jezu Zbawicielu swiata, odpuść mi wielkiemu grzesznikowi". Weź palme, kreyde swięconą na 3 kroli, gromnice rozpaloną, y tak zaczynay. 1. „Ten 1-szy kres ia czynie w imie Boga Oyca, przez moc Iego boską, przez miłosierdzie Jego nayswiętsze, a stworzenie swiata, niech mi zawiązany będzie ten 1-szy kres". 2. „Ten 2-gi kres ja czynie w imie Boga Syna, przez moc Jezusa Chrystusa, przez gorszką mękę y smierć na krzyzu Jego a odkupienie narodu ludzkiego, niech mi będzie zawiązany ten 2-gi kres". 3. „Ten 3-ci kres ia czynie w imie Boga Ducha Swiętego, przez Jego boski Majestat, przez Jego nieodkładną łaskę y przez Jego swięte zawiązanie, niech mi będzie zawiązany ten 3-ci kres. A w imie Tróycy przenayswiętszey, którey boskie przezegnanie, niechay nam przyzegna ten cały kres" Teraz mów Oycze nasz 3 razy, Zdrowaś Marya 3 razy, Wierze w Boga 3 razy, 7-dm słów, ktore Pan Chrystus na krzyzu umieraząc mówił, 3 razy.

NB. „Nad kresem y nademną 7 boleśći Nayswiętszey Panny Maryi Męka Chrystusowa przedemną, przyczyna s. za mną. Kto te 3 rzeczy przemoze, niech czyni zemną co zmoze."

NB. W tym kole wiele osób, aby tyle sprawiedliwych, do siebie przyiąć mozesz, a naylepiey w 3 osoby, z których ksiądz ieden w aparatach, świeckich zaś 2 bydź powinno.

NB. Bespieczniey iest mieć sznurek, na którey nicie czysta dziewczyna w 7-mych latach przędła, y tym sznurkiem koło czyli kres obwodzić

Formularz.

Modlitwa. Ja N. N. ubogi, grzesznik wielki przed panem Bogiem wszechmogącym y nayswiętszą Panną Maryą y wszystkiemi SS. y przed tym chrześćiańskim katolickim kościołem, wyznaie, zem wielce y cięszko zgrzeszył w moiey młodośći y do tęgo czasu myslą, mową y uczynkiem, które to kazde moie grzechy wyznawam przed moim Panem Bogiem wszechmogącym, załuiąc tego serdecznie, izem one popełnił przeciwko młośći P. Boga, zuchwale y z zapamiętałośćią moią przeciwko nayswiętszemu przykazaniu Jego. Teraz przepraszaiąc Cie, Pana Boga mego, z iak naygłębszą moią pokorą, zebrząc odpuszczenia, y niechayze przez rany Jego nayswiętsze, gorszkie Mękę y smierć naydroższą będą mi odpuszczone Ja tobie Panie sam zgrzyszyłem, ach zgrzyszyłem przeciwko woli Pana moiego! Ach niepamiętay Panie wielkośći grzechów moich, a odpuść mi o Panie moie złe uczynki y wszystkie zbrodnie moie, niech przezemnie iako chmura pod niebem nikną, iako mgła giną! O Panie moy naydobrotliwszy, nie wchodź w sąd z grzechami moiemi! O Panie móy naydobrotliwszy y naymiłosiernieyszy, iuz się obiecuie polepszyć y twoy nayswiętszy Majestat więcey nie obrazać ani słowy, ani zmysłami ani uczyńkami. Teraz Cie prosze, o Panie y Boze móy naymilszy y naydobrotliwszy, abyś wszystkie w miłosierdziu twoim zachował, y twoią wieczną chwałą zmazał. Proszę Cie pokornie, obacz więze ubustwa moiego y w twoim Nayswiętszym obiecaniu sprowadź słowo twoie. Jakoś rzekł: Ja was wołam y w tym czasie tego strachu was nie opuszcze To ia Ciebie nie opuszcze, o Panie Boze Sabaoth. Boze wielki, bądź łaskaw dla mnie, wspomoz mie w moim ubustwie. Ja cały dzień chodząc w smutku, strachały się we mnie kośći moie, y wielce zasmucony chodziłem we dnie y w nocy. Iestem przymuszony chleb z popiołem zmieszany pozywać. Ale ty Panie obiecałeś mi przez twego S. sługę Eremiasza, y [зам. iz] słowem imienia nayswiętszego tego diabła odzeniesz y całą armią duchów oddalisz, aby Ci uwierzyli,ześ ty iest Pan y własny Bóg. Temiz to ia wołam słowy y obciązam tego ducha, ktory tu w tym mieyscu iest, przez twoie nayswiętsze imie y obiecanie twego dobrotliwego słowa, y co w tey ksiązce upisanego znayduie się. Przez Maiestat, moc y chwałe Twoie niech przymuszeni będą y niech przybywaią a naszemu ządaniu niech zadosyć uczynią. Gdy to odbierzemy, Ciebie chwalić teraz, zawsze, przez całe nasze zycie nie przestaniemy.

NB. Gdy to iest uczynione, mówi się spowiedz powszechna:

Ja N. N. przyznam się Panu Bogu wszechmogącemu w Tróycy Swiętey iedynemu y nayswiętszey Pannie Maryi, Swiętemu Michałowi Archaniołowi, S. Janowi Chrzcicielowi y SS. Apostołom Piotrowi y Pawłowi, wszystkiem Swiętym, ze ia wiele y cięszko zgrzeszył myślami, mowami y uczynkami. Moia wina, moia naywiększa wina! Przetoz ia prosze nayswiętszey panny Maryi, S. Michała Archanioła y Swiętego Jana Babtisty, SS. Apóstolow Piotra y Pawła y wszystkich Swiętych, proście za mną do Pana Boga.

1-sze Obciążenie. Słuchay Tafryelu, ia niegodny sługa bozy N. N. wołam y obciązam cie przez ten wiek, zkąd sam naymiłosiernieyszy Pan Bóg wyszedł, przez moc boską, która niebu, piekłu y ziemi iasnieie, przez wielką wszechmocność nayswiętszey Troycy, przez to słowo stało się, wszystko co się na swiat stworzyło, przez te dusze, które Pan Bóg dał pierwszemu człowiekowi Adamowi w raju, przez wolność y moc, którą Pan Bog temu pierwszemu stworzeniu naznaczył, przez to chcenie, gorliwość, którą Pan Bóg naywyszszy dla pierwszych rodziców stworzył y onych oddał S. Michałowi Archaniołowi, który Lucyphera z wszystkiemi jego towarzyszami w piekło wtrącił, dla nieuczczenia y pokory, który wiele narodów w niebie, w piekle y na ziemi swą pychą napełnił, zebyś ty w oka mgnieniu w wszelkiey cichośći y milczeniu, bez naymnieyszego szelestu y sztuku w osobie człowieka młodego, w sukniach przedemną się stawił, a na moie ządanie dziewięc set dziewiędziesiąt y dziewięc tysięcy dukatów w złocie, w prawdziwey y dobrey chodzącey monecie teraz bez naymnieyszego fałszu, oszukania y bez naymnieyszey szkody ciała y duszey moiey y moich towarzyszów w domu y w nim mieszkaiącym.

2-gie Obciązenie. Słuchay Tafryelu, ia wołam y obciązam cie przez iedno Bostwo, przez moc y slawę Troycy przenayswiętszey, przez modlitwę, przez niewinną krew Jezusa, przez Boga Jakuba y Tobiasza, przez moc Jakuba, przez złorzeczenie boskie nad Kainem wymowione, przez wołającego Mesyasza, przez pokore Moyzesza [i] Mesyasza, azebys mi się w prętkośći obiawił y moie ządanie wypełnił, bez zadnego ociągania y szkody na duszy y ciele.

3-cie Obciązenie. Słuchay Tafryelu, ia wołam y obciązam cie przez 12 pokolenia, przez błogosławieństwo Abrahama, przez dobroć, którą Mesyasz Izraelowi ukazał, przez poboznego Abrahama, przez anioła z nieba zachodzącego, przez krola Dawida, przez to wszystko, na co Korneliusza Agrypy duch iest, przymuszony będziesz, zebyś ty zaraz w tym okamgnieniu y wszelkiey cichośći y w iedney piękney ludzkiey postacyi, w którey ia cie widzieć chce, obiawił mi się, a przedemną połozył 999,000 dukatów w dobrey a szczerozłotey monecie. Co ia tobie rozkazuie, zebyś to uczynił w wszelkiey cichośći, pokoiu, którys w niebie y na ziemie y w piekle temu naswiętszemu Bogu wiernie obowiązany iest do posłuszeństwa.

4. Obciązenie. Słuchay Tafryelu, oto ia obciązam y wołam cie, y przez te iedne przysięge chce cie ku mnie zwabić, ktorą król Dawid temu naywyźszemu Bogu uczynił, przez krew Jakubowe, przez którą on się temu łaskawemu Panu Bogu obowiązał, przez te słowa które gorliwość boskę od Dawida odwrucili, przez te słowa, które wszechmogący Pan Bóg przysposobił, znalazł ich w Panu y woła, ze są w naukach, y on mie wysłucha. Jam miał moie oczy ku górom. Ty mi pomosz, o Panie! Moia pomoc iest od Pana, ten co niebo y ziemie stworzył bez odwłoki, y trzyma mie. Ci Israelitowie opatrzeni są y Pan zachowa ie od wszelkiego złego. Twóy wychod y przychód az do wieku! Przez te słowa ja ciebie obciązam, azebyś ty w mey przytomnośći zaraz się w iednym oka mgnieniu stawił, a przyniosł mi 999000 dukatów y one tu połozył, bez naymnieyszego szelestu w dobrym, pięknym y przednim złocie chodzącym, tuteyszey monecie, a tak istotnie słowa są, ktore z woli naywyzszego Boga y mocności Jego pochodzą.

5-te Obciązenie. Ja wołam i obciązam cie Tafryelu, y chce cie mieć przedemną przez to naydrozsze słowo, jakie stało się, którym Pan Bog niebo, ziemie, wszystkie elementa y zywioły stworzył, co iest z Jego zbytney Miłości, przez ten grzech, któren ukaranie wylew na siebie zciągnoł, przez przysięgę Boską, które Noe [в рукоп. хибно: noc] w arce o trzym[ał — далї чогось бракує, видно переписчик пропустив цїлий рядок оригіналу] swoiey y nieobiecał więcey potopem swiat karać, ia ciebie obciązam przez swiętobliwość, sprawiedliwość, opatrzność, dobrotliwość y wszechmocność Boską, zebyś ty zaraz w mey przytomnośći w kształtney ludzkiey osobie obiawił mi się y mnie zadosyć uczynił, w mey potrzebie y ządaniu moim.

6. Obciązenie. Słuchay Tafryelu, ia wołam y obciązam cie, y chce cie mieć przedemną przez chwałe Boską y milosierdzie, przez rade Tróycy przynayswiętszey, która chciała opatrzyć ludzką kreature, zebyś ty na moie potrzebe dodał mi tego, co ja od ciebie potrzebuie. Panie Boze ratuy twoie sługi w wielkim frasunku, kłopotach y ubóstwie, iakoś ty ratował Enocha y Eliasza w tym mizernym y przemiiaiącym swięcie. † Opatrz mie y twoie sługi, o Panie, jakoś wybawił Joba. † Wybaw mie o Panie z moiego ubustwa, iakoś wybawił Izaaka od smierci z iego oyca Abrahama ręku. † Wybaw tez, o Panie, twe sługi z ubustwa, jakoś wybawił Lota z Sodomy y Gomory. † Jakoś wybawił Moyzesza z niewoli y ręku Faraona króla Egipskiego † y iakos wybawił Daniela z lwiey jamy. † Wybaw y mnie, o Panie, iakoś wybawił 3-ie dzieci z pieca ognistego y z ręku tego niesprawiedliwego króla. † Wybaw mie, o Panie, iakoś wybawił Dawida z ręku srogiego Goliada. † Tak y mie wybaw, iakoś wybawił S. Piotra z ręku tyrana, V. S. Tekle z paszczeki lwiey, S. Zuzane z potwarzy. Tak y mie wybaw z paszczeki nieprzyiaciela, jakoś wybawił twoie nayswiętsze Matkę z ręku 3 tyranów, tak wybaw mnie i twoie sługi o Panie z ubustwa.

7-me Obciązenie. Słuchay Tafryelu, ia ciebie obcięzam przez te chwałe y moc Boską w wybawieniach S. Enocha y Elisza [sic!] z tego okrutnego swiata, przez wybawienie Abrahama przed niewiastami, przez wybawienie Lota z miasta Sodomy, y z tych ognistych płomieniów, przez wielkie słowa Adonay † Agla † Tetragramaton, verbum caro factum est et habitavit in nobis, † quis ut Deus † Ego sum qui sum † vita † veritas † et via † azebyś ty w tym oka mgnieniu, bez zadnego szelestu y szkody przedemną stanoł y me ządanie wypełnił, to iest mnie 999000 dukatów prawdziwych przyniosł.

8-me Obciązenie. Słuchay Tafryelu, ia obciązam cie przez te miłość Boga Oyca ku rodzaiowi ludzkiemu, iz ón z miłosci y miłosierdzia ku temuz Jednorodzonego Syna na odkupienie tegoz na swiat zesłać raczył, przez pozdrowienie Archanioła Gabryela y chwałe tegoz, przez krew naydrozszą Jezusa, przez przebodzenie boku y serca Jego, y przez 7 boleśći nayswiętszey Panny Maryi Matki Jezusa Chrystusa, przez Jego nayswiętsze y naydroższe dusze, Jego nayswiętsze człowieczeństwo, przez przenayswiętsze 5 ran, przez słowa Jego: Jach Jestu † Echeie † Jehowa † Jesse Assa † Helikaia † Turhote Aserlicheie † Adonai † Abba † Athanatos † See † Alpha † et Omega † Tin † pare † przez 4 Evangelistów † przez Michała Archanioła, Gabryela y Rafaela y przez wszystkich SS. Cherubinow y Serafinów, przez swięte 5 straszne słów, przez słowo się ciałem stało, przez czystość nayswiętszey panny Maryi, przez iey nabozne serce, przez iey niepokalane ciało, w ktorym Bóstwo y człowieczeństwo 9 miesięcy zostawało, przez iey zbawienną śmierć y przez prawdę SS. Ewangelistów, przez te 3 kolce, które w głowie Jezusowey utkneły; te przyczyną są przyniewolić y przymusić ciebie ku przyniesieniu ządanych 999000 dukatów, ktore w tym momencie [masz] przynieść w złocie holenderskim. Wszystkie morderstwa, Tafryelu, niech cie ták długo morduią, az ty uczynisz memu chceniu zadosyć, przez nayswiętsze y naydrozsze krople krwi, których było 30400, które wypłyneły z nayswiętszego ciała Jezusa Chrystusa, ktoremu iest o wszystkim wiadomo. ††† ciebie duchu trapi tak długo, poki mego chcenia nie wypełnisz. Ale nayswiętsze rany Jezusa Chrystusa 5405 niech cie do tego zniewolą y przymuszą, abys mi był posluszny.

9. Obciązenie Słuchay Tafryelu, ia cie wołam y obciązam w Imie Oyca † y Syna † y Ducha † Swiętego, przez słowa quis ut Deus † sum qui sum, via, veritas et vita.

Gdy co usłyszysz lub uwidzisz, mów tak:

To pierwsze: Bog nasz Pan Jezus Chrystus, bądz przy mnie y przy moiey duszy teraz i w godzinie smierci moiey y kazdego czasu. Przez te moc y chwałe Boską pytam cie się Tafryelu, iesteś ty, rozumisz y słyszysz, o co ia cie obciązam y ządam? A iak teraz te moie ządania wypełnisz, to się niech stanie w Imie Tróycy przenayswiętszey, w Imie Oyca † y Syna † y Ducha Swiętego †.

Pyt. Tu się będzie duch pytał: co ty potrzebuiesz?

Odp. Ja N. N. w naszey biedzie potrzebuie 999000 dukatów, ktore albo w morzu utopione albo w ziemi zakopane są, ktore zebyś mi przez tumultu y strachu w tym oka mgnieniu bez zadney sprzeczki przyniosł.

Obciązenie Skarbu. Ja ciebie obciązam skarbie przez nayswiętsze 5 ran, przez te 5 słów, które kapłan powiada, przez które on niebieskiego Oyca sciąga

do tego nayswiętszego cymboryum. Ja was duchowie, posiadacze skarbu tego, obciązam przez 7 boleśći nayświętszey Panny Maryi, abyście wy w imie Boga Oyca † y Syna † y Ducha Swięt. † odeszli y nam nic nie szkodzili.

Nakoniec tak powiedz: Idz w pokoiu ty poszluszny duchu, któryś nam skarb pożądany przyniosł, a ia ieszcze cie raz przez wszystkie juz powiedziane słowa obciązam, abys ty, ieśli cie będziemy potrzebować, znowu przyszedł, y nam nasze żądanie wypełnił. Teraz idż w pokoiu od nas, a odeydż bez wszelkiey szkody mey y moich towarzyszów y tych wszystkich, co w całym domostwie są, a idz na twoie mieysce, zkąd ies przyszedł, w Imie przenayswiętszey Tróycy Boga Oyca † Boga Syna † Boga Ducha Swięt. † a Słowo stało się ciałem.

Lunarya, ziele, rosnie na wielkich skałach kamienistych, ma od ziemi korzeń czerwony, rośnie po prawey stronie nachylaiąc się ku ziemi, liście ma okrągłe iak szelągi, co dzień po iednym listku przybywa, na pełnią ma wszystkie listki, nayprędzey go znaydziesz. Kto to ziele przed schodem słońca na proch utłucze, niech roztopi srebra nayprzednieyszego, a obróci się w złoto.

До примівок і заклинань, надрукованих у сьому томі, властивих вариянтів не знаходимо анї у Єфименка, анї в богатій збірцї білоруських заклинань Романова; є тілько деякі анальоґії в будові примівок, деякі подібні уступи і терміни. І так з першою примівкою від лойки (стор. 44—45) пор. Ефименко, 16, ч. 49; вичисленє сьвятих подібне до того, як у нас на стор. 48, 56, див. Романовъ, V, 6—8; з нашим „Хархайлом-Міхайлом“ (стор. 51) пор. Ефименко, 18, ч. 53; вичисленє ріжнородних людей, що могли наслати хоробу (у нас стор. 52, 55) пор. Романовъ, V, 9, ч. 24; Ефименко, 26, ч. 75, 76; примівку від рожі (у нас стор. 54) пор. Ефименко, 52, ч. 166, 167; жерела хороби в ріжних занятях людських (у нас стор. 55) пор. Романовъ, V, 10, ч. 26; жерела хороби в очах (у нас стор. 55) пор. Ефименко, 26, ч. 75; молитву до води (у нас 56, 66) пор. Ефименко, 26, ч. 76; вигонюванє хороби з ріжних суставів (у нас стор. 57) пор. Ефименко, 27, ч. 76; формулу „не маєш дїла до білого тїла“ і т. д. (у нас стор. 69) пор. Ефименко, 26, ч. 74. Про „водицю єлиницю“, з котрої зроблено „воду Єлену“ ідентіфіковану з „непочатою водою“ див. Ефименко, 29, ч. 85, 97; Чубінський, I, 43.

Піснї про Бразилїю.

Заморська еміґрация — факт такий важний і замітний в житю нашого народа, що мусїв знайти собі відгук і в пісенній єго творчости. Опублїкована висше „пісня про Бразилїю“, записана д. Павликом — не перша пісня того рода, що появляєть ся в друку. В 48 н-рі „Дѣла“ з 1898 р. був опублїкований один текст, достачений редакциї о. Ґуставом Дроздовським з Кійданець. До Кійданець прислано сей текст в листї з Бразилїї з датою Castro Brasil 5. XI. 1897. Передруковуємо його тут і звертаємо увагу на те, що деякі єго куплєти війшли в текст

пісні записаної д. Павликом, (див. стор. 74, 11 рядків з низу і стор. 75, 11 рядків з гори), — значить, мусів сей текст із Бразилії доходити до наших лірників ріжними дорогами.

Приступімо, братя, до компанії і завторуймо пісню враз!
І подякуймо щиро Пану Богу, що без жадной згуби провадив нас!
Не досить бо того, що-м опустив свою країну;
Храни Боже випадку, то марно геть згину!
Так пишу до Вас на остатній хвили,
Ледви ся коли побачим, мій брате милий!
Будь ми здорова, мила країнонько —
То-м ся розлучив з тобою, родинонько!
Так же сьмо жили, з собов розмавляли,
І на добраніч руку сьмо подали!
Будь ми здорова, милая хатино,
Ховала-сь мене, як я був дитинов!
То-м тя опустив — тут мені горе,
Я день двайцять вісім їхав через море!
Ажеби-сь знав, брате, як в мору плавати;
Ні одного птаха нігде не видати!
Ажеби-сь знав, брате, як на мору біда!
Як обачив птаха, казав, що сусіда!
Ой як прийшов вечер, узрів-єм зороньку:
Показувала мені мою країноньку.
Як сонце западе, зоронька затліє,
То так нам камратям аж серденько мліє!
Боувани пнуть ся, окрентом хиляють,
То так нам камратям серденька вмлівають!
Ви вже, братя, спите у своїй хатині,
У нас єще сонце чотири годині!
Ой як же нам було на тій страшній воді,
То Вам, милі братя, описати годі!
Ой то правда щира, що Вам повідаю,
Як ми не вірите, на Бога ся здаю!
Прибудемо до Вас, ксьондзоньку і люде,
Як нас Бог спровадить без жадної згуби!
Ой як морска тромба до окренту била,
Неодна ся шіфа в воді затопила!
І пишу Вам, братя, о своїй пригоді,
Як нас сонце пекло на тій страшній воді!
Як нас сонце пекло, як огонь пекельний,

Кождий з нас на шифі лежав як смертельний!
А як хто помер, то го витягали:
Камінь до шиї — в воду го пускали.

Castro Brasil 5. 11. 1897.

(Друковано в 48. ч. „Дѣла“ з 1898 р, прислав до редакциї о. Ґустав Дроздовський з Кійданець, збаразького повіту. Хто її там прислав і до кого, він докладно не означує, лише каже загально: „Мої парохіяни з Кійданець, що виеміґрували [до Бразилії], не вміють писати, а пише їм письма хтось иньший. Один з таких пишучи до мене в імени мого парохіянина, дописав на одній стороні стихи власного складаня (?), котрі чейже не буде без інтересу навести“)

Д. Вол. Гнатюк передав мені другий текст вірші присланої з Бразилії, і в тім тексті також знаходять ся деякі куплети ідентичні з тими, що записав д. Павлик, або дуже близькі до них, хоча сама вірша навіяна досить консервативним дяківським духом.

А тисячу вісім сот літ девядесять пятий,
Прийшла пісня з Бразилії, варт ї переймати.
А хто її перейме, той буде сьпівати:
Той присяде фіст на лаві, не рушит ся з хати.
Аґенти нас подурили: поїде ксьондз з нами!
А ми тепер такі бідні, як діти без мами.
А нас ксьондзи научали, ми не дали віри;
Тепер мусим послухати собачої шкіри.
Ах! коб' я ту ксьондза здибав: Отче добродію!
Возьміт мене! З тої туги де я ся подію?
Не хтіли-смо в Галичині житненького хлїба:
Тепер сиди тай подумай, якаж тобі біда.
Не хтіли-смо в Галичині квасу ся напити:
А тут но риж і фасоля, та тим треба жити.
Не хтіли-смо в Галичині припічків лїпити:
А тут мусим по циганьски на пляцу сидїти.
В Галичині як заслабне, то єго ратуют:
Сповідают, сакраменти небо му готуют;
В Бразилії як заслабне, то такий ратунок:
То всьо гадє і хробацтво їдят єго члунок.
В Галичині йде до церкви, йде до церкви зрана,
Ще ся в люстро приглядає, чи хорошо вбрана.
Ой сину мій наймилїйший, ти ружовий цьвіте!
А вжеж ми ся не зобачим, аж на тамтім сьвіті.

Шануй церкви, слухай ксьондза і добрії люде,
І цілуй там сьвяту землю: добре тобі буде.

(Записав В. Гнатюк від Василя Залецького, господаря в Ходачкові великім тернопільського пов. Її прислав із Бразилії еміґрант-дяк до свойого сина, також дяка в Тернопільщині. В дві неділї по висилці її — враз з листом — він умер і прочутє його, висказане в передостаннїй строфці, сповнило ся. Пісню казав він сьпівати на нуту „Ще не вмерла Україна". Залецький сьпівав її як слова з останнїх двох стихів кождої строфки пісні „Ще не вмерла").

А найцікавійший отсей третїй текст, записаний також д. Гнатюком. В ньому ми бачимо розведену леґенду про пок. цїсаревича Рудольфа, котрою хитро зуміли покористувати ся еміґрацийні аґенти для виваблення тисячів нашого селянства з краю.

А во Бранзолії весола новина
У царя Рудольфа, цїсарского сина.
У царя Рудольфа, цїсарского сина
Стала Бранзолїя — Новая Австрия.
Бо цар Рудольф мислит, мислит, промишляє,
Людей, християнів до себе жадає.
Людей, християнів до себе жадає,
Жидів і гебрайства в свій край не пускає.
Не бійте ся злого, християни, люде!
Хто ся там дістане, той щасливий буде!
Хто ся там записав, як ся буде збирати,
Сусїдам, родині, буде дякувати.
Але насамперід отцеви і матцї
За їх виховання, й дїдуневи й бабці...
Бувайте здорові, братя і сестри рідниї,
Бо я від'їжджаю аж до Бранзолії.
Бо я від'їжджаю аж до Бранзолії,
До царя Рудольфа, до Нової Австриї.
Бувайте здорові, сусїди близькії,
Бо я від'їжджаю вже до Бранзолії.
Бувайте здорові, крижмові кумови:
Не дам я вам зараз з Бранзолії розмови.
Бо в тій Галичинї єст душа затята;
Бо в тій Галичинї вся земля проклята.
Бо ту Галичину так тяжко прокляли:
В Галичинї землю правом сплюндрували!
А во Бранзолії ще земля богата,

Єст там ще під нею много срібла, злата.
І пані царівна кождому зичлива, —
Ой є в Бранзолії ще земля вродлива.
Там же будут люди на земли працювати,
Не будут ся люди більше проклинати.
Не будут ся люди в правах правувати,
Но права, проклони будут закидати.
Хто ся там дістане, буде панувати,
А хто ся тут лишит, буде бідувати.
А нам дай Боже довгий вік прожити:
Бранзолійску пісню во Тройци славити.

(Записав В. Гнатюк від тогож Василя Залецького в цьвітні 1898 р. Він навчив ся її від лірника, що почував раз у нього. Сьпіває ся вона при голосї ліри на лад звичайних лірницьких пісень).

На закінчене наводимо виривки з вірші, присланої еміґрантом Теодором Потоцьким в листї, що знаходить ся у д. Любомира Рожанського. Чи Т. Потоцький сам зложив сю віршу, чи переняв її готову від когось иньшого — він не подає. В вірші малюєть ся причини еміґрациї, а потім житє руських поселенців у Бразилії. Початку вірші нема; текст написаний в листї латиньскими літерами, — переводимо його на наші.

Нема кому скаржити ся, анї що казати,
Бо ше брали, замикали до „Івана хати“.*)
Тай то лихо бідних людий випхало за море,
В далекую сторононьку, в ліси, межи гори.
Але наші Русини не сплят, но думают,
Тут в далекі сторононьцї щастя си шукают.
Або тутка нема куда щастя си шукати?
Бразилїя так велика, шо кінця не знати.
Іно треба працювати і Бога просити,
То далеко в Бразилії буде лїпше жити.
Тут спокійно іще жиєм, нїхто не здирає,
Та секвестер по подвірях ше не заглїдає.
Тут шендарьи не зобачи нї Жида на очи,
Тут так кождий поступає, як сї кому хоче.
Нема тутка тих паничів, котрі там з нас жили,

*) До вязницї.

Та за нашу тяжку працю пили та курили.
Щоб вони ся закурили порохами в очи!
О них тепер жаден Русин ні знати не хоче.
Бо то тії „польські браця“, о них кождий знає
Тай ше тутка в Бразилії нераз споминає,
Шо через них вибрали ся люди аж за море,
Не питали, шо тут ліси тай високі гори.
А ми гори посадимо собі виноградом,
До Поляків не ходимо на жадну пораду.
. . . .
Ми ся від вас віддалили далеко за море,
На віки-смо попращали свої любі гори.
Зрікли-смо ся своі землї, де-смо ся родили,
І тих панків, тих Полячків, котрії з нас жили.
Вже пропало, вже не будем так їм ся кланяти,
Анї руки вже не будем панків цюлювати.
В Бразилії нема того дурного звичаю,
Шоб ся в руки цюлювати — тут того не знают.
Бо тут би ся Бразиляни з того насьмівали,
Як би тутка одні других в руки цюлювали.
Нема того і не буде, не повинно бути,
За такії дурні річи вже нам час забути.

(Лист Потоцького має дату: Ріо Кляро, в груднї 1897 р.).

Жебрацькі молитви.

Між рукописними збірками етноґрафічного материялу, що перейшли до бібліотеки Наукового тов. імени Шевченка по смерти пок. проф. Ом. Огоновського і були надсилані на його руки, знаходить ся збірка пісень і иньшого материялу, підписана назвою Сосенко Кст. і зібрана в околицї Богородчан. В тій збірцї знаходимо також ось який „Урывок з молитви старця-жебрака до прохожих“ :

Народе божий, християнський!
Майте любобачність, татусю,
Милостивий соколе,
Моя квіточко, зоринко богоугодна, богоприятна,
На мої очка, неяко клиновим листочком заслонені!
Яж то за чужими оченьками походжаю,

За чужими слідами пальчики на ногах збиваю.
Дайте старцеві несчо́тному!
Боже прийми до царства, до раю правосьвітлого!
Пташку, голубочку бідненький!
Не потане то на воді, не згорит на вогни,
Що дасте старцеви бідному.
Майте вбачанє, оздобріт ся на бідного калїку!
Не вагуйте, рибочко, на працю!
Не тілько ся вашої праценьки минає.
Не оскудіє ваша рученька дающа,
Не видасте ся своїми рученьками.
Дайте за родичів померших,
За татунця, за матїнку рідну!
Вона над вами крівцю проливала,
Ясна сьвічечка не вгасала,
Сухих пеленок добирала!
Квіточко красна, дочесна!
Особи статочні!
Аби Господь поздоровив ручок ваших роботящих!

Порівнюючи хід думок і характерні звороти сеї молитви з тими, що надруковані у нас висше (стор. 106—110), можемо догадувати ся, що при всїй індівідуальній свободї вислову ті молитви сьвідчать про одну жебрацьку школу, з якої вийшли жебраки і жебрачки, від котрих записані ті молитви.

Загадки буковинських Руснаків.

(Стор. 159).

Нр. 1 = Номис 168; нр. 2 = Ном. 304; нр. 3 = Ном. 67; нр. 4 = Ном. 11; нр. 5 = Ном. 371; нр. 8 = Ном. 461; нр. 9 = Ном. 374; нр. 10 = Ном. 291; нр. 11 = Ном. 322; нр. 12 = Ном. 182; нр. 13 = Ном. 302; нр. 14 = Ном. 44; нр. 15 = Ном. 149; нр. 16 = Ном. 87; нр. 17 = Ном. 113.

ЛЮДОВІ ВІРУВАНЯ НА ПІДГІРЮ.

(Систематичний покажчик тем згаданих у обох збірках вірувань, стор. 76—98 і 160—218, з деякими доповненями).

I. Народня космольоґія і метеорольоґія.

1. Блудні огні, стор. 78, ч. 11. Див. Schulenburg, 205—206; Buch vom Ab. 156; Чубінський, I, 46, 47; Máchal, 161.

2. Веселка (дуга), стор. 77, ч. 7; стор. 161, ч. 1; див. ще Чубінський, I, 26, 27; Máchal, 69.

3. Весна, стор. 161, ч. 2.

4. Вітер, стор. 76, ч. 1. 161, ч. 3. Вихор — злий дух, див. Grünbaum, 256. Про підвіяне див. ще Чубінський, I, 34, 35; Turczyński, 12; вихор — чортове весілє, див. Чубінський, I, 24, 33; Зоря, 1882, ст. 369.

В Орельци вірять: хто проклипає вітер за житя, то коли вмре, буде велика буря.

5. Гори, стор. 161, ч. 4; див. Чубінський, I, 39.

6. Град, стор. 78, ч. 8; стор. 161, ч. 5.

В Орельци коли надходить страшна градова хмара, кладуть під окап перед порогом кочергу і лопату, що нею саджають хліб, і вірять, що тоді граду не буде. (Чубінський, I, 28, 29).

7. Грім, стор. 77, ч. 5; стор. 161, ч. 6. Громового огню не годить ся гасити, див. Чубінський, I, 22; Магницкій, 12; „камінь-голова“ підчас грому, див. Чубінський, I, 24.

8. Дощ, стор. 162, ч. 7. Про тзв. рудавину пор. Kremer, 88; Engelien-Lahn, 280.

В Орельци говорять: Ранїшний дощ не буде довго падати.

9. Звізди, стор. 76, ч. 2; стор. 162, ч. 8. Кождий чоловік має свою звізду, див. Чубінський, I, 14; Máchal, 59, 60; Engelien-Lahn, 231; „небо вивіздило ся на мороз“ див. Грінченко, I, 11; Чубінський, I, 15; Máchal, 60.

В Орельци вірять: коли покаже ся ясна звізда на небі, то хтось щасливий народив ся.

10. Земля, стор. 162, ч. 9. Земля стоїть на воді, див. Revue, IX, 331; Чубінський, I, 11, 37, 38; земля наша мати, бити її гріх, див. Чубінський, I, 37; Máchal, 13; Аѳанасьевъ, I, 143.

11. Комета, стор. 77, ч. 3; стор. 162, ч. 10; див. ще Чубінський, I, 18.

12. Місяць, стор. 77, ч. 4; стор. 162, ч. 11. Місяць і біль зубів див. Máchal, 54; Ефименко, 5, 6, ч. 13—19; „місяцеви на підповня", див. Ефименко, 7, ч. 20, 22, 23; Грінченко, II, 316.

В Орельци також говорять: коли місяць (молодик) у долину рогами, буде дощ. Про плями на місяці див. ще Чубінський, I, 78; Gould, 190—209; Máchal, 51; Krauss, 12—13; місяць рогами в низ, див. Чубінський, I, 11.

13. Небо, стор. 163, ч. 12. Небо отвирає ся, див. ще Knoop, 183; Чубінський, I, 2, 3; Máchal, 64.

14. Ніч, стор. 163, ч. 13.

15. Перун, стор. 77, ч. 6; див. ще Чубінський, I, 19.

16. Планета, стор. 163, ч. 14.

17. Погода, стор. 78, ч. 10.

18. Сонце, стор. 163, ч. 15.

19. Спадь, стор. 164, ч. 16.

20. Сьніґ, стор. 78, ч. 9; стор. 164, ч. 17.

21. Хмари, стор. 164, ч. 18. Хмара, то мішок, див. Buch vom Ab. 211; Хмара — дриглї, див. Чубінський I, 2, 24, 25; „Погана туча" див. Чубінський, I, 25.

II. Мертва природа.

1. Вода, стор. 79, ч. 2; стор. 164, ч. 1. Перед Йорданом вода в ріках на хвилю робить ся вином, див. Nowosielski, II, 156; Чубінський, I, 41.

2. Голодний камінь, стор. 164, ч. 2.

3. Дим, стор. 164, ч. 3.

4. Диямент, стор. 165, ч. 4.

5. Живе срібло, стор. 165, ч. 5.

6. Зелїзо. Злі духи, упирі, чарівниці боять ся зелїза. Див. у нас „Святий вечер" стор. 91 ч. 1; стор. 204, ч. 5; пор. Tylor, I, 140; Liebrecht, 312; Grünbaum, 256.

7. Камінь, стор. 78, ч. 1; стор. 165, ч. 6.

Давно колись камінє росло, але потому Пан Біг закляв його і перестало рости.

8. Крейда, стор. 165, ч. 7. Див. Зоря, 1896, ст. 292.

9. Маґнес, стор. 166, ч. 8. Про маґнесову гору див. Buch vom Ab. 212; Bartsch, CXLVIII.

10. Сіль, стор. 166, ч. 9. Див. Kremer, I. 3 і д.

III. Віруваня про ростини.

1. Акация. В Орельци говорять: коли пукає акация, належить ся сіяти кукурузи, скорше ні.

2. Бабка, стор. 166, ч. 1.

3. Балабан (зїлє), помагає від золотника (Зоря 1886, ст. 292).

4. Біб, стор. 79, ч. 1. Див. Sobotka, 303.

5. Боз, стор. 166, ч. 2. Під бзом сидить нечистий, див. Sobotka, 190; від бзу болить голова, див. Grünbaum, 253; на бзї повісив ся Юда, див. Чубінський, 77; Perger, 260.

6. Бульба, стор. 167, ч. 3. Народні оповіданя, пісні і деякі віруваня про бульбу див. у моїй статейці „Дещо про картоплю" (Сьвіт, 1882, стор. 327—328).

7. Верба. В Орельци вірять, що доки верби не пукають, не можна шити на дворі.

8. Гарбуз, стор. 167, ч. 4.

9. Гриби, стор. 79, ч. 2; стор. 167, ч. 5. Див. Sobotka, 333.

10. Два колоски, стор. 79, ч. 3. Пор. Schulenburg, 268.

11. Девятосильник, стор. 167, ч. 6. Див. Sobotka, 285.

12. Дерево, стор. 167, ч. 7.

13. Живокість, стор. 167, ч. 8.

14. Жито, стор. 167, ч. 8. Яре жито, крейда і сьвячений камінь оборонять від злого духа. (Зоря, 1886, ст. 292).

15. Збіжє, стор. 167, ч. 10.

16. Зїлє, стор. 167, ч. 11.

17. Калина. В Орельци говорять, що цьвіт калини не годить ся зривати, бо буде потім мороз.

18. Капуста, стор. 79, ч. 4; стор. 167, ч. 12. Див. Sobotka, 304; Perger, 200.

19. Качани сьвячені і висушені помагають на біль у горлї. (Зоря, 1886, ст. 292).

20. Ключове зїлє, стор. 168, ч. 13. Див. Чубінський, I, 66; Sobotka, 334; Perger, 8.

21. Кукуруза, стор. 79, ч. 5.

22. Мак, стор. 168, ч. 14. Див. Чубінський, I, 81; Sobotka, 259.

23. Маруна, стор. 168, ч. 15.

24. Нетота (Lycopodium). Її сушать і варять, а виваром поять хорих на „тоту слабість" (епілепсию), то помагає.

25. Німиця, стор. 168, ч. 16.

26. Папороть, стор. 168, ч. 17. Див. Чубінський, I, 77, 78.

27. Перець, стор. 168, ч. 18.

28. Песє молоко, стор. 169, ч. 19.

29. Садовина, стор. 169, ч. 20. Див. Ефименко, 45, ч. 143; Основа, 1861, пояб-дек. 66.

30. Сафатина, стор. стор. 169, ч. 21.

31. Сварник, стор. 169, ч. 22.

32. Солома, стор. 169, ч. 23. До віруваня про солому з під мерця див. Toeppen, 791.

33. Страхополох, стор. 169, ч. 24. Див. Чубінський, I, 80.

34. Тютюн, стор. 169, ч. 25; те саме оповіданє було вже друковане, з невеличкою відміною, в Житю і Слові III, 374—375.

35. Цибуля. В Орельци вірять: хто сіє цибулю під той час, як жаби „крікають", той дармо працює, бо та цибуля не війде.

36. Чіснок, стор. 170, ч. 25. Див. Чубінський, I, 84; Sobotka, 296; Perger, 82.

В Орельци вірять: Озимий чіснок не можна садити в суботу, бо хтось з родини умре.

Котра жінка садить чіснок по сьв. Дмитрі, тота умре.

37. Юрник, зілє, що цвите ранньою весною, коло Юря, в темних лісах. Коли його назбирати і дати коровам з пашею, то будуть давати гарне, жовте масло.

38. Яблока, стор. 170, ч. 26. Див. Sobotka, 145—159; Perger, 330.

IV. Віруваня про зьвірів.

1. Бабка головата, стор. 171, ч. 1.

2. Бабруна (зазулька), стор. 81, ч. 7; стор. 171, ч. 2.

В Орельци коли парубок хоче знати, відки буде мати жінку, бере зазульку на вказівний палець, хухає на неї і говорить:

Скажи ми, зазулько,
Ци в тоту сторону,
Ци в тамту сторону
Маю йти по дружину?

В котру сторону полетить зазулька, з відти буде мати жінку. Де инде зазулька ворожить чоловікови житє або смерть. Беруть її на долоню і приговорюють:

Зазуленько, кукуленько,
Покажи ми дороженьку:
Чи туда, чи туда,
Чи в сиру землю землю?

Коли полетить в той бік, де цвинтар, то кажуть, що такий чоловік не буде довго жив, а коли в иньший бік, то буде здоров.

3. Білогруд (водоморозець). Гуцули вбивають сего пташка, сушать зовсім, труть на порох і дають з пійлом маржині, аби не дохла на заразу. (Зоря, 1886, ст. 292).

4. Блоха і муха, стор. 79, ч. 1. Див. Грінченко, I, 10.

5. Борсук, стор. 171, ч. 3.

6. Бузько, стор. 79, ч. 2; стор. 171, ч. 4. Див. ще Чубінський, I, 62; Зоря, 1885, ст. 129.

7. Вовк, стор. 171, ч. 5.

8. Волос, стор. 171, ч. 6.

9. Воробець, стор. 172, ч. 7. Чорт міряє воробців, див. Петрушевич, 93; Чубінський, I, 60.

Коли вечером воробці дуже пищать, то в ночи або на другий день буде дощ. В Орельци ворожать, що коли воробці в день шолопають на собі пірє, то також буде дощ.

10. Ворона, стор. 172, ч. 8. Ворона віщує лихо, див. Turczyński, 30; Зоря, 1885, ст. 130; богату збірку міжнародніх вірувань, оповідань, пісень і т. и. про ворон і круків зладив проф. Сумцов (Н. Ѳ. Сумцовъ, Воронъ въ народной словесности, Этногр. Обозр. IV, 61 і д.); гумористичне наслїдуванє крику ворони пор. Grünbaum, 353—354.

11. Вугор, стор. 172, ч. 9.

12. Вудвуд, стор. 172, ч. 10.

13. Вуж, стор. 80, ч. 3, остатній уступ; стор. 172, ч. 11. Вуж ссе корову, див. ще Máchal, 107; Toeppen, 779; Чубінський, I, 65.

14. Гадє, стор. 80, ч. 3; стор. 172, ч. 12. Гадюки на Головосїки див. Грінченко, I, 4; Чубінський, I, 65. Про шкідливість гадючої шкури див. Revue, VI, 550.

15. Гуси, стор. 173, ч. 13

16. Гусяр, стор. 173, ч. 14.

17. Дуриптах, стор. 173, ч. 15. Про него див. ще Turczyński, 6.

18. Жаба, стор. 80, ч. 4; стор. 173, ч. 16. Віз зі вбіжєм, в котрому є жаба, для худоби тяжкий, див. Knoop, 172.

В Орельци вірять, що коли перед сьвятом або перед неділею жаба влїзе в хату, то се хтось наслав її на чари. Пор. Federowski, 240.

19. Журавлї, стор. 80, ч. 5; стор. 173, ч. 17. Иньший текст приспівки до журавлів див. Петрушевич, 71. Звязок „журавлї — журити ся" див. Чубінський, I, 62.

20. Зазуля, стор. 81, ч. 6. Зазуля віщує гроші, див. ще Чубінський, I, 61; Revue, IX, 579; Knoop, 173. Про те, що зазуля подавить ся колосом див. Петрушевич, 59; Грінченко, I, 6; Зоря, 1885, ст. 118.

21. Заяць, стор. 174, ч. 18. Масу вірувань, оповідань, пісень і т. и. про зайця зібрав проф. Сумцов (Н. Ѳ. Сумцовъ, Заяцъ въ народной словесности, Этногр. Обозр. X, 69 і д.); див. ще Revue, VI, 185; Чубінський, I, 55.

22. Зелена жаба, стор. 174, ч. 19

23. Змия, стор. 174, ч. 20.

24. Їжак, стор. 174, ч. 21.

25. Каня, стор. 81, ч. 10. Див. Зоря, 1885, ст. 130.

26. Квочка, стор. 81, ч. 12.

В Орельци вірять, що коли насадити квочку тодї, як місяць настає, то не виведуть ся курята. І тут також не можна „півкати" в хатї, коли квочка сидить на яйцях, бо виведуть ся самі когути.

27. Кіт, стор. 82, ч. 13; стор. 174, ч. 22. Див. ще Чубінський, I, 54; Revue, VI, 184. Кіт миє ся — гостї будуть, див. Schulenburg, 258.

В Орельци вірять: коли кіт умиває ся правою лапкою, то буде вітер, а як лївою, то буде дощ.

28. Когут, стор. 175, ч. 23. Див. Liebrecht, 329.

29. Кордюк (медведюх), стор. 175, ч. 24.

В Орельци вірять: кого вкусить медведюх, той мусить умерти, хиба би вспів перечислити ґелетку проса.

30. Кури. Коли кури піють в день, не буде дощу (Орелець). Де инде вірять, що в день кури піють „на відміну". І в Орельци кажуть: Як захмарить ся і накрапає дощ, а кури зачнуть піяти, то не буде дощу.

31. Курій, стор, 175, ч. 25.

32. Курка, стор. 82, ч. 14; стор. 175, ч. 26. Курка піючи віщує лихо, див. Buch vom Ab. 195; Tradition, I, 46; Чубінський, I, 158; Revue, V, 415; VI, 154; IX, 465, 479; X, 52; Grünbaum, 269, 339; про втинаннє такій курцї голови або хвоста див. Grünbaum, 340.

33. Ласиця, стор. 175, ч. 27. Про симпатию ласиці з коровою див. Toeppen, 778. Гуцули натомісць уважають ласицю (кіточку) дуже шкідливою для людей і для худоби, пор. висше, стор. 60, а також Чубіиський, I, 55. Про прихильність ласиції до чоловіка див. Turczyński, 54; Grünbaum, 337.

34. Ластівка, стор. 81, ч. 8; стор. 175, ч. 28. Ластівки зимують у воді, див. Чубіиський, I, 58, 59. Ластівка перелетить по під корову, див. Чубіиський, I, 59; Knoop, 171; сьвятість ластівячого гнїзда, див. Revue, IX, 335; Чубіиський, I, 59.

35. Лилик, стор. 81, ч. 9; стор. 175, ч. 29. Лилик — грішна миш, див. Чубіиський, I, 55; Turczyński, 39, 64; там же опис чарів, до яких уживають лилика.

36. Лин, стор. 175, ч. 30.

37. Миш, стор. 81, ч. 10; стор. 175, ч. 31; пор. И. Ѳ. Сумцовъ, Мышь въ народной словесности (Этногр. Обозр. VIII, 49).

38. Морська свинка. Коли хто в хатї хорий на ревматизм, то добре в хатї держати морську свинку; вона ревматизм вбере в себе і сама здохне, а чоловік одужає.

39. Мотиль, стор. 175, ч. 32.

40. Мнюх, стор. 176, ч. 33. Пор. Federowski, 180.

41. Муха, стор. 176, ч. 34.

42. Нетля, стор. 82, ч. 15.

43. Олїйник (іволга), стор. 176, ч. 35.

44. Павук, стор. 176, ч. 36.

45. Перепелиця, стор. 176, ч. 37.

46. Пес, стор. 82, ч. 17; стор. 176, ч. 38. Віруванє, що пес може бачити духа, смерть і т. и. див. Toeppen, 186; Чубіиський, I, 53; Tradition, I, 48; віруванє, що витє пса віщує смерть або пожежу, див. Engelien-Lahn, 275, 278; Buch vom Aþ. 175; Revue, VI, 185. Віруванє, що „люди з за пса і з за кота жиють“ див. Sobotka, 53; Perger, 109; Federowski, 548.

47. Пискір, стор. 177, ч. 39.

48. Полоз, стор. 177, ч. 40. Про полозів на Україні див. Чужбинскій, 257—258.

49. Полон, стор. 82, ч. 18. Пор. Петрушевич, 91.

50. Птахи, стор. 177, ч. 41. Те саме віруванє див. Nowosielski, II, 154.

51. Пугач. В Орельци вірять: коли пугач закричить на хатї, то в ній хтось умре. (Чубіиський, I, 64).

52. Пчоли, стор. 177, ч. 42. Пчоли, в снї — огонь, див. Engelien-Lahn, 285; Federowski, 952.

Пчоли взяли ся з кишок сьвятого Петра, що Ісус Христос виняв із него і повісив на гиляці. (Житє і Слово, II, 181).

53. Рак, стор, 177, ч. 43.

54. Ремез, стор. 177, ч. 44.

55. Риба, стор. 178, ч. 5.

56. Свині, стор. 178, ч. 46.

57. Синиця, стор. 178, ч. 47.

58. Слиж, стор. 178, ч. 48.

59. Сова, стор. 83, ч. 19; стор. 178, ч. 49. Віруванє про зловіщий крик сови, див. ще Чубінський, I, 63; Engelien-Lahn, 250; „Чиї діти кращі", див. Чубінський, I, 63; Tradition, I, 47.

60. Соловій, стор. 178, ч. 50.

61. Сорока, стор. 178, ч. 51. Сорока гості віщує, див. Чубінський, I, 62; Liebrecht, 327.

62. Теля, стор. 178, ч. 52.

63. Хрущ. В Орельци говорять: Коли у маєвих хрущів мохнаті ноги, то зародять кукурузи.

Хто маєвого хруща витягне з води, того він потому витягне з пекла.

64. Худоба, стор. 83, ч. 20.

65. Щупак, стор. 179, ч. 53.

66. Щурі, стор. 83, ч. 21.

67. Ящірки. Коли намочити три зернятка васильку і покласти на сонце, то виведуть ся ящірки. (Орелець).

V. Народня антропольоґія.

1. Безплодність, стор. 179, ч. 1. Див. Bartoš, 320.

2. Більмо, стор. 179, ч. 2.

3. Близнята, стор. 83, ч. 1. Див. Revue, IX, 111; Schulenburg, 232.

4. Болячка, стор. 179, ч. 3.

5. Борода. Коли засвербить борода, буде щастє. (Орелець; пор. Federowski, 876).

6. Вагітна жінка, стор. 180, ч. 4. Вагітна і шнури, див. Federowski, 1619; вагітній треба позичити все, чого захоче, див. Nowosielski, II, 157; Federowski, 1821.

7. Волосє, стор. 180, ч. 5. Обстрижене волосє треба ховати, див. ще Nowosielski, II, 153.

В Орельци вірять, що коли малій дівчині обстригти волосє, а воно не хоче потім швидко рости, то вона буде мати добру долю.

8. Вухо, стор. 83, ч. 3. Про дзвонене в вусї див. ще Revue, X, 247.

В Орельци говорять: коли в вусї задзвонить, то чорт з ангелом здибав ся і оба бють ся. Federowski, 894).

9. Говорити крізь сон, стор. 180, ч. 6. Див. Schulenburg, 230.

10. Горло, стор. 180, ч. 7.

11. Гостець, стор. 180, ч. 8. Пор. Federowski, 1011.

12. Давити ся, стор. 181, ч. 9.

13. Дике мясо, стор. 181, ч. 10.

14. Дїти, стор. 83, ч. 3; стор. 181, ч. 11. „Чіснок дитинї під язиком“ див. Engelien-Lahn, 249; віруванє про переступ див. Buch vom Ab. 201; Schulenburg, 245; Toeppen, 762; дитинї не слїд дивити ся в зеркало, див. Buch vom Ab 199; Schulenburg, 233; дитина в снї говорить з ангелами, див. Buch vom Ab. 203; коли дїти бавлять ся в погріб, див. Buch vom Ab. 206; надто розумна дитина не виховає ся, див. Engelien-Lahn, 250; дитина вроджена в чіпцї, див. Andrée, Juden, 149; Ploss, Kind, I, 37; Toeppen, 759; Nowosielski II, 135; Liebrecht, 324; розвязуванє пуповини, див. Toeppen, 759.

Коли хрестять дитину в таку пору, як є в селї мрець, то дитина швидко вмре. (Орелець).

Дитинї не можна давати в руки кота, бо „тілько доти ручки золоті“. (Орелець).

15. Долоня, стор. 84, ч. 4; стор. 181, ч. 12. Долоня свербить, див. ще Revue, X, 241; Knoop, 182; Schulenburg, 244.

16. Дрож, стор. 182, ч. 13. Пор. Federowski, 1005; смерть у очи заглядає, див. Federowski, 901.

17. Душа, стор. 182, ч. 14. Душа може гуляти, коли тїло спить, див. Tradition, I, 47; Máchal, 18; Federowski, 903, 904.

18. Жовтачка, стор. 182, ч. 15. Лїченє жовтачки золотом див. ще Toeppen, 159.

В Орельци вірять: Хто має жовтачку, нехай намочить девять вошей у горівцї і випє ту горівку, то виздоровіє. (Toeppen, 413; Engelien-Lahn, 266).

Або також радять хорому на жовтачку несподївано наплювати в лице, то він як тодї зо встиду почервонїє, то так і лишить ся червоний, а жовтачка уступить. (Пор. Grünbaum, 261).

19. Забутє, стор. 182, ч. 16, див. Engelien-Lahn, 197; Revue, VI, 184.

20. Задивленє, стор. 182, ч. 17. Див. Turczyński, 48; Federowski, 1624.

21. Задирки, стор. 182, ч. 18.

22. Задом ходити. В Орельци заборонюють малим хлопятам ходити в задгузь, бо — мовлять — мама вмре.

23. Заїди, стор. 182, ч. 18. Пор. Чубінський, I, 108.

24. Зайойканє, стор. 183, ч. 20. Пор. Grünbaum, 258; Krauss, 41.

В Нагуєвичах клинуть: „Іди до псьої (або дідьчої) мами, аби ті обйойкала!“

25. Захлиснути ся, стор. 183, ч. 21.

26. Зашпотати ся, стор. 183, ч. 22.

27. Збур, стор. 183, ч. 23.

28. Здвигати ся, стор. 183, ч. 24.

29. Зуби, стор. 84, ч. 5; стор. 183, ч. 25. Перший зуб кидають мишці, див. Toeppen, 762—763; Nowosielski, II, 153; Чубінський, I, 86; хробак у зубі, див. Liebrecht, 79, 346; Mannhardt, I, 13.

30. Катар, стор. 183, ч. 26. Див. Schulenburg, 225.

31. Кість, стор. 183, ч. 27.

32. Ковтун, стор. 185, ч. 28.

33. Конвульсиї, стор. 185, ч 29.

34. Кортячки, стор. 185, ч. 30. Див. про се Tradition, I, 46.

35. Короcти, стор. 185, ч. 32. Див. Чубінський, I, 138.

36. Кошуля, стор. 185, ч. 31.

37. Крижі, стор 185, ч. 33. Див. Schulenburg, 231.

38. Куряча сліпота, стор. 84, ч. 6. Див. Federowski, 2384.

Хто ходить по сьмітниках, дістане курячу сліпоту. (Turczyński, 11).

39. Лице, стор. 185, ч. 34. Коли рано при вмиваню лице слизьке, буде дощ. (Орелець).

40. Лишаї, стор. 186, ч. 36. Їх лїченє росою з вікна див. Toeppen, 415.

Через те місце, де качала ся конина, не можна переходити, бо з того беруть ся лишаї на тілї. А коли хто мусить перейти, то повинен сказати:

Лишай, лишай,
До свиней ся мішай! (Чубінський, I, 140; Federowski, 2387).

41. Малина, стор. 186, ч. 37.

42. Мертва кістка, стор. 186, ч. 38. Її лїченє див. Чубінський, III, 15; пор. Toeppen, 414; Чубінський, I, 138.

43. Миш, стор. 186, ч. 39. Див. Federowski, 1615, 1620

44. Моч, стор. 186, ч. 35. Пор. Federowski, 2391.

45. Мрець, стор. 186, ч. 36. Душа мерця держить ся близько тїла, див. Tradition, I, 47; Toeppen, 720; грішна душа ходить по смерти на своє житло, див. Toeppen, 794—5. Про отворені очи мерця див. ще Andrée, Juden, 184; за мерцем не слїд дуже довго плакати, див. Toeppen, 794; Federowski, 1240; коли гріб над мерцем западе ся, див. Toeppen, 791.

Коли мрець у селї, не можна мішати яйця під квочкою, бо курчата в них позавмирають. (Пор. Federowski, 1088).

46. Ніс, стор. 186, ч. 35.

Коли свербить ніс, то чоловік того дня буде чогось недобрий. (Орелець; пор. Federowski, 873).

47. Ніхтї, стор. 84, ч. 7; стор. 187, ч. 42. Ховане ніхтїв і їх збиране по смерти див. Nowosielski, II, 152; Federowski, 1471; Kolberg, Krak. III, 135; ніхтї цвитуть — добрий знак, див. Чубінський, I, 87; Liebrecht, 329.

48. Ноги, стор. 187, ч. 43. Див. Чубінський, I, 87; Federowski, 1724.

Про велику ногу кажуть: „Нога, як у старого злодія".

49. Огень, стор. 187, ч. 44. Див. Schulenburg, 232.

50. Огник, стор. 187, ч. 45.

51. Очи, стор. 84. ч. 8; стор. 187, ч. 46. Погані очи див. Grünbaum, 258.

52. Память, стор. 84, ч. 9. Про „зашиване памяти" див. ще Kremer, 90; пор. Knoop, 182.

53. Перець, стор. 187, ч. 48.

54. Пипоть, стор. 187, ч. 49.

55. Плювати, стор. 84, ч. 10; стор. 187, ч. 50.

56. Повіки. Коли повіки (кліпавки) тріпають ся, то хтось з родини умре. (Орелець).

57. Полові зносини, стор. 188, ч. 51. Пор. Krauss, 170.

58. Потягачка, стор. 188, ч. 52.

59. Пропасниця, стор. 188, ч. 53.

60. Пстругї, стор. 187, ч. 47.

61. Пчиханє, стор. 188, ч. 54. Про формулу „на здоровлє" при пчиханю див. Buch vom Ab. 195—196; Чубінський, I, 88; Магницкій, 11.

62. Ребро стор. 188, ч. 55.

63. Рука, стор. 188, ч. 56. Умивши ся не стріпувати руками, див. Чубінський, I, 11; Engelien-Lahn, 198; Máchal, 164.

64. Сверблячка, стор. 189, ч. 57.

65. Свистати, стор. 85, ч. 11; стор. 189, ч. 58. Свистом чорта (мерця) прикликати, див. Federowski, 1222.

66. Своя потріб, стор. 189, ч. 59.

67. Слабість, стор. 85, ч. 12; стор. 189, ч. 60. Що витє псів віщує слабість, див. Tradition, I, 46. Слабість в виді жінки, що просить провезти себе, див. Wojcicki, Kolberg, Pozn. VII, 10; Federowski, 374; Krauss, 64.

68. Смерть, стор. 189, ч. 61.

69. Сни, стор. 85, ч. 13; стор. 190, ч. 62. Літанє, битє, пчоли в сні див. Чубінський, I, 90; Federowski, 952; Жид у сні, див. Federowski, 979; піп у сні, див. Federowski, 433; вирваний зуб у сні, див. ще Engelien-Lahn, 289; Federowski, 978; воші = гроші, див. Federowski, 971; Engelien-Lahn, 285; жито і пшениця, див. Чубінський, I, 90; Federowski, 981.

70. Спанє. Перше спанє — найсолодше і як би його перервав, то чоловік може захорувати.

Коли чоловік запричащав ся в церкві, то цілий той день не повинен спати, бо миш причастє з'їсть. (Орелець).

Гріх спати оперезаному.

Хто спить на Великдень по обіді, той цілий рік буде в церкві дрімати.

Хто перший заспе на тій постелї, на котрій хтось умер, той перший в домашнїх піде за мерцем.

71. Співанє. Хто їдячи співає, буде мати дурну жінку або дурного чоловіка. (Орелець).

72. Тїло людське, стор. 190, ч. 63. Про те, що тїло перших людей було рогове, див. ще Nowosielski, II, 152; Bartoš, 311.

73. Ячмінь на оці, стор. 190, ч. 64.

74. Холєра, стор. 191, ч. 65.

75. Щикавка, стор. 86, ч. 14; стор. 191, ч. 66. Формулу против щикавки див. Ефименко, 24, ч. 69. Щикавка = хтось згадує, див. ще Knoop, 182; Federowski, 987.

VI. Явища і предмети господарського житя.

1. Віник, стор. 86, ч. 1.

2. Вуголь, стор. 191, ч. 1.

3. Горівка, стор. 191, ч. 2. Про бризьканє її на стелю див. Toeppen, 779.

Горівка називає ся від якогось Ка; він перший засмакував її і напив ся так міцно, що вона в нїм заняла ся і він згорів. Від того люде й прозвали її Згорів-Ка або горівка. (Чубінський, I, 44).

4. Горнець, стор. 86, ч. 2.

Коли горшки в печи переповнять ся, буде дощ. (Орелець).

5. Гребінь, стор. 86, ч. 3.

6. Гріб, стор. 191, ч. 3. Див. Toeppen, 791.

7. Гроші, стор. 191, ч. 4.

8. Двері, стор. 191, ч. 5.

9. Деготь, стор. 191, ч. 6.

10. Дзвони, стор. 192, ч. 7. Дзвони посьвячені против бурі див. Чубінський, I, 20.

Коли чоловікови причуває ся голос дзвонів, то хтось умре. (Орелець).

11. Дримба, стор. 192, ч. 8.

12. Живий огонь, стор. 192, ч. 9.

13. Жниво, стор. 86, ч. 4.

14. Зеркало, стор. 192, ч. 10.

15. Капелюх, стор. 192, ч. 11. Див. Чубінський, I, 107.

16. Колиска, стор. 192, ч. 12. Див. ще Engelien-Lahn, 246; Buch vom Ab. 198.

17. Коновка, стор. 86, ч. 5.

18. Книжка, стор. 192, ч. 13.

19. Круг, стор. 192, ч. 14.

20. Купіль, стор. 193, ч. 15. Примівка „дідько з води, а я в воду“ див. Ефименко, 67, ч. 213; Номис, 6.

21. Макогін, стор. 193, ч. 16.

22. Масло, стор. 86, ч. 7.

23. Мід, стор. 193, ч. 17.

24. Мітла, стор. 193, ч. 18. Див. Чубінський, I, 102.

25. Молоко, стор. 86, ч. 6. Пор. Federowski, 1351.

Коли поставити молоко до огню, щоби зварило ся, і воно збіжить, то корові вимя „посідає ся“. (Орелець).

26. Мотовило, стор. 86, ч. 8.

27. Огонь, стор. 86, ч. 9; стор. 193, ч. 19. Огонь тріщить — гість буде, див, Revue, VI, 184; дитина в вечір бавить ся огнем, див. ще Чубінський, I, 45; Buch vom Ab. 202; Revue, X, 240.

Огонь сьвятий. Про него говорять: вода у одного візьме, а другому дасть, а огник сьвятий що візьме, то вже не дасть нікому. (Чубінський, I, 45).

28. Ожіг, стор. 193, ч. 20.

29. Оранє, стор. 87, ч. 10.

30. Паска, стор. 193, ч. 21.

31. Перевесло, стор. 194, ч. 27. Пор. Federowski, 1385—86.

32. Печина, стор. 193, ч. 22.

33. Пироги, стор. 87, ч. 11. Віруванє про шкідливий вплив рахованя, пор. Grünbaum, 262.

34. Писанки, стор. 193, ч. 23.

35. Підкова, стор. 194, ч. 24. Див. Schulenburg, 244.

36. Подорож, стор. 87, ч. 12.

37. Пожар, стор. 87, ч. 13.

38. Помело, стор. 194, ч. 25.

39. Помиї, стор. 194, ч. 26.

40. Попіл, стор. 87, ч. 14.

41. Пояс. Розперезаному гріх молитви говорити. (Орелець).

42. Пранє, стор. 87, ч. 15.

43. Пряденє, стор. 87, ч. 16; стор. 194, ч. 28. Не можна прясти в суботу, див. Toeppen, 783.

44. Рукав, стор. 194, ч. 29.

45. Сито, стор. 194, ч. 30.

46. Сївба, стор. 88, ч. 17. Див. Kolberg, Pozn. VII, 128; Bartoš, 282.

47. Скрипка, стор. 194. ч. 31.

48. Сокира, стор. 88, ч. 18.

49. Сопілка, стор. 194, ч. 33. Див. Чубінський, I, 108.

50. Сорочка, стор. 194, ч. 32.

51. Стіл, стор. 194, ч. 34. Див. Чубінський, I, 102, 107.

52. Сьвічка, стор. 194, ч. 35.

53. Сьмітє, стор. 88, ч. 19; стор. 195, ч. 36. Див. Engelien-Lahn, 196; Зоря, 1887, ст. 115.

54. Тріски, стор. 88, ч. 20.

55. Урожай, стор. 90, ч. 24.

56. Шитє, стор. 90, ч. 23.

57. Хата, стор. 88, ч. 21; стор. 195, ч. 37. Пор. Зоря, 1887, ст. 132; Житє і Слово, III, 71. До нової хати впускають насамперед якусь живину, див. Toeppen, 771; Bartoš, 324.

58. Хліб, стор. 89, ч. 22; стор. 195, ч. 38. Bartoš, 127; Сумцовъ, Хлѣбъ. Хрестять діжу з хлібом, див. Buch vom Ab. 199; кришки хліба піднимають і цілують, див. Kremer, I, 5; Revue, IX, 334; хліб гріх класти на верхній шкірці, див. Чубінський, I, 109; Зоря, 1887, ст. 95; Хліб-сьвятий, див. Perger, 117; Зоря 1887, ст. 95.

59. Чобіт, стор. 195, ч. 40. Див. Чубінський, I, 108.

60. Яйце, стор. 195, ч. 39.

VII. Явища громадського житя.

I. Богацтво. Аби який бідний чоловік, а може швидко зробити ся богачем. Нехай тілько на Великдень, коли піп у церкві перший раз скаже: „Христос воскрес!“ відповість не „во істину воскрес“, а тілько: „Я гиндель проваджу!“ Та що йому з того богацтва, коли через те запролує свою душу Лихому! (Цигани).

2. Відданє, стор. 90, ч. 1.

3. Війна, стор. 90, ч. 2.

4. Гості, стор. 90, ч. 3; стор. 196, ч. 1. Огонь скаче в печи — гість буде, див. Kremer, 91; Зоря 1887, ст. 95.

5. Заклад, стор. 196, ч. 2.

6. Злодїй, стор. 90, ч. 4.

7. Крадїж, стор. 196, ч. 3.

8. Кум, стор. 196, ч. 4.

9. Мельники, стор. 197, ч. 5. Пор. Federowski, 307, 308; Gould, 417—446.

10. Папа римський, стор. 197, ч. 6. Пор. Этногр. Обозр. XX, 100.

11. Піп, стор. 197, ч. 7. Див. Kolberg, Pozn. VII, 122.

12. Побратимство, стор. 197, ч. 8.

13. Присяга, стор. 198, ч. 9. Див. Чубінський, I, 91.

14. Проклін, стор. 91, ч. 5.

15. Рибаки, стор. 198, ч. 10.

16. Слюб, стор. 199, ч. 11. Див. Liebrecht, 323.

17. Торг, стор. 91. ч. 6; стор. 199, ч. 12. Про „переторгованє“ див. AU. IV, 144; Federowski, 1928; за проданим не слїд жалувати, див. Federowski, 1976; вистриганє шерсти корові при розлуці з телятем див. Engelien-Lahn, 272; обливанє водою ново купленої худоби див. Federowski, 1980.

VIII. Народня етнольоґія.

1. Антіподи, стор. 199, ч. 1.

2. Бойки, стор. 199, ч. 2.

3. Гуцули, стор. 199, ч. 3.

4. Жиди, стор. 199, ч. 4. Див. Kolberg, Pozn. VII, 121.

5. Мазурі, стор. 201, ч. 5.

6. Москалї, стор. 201, ч. 6.

7. Німці, стор. 201, ч. 7.
8. Пилипопи, стор. 201, ч. 8.
9. Русини, стор. 202, ч. 9.
10. Таліяни, стор. 202, ч. 10.
11. Татари, стор. 202, ч. 11.
12. Цигани, стор. 202, ч. 12.

IX Народній календар.

1. Андрій сьв., стор. 203, ч. 1. Пор. Engelien-Lahn, 239, 241; Bartoš, 6.

2. Благовіщенє, стор. 203, ч. 2. Пор. Зоря, 1883, ст. 200.

3. Варвара сьв., стор. 203, ч. 3.

4. Великдень, стор. 92, ч. 3; стор. 203, ч. 4. Див. Зоря 1883, ст. 214.

5. Вечір сьв., стор. 91, ч. 1; стор. 204, ч. 5. Пор. Bartoš, 12. Вірувань, що на сьв. вечір худоба говорить, див. Чубіньский, I, 48; Revue, IX, 582; Bartoš, 15; уживанє чіснику див. Sobotka, 296.

6. Вівторок обливаний, стор. 205, ч. 6.

7. Віночки сьвячені, стор. 92, ч. 4.

8. Воведениє, стор. 205, ч. 7. „Полазник“ див. Krauss, 170; Зоря 1887, ст. 131.

9. Главосїка, стор. 205, ч. 8.

10. Живний четвер, стор. 206, ч. 9. Пор. Зоря 1883, ст. 200.

11. Зелені сьвята, стор. 206, ч. 10.

12. Казибрід, стор. 206, ч. 11.

13. Купайло, стор. 206, ч. 12. „Сонце грає“ див. Engelien-Lahn, 232; Máchal, 42; на Купайла горіхи замакають, див. Perger, 323; вживанє чорнобилю див. Sobotka, 288.

14. Март, стор. 206, ч. 13.

15. Мокрій сьв. стор. 207, ч. 14.

16. Недїля, стор. 207, ч. 15.

17. Николай сьв. стор. 207, ч. 16.

18. Новий рік, стор. 207, ч. 17. Див. Зоря, 1887, ст. 130.

19. Обрітїнє, стор. 208, ч. 18.

20. Петро сьв. стор. 93, ч. 5.

21. Піст, стор. 208, ч. 19.

22. Покрова сьв. стор. 208, ч. 20.

23. Понедїлок, стор. 208, ч. 21.

24. Похвала, стор. 208, ч. 22.

25. Пущенє, стор. 92, ч. 2.

26. Пятниця, стор. 208, ч. 23. Див. Máchal, 206; Зоря 1883, ст. 201.

27. Рахманський великдень, стор. 208, ч. 24.

28. Семен сьв., стор. 209, ч. 25.

29. Середа, стор. 209, ч. 26.

30. Спас сьв., стор. 93, ч. 6; стор. 209, ч. 27.

31. Стрітениє, стор. 209, ч. 28.

32. Субітка, стор. 210, ч. 30.

33. Субота, стор. 210, ч. 30.

34. Цьвітна неділя, стор. 210, ч. 31. Див. Sobotka, 135; Этногр. Обозр. XX, 128; Основа, 1861, окт. 47; Зоря 1883, ст. 200.

35. Чесний хрест, стор. 210, ч. 32.

36. Юрий сьв., стор. 210, ч. 33. Див. Зоря 1883, ст. 214.

X. Народня мітольоґія.

1. Антипко, стор. 210, ч. 1. Див. Зоря 1883, ст. 114—115.

2. Блуд, стор. 93, ч. 1; стор. 210, ч. 2. Див. Turczyński, 7—10; Máchal, 128; Weinhold, IV, 155.

3. Велетні, стор. 94, ч. 2. Пор. Grimm, I; Weinhold, Riesen, 83; Revue, IX, 56; Kolberg, Pozn. VII, 18.

4. Відміна, стор. 210, ч. 3. Див. Schulenburg, 233; Ploss, Das Kind, I, 103; Kolberg, Pozn. VII, 19.

5. Відьма, стор. 211, ч. 4. Див. Зоря 1883, ст. 214.

6. Вічний Жид, стор. 211, ч. 5. Див. ще Helbig; Grässe; Этногр. Обозр. XX, 100; Житє і Слово II, 180.

7. Дика баба, стор. 94, ч. 3. Див. Житє і Сл. II, 358; Urg. II, 78.

8. Дідько, стор. 211, ч. 6. „Дідько сим удавив ся“, див. Schulenburg, 142.

9. Дух сьвятий, стор. 212, ч. 7.

10. Лїсова панна, стор. 212, ч. 8.

11. Нечисте місце, стор. 213, ч. 9. Див. Житє і Слово, IV, 360.

12. Нітка, стор. 94, ч. 4. Пор. Kolberg, Pozn. VII, 24.

13. Перестрах, стор. 213, ч. 10. Див. Житє і Слово, IV, 361.

14. Перехід, стор. 213, ч. 11.

15. Повішеник, стор. 213, ч. 12. Див. Federowski, 232, 1896.

16. Потопленник, стор. 213, ч. 13. Див. Kolberg, Pozn. VII, 14.

17. Рахмани, стор. 95, ч. 5; стор. 214, ч. 14. Див. Основа, 1861, окт. 48.

18. Самовбійця, стор. 214, ч. 15.

19. Страхи, стор. 214, ч. 16. Див. Зоря, 1887, ст. ст. 43—45.

20. Страччуки, стор. 216, ч. 17. Див. Житє і Слово, IV, 261.

21. Упирицї, стор. 95, ч. 6. Пор. Kolberg, Pozn. VII, 39.

22. Упирі, стор. 216, ч. 18. Див. Житє і Слово, IV, 360; пор. Kolberg, Pozn. VII, 33, 35.

23. Чарівник, стор. 216, ч. 19.

24. Чарівницї, стор. 216, ч. 20. Див. Зоря 1883, ст. 215; Świętek, 528.

25. Чудесна палиця, стор. 217, ч. 21. Пор. Schulenburg, 205.

26. Фатальна година, стор. 217, ч. 22. Пор. Грінченко, II, 23.

XI. Чари.

1. Данє, стор. 95, ч. 1. Див. Bartoš, 317.

2. Дївоцькі чари, стор. 96, ч. 2.

3. Інклюз, стор. 97, ч. 3. Див. Federowski, 107, 1391.

4. Капанє сьвічкою, стор. 97, ч. 4. Пор. Federowski, 1410.

5. Парубоцькі чари, стор. 97, ч. 5.

6. Принада, стор. 97, ч. 6. Див. Bartoš, 316.

7. Уроки, стор. 97, ч. 7; стор. 217, ч. 1. Див. Зоря, 1887, ст. 95; Житє і Слово, IV, 361; Kolberg, Pozn. VII, 115, 125.

ПОЯСНЕНЄ СКОРОЧЕНЬ.

(Титули книжок, з котрими порівняно віруваня, заклинаня і т. и. в сьому томі).

Andrée = Ethnographische Parallelen und Vergleiche, von Richard Andrée. Stuttgart, 1878.

Andrée, Juden = Zur Volkskunde der Juden, von Richard Andrée. Bielefeld und Leipzig, 1881.

Аѳанасьевъ = Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу. Опытъ сравнительнаго изученія славянскихъ преданій и вѣрованій въ связи съ миѳическими сказаніями другихъ родственныхъ народовъ, соч. А. И. Аѳанасьева. Москва. 1865, 1868, 1869. 3 томи.

Аѳанасьевъ, Сказки = Народныя русскія сказки А. И. Аѳанасьева. Изданіе второе, Москва 1873. 4 томи.

AU. = Am Urquell. Monatsschrift für Volkskunde. Herausgegeben von Friedrich S. Krauss. Druck von H. Timm in Lunden. 1890 і далї.

Baring-Gould, див. Gould.

Bartsch = Herzog Ernst, herausgegeben von Karl Bartsch. Wien 1869. Римська цифра значить сторону передмови.

Bartoš = Moravský lid. Františka Bartoše sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy. V Telči, 1892.

Bechstein = Neues deutsches Märchenbuch von Ludwig Bechstein. Див. казку „Der starke Gottfried“.

Buch vom Ab. = Das Buch vom Aberglauben. Neue verbesserte Auflage. Leipzig 1791.

Wasilewski = Biblioteka „Wisły“ tom IV. Jagodne, wieś w pow. Tukowskim, gminie Dąbie, zarys etnograficzny, skreślił Zygmunt Wasilewski. Warszawa 1889.

Weinhold = Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, im Auftrage des Vereins herausgegeben von Karl Weinhold. Berlin від р. 1890.

Weinhold, Riesen = Die Riesen des germanischen Mythus, von Dr. Karl Weinhold (Sitzungsberichte der philos. histor. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften, Bd. XXVI, S. 225). Wien 1858.

Вѣнок = Вѣнок Руснам на обжинки уплѣв Иван Б. Ѳ. Головацкій У Вѣдни. Часть I, 1846, часть II, 1847.

Wisła = Wisła, miesięcznik gieograficzno - etnograficzny. Warszawa, від р. 1887.

Wojcicki = Klechdy, starożytne podania i powieści ludowe, zebrał i napisał Kazimierz Wł. Wojcicki. Warszawa 1876.

Wlislocki = Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner, vorwiegend nach eigenen Ermittlungen, von Dr. Heinrich Wlislocki. (Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte, Bd. IV). Münster i. W. 1891.

Врчевич = Српске народне приповјетке, понајвише кратке и шаљиве, скупио Вук Врчевич. На свијет издало „Српско учено Друштво“. У Биограду 1868.

Hahn = Griechische und albanesische Märchen, gesammelt, übersetzt und erläutert von J. G. v. Hahn. Leipzig, 1864. 2 томи.

Helbig = Die Sage vom „Ewigen Juden“, ihre poetische Wandlung und Fortbildung, von Friedrich Helbig. Berlin, 1874.

Herrmann = Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn, unter dem Protectorat und der Mitwirkung S. k. u. k. Hoheit des Herrn Erzherzogs Josef, redigiert und herausgegeben von Anton Herrmann, від 1890 р.

Головацкій = Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я. Ѳ. Головацкимъ. Москва 1878, 4 томи.

Грінченко = Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ Б. Д. Гринченко. Черниговъ, Вып. I. 1895. Вып. II, 1896.

Gould = Curious myths of the Middle ages, by S. Baring-Gould, M. A. Rivingstons, 1888.

Grässe = Die Sage vom Ewigen Juden, historisch entwickelt, mit verwandten Mythen verglichen und kritisch beleuchtet von Dr. I. G. Th. Grässe. Dresden und Leipzig, 1844.

Grimm = Deutsche Mythologie, von Jacob Grimm. Zweite Ausgabe. Göttingen 1844.

Grimm, Märchen = Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm. Vollständige Ausgabe. Leipzig, Reclam. 3 томи.

Grünbaum = Beiträge zur vergleichende Mythologie aus der Hagada. Von M. Grünbaum (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Bd. XXXI. Leipzig 1877), стор. 183—359.

Драгомановъ = Малорусскія преданія и разсказы, сводъ М. П. Драгоманова. Кіевъ 1876 г.

Engelien-Lahn = Der Volksmund in der Mark Brandenburg. Sagen, Märchen, Spiele, Sprichwörter und Gebräuche, gesammelt und herausgegeben von A. Engelien und W. Lahn. Berlin 1868.

Этногр. Обозр. = Этнографическое Обозрѣніе. Изданіе Этногр. отд. Имп. Общества любителей естествознанія, антропологіи и этнографіи при Московскомъ университетѣ, подъ редакціей И. А. Янчука. Москва, від 1888 р.

Ефименко = Сборникъ малороссійскихъ заклинаній, составилъ П. Ефименко. Москва 1874.

Житє і Слово = Житє і Слово, вістник літератури, історії і фолькльору, видає Ольга Франко. Львів, 1894 і 1895.

Zbiór = Zbiór wiadomosci do antropologii krajowej, wydawany staraniem komisyi antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie. Kraków, від 1877.

Zibrt = Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku (Indiculus superstitionum et paganiarum)... objasňuje Dr Čeněk Zibrt. V Praze, 1894.

Kiesewetter = Faust in der Geschichte und Tradition. Mit besonderer Berücksichtigung des occulten Phänomenalismus und des mittelalterlichen Zauberwesens. Von Carl Kiesewetter. Leipzig 1893.

Knoop = Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern gesammelt von Otto Knoop. Posen 1885.

Kolberg, Krak. = Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce, przedstawił Oskar Kolberg. Serya I—VIII. Krakowskie. Kraków 1870—1875.

Kolberg, Pozn. = Lud itd. Serya IX—XV. Poznańskie. Kraków, 1885—1892.

Krauss = Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven, vorwiegend nach eigenen Ermittlungen, von Dr. Friedrich S. Krauss. (Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte, Bd. II.) Münster i. W. 1890.

Kremer = Studien zur vergleichenden Culturgeschichte, vorzüglich nach arabischen Quellen, von Alfred Freiherrn von Kremer. (Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften in Wien. Bd, CXX.) Wien, 1889—90. Перший розділ сеї праці цитовано окремо в римською цифрою I; иньші цитати відносять ся до розд. II—III.

К. Стар. = Кіевская Старина, ежемѣсячный историческій журналъ. Кіевъ, від 1891 року.

Kuhn = Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks, von Albert Kuhn, Berlin 1859.

Liebrecht = Zur Volkskunde. Alte und neue Aufsätze von Felix Liebrecht. Heilbronn, 1879

Магницкій = Повѣрья и обряды (запуки) въ Уржумскомъ уѣздѣ Вятской губерніи, В. Магницкаго. Вятка 1883.

Mannhardt = Wald- und Feldkulte, von W. Mannhardt. Berlin, 1877. 2 томи.

Maury = Essai sur les légendes pieuses du Moyen-Age par L. F. Alfred Maury. Paris 1843.

Máchal = Nákres slovanského bájeslovi. Napsal Dr. Hanuš Machal. Praha 1891.

Mélusine = Mélusine, recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages, fondé par H. Gaidoz et E. Rolland, 1877—1887 dirigé par Henri Gaidoz. Paris.

Neubauer = Die Sage von dem Ewigen Juden, von Dr. L. Neubauer. Leipzig 1884.

Номис = Українські приказки, прислівъя и таке инше. Збірники О. В. Марковича и других. Спорудив М. Номис. С. Петербург 1864.

Nowosielski = Lud Ukraiński przez Antoniego Nowosielskiego. Wilno, 1857, 2 томи.

Основа = Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ. Петербургъ, 1861—62.

Oesterley = Wendunmuth von Hans Wilhelm Kirchhof, herausgegeben von Hermann Oesterley (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, Bd. XCV—IC.). Tübingen 1889.

Perger = Deutsche Pflanzensagen, gesammelt und gereiht von U. Ritter von Perger. Stuttgart und Oehringen, 1864.

Петрушевич = Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздниковъ и хозяйственныхъ занятій, примѣтъ и гаданій. Составилъ А. С. Петрушевичъ. Львôвъ, 1866.

Ploss = Das Weib in der Natur- und Völkerkunde von Dr. H. Ploss, Leipzig, 1885, 2 томи.

Ploss, Kind = Das Kind in Brauch und Sitte der Völker, von Dr. H. Ploss. Leipzig 1884.

Reinsberg-Düringsfeld = Forzino. Ethnographische Curiositäten von Ida v. Düringsfeld und O. Freiherr von Reinsberg-Düringsfeld Leipzig 1877.

Revue = Revue des traditions populaires, recueil mensuel de mythologie, littérature orale, éthnographie traditionelle et art populaire Paris, від 1886 р.

Романовъ = Бѣлорусскій сборникъ, собралъ Е. Р. Романовъ. Витебскъ, 1891 (томи IV і V).

Руданський = Твори Степана Руданського, у Львові. Т. I, вид. М. Комар, т. II (1896) і III (1897) впорядкував А. Кримський, т. IV (1898) впорядкував В. Лукич.

Simrock = Die deutschen Volksbücher gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wiederhergestellt von Karl Simrock. Frankfurt a. M. 1845—1867. 13 томів.

Sobotka = Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájéch, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice. Sepsal Primus Sobotka. V Praze 1879.

Сумцовъ = Культурныя переживанія Н. Ѳ. Сумцова. Изд. редакціи журнала „Кіевская Старина". Кіевъ 1890.

Сумцовъ, Хлѣбъ = Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ. Н. Ѳ. Сумцова. Харьковъ, 1885.

Schulenburg = Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Von Wilibald Schulenburg. Leipzig 1880.

Świętek = Lud Nadrabski (od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny, skreślił Jan Świętek. W Krakowie, 1893.

Сьвіт = Сьвіт, ілюстрована лїтературно-полїтично-наукова часопись, Львів, 1881—1882.

Toeppen = Wierzenia mazurskie, zebrał Dr. M. Toeppen, z niem. przełożyła E. Piltzówna. (Wisła, t. VI, 1892 r.).

Tradition = La Tradition. Revue générale des Contes, Légendes, Chants, Usages, Traditions et Arts populaires. Direction MM. Émile Blémont et Henry Carnoy. Paris, від 1887 р.

Turczyński = Powieść o czarnobrewcu, poema we dwóch częściach. Lwów 1867.

Tylor = Die Anfänge der Kultur, Untersuchungen über die Entwicklung der Mythologie, Philosophie, Religion, Kunst und Sitte, von Edward B. Tylor. Unter Mitwirkung des Verfassers in Deutsche übertragen von J. W. Spengel und Fr. Poske. Leipzig 1873, 2 томи.

Udziela = Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi, opisał Seweryn Udziela. Kraków 1892.

Urq. = Der Urquell. Eine Monatschrift für Volkskunde, herausgegeben von Friedrich S. Krauss. Leiden, від 1897 р.

Чубінський = Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русскій край, снаряженной Имп. р. Геогр. Обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія собранныя П. П. Чубинскимъ. С. Петербургъ, 1872.

Чужбинскій = Поѣздка въ Южную Россію А. Аѳанасьева-Чужбинскаго. Часть I. Очерки Днѣпра. С. Петербургъ 1863.

Chamisso = Chamissos Werke, herausgegeben von Heinrich Kurz. Kritisch durchgesehene Ausgabe. Leipzig. 2 томи.

Federowski = Lud Białoruski na Rusi litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1891 przez Michała Federowskiego. Tom I. Wiara, wierzenia i przesądy ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki. (Wydawnictwo komisyi antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie). Kraków, 1897. Нумери показані в цитатах відносять ся не до сторін книжки, але до загальної нумерациї вірувань.

Франко, Апокріфи = Апокріфи і леґенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів. Франко. (Памятки українсько-руської мови і літератури, видає комісия археоґрафічна Наукового Товариства імени Шевченка). У Львові, т. I, 1896; т. II, 1899.

Яворскій = Громовыя стрѣлки. Очеркъ по исторіи южно-русскаго фольклора, Юльяна Яворскаго. Кіевъ, 1897. (Відбитка з „Кіевской Старины“, 1897, т. LVIII).